

Makszim Gorkij

Mezítlábasok

**Válogatott elbeszélések
1892-1897**

**Fordította:
Görög Imre
Gyöngyi László
Makai Imre
Rab Zsuzsa
Szöllősy Klára
Tábor Béla**

**Válogatta:
Nyíri Éva**

TARTALOM

**Makar Csudra
Jemeljan Piljaj
Arhip apó és Ljonyka
Izergil anyó
Cselkas
Mezítlábasok
Ének sólyomról
A kisfiú és a kislány, akik nem fagytak meg
A kék szemű asszony
A kán meg a fia
Varenyka Oleszova
Konovalov
Goltvai vásár
Az Orlov házaspár**

Makar Csudra

Párás, hűvös szél fúj a tenger felől, széthordta a sztyeppen a partra futó hullám csobbanásának meg a parti bozót zizegésének méla dallamát. A szélroham néha összezsugorodott sárga levelet sodort erre, és a máglyába dobta: élesztette a tüzet; az őszi éj körénk ömlő sötétje fel-felrettent, ijedten húzódott arrább, és egy-egy pillanatra előtárta - bal felől a határtalan sztyeppet, jobb kéz felől a végeláthatatlan tengert, egyenest velem szemben meg Makar Csudra, a vén cigány alakját; a tőlünk vagy ötvenlépésre terpeszkedő tábor lovaira ügyelt.

Mit sem törődött azzal, hogy a szél hideg hulláma szétlebbentette korcos kaftánját, kitárta bozontos mellét és irgalmatlanul verdeste; könyökére támaszkodva, arccal felém, szép, erőt sugárzó pózban feküdt, módszeresen szívta óriási pipáját, orrán-száján sűrű füstgomolyokat eregetett, szemét a fejem fölött, mozdulatlanul, valahová a sztyepp halotti, néma sötétjébe fúrta, fáradatlanul beszélgetett velem, és a kisujját se mozdította meg, hogy védekezzék az éles szélrohamok ellen.

- Szóval: jössz-mégy? Jól teszed! Nagyszerű sorsot választottál, sólyom! Így is kell: járj-kelj, nézz szét a világban, és ha eleget láttál, feküdj le és halj meg - ennyi az egész!

- Élet? Más emberek? - folytatta, amikor kételkedve meghallgatta ellenvetésemet „így is kell”-jére. - Hm, hm! Mi közöd neked ehhez? Talán te magad nem az élet vagy? Azok a más emberek megvannak és meg is lesznek nélküled. Talán azt hiszed, hogy szüksége van rád akárkinek is? Nem vagy te se kenyér, se bot, nem kellesz senkinek.

Azt mondod: tanulni, tanítani? Talán meg tudod tanulni, hogyan kell boldoggá tenni az embereket?! Dehogyan tudod! Előbb vénülj meg, aztán beszélj tanításról! Mit taníthatnál? Mindenki tudja, amire szüksége van. Az okosabbja elveszi, ami van, a balgábbja - az nem kap semmit, és mindenki a maga módján tanul...

Nevetségesek ezek - ezek a te embereid. Egy csapatba verődnek, egymás hegyén-hátán tolongnak, pedig oda nézz, mennyi hely van a földön - és széles mozdulattal mutatott karjával a sztyepp felé. - És folyton dolgoznak. Miért? Kinek? Senki sem tudja. Elnézed, amint szántvet a paraszt, és azt gondolod magadban: lám, verejtékével együtt cseppenként a földre hullatja erejét, aztán beléfekszik, és elrothad benne. Semmi sem marad utána; semmit sem lát mezejéről, és balgán hal meg, ahogy született.

Vagy tán azért született, hogy a földet túrja és meghaljon anélkül, hogy magamagának akár csak sírt is áshatott volna? Ismeri-e a szabadságot? Megérti-e a végtelen pusztá szavát? Felderíti-e szívét a hullámzó tenger susogása? Rabszolga, mihelyt a világra jön, és a sírig rab marad. És mit tehet magával? Legfeljebb felakaszthatja magát, ha egy kicsit benő a feje lágya.

Látod, én ötvennyolc esztendő alatt annyit láttam, hogyha mind papírra vetnék, hát ezer olyan tarisznyába se férne el, mint a tied. Nem tudsz mondani olyan országot, ahol meg ne fordultam volna. És hány olyan országban jártam én, amelyekről te nem is hallottál?! Így kell élni: eredj, vándorolj... ennyi az egész! Egy helyben ne vesztegelj sokáig, minek az? Lám, hogy szalad a nap és az éj, üzik egymást körös-körül a földön: te is így szalad az életen való töprengés elől, hogy meg ne utáld az életet. Mert ha töprengeni kezdesz - megutáld az életet; ez mindig így szokott lenni. Velem is így volt. Ejhaj! Így volt az, sólyom!

Galicsinában¹ börtönben ültem. „Minek élek én a világon?” - töprengtem csupa unalomból, mert unalmas ám a börtön, sólyom, hej, de unalmas; és megragadta szívemet a fájdalom, amikor az ablakon kitekintettem a mezőre, megragadta és harapófogóval szorongatta. Ki tudja megmondani, miért él? Senki sem tudja megmondani, sólyom! És magadtól se kérdezd. Élj - és kész! Járj-kelj, nézz szét magad körül, és akkor sohasem bánt az unalom. Én akkor hajsztál híján felakasztottam magam az övemre, így ni!

Beszéltem egy emberrel. Szigorú ember volt, amolyan tifélétek: orosz. Nem úgy kell élni, azt mondja, ahogy kinek-kinek jólesik, hanem ahogy a szentírás rendeli. Engedelmeskedj istennek, és ő megád neked mindent, amit kérsz tőle. De ő maga rongyban, kolduscondrában járt. Azt mondtam neki, kérjen új ruhát az istentől. Felfortyant és káromkodva kergetett el. Pedig előbb még azt hirdette, hogy meg kell bocsátani az embereknek, és szeretni kell őket. Nekem is meg kellett volna bocsátania, ha bántotta beszédem ökegyelmét. No, az ilyenek is jó példát mutatnak! Azt tanítják, hogy kevesebbet kell enni, ők maguk meg tízszer is esznek napjában.

A máglyába köpött, elhallgatott, és megint megtömte pipáját. A szél panaszosan, halkan nyögött, a lovak fel-felnyerítettek a sötétben, és a táborból gyengéd, de szenvedélyes ukrán népdal szállt felém. Makar lánya, a gyönyörű Nonka énekelt. Ismertem mély hangját, amely valahogy mindig furcsán, elégedetlenül, követelődzően csengett - akár dalolt, akár jó napot köszönt. Napbarnította, fénytelen arcára szinte ráfagyott a királynői gög, árnyékos, sötétbarna szemében pedig benne csillogott lenyűgöző szépségének tudata és a megvetés mindennel szemben, ami nem ő maga.

Makar pipát nyújtott át.

- Szívjad! Szépen énekel ez a lány, mi? De szépen ám! Szeretnéd, ha beléd szeretne egy ilyen fehércseléd? Nem? Jól van! Úgyis kell! Ne higgy a lányoknak, minél távolabb tartsd magad tőlük. A lánynak jobb és kényelmesebb a csók, mint nekem a pipa, de ha megcsókolod - rögtön meghal szívedben az akarat. Magához köt valami láthatatlan szállal; elszakítani nem lehet, és odaadod neki szíved-lelked. Így van ez! Őrizkedj a lányoktól! Mindig hazudnak! Az egész világon téged szeretlek a legjobban, azt mondja, de szúrd meg akárcsak egy tüvel is, széttépi a szívedet. Tudom én! Ó, milyen sok mindent tudok én! No, sólyom, elmeséljek egy történetet? De jól vésd emlékezetedbe, és ha bevésed - szabad madár leszel, amíg csak élsz!

- Volt egyszer egy fiatal cigány: Lojko Zobar. Jól ismerte egész Magyarország, Csehország, Szlavónia és minden ország a tenger környékén. Vakmerő legény volt! Azokban az országokban nem volt falu, ahol öt-tíz ember meg ne esküdött volna az istenre, hogy agyonveri Lojkót, de ő vígan élte világát, és ha egyszer megtetszett neki egy ló - akár ezrednyi katonaságot is állíthattak mellé strázsának - mégis Zobar alatt ficánkolt nemsoká! Nem félt az senkitől! Ha maga a sátán ment volna oda hozzá egész pereputtyával, hát még abba is beleeresztette volna törét, vagy legalább jó cifrát káromkodott volna, és minden ördögnek a pofájába rúgott volna egyet-egyet, az már biztos!

Minden tábor ismerte, vagy hallott róla. Csak a lovakat szerette, semmi mást. De azokat sem sokáig: lovagolt rajtuk egy ideig, aztán eladta őket, a pénzt meg osztogatta boldognak, boldogtalannak. Nem őrzött ő féltve semmit: a szívét akarod - kitepi melléből és odaadja, csak neked javadra válják. Ilyen legény volt Zobar, sólyom!

¹ Galícia népies neve.

A mi táborunk az idő tájt Bukovinában kóborolt. Úgy tíz esztendővel ezelőtt történt. Egyszer egy tavaszi éjjel együtt üldögéltünk: én, Danilo, a katona, aki Kossuth seregében harcolt, az öreg Nur és a többiek, meg Radda, Danilo leánya.

Ismered az én Nonkámat? Olyan, mint egy királykisasszony! De említeni sem lehet Raddával egy napon: túl nagy tisztesség volna az Nonkának. Szó ki nem fejezheti, milyen gyönyörű volt ez a Radda. Talán hegedűn tudta volna eljátszani, de csak az, aki úgy ismeri azt a szárazfát, akár a tulajdon lelkét.

Hej, de sok legény szívét elepesztette az a lány, de sokét! A Moravánál egy bozontos üstökű öreg mágnás sóbálvánnyá meredt, amikor meglátta Raddát. Ül a lován, nézi, nézi és reszket, mintha láz gyötörné. Szép volt a mágnás, akár az ördög ünnepkor, dolmánya arannyal kivarrva, oldalán szablya. Alig toppant egyet a ló, ez a drágakövekkel kiverő kard úgy sziporkázott, akár a villám. Kék bársonysüvege mintha csak az égbolt darabja lenne - szóval fenséges volt az öreg nábob! Ámult-bámult, aztán azt mondja Raddának: „Hé, csókolj meg, egy zacskó pénzt adok érte.” De a lány csak félrefordult: „Hogyisne!” - „Bocsáss meg, ha megsértettelek, legalább nyájasabban nézz rám” - az öreg mágnás gögje egyszeriben alábbhagyott, és a lány lába elé dobta a zacskót, de nagy zacskót ám, öcsém! De a lány, mintha véletlenül történt volna, belerúgta a sárba és - kész! „Ejnye, te lány!” - hördült fel a mágnás, korbácsával végigvágott lován, és máris porfelhő gomolygott nyomában.

De másnap megint betoppant. „Ki az apja?” - mennydörgött a hangja végig a táboron. Danilo előlépett. „Add el a lányod, mindent megadok érte!” - „Csak az urak szokták eladni mindenüket a disznaitól kezdve a lelkiismeretükig, de én Kossuth katonája voltam, és nem adok-veszek semmit!” - mondta Danilo. Az meg felüvöltött, kardjához kapott, de valamelyikünk égő taplót dugott a ló fülébe, úgyhogy elragadta a szilaj uraságot. Mi pedig szedtük a sátorfánkat, és útnak eredtünk. Megyünk vagy két napot, hát látjuk, hogy a sarkunkban van. „Hé, cigányok! - azt mondja. - Isten előtt és előttetek tiszta a lelkiismeretem, adjátok hozzám azt a szüzet feleségül: mindenem megosztom veletek, dúsgazdag vagyok!” Csupa láng az egész ember, és úgy hajlong a nyeregben, mint az árvalányhaj a szélben. Fontolóra vettük a dolgot. „No, lányom, szólj hozzá!” - dörmögte Danilo a bajuszába. „Mivé fajulna a nőstény sas, ha jószántából egy fészekbe költözne a varjúval?” - kérdezte Radda.

Elkacagta magát Danilo, mi is mindannyian vele nevettünk.

- Derék! Jól feleltél, lányom! Hallottad, uram? Nem lehet nyélbe ütni a dolgot! Ne sast, galambot keress, az jámborabb lesz! - Azzal tovább indultunk.

A nábob meg lekapta süvegét, földhöz csapta és elvágatott; csakúgy rengett alatta a föld. Ilyen lány volt ez a Radda, sólyom!

Igen. Szóval egyszer egy éjjel együtt üldögélünk, és halljuk, hogy muzsikaszó száll a sztyeppen. Gyönyörű muzsika! Valahová a messzeségbe csábított, és lángra gyúlt tőle a vér ereinkben. Éreztük, hogy ettől a muzsikától olthatatlan vágy támadt bennünk valami iránt, amit ha elérünk, már élni sem érdemes tovább, vagy ha igen - akkor csakis a földkerekség cárjaként, úgy ám, sólyom!

A sötétségből kivált egy ló; ember ült rajta, és jöttében hegedült. Megállt a tábortűznél, abbahagyta a játékot, és mosolyogva nézett ránk.

- Hé, Zobar, te vagy az?! - kiáltotta feléje Danilo ragyogó arccal. Ő az, Lojko Zobar!

Bajusza a vállára kunkorodott és egybevegyült göndör fürtjeivel, szeme fényes csillagként tündöklött, mosolya maga volt a verőfény, bizony isten! Mintha egyetlen acéldarabból kovácsolták volna a lovat és lovasát, úgy állt a máglya vérvörös világában, és vakítóan villogott a

foga, amint mosolygott! Átkozott legyek, ha nem szerettem meg jobban enmagamnál már előbb, semmint egy szót is szólt volna hozzám, vagy egyszerűen észrevette volna, hogy én is a világon vagyok!

Bizony, sólyom, ilyen emberek is akadnak! A szemed közé néz, és rabul ejti a lelked, de te csöppet sem szégyelled, sőt inkább büszke vagy rá! Az ilyen emberek mellett magad is különbszel. Csakhogy kevés akad belőlük, öcsém! De így van rendjén. Ha túl sok becses lenne a világon, akkor nem is tartanák többé becsesnek. Úgy biza! De figyelj csak tovább!

- Szépen tudsz játszani, Lojko - szól Radda. - Ki csinálta ezt a hegedűt, hogy ilyen szívhez szóló, csengő hangja van?

Az meg csak nevet: - Én, a tulajdon kezemmel! De nem fából ám, hanem fiatal lány kebléből, akit forrón szerettem; a húrt meg a szívéből sodortam. Még hamiskodik egy kicsikét a hegedű, de én értek hozzá, hogyan kell kezelni a vonót.

Tudjuk: a magunkfajta férfiember rögtön iparkodik fátyolt vonni a lány szemére, hogy ne a férfi szívét lobbantsa lángra, hanem inkább a lány tekintetét fátyolozza be a bánat a legény miatt. Hát Lojko is így tett. De nem talált célba. Radda félrefordult, és ásítva jegyezte meg: - És még azt mondták, hogy Zobar okos és ügyes: lám-lám, hogy hazudnak az emberek - és tovább ment.

- Ejnye, szép lány, de éles a nyelved! - szól Lojko. Szeme megvillant. Leszállt a lóról. - Jó estét, cimborák! Benneteket kereslek!

- Szívesen látunk! - felelte Danilo. Megcsókoltuk egymást, elbeszélgettünk és lefeküdtünk. Mély álomba merültünk. Reggel látjuk, hogy Zobar feje körül van kötve egy ronggyal. Mi történt? Csak a ló rúgta meg álmában.

Hehehe! Mi persze tudtuk, ki volt ez a ló, és a bajuszunkba mosolyogtunk. Danilo is mosolygott. Miért? Talán Lojko nem ért fel Raddával? Dehogyan! Akármilyen gyönyörű is a lány, mégiscsak szűk, sekélyes a lelke, és akassz pár pudnyi aranyat nyakába, az sem használ: akkor sem lesz különbség, mint amilyen. De nem is baj az!

Éltünk, éldegéltünk ott, egy helyben, gyöngyéletünk volt akkortájt. Zobar is velünk tartott. Az volt csak a jó cimbora! Bölcs, akár egy aggastyán, értett mindenhez, ismerte az orosz meg a magyar írást is. Ha elkezdett mesélni, örökké elhallgattam volna. És amikor játszott!... Csapjon belém a mennykő, ha valaha is játszott valaki oly szépen a kerek világon! Ha végighúzta egyszer vonóját a húrokon, máris megremegett benned a szív, és ha még egyszer végighúzta, hallatára egészen megdermedt az ember... És ő csak játszott és mosolygott. Sígni és kacagni szeretett volna egyszerre, aki őt hallgatta. Most keservesen sóhajt valaki, segítségért esd, és éles törként hasít a melledbe szava. Majd a pusztá mond az égnek bús mesét. Most a derék daliától búcsúzó szűz zokog. A deli legény meg a pusztába csalogatja a lányt. És akkor hirtelen - hej! - mint mennydörgés moraja zúg feléd az élénk, szabad ének, és szinte maga a nap is táncra perdül a magas égen a nóta hallatára. Úgy ám, sólyom.

Minden ízed-részed megérti ezt a dalt, és testestül-lelkestül rabja leszel. És ha Lojko elkiáltotta volna magát: „Késre, cimborák!” - akkor mindnyájan késre mentünk volna, akivel ő parancsolja. Mindenre rá tudta volna venni az embert, szerettük is mindannyian, nagyon szerettük. Csak Radda nem nézett rá se a legényre. Ez még csak hagyján, de ki is gúnyolta. Véresre sebezte Zobar szívét, véresre! Lojko csak a fogát csikorgatta, a bajuszát cibálta, szeme sötétebb, mint a feneketlen mélység, és néha olyan félelmesen villant meg, hogy még a lelked is libabőrös lett tőle. Éjjel el-elkóborolt, messze a pusztába, hegedűje meg hajnalig sírt, és zokogva temette Zobar szabadságát. Mi meg heverünk, hallgatjuk, tanakodunk: mit

tegyünk? Tudjuk: ha két lavina egymás felé robog, nem tanácsos közbük állni - nyomorékká zúznak. Hát így folytak a dolgok.

Egyszer valamennyien egybesereglettünk, üldögéltünk, beszélgettünk erről-arról. Eluntuk magunkat. Danilo meg is kérte Lojkót: „Énekelj valamit, Zobar, vidítsd fel a lelkünket!” Az Raddára pillantott, aki nem messzire hanyatt feküdt, és az eget bámulta. Lojko belevágott a húrokba. Csakugyan úgy sírt a hegedűje, mintha valóban lányszívből lett volna. Rázendített Lojko:

*Hej-haj, keblemben láng lobog,
A puszta végtelen!
Lovam, akár a szél, robog,
Kemény az én kezem.*

Radda feléje fordította fejét, kissé felemelkedett, és a dalos szemébe mosolygott, Lojko meg piros lett, akár a hajnal.

*Vágtassunk előre bátran,
Jó paripám, haj-haj!
Köd borong még a pusztában,
De vár ott a hajnal!*

*Szállj az új nap felé, siess
Fel, fel a magasba,
De sörényed a szépséges
Holdat ne súrolja!*

Hogy énekelt! Ma már nem tud úgy énekelni senki!

- Ne repülj olyan magasra, Lojko, mert nagyot találsz esni; orral a pocsolyába, és besározod a bajuszod, vigyázz! - mondta Radda, mintha vizet szűrösölne. Lojko mint a fenevad nézett a lányra, de nem szólt egy szót sem, türtőztette magát, és csak énekelt tovább:

*Hej-haj, mindjárt feljön a nap,
Mi meg együtt fekszünk.
Szégyentűzben, ha meglátnak,
Együtt kell elégnünk.*

- Ez aztán a nóta! - sóhajtott Danilo. - Sohasem hallottam ehhez foghatót, csináljon belőlem pipát magának a sátán, hogyha hazudok! - A vén Nur a bajuszát mozgatta, és vállát vonogatta. Mindnyájunknak gyönyörűség volt Zobar merész éneke! Csak Raddának nem tetszett!

- Az egyszeri szűnyog is így döngicsélt, amikor a sas vijjogását utánozta - fitymálódott, és mintha havat zúdított volna ránk.

- Úgy látszik, korbácsra viszket a hátad, Radda! - nyúlt feléje Danilo, Zobar pedig földhöz csapta kucsmáját, és egészen belefekettedve mondta:

- Állj, Danilo! Tüzes paripának acélzabola kell! Add hozzám feleségül a lányod!

- Ez már beszéd! - mosolygott Danilo. - Vedd el, ha tudod!

- Rendben van! - szólt Lojko, és azt mondja Raddának:

- No, szép lány, ide hallgass egy kicsit és ne hengegj! Sok magadfajta fehérceledet láttam már én, hej, nagyon sokat! De egy sem fogta meg úgy a szívemet, mint te. Ej, Radda, rabbá tetted a lelkem! Mit csináljak? Legyen, aminek lennie kell!... Nincs olyan ló, amelyen önmaga elől elnyargalhatna az ember... Feleségül veszlek isten előtt, a lelkiismeretem, apád és ezek előtt az

emberek előtt, de vigyázz, az én akaratomnak ne szegülj ellene: én szabad ember vagyok, és úgy fogok élni, ahogy akarok! - szólt és összeszorított foggal, szikrázó szemmel lépett oda hozzá. Láttuk: Radda felé nyújtotta a kezét; azt gondoltuk magunkban, no, ez a Radda megzabolázta a pusztai mént! Egyszer csak azt látjuk, hogy fellendíti a karját, és hanyatt a földre zuhan...

Mi a csuda? Mintha golyó fűrődött volna a legény szívébe. Pedig csak Radda csavarintott a lábára egy szíjostort, aztán maga felé rántotta - ezért esett el Lojko.

És a lány már megint mozdulatlanul, némán, nevetve fekszik... Figyeljük, mi lesz, de Lojko csak ül a földön, és a fejét szorítja kezével, mintha félne, hogy mindjárt széthasad. Aztán csendesen feláll, és - senkire se pillantva a pusztába indul. Nur odasúgja nekem: - Tartsd szemmel! - Én aztán Zobar után sompolyogtam az éj sötétjében, amerre csak haladt a pusztán. Úgy biza, sólyom!

Makar kiverte pipájából a hamut, és megint rátömött. Én szorosabban bebugyoláltam magam köpenyembe, és fektemben bámultam az öreg napégette, szélbarnította arcába. Zordul, szigorúan csóválta fejét, és dűnnyögött magában valamit; ősz bajusza meg-megrezzent, haját meg-megcibálta a szél. Olyan volt, mint a vén tölgy, amelyet körülperzsel a villám, de még mindig hatalmas, erős, és büszke erejére. A tenger ugyanúgy sugdolózott a parttal, mint előbb, és a szél még most is szertehordta a sztyeppen ezt a suttogást. Nonka már nem énekelt, és az égre tornyosuló fellegek még sötétebbé sűrítették az őszi éjt.

Lehorgasztott fejjel, csendesen ballagott Lojko, karja lecsüngött, akár egy korbács: amikor egy szurdokban csörgedező csermelyhez ért, leült egy kőre és felsóhajtott. Akkorát sóhajtott, hogy vérzett a szívem, annyira sajnáltam, de mégse mentem oda hozzá. Szép szóval úgyse lehet segíteni a bajon, nem igaz? Ott ült egy óra hosszat, ott ült két, három órán át, és meg se moccant.

Én kicsit arrább feküdtem. Világos volt az éjszaka: a hold ezüstje végigömlött az egész pusztán: messzire el lehetett látni.

Egyszer csak látom: Radda sebesen jön a tábor felől.

Felvidultam! „No, ez pompás! - gondoltam magamban. - Vakmerő lány ez a Radda!” Már oda is ért hozzá, de Lojko nem hallja. Rátette kezét a legény vállára. Lojko megrettent, szétnyitotta öklét és felkapta fejét. Felugrott és tört rántott. Jaj, látom: mindjárt leszúrja azt a lányt... és már oda akartam rohanni hozzá, a tábor felé kiabálva, de egyszer csak azt hallom:

- Dobd el, különben szétlövöm a fejed! - Látom, hogy Radda pisztolyt tart a kezében, és Zobar homlokára céloz. Sátáni lány! „No - gondoltam -, most egyenlő erősek, megvárjuk, mi lesz ezután?”

- Ide hallgass! - Radda övébe dugja a pisztolyt, és azt mondja Zobarnak: - Nem azért jöttem, hogy megöljelek, hanem hogy kibéküljünk. Dobd el azt a tört. - A legény eldobta, és mogorván nézett a lány szemébe. Csudás volt ez, öcsém! Szemben áll két ember; úgy néznek egymásra, mint a fenevadak, és mindkettő mily gyönyörű, mily merész! Csak a fényes hold nézi őket meg én - senki más.

- Ide hallgass, Lojko: szeretlek! - szólt Radda. Lojko csak a vállát vonogatta, mintha kezén-lábán bilincs volna.

- Láttam már derék legényt, nem egyet, de te merészebb, testben-lélekben szebb vagy mindegyiknél. Csak egy kacsintásomba kerülne, és valamennyi leborotválná bajuszát, lábamhoz omlana mindegyik, ha akarnám. De mi értelme lenne? Hisz úgyse valami vakmerők, én meg anyámasszony katonájává silányítanám mindet. Kevés bátor cigány maradt a világon, Lojko, nagyon kevés. Soha senkit sem szerettem, Lojko, de téged szeretlek. Csakhogy szeretem a szabadságot is. Sőt, a szabadságot jobban szeretem, Lojko, mint téged. Nélküled ugyanúgy nem élhetek, mint te nélkülem. Így hát azt akarom, hogy testestül-lelkestül az enyém légy, hallod?

A legény elmosolyodott.

- Hallom! Örül a szívem, hogy így beszélsz! No, csak mondd tovább!

- Mondom is, Lojko: akárhogy kapálódzol, mégis legyűrlek, mégis az enyém leszel. Ne fecsérelj hát hiába az időt: várnak csókjaim, vár cirógatásom... forrón foglak csókolni, Lojko! Csókomtól elfelejted majd a betyáréletet... Tüzes dalod, amely úgy felvidítja a cigánylegényeket, nem zeng többé a pusztán, csak gyengéd szerelmi dalokat énekelsz nekem, Raddának. Ne fecsérelj hát hiába az időt: ezt én mondtam, tehát holnap engedelmeskedni fogsz, akár idősebb legénycimborádnak. Földig hajolsz előttem az egész tábor szeme láttára, megcsókolod a jobb kezem, és akkor feleséged leszek.

Lám, ezt akarta az az ördögi lány! Még hírből sem hallottam effélét. Csak hajdanában a montenegróiak közt volt divatban - így mesélték az öregek -, de cigányoknál soha! No, sólyom, tudnál-e kiagyalni nevetségesebbet? Ha álló esztendeig töröd a fejed, akkor sem tudsz kitalálni hozzá foghatót!

Lojko oldalt szökkent, és az egész pusztát hallatára felüvöltött, mintha megsebeztek volna a szívét. Radda megrettent, de nem árulta el magát.

- No, akkor isten veled holnapig. Holnap pedig megteszed, amit parancsoltam! Hallod, Lojko!

- Hallom! Megteszem - sóhajtott a Zobar, és feléje nyújtotta kezét. Radda vissza se tekintett rá, Lojko pedig megtántorodott, mint vihardöntötte fá, és zokogva, kacagva zuhant a földre.

Lám, így agyongyötörte ezt a daliát az az átkozott Radda. Alig tudtam lelket verni belé.

Ej! Ki az ördög leli örömét benne, hogy bánat kínozza az embert? Ki szereti hallgatni, hogy nyög az emberi szív, amikor majd meghasad bánatában? Ezt találd ki!...

Visszatértem a táborba, és mindent elsoroltam az öregeknek. Meghánytuk-vetettük a dolgot, úgy határoztunk: várunk, és majd meglátjuk, mi sül ki belőle. Este, amikor valamennyien a tábortűz köré sereglettünk, odajött Lojko is. Zavarban volt, rémesen lefogyott az éjjel, a szeme beesett; lesütötte és fel sem emelte.

- Milyen furcsa, cimborák - mondotta -, szívembe néztem az éjjel, és nyomát sem találtam benne a régi szabad életnek. Csak Radda lakik ott, és semmi más! A gyönyörű Radda, íme, mosolyog, mint egy királynő! Jobban szereti a szabadságot, mint engem, én meg jobban szeretem őt, mint a szabadságomat, és rászántam magam, hogy lába elé hajlok, mert így parancsolta, hogy mindenki lássa: hogyan nyűgözte le szépsége a szilaj Lojko Zobart, aki eddig csak játszott a lányokkal, mint sólyom a récével. Akkor aztán feleségem leszek, és úgy fog csókolni, cirógatni, hogy már nem lesz kedvem nótázni nektek, és nem fogom sajnálni a szabadságomat sem. Igaz, Radda? - Felemelte szemét, és tűnődve nézett rá. A lány némán, szigorúan bólintott, és a lábára mutatott. Mi meg csak bámultunk, és egy kukkot sem értettünk

az egészből. Szerettünk volna elosonni valahová, csak ne lássuk, hogy omlik egy lány lábához Lojko Zobar - még akkor sem, ha ez a lány maga Radda. Restelltük magunkat valami miatt, sajnálkozás és szomorúság elegyedett bennünk.

- Nos! - kiáltott rá Radda.

- No, no, ne siess, ráérsz, még bele is unhatsz... - nevetett Lojko. Olyan volt a kacagása, mintha acél csörgött volna. - Ennyi az egész, cimborák! Mi maradt még hátra? Csak az, hogy kipróbáljuk, csakugyan olyan erős-e az én Raddám szíve, amilyennek énelöttem mutatta. Megpróbálom hát, bocsássatok meg, cimborák!

Még ki sem találhattuk, mit akar csinálni Zobar, Radda máris a földön feküdt, és melléből Zobar görbe törének markolata meredt elő. Kővé dermedtünk.

Radda meg kirántotta a tört, elhajította; sebét fekete hajfonatával tömte be, és mosolyogva, tisztán mondta:

- Isten veled, Lojko! Tudtam, hogy így cselekszel!... - szólt, és meghalt...

Érted ezt a lányt, sólyom? Ilyen ördögi lány volt! Örök időkre átkozott legyen, ha nem az volt!

- Most hát lábad elé hajlok, büszke királynő! - üvöltötte az egész sztyepp hallatára Lojko, földre vetette magát, holt Raddája lábára tapasztotta ajkát és megdermedt. Mi levett kalappal, némán álltunk mellettük.

Mit szólsz hozzá, sólyom? Nur már-már azt parancsolta: meg kell kötni!... De nem mozdult volna egyetlen kéz sem, hogy megkötözze Lojko Zobart, senki sem emelt volna rá kezet, és ezt Nur nagyon jól tudta. Legyintett és elsomfordált. Danilo meg felemelte a tört, amelyet Radda hajított el az imént. Sokáig nézte, ősz bajusza meg-megremegett. A törön még meg sem alvadt Radda vére. Éles, görbe tör volt! Aztán odament Zobarhoz, és - éppen átellenben a szívével - hátába dőfte a tört. Hisz mégiscsak apja volt Raddának a vén katona!

- Ez lett a vége! - mondta Lojko tisztán, Danilóhoz fordulva, és indult, hogy utolérje Raddát.

Mi csak bámultunk. Radda - kezét a hajfonattal együtt melléhez szorítva - feküdt, nyitott szeme a kék égre szegeződött, a lábánál pedig a vakmerő Lojko Zobar nyúlt el. Haja arcába hullt, és nem is lehetett látni orcáját.

Álltunk és tűnődtünk. Az öreg Danilo bajusza meg-megremegett, sűrű szemöldöke komoran húzódott össze. Az égre tekintett és hallgatott. A galambősz Nur pedig arccal a földre vetette magát, és úgy sírva fakadt, hogy vén válla vonaglott belé.

Volt is miért sírni, sólyom!

- Mégy... hát menj is a magad útján és ne térj le róla! Haladj egyenest. Lehet, hogy nem fogsz hiába elpusztulni! Ennyi az egész, sólyom!

Makar elhallgatott, pipáját a dohányzacskóba dugta, és összehajtotta mellén a kaftánt. Eső szemerkélt, erősebben fújt a szél, és a tenger tompán, dühösen morajlott. A lovak egymás után jöttek oda a kihunyó tábornúzhöz, ránk bámultak nagy, okos szemükkel, szoros gyűrűben fogtak körül bennünket, és mozdulatlanul álltak.

- Hó, hóha, hó! - kiáltott oda nekik nyájasan Makar, és tenyerével megpaskolta kedvenc hollófekete paripája nyakát.

- Ideje már aludni! - fordult felém, aztán feje búbjáig beburkolódzott kaftánjába, hatalmasat nyújtózott a földön és elhallgatott. Az én szememre nem jött álom. A puszta homályába meredtem, és a levegőben elúszott szemem előtt Radda királynőien szép, büszke alakja. Kezét fekete hajfonatával mellére, sebére szorította, és vékony barna ujjai közt cseppenként szivárgott át a vér, hogy tűzpiros csillagként hulljon a földre.

Nyomában szállt Lojko Zobar, a vakmerő dalia; arcába sűrű, fekete, göndör fürtök csüngtek, amelyek alól nagy, hideg könnycseppek permeteztek...

Szaporábban megeredt az eső, és a tenger komor, ünnepélyes ódát zúgott a gyönyörű, büszke cigánypárnak: Lojko Zobarnak és a vén katona lányának, Raddának.

Mindketten könnyedén, némán keringtek az éj sötétjében, és a délceg Lojko sehogy se tudta utolérni a büszke Raddát.

Makai Imre fordítása

Jemeljan Piljaj

- Nincs más hátra, el kell menni a sóbányába! Átkozottul ízetlen munka, de csak ráfanyalodunk, mert így még éhen talál döglenni az ember - mondta cimborám, Jemeljan Piljaj és - immár tizedszer - előhúzta zsebéből a dohányzacskót. Amikor meggyőződött, hogy a zacskó ugyanolyan üres, mint tegnap volt, sóhajtott, sercintett egyet, és hanyatt fordulva bámult a hőséget lehelő, felhőtlen égre. Éhesen feküdtünk egy fövényes földnyelven, háromversztányira Odesszától, ahonnan azért jöttünk el, mert nem találtunk munkát. Jemeljan elnyúlt a homokon - fejjel a pusztá, lábbal a tenger felé -, a partra futó hullámok meg lágy morajjal mosogatták mezítelen, piszkos lábát. A napba hunyorogva hol feljebb nyújtózkodott - akár egy kandúr -, hol lejjebb húzódott a tengerhez. Ilyenkor majdnem vállig előntötte a hullám. Ez tetszett neki.

A kikötő felé pillantottam, ahol nehéz, feketeszürke füstgomolyokba burkolózott árbocerdő emelkedett, és ahonnan horgonyláncok tompa csörgése meg vonatfütty szállt felénk. Nem vettem ott észre semmit, ami felszította volna kialvó reményünket, hogy szert tehetünk egy kis keresetre. Felálltam hát, és azt mondtam Jemeljannak:

- No, akkor menjünk a sóbányába!

- Mehetünk!... De boldogulsz-e majd? - kérdezte elnyújtott hangon, és rám se nézett.

- Majd meglátjuk.

- Akkor hát... megyünk? - ismételte Jemeljan anélkül, hogy akár a kisujját is mozdította volna.

- Persze!

- Ahá! No, ez már beszéd!... Menjünk! Ez az átkozott Odessza meg maradjon itt, ahol van! Kapják be az ördögök! Kikötőváros!... Nyelné el a föld!

- Rendben van, csak állj fel és gyerünk. A káromkodás nem segít.

- Hová megyünk? A sóbányába?... Jó. Csakhogy, látod, öcsém, annak se lesz értelme, ha a bányába megyünk.

- De hisz te mondtad, hogy oda kell menni.

- Én mondtam, ez igaz. Mondtam, amit mondtam. Egy szavamat se tagadom le soha. De az is igaz ám, hogy nem lesz semmi teteje.

- Miért nem?

- Miért nem? Azt hiszed, hogy ott már alig várnak bennünket?! Tessék parancsolni, Jemeljan úr és Makszim úr! Szíveskedjenek megszakadni a munkában, mi meg majd lökünk egy-két garast!... No nem! Ilyen nincs! Így áll a dolog: egyelőre te is, én is teljes jogú gazdái vagyunk a bőrünknek...

- No jó! Elég! Gyerünk!

- Várj. Oda kell mennünk a bánya vezetőjéhez, és a legnagyobb hódolattal azt kell mondani: „Nagyságos uram, igen tisztelt rabló és vérszopó! Eljöttünk, hogy felkínáljuk nyúzóságodnak a bőrünket: nem méltóztatnék-e lehúzni napi hatvan kopejkáért!” És akkor következik a...

- Tudod mit: állj fel és gyerünk! Estére eljutunk a halásztelepig. Segítünk kihúzni a hálókát - talán jóltartanak vacsorával.

- Vacsorával? Igazad van. Jóltartanak. A halászok derék emberek. Menjünk, menjünk... De nem sokat nyerünk belőle, öcsém, mert egész héten üldöz bennünket a balsors. Úgy bizony!

Csuromvizesen felállt, nyújtózott egyet, két liszteszsákból varrott nadrágjának zsebébe dugta kezét, kotorászott benne, majd kihúzta, humorosan szemügyre vette, aztán arcához emelte üres tenyerét.

- Nincs semmi!... Negyed napja keresek valamit, de, soha semmi! Nagy szó ez, szép öcsém!

Elindultunk a parton, csak néha váltottunk szót. Lábunk besüppedt a felfutó hullámok lágy lökésétől dallamosan surrogó kagylókkal elegyes puha fövénybe. Olykor kocsonyás medúzák, halacsák és furcsa formájú, nedves, fekete fadarabok kerültek elénk, amelyeket kivetett a víz... Pompás üde szellő fújdogált a tenger felől, hűvösen legyezgetett bennünket, aztán kis tölcséreket kavart a homokból, és a pusztába repült.

Az örökké vidám Jemeljan szemmel láthatóan búslakodott. Észrevettem; igyekeztem hát, hogy elszórakoztassam.

- No, Jemeljan, mesélj valamit!

- Mesélnék is én, de meggyengült a beszélőkém, mert üres a has. Az emberben a gyomor a fő. Akármilyen szörnyeteget találj is, olyat egyet se találsz, amelyiknek nincs hasa. De nem ám! Ha nem korog a gyomor, a lélek is eleven. Az ember minden cselekedetét a gyomra szabja meg...

Hallgatott egy darabig.

- Hej, öcsém, ha most ezer rubelt lökne ki nekem a tenger... tyú! Rögtön csapszéket nyitnék. Téged megtennélek csaposnak, én meg ágyat állítanék a pult mellé, és a hordóból egyenest a számba vezetnék egy csövet. Mihelyt kedvem szottyanna, hogy igyak a vígság meg az öröm forrásából, rögtön kiadnám a vezényszót: „Makszim! Nyisd ki a csapot!” - és bugy-bugy-bugy, egyenest a torkomba bugyogna. Vedeld, Jemeljan!... Az lenne csak a gyöngyélet, az ördög szorítsa belém a szuszt! A muzsikot meg, ezt a fekete-földes urat - hej, a teremtsit! - szipolyozd, nyúzd meg, fordítsd ki a bőréből! Majd odajön hozzám, hogy leöblítse a tegnapi mámort: „Adj hitelbe egy pohárral, Jemeljan Pavlics!” - „Mi?... Hitelbe?... Hitelbe nem adok!” - „Könyörülj meg rajtam, Jemeljan Pavlics!” - „Tessék, megkönyörülök: hozd ide a szekered, akkor adok egy kupicával.” Hahaha! Én bizony karóba húznám azt a potrohos sátánt.

- Túlságosan kegyetlen vagy! Hát nem látod, hogy a muzsik is koplal?

- Micsoda? Koplal?... Hát én nem koplalok? Én, öcsém, születésem perce óta koplalok, pedig hát hol van az megírva, hogy éhezni kell. Nézz meg az ember! Éhezik a paraszt? Miért? Mert rossz a termés? Hát először is a kobakja meddő, csak azután a földje. Úgy ám! Miért nincs rossz termés a többi birodalomban?! Mert ott nem azért ül fej az emberek nyakán, hogy vakarhassák a tarkójukat, hanem hogy gondolkozzanak! Úgy ám! Ott, öcsém, holnapra tudják halasztani az esőt, ha ma felesleges, sőt a napot is félre tudják tolni, ha túlságosan buzgólkodik. És nálunk? Intézkednek valahogy? Nem intézkednek sehogy sem, édes öcsém!... Különben hagyjuk: ez mind bolondság. De ha csakugyan lenne ezer rubelem meg kocsmám, az komoly dolog volna...

Elhallgatott és szokása szerint a dohányzacskóért nyúlt. Előhúzta, kifordította, megnézte, dühösen köpött egyet, és a tengerbe dobta.

A hullám felkapta a piszkos zacskót, és már-már elvitte a parttól, de amikor jobban megnézte, méltatlankodva visszadobta ezt az ajándékot.

- Nem fogadod el? Hát csak azért is elveszed! - Felkapta a vizes zacskót, követ dugott belé, és nagy karlendülettel messze a tengerbe dobta.

Én felnevettem.

- Mit vigyorogsz?... Micsoda fickó! Könyveket olvas, még magával is cipeli őket, de az embert nem tudja megérteni! Te négyszemű madárijesztő!

Ez nekem szólt. Abból, hogy Jemeljan négyszemű madárijesztőnek nevezett, arra következtem, hogy roppant bosszankodik rám, mert csakis azokban a percekben, amikor keserű haragot és gyűlöletet érzett mindennel szemben, ami létezik - csakis akkor engedte meg magának, hogy gúnyoljon szemüvegem miatt. Máskülönben olyan súlyt és jelentőséget nyertem előtte kénytelen-kelletlen díszem révén, hogy ismeretségünk első napjaiban csakis magázott, és tisztelettel teljes modorban beszélt hozzám, jöllehet párban dolgoztam vele, amint éppen szemet raktunk egy román gőzhajóra, s én is csupa karcolás és tetőtől talpig toprongyos voltam, mint ő, és fekete, akár a sátán.

Bocsánatot kértem tőle, és mivel meg akartam nyugtatni bizonyos fokig, mesélni kezdtem neki azokról a külföldi országokról, igyekeztem bebizonyítani, hogy a felhők és a nap irányítására vonatkozó értesülései a legendák birodalmába tartoznak.

- Ejha!... No hát!... Úgy, úgy!... No, jó!... - szúrta közbe néha-néha. De én éreztem, hogy - most szokásától eltérően - nem túlságosan érdeklődik a külföldi országok és az ottani élet iránt. Jóformán nem is figyelt rám, csak komoran bámult a messzeségbe.

- Ez mind igaz - szakított félbe, és tétován legyintett. - De most azt kérdelek tőled: ha velünk szembe jönne valaki, akinek pénze, sok pénze van - hangsúlyozta és futólag, oldalvást a szemüvegem alá pillantott -, főbe kólintanád-e, hogy szerezz magadnak egy kis ezt meg azt?

- Természetesen: nem - feleltem. - Senkinek sincs joga, hogy más ember életének árán vegye meg a boldogságát.

- Öhöm! No, igen... Ezt ügyesen írják a könyvek, de csak a lelkiismeret kedvéért. Csakhogy a valóságban az az úr, aki ezeket a szavakat kitalálta, alkalomadtán biztosan megölné akárkit is - ha szorulna a kapcája -, hogy fenntartsa önmagát. Jog! Itt a jog!

Orrom előtt táncolt Jemeljan félelmetes izmos ökle.

- Mindenki mindig ezzel a joggal él, csak más- és másképpen. Sokat adok arra a jogra!...

Jemeljan elkomorodott. Szeme mélyen elrejtőzött kifakult, bozontos szemöldöke alá.

Hallgattam, mert tapasztalatból tudtam, hogy hasztalan vitába szállni vele, ha dühös.

Jemeljan a tengerbe dobott egy fadarabot, amely a lába alá került és megszólalt:

- Jó volna rágyújtani...

Jobbra tekintettem, a pusztá felé, és megpillantottam két juhászt, akik a földön heverték, és bennünket néztek.

- Adjisten, uraim! - kiáltotta Jemeljan. - Nincs egy kis dohányuk?

Az egyik juhász a másik felé fordította fejét, kiköpött egy összerágcsált fűszálat, és lustán megszólalt:

- Dohányt kérnek, hé, Mihail?

Mihail az égre pillantott - mintha felülről kérne engedélyt, hogy szóba állhasson velünk - és felénk fordult.

- Jó napot! - mondta. - Hát ti hova mentek?

- Ocsakovhoz, a sóbányába!

- Ahá!

Mi szótlanul telepedtünk melljük a földre.

- Vedd fel azt a tarisznyát, Nyikita, mert még felcsippentik a csókák.

Nyikita ravaszul a bajuszába mosolygott, és felvette a tarisznyát. Jemeljan megcsikorgatta a fogát.

- Így hát dohány kéne?

- Rég nem szíttunk - mondtam én.

- Hát mért nem szíttatok?!

- Kuss, te ördögös hohol!² Adj, ha akarsz, de ne gúnyolódj! Te nyomorult! Vagy elvesztetted a lelked, amíg a pusztában csavarogtál?! Vigyázz, mert úgy a kobakodra csapok, hogy meg se nyikkansz! - rikácsolta Jemeljan, és veszettül forgott a szeme.

A juhászok megrezzentek, felugrottak, hosszú fütykösükért nyúltak, és szorosan egymás mellé álltak.

- Ahá! Hát így kell kérni, cimborák?! No, akkor menjetek dolgotokra!...

Az ördögös hoholok verekedni akartak. Ehhez kétség sem férhetett. Jemeljan - legalábbis ökölbe szorított kezéről és vad tűzben égő szeméről ítélve - szintén nem húzódozott a csetepatétól. Nem volt kedvem hozzá, hogy részt vegyek a veszekedésben, és megpróbáltam békíteni őket.

- Várjatok, cimborák! A barátom túlságosan tűzbe jött. Oda se neki! Tudjátok mit?! Adjatok, ha nem sajnáljátok, egy kis dohányt, aztán megyünk tovább a magunk útján.

Mihail Nyikitára, Nyikita meg Mihailra pillantott, és mind a ketten felnevettek.

- Mért nem ezzel kezdtétek?!

Aztán Mihail a szüre zsebébe nyúlt, kihúzott onnan egy öblös dohányzacskót, és felém nyújtotta:

- No, végy belőle!

Nyikita meg a tarisznyába dugta kezét, majd jókora kenyeret és bőven megsózott szalonnadarabot nyújtott felém. Elfogadtam. Mihail felnevetett, és szórt még egy kis dohányt a markomba.

- No, minden jól! - dörögte Nyikita. Megköszöntem, amit adtak. Jemeljan mogorván ereszkedett vissza a földre, és eléggé hangosan sziszegte:

- Aljas disznók!

A hoholok - súlyos, imbolygó léptekkel - a pusztába indultak, és minden pillanatban hátratingettek. Mi leültünk a földre, és többé ügyet sem vetettünk rájuk, hanem hozzáláttunk a jóízű félbarna kenyérhez meg a szalonnához. Jemeljan hangosan csámcsogott, szuszogott, és - ő tudja, miért - gondosan kerülte tekintetemet.

² Az ukránok gúnyneve.

Esteledett. A távolban a tenger felett már megszületett a homály; végigkúszott rajta, és a fodros hullámokat kékes fátyollal vonta be. A tengerről most rózsaszínű arannyal szegélyezett sárgáslila felhők hosszú sora húzódott fel, és a sztyepp felé úszott: még sűrűbb lett a sötétség. A pusztán meg - ott messze-messze, a peremén - a lemenő nap sugarainak óriási bíborlegyezője terült szét, s lágy halványpirosra festette a földet és eget. A hullámok a partnak ütődtek; a tenger emitt rózsaszínű, amott sötétkék, de mindenütt csodálatosan szép és hatalmas volt.

- No, most rágyújtunk! Az ördög vigyen el benneteket, hoholok! - Amikor végzett a hoholokkal, megkönnyebbülten fellélegzett. - Tovább indulunk, vagy itt hálunk?

Lusta voltam tovább gyalogolni.

- Itt hálunk! - döntöttem.

- Jó! Háljunk! - Elnyúlt a földön, és az égre bámult.

Szívta a füstöt és köpködött. Én a tájat néztem, és gyönyörködtem a csodás naplementében. A pusztán zengve szállt végig a partra csapódó hullámok monoton csobogása.

- Akármit mondasz, mégiscsak kellemes főbe kólintani egy-egy pénzes fickót, kivált, ha ügyesen nyélbe tudja ütni az ember a dolgot - szólalt meg váratlanul Jemeljan.

- Elég volt! Ne fecsegi! - mondtam.

- Ne fecsegi?! Ki fecsegi? Lelkemre mondom, hogy meg is teszem. Elhiheted! Negyvenhét éves vagyok, és húsz év óta ezen az operáción töröm a fejem. Milyen az én életem? Kutyaélet! Se vackom, se betevő falatom. Rosszabb élet ez még a kutyaénál is! De hát ember vagyok én? Nem, öcsém, nem ember vagyok, hanem a féregnél is alábbvaló! Ki ért meg engem? Senki! Ha egyszer tudom, hogy az emberek jól is élhetnek, miért éppen én ne éljek jól? Há?! Az ördög vigyen el benneteket, gazfickók!

Arccal hirtelen felém fordult.

- Tudod, egyszer kis híján megtettem azt... de nem sikerült - hadarta. - Átkozott bitang legyek, ha nem voltam ostoba: elfogott a szájalom. Ha akarod, elmesélem.

Sietve beleegyeztem. Jemeljan pedig rágyújtott, és így kezdte.

- Poltavában történt, szép öcsém... vagy nyolc évvel ezelőtt. Segéd voltam egy épületfakereskedőnél. Majd egy esztendeig simán, rendesen éltem, aztán hirtelen ivásnak adtam a fejem, és elittam vagy hatvan rubelt a gazdám pénzéből. Bíróság elé állítottak, három hónapra bedugtak a fegyencek közé - és így tovább, annak rendje-módja szerint. Amikor leültem az időmet, kikerültem - no de hova, merre most? A városban ismernek; más városba költözzek? Ahhoz nem volt se pénzem, se tisztességes ruhám. Elmentem hát egy ismerős sötét fickóhoz. Kocsmát tartott, és orgazdasággal foglalkozott: mindenféle legénykéket rejtegetett, és takargatta üzelveiket. Ritka becsületes, jólelkű és eszes fickó volt. Bújta a könyveket, rengeteget olvasott, és nagyon jól ismerte az életet. Mondom, odamentem: „No, Pavel Petrov, hát ránts ki a bajból!” - „Azt éppen lehet - felelte. - Egyik embernek segítenie kell a másikon, ha az is olyan magaszörű! Lakj itt nálam, egyél, igyál, és nézz jól szét.” Nagy koponya volt az a Pavel Petrov, szép öcsém! Én nagyon tiszteltem, és ő is szeretett engem. Nappal rendszerint a pult mögött ült, és a francia rablókról olvasott - mert minden könyve rablókról szólt -, mi meg nem győztük hallgatni... Remek fickók voltak azok, remek dolgokat vittek véghez, és feltétlenül rajta vesztettek, mégpedig csúfosan. Olyan fejük és olyan ügyes kezük volt, hogy csuda, és a könyv végén mégis hirtelen - hopp! - gyerünk a bíróság elé és kész! Minden füstbe ment.

Ott tanyázok ennél a Pavel Petrovnál egy-két hónapig, és hallgatom, amit olvas, meg mindenféle szóbeszédet. Nézem-nézem: sötét alakok járnak hozzá, de fényes holmik: órákat, karpereceket és más effélét hoznak. De azt is látom, hogy egy garast sem nyernek az egészből. Ha egyik-másik elsinkófal valamit - Pavel Petrov a fele árán veszi meg. Pavel becsületesen fizetett: addsz-a-nesze!... Hejehuja, dínomdánom - és egy krajcár se maradt! Fabatkát sem ér az egész, édes öcsém! Hol az egyik kerül törvény elé, hol a másik jut oda...

És legalább valami fontos ok miatt? Dehogy! Egyszerű betöréses lopással gyanúsították, amikor is eltűnt vagy száz rubel! Hát száz rubelt ér az ember élete?! Tuskók!... Mondom is egyszer Pavel Petrovnak:

„Ostobaság ez, Pavel Petrov; nem éri meg, hogy bemocskolja vele az ember a kezét.” - „Hm! Hogy is mondjam csak? - szólt Pavel. - Egyrészt, sok kicsi sokra megy, másrészt igaz: az embereknek minden tettéből azt látom, hogy nem becsülik magukat. Ez a dolog veleje! Hát bepizskíthatja-e a kezét holmi jelentéktelen betöréses lopással egy olyan ember, aki becsüli önmagát, és tudja, mit ér. Soha semmiképp! Hát eladjam magam száz rubelért én, aki már belekóstoltam az európai műveltségbe?” És példákon bizonyította be, hogy kell viselkednie annak, aki becsüli önmagát. Sokáig beszélgettünk effélékről. Aztán azt mondom neki: „Régóta motoszkál a fejemben, hogy szerencsét kellene próbálni, Pavel Petrov! Maga jártas az élet dolgaiban, adjon tanácsot, hogy s mint és mit csináljak.” - „Hm - azt mondja -, azt lehet! Az lenne a legjobb, ha a magad számítása szerint a magad szakállára, minden segítség nélkül ütnél nyélbe valami kis vállalkozást. Például... Azt mondják, hogy Obaimov egy szál magában utazik hazafelé versenylovaival a fatelepről a Vorszklán át. Te is tudod, hogy mindig van nála egy kis pénz. Most meg éppen a heti bevételt veszi át a telepen a segédjétől. Naponta háromszáz rubelt vagy még többet is árulnak. Mit szólnál ehhez?” Elgondolkoztam. Obaimov az a kereskedő volt, akinél én mint segéd szolgáltam. Kétszeresen jó fogás lenne: bosszút is állnék rajta azért, amit velem cselekedett, meg egy jóízű falathoz is jutnék. „Ezt meg kell hányni-vetni” - mondom. „Anélkül nem is lehet” - felelte Pavel Petrov.

Elhallgatott és lassú mozdulattal cigarettát sodort. Az alkonypír csaknem kialudt, csupán egy - pillanatról pillanatra mindjobban halványodó - keskeny, rózsaszínű sáv díszítette annak a bolyhos felhőnek a szélét, amely mintha elernyedő volt, mozdulatlanra dermedt a meg-sötétedett égen. A pusztá olyan csendes volt és szomorú! A tenger felől szüntelenül áramló, szelíd hullámcsobogás pedig egyhangú, lágy zajával még jobban aláfestette ezt a szomorúságot és ezt a csendet. A tenger felett egymás után gyúltak ki a fényes csillagok, olyan tiszták, vadonatújak, mintha csak tegnap készültek volna, díszül a déli bársonyégnek.

- Szóval, öcsém, gondolkoztam a dolgon, és még akkor éjjel lefeküdtem a Vorszkla partján, a bokrok közé. Volt nálam egy hét fontnyi súlyú vasrúd. Emlékszem: október végén történt. Olyan volt az éjszaka, hogy jobb se kellett: sötét, mint az emberi lélek... A helynél meg kívánni se lehetett volna különbet. Mindjárt itt a híd - az innenső végén hiányzott néhány szál deszka -, tehát lépésben fog hajtani. Fekszem és várok. Nagyon mérges voltam én akkor, öcsém: tíz kereskedőre is futotta volna a dühömből. Olyan egyszerűen képzeltem el a dolgot, hogy egyszerűbben már nem is lehet: puff - és kámpec!... Úgy ám!... Ott fekszem hát, mindenre felkészülve. Egy jót a fejére, és zsebre vágni a pénzt. Úgy bizony! Durr... és kész!

Bizonyára azt hiszed, hogy az ember a maga ura. Szó sincs róla, barátom! Mondd meg például, mit csinálsz holnap! Szamárság! Dehogyan tudod, hogy jobbra mégy-e holnap, vagy balra. Feküdtem és vártam valamire, de egészen más történt. Egészen képtelen dolog esett velem.

Látom, a város felől jön valaki. Biztosan részeg, mert dülöngél. Kezében bot. Dünnyög valamit; zagyván dünnyög, sír és szipog... Közelebb ér, hát látom, hogy fehérchselél! No, hogy a nyavalya törjön ki! De megmosom a fejed, csak gyere ide! Egyenesen a hídnak tart, és hirtelen felkiált: „Miért tetted ezt, édesem?” De olyat kiáltott ám, hogy összerezzenem. „Miféle jajveszékelés ez?” - gondoltam. A nő meg egyenest felém iparkodik. A földhöz lapulva fekszem, és minden porcikám remeg. Hová tűnt belőlem a harag?! Mindjárt rám lép, mindjárt belém botlik. Megint felsikít: „Miért?! Hát miért?!” - és álltában a földre zuhant, kis híján éppen mellém. És úgy feljajdult, édes öcsém, hogy ki sem tudom mondani. Majd megszakadt a szívem, amikor hallottam. De csak fekszem ott, és meg se mukkanok. A fehérchseléd meg bög tovább. Elfogott a bánat engem is. „Szaladok én innen, minél messzebb” - gondoltam magamban! Ekkor kibújt a hold a felhő mögül. Olyan fényesen sütött, olyan világos lett, hogy szinte szörnyűség! Félkönyökre támaszkodtam, és úgy néztem a nőt... Akkor aztán minden tervem végképp füstbe ment, az egész elvitte az ördög! Ahogy néztem, elszorult a szívem: kicsi leány, még egészen gyermek. Fehér a bőre, hajfürtjei az arcába hullnak, s a szeme ekkora, ni... és úgy néz, de úgy... A vállacskája remeg-remeg, a szeméből meg nagy-nagy könnycseppek csurognak - egyik a másik után.

Elfogott a szájalom, öcsém. Erre köhécselni kezdek: „Khe, khe, khe!” - „Ki az? Ki az? Ki van ott?!” - kiáltja a leány. Bizonyára megijedt... Én mindjárt talpra ugrok, és azt mondom: „Én vagyok.” - „De kicsoda maga? - kérdezi. Ilyen kerekre tágul a szeme, ni. És minden ízében úgy reszket, mint a kocsonya. - Kicsoda maga?” - kérdezi újból.

Jemeljan felnevetett.

„Hogy én kicsoda vagyok? - mondom. Először is ne féljen tőlem, kisasszony, nem bántom én magát. Én is ember vagyok, egy a sok mezítlábas koldus közül.” Igen. Hazudtam. Hiszen csak nem mondhatom meg, hogy egy kereskedőre lestem itt, és meg akartam ölni?! „Nekem ugyan mindegy - feleli a lány -, én azért jöttem ide, hogy a vízbe öljem magam.” Olyan hangon mondta, hogy libabőrös lett a hátam: komolyan, nagyon komolyan, öcsém. No, mit lehet itt tenni?

Jemeljan búsan széttárta karját, és széles, barátságos mosollyal nézett rám.

- Akkor váratlanul megeredt a nyelvem. Mit beszéltem - nem tudom. De úgy beszéltem, hogy magam is élvezettel hallgattam. Jobbadán arról, hogy milyen szép és fiatal. Csakugyan szép volt, mi több - gyönyörű! Ej, öcsém! No, jó!... Lizának hívták. Egyszóval, beszéltem-beszéltem; hogy mit - ki tudja azt, hogy mit? A szívemből ömlött a szó. Igen! A lány meg folyton csak nézett, komolyan, figyelmesen. Egyszer váratlanul elmosolyodott!... - bődült fel Jemeljan az egész pusztá hallatára. Könny rezgett hangjában, szemében egyaránt, és megrázta ökölbe szorított kezét.

- Ahogy elmosolyodott, rögtön ellágyultam. Térdre rogytam előtte. „Kisasszony - mondom -, kisasszony!” - és ennyi az egész! Megfogta a fejemet, édes öcsém, az arcomba nézett, és úgy mosolygott, mint a képeken látni. Ajka meg-megmozdult, mintha mondani akarna valami fontosat. De aztán erőt vett magán, és csak annyit szólt: „Maga is olyan szerencsétlen, kedves barátom, akárcsak én! Így van? Mondja meg, lelkem!” Úgy biza, cimbora, de úgy ám! És ez még semmi: meg is csókolta itt, a homlokom, bizony! Hallod? Bizonyisten! Tyű, édes komám! Tudod, soha életemben, az egész negyvenhét esztendő alatt nem volt semmi, ami jobban esett volna. De nem ám! Pedig miért mentem a bokrok közé?! Ilyen az élet, öcsém...

Elhallgatott és karjára ejtette fejét. A különös történet olyan nyomasztóan hatott rám, hogy én is hallgattam, és a tengert bámultam, amely olyan volt, mint egy mély álomban egyenletesen, de erősen hullámozó, óriási mell.

- Aztán feláll, és azt mondja: „Kísérjen haza.” Elindultunk. Megyek-megyek, alig érzem a lábamat. Ő meg azt meséli, hogy és mint történt. Kereskedőszüleinek egyetlen lánya volt. Persze nagyon elkényeztettek. Egyszer egy diák került hozzájuk és órákat adott a lánynak. Egymásba szerettek. Aztán a diák elutazott, Liza meg várta-várta, mikor fejezi be a fiú a tanulást, hogy visszajöjjön és egybekeljenek. Mert így beszéltek meg. De a diák nem jött, csak levelet küldött; azt írta benne: nem illünk egymáshoz. A kislányt, persze, bántotta a dolog. Ezért akarta elemészteni magát... Elmesélt mindent, így értünk a házukhoz. „No, lelkem, hát isten vele! - mondta. - Holnap elutazom innen. Bizonyára szüksége van egy kis pénzre. Csak mondja meg, ne restelkedjék.” - „Nem, kisasszony - feleltem -, köszönöm szépen, nincs rá szükségem!” - „Ugyan, jó ember, ne szabadkozzék már, csak mondja meg, és fogadja el!” - unszolt. Toprongyos voltam, de mégis azt mondtam: „Nem kell, kisasszony.” Tudod, öcsém, akkor éppen kisebb gondom is nagyobb volt, mint a pénz. Elbúcsúztunk. Olyan nyájasan mondotta: „Sosem felejtlek el. Vadidegen ember vagy, és nekem mégis olyan kedves!...” Különben; köpök az egészre - szakította félbe elbeszélését Jemeljan, és hozzáfogott ismét, hogy rágyújtson.

- Elment a lány. Leültem a kapunál a padra. Elszomorodtam. Jött az éjjeli őr. „Mit lézengsz itt - azt mondja -, tán el akarsz sinkófolni valamit?” Keményen szíven ütöttek ezek a szavak. Én meg a pofájába vágtam - durr! Fütty, ricsaj - gyerünk az őrszobára. Az őrszobára? Bánom is én! Gyerünk, ahogy a lábad bírja. Nekem mindegy! Odasóztam neki még egyet! Leültem a padra, nem akartam menekülni. Az őrszobán háltam; reggel tájban elengedtek. Megyek Pavel Petrovhoz. „No, hol portyáztál?” - kérdi nevetve. Ránéztem - ugyanolyan, mint tegnap volt, de én valami új vonást is látok rajta. Persze elmondtam neki mindent, hogy és mint történt. Nagyon komolyan hallgatta végig, aztán azt mondta: „Ostoba fajankó vagy te, Jemeljan Pavlics. Kívül tágasabb!” - No, mit lehet itt tenni? Hát nem volt igaza? El is takarodtam onnan. Ennyi az egész. - Így esett a dolog, szép öcsém!

Elhallgatott és kinyújtózott a földön. Karját feje alá hajtotta, és a csillagos, bársonyos égboltra bámult. Körös-körül minden hallgatott. A hullámverés zaja egyre lágyabb és halkabb lett, és mint álmos, gyönges sóhaj, szállt felénk.

Makai Imre fordítása

Arhip apó és Ljonyka

Amint a kompot várták, mindketten leheveredtek a parti szakadék árnyékába, és sokáig, szótlanul nézték a Kubany gyors, zavaros hullámain, amelyek lábukhoz törleszkedtek. Ljonyka elszunnyadt, de Arhip apó nem tudott elaludni, mert tompa, nyomasztó fájdalmat érzett mellében. A föld sötétbarna háttéréből halványan emelkedett ki viharvert, kuporgó alakjuk, mint két szálnalmas kis kupac. Egyik nagyobb, másik kisebb. Napbarnította, porlepte, elgyötört arcuk egészen olyan színű volt, mint szürkésbarna rongyaik.

Arhip apó hosszú, csontos alakja keresztben nyúlt el a keskeny homoksávon, amely sárga szalagként húzódott a part mentén a szakadék és a folyó között; a szendergő Ljonyka meg, mint kis göngyöleg, feküdt nagyapja oldalán. Ljonyka törékeny fiúcska volt. Condráiban bütykös gallyhoz hasonlított, amely nagyapjáról: a kiszáradt vén fáról tört le, mikor ide sodorták és a fövényre vetették a folyó hullámai.

Apó a könyökére támasztotta fejét, és a verőfényben úszó, gyér füzessel szegélyezett túlsó partot nézegette. A bozótból kikandikált a komp fekete oldala. Unalmas és kihalt volt a táj. A part mellől, mint szürke csík, húzódott az út a róna végtelenjébe. A kínosan egyenes rideg országút bús hangulatot keltett.

Az öregember gyulladákos, fátyolos szeme, duzzadt vörös szemhéja izgatottan pillogott, redők barázdálta, merev arca emésztő bánatot tükrözött. Fojtottan, de állandóan köhécsejt, ilyenkor unokájára pillantott, és kezével eltakarta száját. A fullasztó, rekedt köhögés kövér könny-cseppeket sajtolt szeméből, és arra kényszerítette, hogy feltápáskodjék a földről.

Köhögésén és a fövényre loccsanó hullámok halk csobbanásán kívül semmi neszt sem lehetett hallani a sztyeppen... A napégette, óriási barna pusztá tunyán terült el a folyó mindkét oldalán. Csak ott messze, a látóhatár szélén hullámozott arany búzatenger - alig látja vén szeme -, és közvetlenül szemben árasztotta rá vakító fényét az ég. A mennyboltra három távoli topolya karcsú alakja rajzolódott ki. Úgy tetszett, mintha hol alacsonyodnának, hol magasabbra nőnének; a búzatenger és a föléje boruló ég pedig fel és alá hullámozta. Majd hirtelen minden eltűnt a pusztai délibáb tündöklő ezüstös fátyla mögött.

Ez a rezgő, csillogó, csalóka fátyol néha csaknem egészen a partig libbent a messzeségből; ilyenkor olyannak tetszett, mint égből ömlő tiszta és csendes folyó.

Arhip apó nem ismerte ezt a jelenséget. Megdörzsölte szemét, és bánatosan gondolta magában, hogy ez a hőség meg a sztyepp még a látását is elveszi, mint ahogy kivette lábából a maradék erőt.

Ma még rosszabbul érezte magát, mint az utóbbi időben valaha is. Érezte, hogy nemsokára meghal. Minden tépelődés nélkül, egészen közönyösen nézett a halál elé, csupán elkerülhetetlen kötelességnek tekintette, de mégsem itt, hanem messze, szülőföldjén szeretett volna meghalni. Erősen aggasztotta a gond is: mi lesz unokájával?...

Napjában többször is felvetette ezt a kérdést. Ilyenkor mindig elszorult a szíve, hidegség és undor lepte meg; szeretett volna rögtön hazatérni Oroszországba.

De - messze van Oroszország... Úgyse jut haza: meghal az úton. Itt, a Kubany mentén nem sajnálják az alamizsnát; módos nép lakik erre felé. Igaz, hogy szeretnek kellemetlenkedni, gúnyolódni, nem szívlelik a koldust, mert ők maguk gazdagok.

Unokáján nyugtatta könnyfátyolozta tekintetét, és óvatosan megsimogatta kerges kezével a fiú fejét.

Ljonyka megmoccant, nagyapjára vetette felnőttesen tűnődő, mély tekintetű, nagy kék szemét, amely ragyavert, ványadt arcocskáján, a halvány, vékony ajak és a hegyes orr fölött még nagyobbnak látszott.

- Jön már? - kérdezte. Tenyeréből ellenzőt formált, és a nap sugarait visszaverő folyóra nézett.

- Nem jön. Még nem jön. Áll. Mit is keresne itt? Nem hívja senki, hát áll... - szólalt meg lassan Arhip, és tovább simogatta unokája fejét. - Szunyókáltál?

Ljonyka határozatlanul rázta fejét, és kinyújtózott a fővényen. Hallgattak egy ideig.

- Ha úszni tudnék, most megfürödnék - jelentette ki Ljonyka, és figyelmesen nézegette a folyót. - Roppant sebes ez a folyó. Mifelénk nincsenek ilyen folyók. Hová szalad? Úgy siet, mintha félne, hogy elkésik valahonnan...

Ljonyka zsémbesen elfordult a víztől.

- Tudod mit?! - szólt apó rövid töprengés után. - Oldjuk le, kössük össze a két övet. Egyik végét a lábadra hurkolom - akkor aztán bemászhatasz, megfürödhatsz.

- U-ugyan! - szólt elnyújtva az okos Ljonyka. - Mit ki nem találasz?! Hisz téged is elsodor! Mind a ketten belefulladunk.

- Ez már igaz! Elsodor. Tyű, hogy rohan!... Tavasszal biztosan kiönt... Mekkora kaszáló van itt!... Végét se látni!

Ljonykának nem volt kedve csevegni. Nem válaszolt nagyapja szavaira. Kezébe vett egy száraz göröngyöt és - komoly, töprengő arccal - porrá morzsolta ujjai között.

Apó rápillantott, és hunyorgó szemmel gondolkozott valamin.

- No lám - szólalt meg Ljonyka halkan, egyhangúan, és leverte kezéről a port. - Ilyen a föld... Az imént a markomba vettem, szétmorzsoltam... Por lett belőle... Csupa pici porszem... alig lehet látni...

- Hát aztán?! - kérdezte Arhip köhögve, és unokájának szárazon csillogó, nagy szemébe nézett előszivárgó könnyein át. - Mért mondod ezt? - tette hozzá, mikor kiköhögte magát.

- Csak úgy... - billentette oldalt Ljonyka a fejét. - Ilyen mind az egész... - intett a folyó túlsó partjára. - Mégis erre a porhanyós földre építenek mindent... Hány várost jártunk már be! Szörnyű sokat! És mennyi ember mindenütt!...

Ljonyka megint elhallgatott, elmélázott, mert nem tudta megragadni tulajdon gondolatát. Szétnézegetett.

Apó is hallgatott egy keveset, aztán egészen közel húzódott unokájához, és nyájasan kezdte:

- Okos gyermek vagy! Jól mondtad: minden por... A városok is, az emberek is, mi ketten is porból vagyunk. Hej, Ljonyka, Ljonyka!... Bár iskolába adhatnálak!... Sokra vinnéd!... De így mi lesz veled?...

Apó magához szorította unokája fejét és megcsókolta.

- Várj csak!... - kiáltotta Ljonyka. Kiszabadította lenszőke haját nagyapjának remegő, bütykös ujjai közül. Kissé felélénkült. - Hogy mondtad? Minden por? A városok is?

- Így rendelte az isten, fiacskám. Minden föld. Maga a föld meg por. És minden meghal, ami a földön él... Úgy bizony! Ezért kell az embernek munkában és alázatban élnie. Ládd: nem-sokára én is meghalok... - ugrott át más tárgyra nagyapó, és szomorúan tette hozzá: - Hová még akkor nélkülüm?

Ljonyka gyakran hallotta nagyapjától ezt a kérdést. Megunta már, hogy folyton a halálról elmélkedjenek. Szótlanul félrevonult, szakított egy fűszálat, szájába vette, és lassan rágcsálta.

De nagyapó épp ezen akadt fenn.

- Mit hallgatsz? Azt kérdelem, hogy leszel meg nélkülüm - mondta halkan. Unokájához hajolt, és megint köhögött.

- Megmondtam már... - szólt Ljonyka szórakozottan, elégedetlenül, és nagyapjára sandított.

Nem tetszett neki az efféle beszélgetés már csak azért sem, mert többnyire civódással végződött. Apó hosszasan beszélt közeli haláláról. Ljonyka eleinte elmélyülten hallgatta: félt elképzelni új helyzetétől, gyakran sírva fakadt, de apránként beletörődött, és nem is figyelt nagyapjára. Gondolataiba merült. Apó észrevette. Felfortyant és panaszkodott, hogy Ljonyka nem szereti őt, nem becsüli meg gondoskodását. Végül azt vetette szemére, hogy nem bánná, ha menten meg is halna nagyapja.

- Megmondtad? Mit? Butácska vagy még te, nem tudod megérteni az életet. Hány éves vagy? Csak tizenegy. Minden munkára alkalmatlan, vékonydongájú legényke vagy. Hová még? Azt hiszed, majd segítenek a jó emberek? Ha pénzed volna, akkor segítenének: elherdálni. Ez igaz. De alamizsnát kérni keserves még nekem, öregnek is. Mindenki előtt hajbókolni, mindenkinek könyörögni?!... Összeszidják, elkergetik, néha még meg is botozzák az embert. Különbösen hát ne hidd, hogy ember számba veszik a koldust! Tíz éve koldulok; tudom. Azt gondolják: ezer rubelt ér minden karéj kenyér... És ha odaadják a szegénynek, akkor máris nyitják előttük a mennyország kapuját! Találd ki, miért ad alamizsnát a legtöbb! Hogy megnyugtassa a lelkiismeretét. Ezért bizony, barátocskám, és nem azért, mert sajnál! Markodba nyom egy karéjt, de nem restelné befalni még azt is. A jóllakott ember - vadállat. Sohasem sajnálja a koplalót. Ellensége egymásnak a jóllakott és az éhező: mindig, de mindig szálka lesz egyik a másik szemében...

Nagyapó indulatba jött. Bánatos haragjában reszketett ajka, öreges szeme sebesen forgott vörös pilláinak keretében, a redők meg még élesebben tűntek elő sötét orcáján.

Ljonyka nem szerette nagyapját, mikor ilyennek látta, sőt egy kicsit félt is tőle.

- Azt kérdelem, mihez kezdel a nagyvilágban. Cingár gyerek vagy, a világ meg vadállat. Egyszerre bekap. Én pedig nem engedem... Hiszen szeretlek, kisfiam! Te vagy a világon mindenem... és neked is én vagyok egyetlen istápolód! Hát hogy haljak meg? Nem halhatok meg, hogy egyedül maradj... Kire hagyjalak?! Miért haragudtál meg szolgáladra, uram-istenem?... Élni nincs erőm, de meg se halhatok, mert itt ez a gyermek, oltalmazni kell. Hét éve gondozom... ezzel az öreg kezemmel... Segíts meg, uramistenem!

Nagyapó leült és sírva fakadt. Fejét reszkető térde fölé hajtotta.

A folyó sebesen hömpölygött tova, harsány csobbanással csapódott a parthoz, mintha el akarná nyomni a vénember zokogását.

Derűsen mosolygott a felhőtlen ég, amely perzselő hőséget öntött a földre, és nyugodtan hallgatta a zavaros hullámok lázongó zaját.

- Elég volt. Ne sírj, nagyapám! - mondta szigorúan Ljonyka, és félretekintett. Majd apó felé fordította arcát és hozzátette: - Eleget beszéltünk már erről. Nem pusztulok el. Elszegődök valami vendéglőbe...

- Agyonvernek... - sóhajtott sírva nagyapó.

- Hátha nem vernek agyon?! Azért se vernek agyon! - kiáltotta Ljonyka hetykén. - Nem engedem én, hogy boldog-boldogtalan üssön!...

De torkán akadt a szó.

- Esetleg kolostorba megyek... - mondta halkán, némi hallgatás után.

- Hej, ha kolostorba mennél!... - sóhajtott nagyapó és egészen felélénkült. Majd újból összekucorodott fojtó, görcsös köhögőrohamában.

Fejük fölött keréknyikorgás és kiáltás hallatszott:

- Kompot!... Kompot, hé! - rázta meg a levegőt egy harsány torok kiáltozása.

Mindketten talpra ugrottak, felszedték tarisznájukat és botjukat.

Fülsértően csikorgó, nagy szekér gördült a homokra. Kozák állt benne, fél fülére tolt bozontos kucsmában. Nyitott szájjal szívta be a levegőt, hogy megint rikkantson egy nagyot. Előre dülledő széles mellkasa ettől még jobban kidomborodott. Fehér foga meg-megvillant selymes fekete szakállának keretében, amely vérekes szeménél kezdődött. Kigombolt inge és panyókára vetett csohája³ alól kilátszott napbarnította, bozontos melle. Egész keménykötésű, hatalmas alakja - csakúgy, mint jó húsban levő és ugyancsak roppant termetű almásderes lova, sőt még a vastag abronccsal behúzott, magas szekérekerekek is - erőt, egészséget, jóllakottságot sugároztak.

- Hé!... Hé!...

Nagyapó és unokája egyaránt lekapta fejéről a sapkát, és mélyen meghajolt.

- Jó napot! - fogadta köszöntésüket érces, nyers hangon a jövevény. Előbb a túlsó partra tekintett, ahol a bokrok közül lassan és esetlenül előkúszott a fekete komp, csak aztán vette szemügyre a koldusokat. - Oroszországból?

- Onnan, jó uram - felelte Arhip, és mélyen meghajolt.

- Nagy az ínség arrafelé, mi?

A kozák a földre ugrott a szekérről, és szorosabbra húzta a hámhevedert.

- Még a svábbogarak is éhen döglenek!

- Hahaha! Még a svábbogarak is? Szóval egy morzsa se maradt; mindent befaltatok? Enni bezzeg ügyesen tudtok. De dolgozni biztosan pocsékul dolgoztok. Mert ha rendesen dolgozik az ember, akkor nem korog a gyomra.

- A föld az oka mindennek, jó uram. Nem terem. Kiszipolyoztuk már minden erejét.

- A föld?! - rázta fejét a kozák. - A földnek mindig teremnie kell. Azért adta az isten. Ne a földet okold, hanem a karotokat. A karotok rest. Szorgos kéznek még a kőszikla is enged. Még az is terem.

Megjött a komp.

³ Visszahajló ujjú, kaftán formájú felső ruha.

Két pirosposzgás, egészséges kozák keményen nekivetette vaskos lábát a padlózatnak. Nagy reccsenéssel lökték a partnak a kompot. Kissé meginogtak, aztán elengedték a kötelet, és egymásra pillantva nagyokat fújtak.

- Meleg van? - kérdezte vigyorogva a jövevény. A kompra vezette lovát, és megbillentette kucsmája szélét.

- Öhöm! - felelte az egyik komprévész. Buggyos nadrágjának zsebébe süllyesztette kezét, odament a szekérhez, beleszimatolt, és erősen szívta be a levegőt.

A másik a padlózatra ült, és nyögve húzogatta lefelé egyik csizmáját.

Nagyapó és Ljonyka felment a kompra. Mindketten a komp oldalának támaszkodtak, és a kozákokat nézegették.

- No, gyerünk! - parancsolta a szekér gazdája.

- Nem hozol valami innivalót? - kérdezte az a révész, aki a szekérben fürkészett. Cimborája végre levetette csizmáját, és hunyorogva vizsgálta a szárát.

- Nem hát. Minek az? Nincs elég víz a Kubanyban?

- Víz?... Nem vízről beszélek én.

- Hát? Papramorgóról? Pálinkát nem hozok.

- Hogy lehet az? - töprengett a kérdezősködő révész, és a komp padlójára meresztette szemét.

- No, gyerünk!

A kozák megköpte markát, és megragadta a kötelet. Az utas segített neki.

- Hát te, öreg? Te nem segítesz? - fordult Arhiphoz a másik révész, aki csizmájával bíbelődött.

- Hogy tudnék segíteni, kedves öcsém? - felelte apó fejét ingatva, panaszos, éneklő hangon.

- Nem is kell azoknak segíteni. Elboldogulnak maguk is!

És mintha csak meg akarná győzni apót szavainak igazságáról, lomhán térdre ereszkedett, majd végigheveredett a padlón.

Cimborája lustán pirongatta, majd - mivel nem kapott választ - a padlónak feszítette lábát, és nagy dobajjal topogott.

A kompot minduntalan kitérítette rendes irányából a folyó árja, mely tompa zajjal csobbant oldalához. A komp meg-megremegett, sőt meg is ingott, de lassan mégiscsak haladt előre.

Amint Ljonyka elnézegette a vizet, érezte, hogy enyhén szédül, és álmosan leragad a szeme, melyet kifárasztottak a sebesen futó hullámok. Nagyapó tompa suttogása, a kötél csikorgása és a habok csengő csobbanása álomba ringatta. Álmos ernyedtségében már épp le akart heveredni a fedélzetre, de valami hirtelen úgy meglódította, hogy elesett.

Tágra nyitott szemmel nézett körül. Mellette jót kacagtak a kozákok, amint a parton álló, üszkös tönkhöz kötötték a kompot.

- Mi az, elaludtál? Ej, de cingár vagy, hallod. No, ülj a szekérre, elviszlek a sztanyicáig. Te is ülj fel, apó!

Az öreg mesterkélten szuszka hangon hálálkodott a kozáknak, majd nagyokat nyögve mászott a szekérderékba. Ljonyka is oda szökkent. Aztán elindultak az apró szemű porgomolyokban, amelyek úgy köhögtek nagyapót, hogy majd megfulladt.

A kozák elnyújtott nótára gyújtott. Furcsa hangon énekelt. Derekán abbahagyta a dallamot, és füttyel fejezte be. Úgy tetszett, mintha a hangokat - akár a fonalakat - gombolyagról göngyölítené le, és amikor csomót talál, egyszerűen elszakítja a szálát.

A kerekék panaszosan nyikorogtak; porfelhő kigyózott a magasba. Nagyapó szüntelenül köhögött, és rázta a fejét. Ljonyka meg arra gondolt, hogy mindjárt beérnek a faluba. Akkor aztán majd szuszka hangon zsolozsmázni kell az ablakok alatt: „Uram Jézus! Krisztusom!” És a kozákgyerkőcök megint incselkedni fognak vele, a fehérnépek meg azzal ugratják majd őket, hogy szüntelenül Oroszországról kérdezősködnék. Ilyenkor nem jó nagyapóra nézni, mert gyakrabban köhög, mélyebbre hajol, mint máskor - ami neki magának is kellemetlen, sőt fáj - minduntalan elpityeredik, és panaszos hangon olyan históriát mesél, amely sehol se történt meg soha... Azt mondja, hogy Oroszországban az utcán halnak meg az emberek, és úgy hányódnak ott - nincs, aki eltakarítsa őket, mert mindenki megháborodott a szörnyű éhségtől... Semmi effélét nem láttak sehol. Minderre csak azért volt szükség, hogy több alamizsnát adjanak. De hová tegye itt az ember az alamizsnát? Otthon mindig el lehet adni, pudját negyven kopejkáért, sőt egy fél rubelért is. De itt nem veszi meg senki, így aztán ezeket a - néha nagyon jóízű - falatokat ki kell dobálni a tarisznyából a sztyeppen.

- Koldulni mentek? - kérdezte a kozák, és vállán keresztül visszanézett a két kuporgó alakra.

- Mit tehetnénk egyebet, tisztelt uram?! - felelte nagy sóhajjal Arhip apó.

- Állj talpra, öreg, megmutatom, hol lakom, szállást kaptok éjszakára.

Apó megpróbált felállni, de lezötyönt, és a szekér peremébe ütötte oldalát. Tompán felnyögött.

- Ej, öreg!... - dörmögte szánakozóan a kozák. - No, nem baj, hát akkor ne nézd meg. Ha eljön az ideje, hogy szállást kerestek, csak kérdezd meg, hol lakik Csornij; Andrej Csornij. Az én vagyok. Most pedig szálljatok le. Isten áldjon benneteket!

Nagyapó és unokája egy csomó topolya és feketenyárfá előtt találta magát. A fák törzse mögül tetők, kerítések kandikáltak ki és jobbra-balra, mindenütt ugyanolyan facsoportok magasodtak az ég felé. Zöld lombjukat szürke por vonta be; az egyenes, vastag törzsek kérgét megrepesztette a hőség.

Két sövény között - egyenest a koldusok előtt - keskeny mellékutca húzódott. A sokat gyalogló vándorok imbolygó járásával ebbe az utcába fordultak be.

- No, Ljonyka, hát együtt menjünk, vagy külön? - kérdezte nagyapó, és a feleletet meg sem várva, hozzátette: - Együtt jobb lesz: neked roppant keveset adnak. Te nem értesz a kolduláshoz...

- Minek olyan sok alamizsna? Úgysem bírod megenni... - válaszolta Ljonyka és szétnézett.

- Minek? Ej, de furcsa gyerek vagy!... Hátha elébünk toppan valaki, aki megveszi? Ezért kell olyan sok!... Pénzt kapunk érte! A pénz pedig nagy dolog! Ha pénzed lesz, talán nem pusztulsz el, ha meghalok.

Nyájasan felnevetett, és megsimogatta unokája fejét.

- Tudod, mennyit kuporgattam össze, mióta úton vagyunk? Mi?

- Hát mennyit? - kérdezte Ljonyka.

- Tizenegy és fél rubelt! No, látod!

De Ljonykára nem tett hatást sem az összeg, sem nagyapjának ujjongó hangja.

- Ej te, gyerek, te gyerek! - sóhajtott a öreg. - Hát, akkor külön megyünk?

- Külön...

- No, nem bánom. Aztán majd gyere a templomhoz...

- Jó.

Nagyapó balra - egy közbe - tért, Ljonyka meg tovább indult. Alig tett néhány lépést, mindjárt megütötte fülét apó kunyeráló, recsegő hangja: „Jótét lélek! Egy kis alamizsnát!” Ez a koldusének úgy hatott, mintha valaki végighúzná tenyerét egy lehangolt guszin, a legvastagabb húrtól a legvékonyabbig. Ljonyka megrezzent és megszorította lépteit. Valahányszor nagyapja csengését hallotta, mindig kellemetlen szomorúságot érzett, amikor pedig elutasították az öreget, megszeppent, mert azt hitte, hogy mindjárt felüvölt.

Még elérte dobhártyáját nagyapjának a falu felett, az álmosító, tikkasztó levegőben kóválygó panaszos árnyalatú, recsegő hangja. Olyan csendes volt a környék, akárcsak éjjel. Ljonyka odament a sövényhez, és leült az utcára kihajló meggyfa ágainak árnyékába. Valahol méh zümmögött...

Ljonyka leakasztotta válláról a tarisznyát, feje alá tette, egy ideig elnézegette az eget a följe boruló lomb hézagain át, aztán mély álomba merült. A buja burján, meg a sövény rácsos árnyéka eltakarta a járókelők szeme elől...

Az est közeledtével immár meghűvösödött levegőben imbolygó, furcsa hangokra serkent, sőt ébredt fel. Valaki sírt a közelében. Gyermekek módra, hevesen, csillapíthatatlanul zokogott. A nagy sírás-rívás vékony moll-hangnemben halt el, majd újult erővel hirtelen kitört, és Ljonykához közeledve, mind bővebben áradt. A fiú felemelte fejét, és a burján fölött kinézett az útra.

Tisztán öltözött hétéves leányka jött az úton. Könnyeitől megduzzadt, kivörösödött arcát lépten-nyomon megtörölgette fehér szoknyájának aljával. Meztelen lábával csoszogva, lassan közeledett, és sűrű porfelhőt vert fel. Szemmel láthatólag maga sem tudta, hová és miért megy. Nagy fekete szeme most sértődötten, szomorúan, nedvesen csillogott; piciny, vékony, rózsaszínű füle pajkosan kandikált ki a homlokára, orcájára, vállára hulló, szétzilálódott gesztenyebarna hajfonatok közül.

Bárhogy potyogtak is könnyei, Ljonyka mégis nevetségesnek, sőt vidámnak látta a kislányt... Nagyon pajzán gyerek lehet!...

- Mért sírsz? - kérdezte és felkelt, amikor a lányka odaért.

A kislány összerezzent és megállt. Tüstént abbahagyta a sírást, de még mindig szipogott. Néhány másodpercig Ljonykára bámult, aztán megint megremegett ajka, elfintorodott arca, fel s alá hullámozott melle, megint hangosan felzokogott, és tovább indult.

Ljonykának összeszorult a szíve. Hirtelen a kislány után eredt.

- Ne sírj. Nagy lány vagy már... nem szégyelled magad?! - szólalt meg, mielőtt még utolérte volna, majd mikor elébe került, arcába tekintett, és ismét megkérdezte: - No, mit bömbölsz?

- Mi-it?... - kiáltott elnyújtva a kislány. - Ha téged... - hirtelen leomlott az út porába, kezébe rejtette arcát és kétségbeesetten jajongott.

- No... - legyintett megvetően Ljonyka - látszik, hogy fehércseléd! Pfü!...

De ez mit sem használt. Sőt: amint Ljonyka látta, hogy a lány vékony, rózsaszínű ujjai közt egymás után gördülnek lefelé a könnyecseppek, ő is elszomorodott, és már-már sírva fakadt. A lány fölé hajolt, óvatosan felemelte kezét, alig észrevehetően megérintette haját, de megijedt vakmerőségétől, és elkapta tenyerét. A lányka meg egyre sírt-rítt, és egy értelmes szót se szólt.

- Ide hallgass!... - kezdte Ljonyka rövid hallgatás után; mert sürgető szükségét érezte, hogy segítsen rajta. - Mért bögsz? Elnáspángoltak, vagy mi a szösz?... Fáj? Oda se neki, majd elmúlik. Vagy tán más bajod van? No, mondd meg, kislány! Mondjad!

A lányka még mindig tenyerébe temette arcát, és bánatosan rázta fejét.

- Elvesztettem... a keszkenőmet - válaszolta végül vontatottan, még mindig zokogva, és lassan mozgatta vállát. - Apám hozta... vásárfiának... Égszínké volt... virágos... Felvettem... elvesztettem... - Még erősebben, még hangosabban felzokogott, és hüppögve, nyöszörögve, furcsán jajongott: joj - joj!

Ljonyka tehetetlennek érezte magát. Csüggedten félrehúzódott és elmélázva, nehéz szívvel, búsan bámulta a besötétedett eget. Nagyon sajnálta a kislányt.

- Ne sírj!... Hátha megkerül... - suttogta egészen halkan. De mikor észrevette, hogy a lány nem hallja a vigasztalást, még messzebb húzódott tőle, mert azt hitte, hogy bizonyára kikap apjától, amiért elhagyta a keszkenőt. Mindjárt el is képzelte, amint apja - nagy, fekete kozák - megvesszőzi a kislányt, az meg könnyeitől fuldokolva, a félelemtől és a fájdalomtól egész testében remegve, fetreng apja lábánál...

Felállt és útjára indult, de alig tett vagy öt lépést, hirtelen visszafordult, szorosan a sövénynek támaszkodva megállt a leány előtt, és törte a fejét, hátha eszébe jutna valami kedves, nyájas vigasztalás...

- Menj az útból, kislány! Meg aztán hagyd abba már a sírást! Eredj haza, és mondd meg, mi történt. Mondjad: elvesztettem... Nem olyan nagy baj az...

Együttérzéssel, halkan beszélt. Amikor egy felháborodott kiáltással befejezte mondókáját, egészen megörült, mert látta, hogy a lány felkél a földről.

- No, látod... Így is kell!... - folytatta élénken mosolyogva. - No, csak eredj. Ha akarod, veled megyek, és elmondok mindent. Ne félj, megvédelek!

Ljonyka büszkén rántott egyet a vállán és körülnézett.

- Nem kell... - suttogta a lány, és még mindig hüppögve, lassan leverte ruhájáról a port.

- De ha szívesen megyek?! - jelentette ki a legnagyobb készséggel Ljonyka, és fülére tolta ellenzős sapkáját.

Most szélesen szétvetett lábbal állt a lány előtt. Condrái bátran berzenkedtek a testén. Erélyesen a földre koppantott botjával, és akaratosan nézett a lányra; nagy, szomorú szemében büszke, merész érzés csillogott.

A lányka rásandított, szétmázolta arcocskáján a könnyeket, és nagyot sóhajtva mondta:

- Nem kell! Ne gyere... Anyám nem szereti a koldusokat.

És elindult a fiú mellől, de kétszer is visszatekintett...

Ljonyka elunta magát. Lassú mozdulatokkal, észrevétlenül megváltoztatta határozott, kihívó testtartását, megint meggörnyedt, lecsillapodott, és a karján lógó tarisznyát hátára vetve, utána kiáltott a kislánynak, amikor az már-már bekanyarodott a köz szöglete mögé:

- Isten áldjon!

Mentében hátrafordult a lány, azután eltűnt.

Közelgett az este. A levegőben azt a különös, nehéz fülledtséget lehetett érezni, amely mindig vihart jelez. A nap már alacsonyra szállt. A topolyák koronáját enyhe pirosság vonta be. De a mozdulatlan, magas fák még sűrűbbek, még magasabbak lettek, amint az esti árnyak körülbugyolálták ágaikat... Fölöttük is egyre sötétedett az ég, egyre bársonyosabbá vált, és mintha mélyebbre ereszkedett volna a föld fölé. Valahonnan messziről beszélgetés hallatszott. Még távolabb - de más irányban - énekeltek. Ezeket a csendes, de tömör hangokat is mintha tikkadtság hatotta volna át.

Ljonyka még jobban elunta magát, félelem szállta meg. Szeretett volna nagyapjához menni. Körülnézett és előre indult a közön. Alamizsnát gyűjteni nem akart. Amint ment, úgy érezte, hogy sebesen, nagyon sebesen ver a szíve, és hogy különösképpen lusta gyalogolni, lusta gondolkodni... De a lányka csak nem szállt ki emlékezetéből. Mindig az járt az eszében, mi történt a lánnyal. Ha gazdag házból való, megverik: minden gazdag - fősvény. Szegény háznál jobban szeretik a gyermeket, mert munkát várnak tőle. Egyik gondolat a másik után, tolakodóan mozdult meg fejében. Percről percre kínzóbb, nyomasztóbb, búsabb érzés kerítette hatalmába, mely mint az árnyék, kísérte gondolatait.

Az est árnyai egyre fojtóbbá sűrűsödtek. Ljonykával szemben kozákok, kozákasszonyok jöttek, elhaladtak mellette, ügyet se vetettek rá, mert megszokták már a délre özőnlő oroszországi inségeseket. A fiúcska is lustán siklatta végig fátyolos szemét a jól táplált, természetes kozákokon, és a templom felé igyekezett. A templom keresztje szemközt ragyogott, túl a fákon.

Hazaballagó nyáj zaja hömpölygött feléje. Itt az alacsony, tágas kis templom. Mind az öt kupolája kékre van festve. Topolyák veszik körül; koronájuk túlnőtt a kupolák keresztjein, amelyek a lenyugvó nap sugaraiban fürödnek, és rózsaszínű aranyként tündökölnék át a lombokon.

Amott iparkodik nagyapó is a templom tornáca felé. Egészen meggörnyedt a tarisznya súlya alatt. Tenyerét homlokához illeszti és szénéz.

Apó nyomában egy lomha, imbolygó járású kozák lépdel; kucsmáját mélyen homlokára tolja; kezében pálca.

- Mi az, üres a tarisznya? - kérdezte nagyapó; odament unokájához, aki megállt a templomkerítésnél, és ott várta.

- Ládd, én mennyit összeszedtem!... - dicsekedett és nyögve hengerítette le válláról a degeszre tömött lenvászon tarisznyáját. - Uhh!... Itt bő kézzel adnak! Nagyon bő kézzel!... Hát te mért vagy olyan morcos?

- Fáj a fejem... - motyogta halkan a fiú, és nagyapja mellé telepedett a földre.

- No hát... jól kifáradtam... Jól eltörődtem!... Mindjárt megyünk, szállást kérünk. Hogy is hívják azt a kozákokat? Mi?

- Andrej Csornijnak.

- Hát majd így kérdezősködünk: mondd csak, hol lakik itt Andrej Csornij? Egy ember jön felénk... Hát igen... Derék, módos nép! Itt mindenki búzakenyeret eszik! Aggyonisten, jó ember!

A kozák egészen közel ment hozzájuk, és ráérősen válaszolta nagyapó köszönésére:

- Aggyonisten nektek is!

Aztán szélesen szétrakta lábát, a koldusokra vetette kifejezéstelen nagy szemét, és némán megvakarta a füle tövét.

Ljonyka fürkészve tekintett rá. Apó meg kérdően pislogott öreges szemével. A kozák még mindig hallgatott. Végül félig kidugta nyelvét, igyekezett elkapni vele bajusza hegyét. Miután e műveletet sikerrel véghez vitte, beszívta bajuszát a szájába, rágcsálta egy ideig, aztán kilökte a nyelvével, és végül megtörte a kínossá vált csöndet:

- No, menjünk a községházára - mondta lustán.

- Minek? - riadt fel nagyapó.

Ljonykának még a lelke is megremegett.

- Muszáj... Parancs... No!

Hátat fordított, és már-már elindult, de amint visszapillantott, látta, hogy egyikük se mozdul egy tapodtat sem.

- Mi lesz hát?! - rikkantotta ismét haragosan.

Ekkor nagyapó és Ljonyka utána sietett.

Ljonyka állhatatosan nézett nagyapjára; mikor látta, hogy az öreg aggódva néz körül, fűgén turkál ruhája öblében és ajka, feje megremeg, mindjárt érezte, hogy apó megint rossz fát tett a tűzre, mint a múltkor, Tamanyban. Félelem lepte meg, amikor emlékezetébe idézte ezt a tamanyi históriát. Nagyapó fehérneműt csent el egy udvarról. Ljonykát is elfogták vele.

Kinevelték, összeszidták, megverték, és végül éjnek évadján kitoloncolták őket a sztanyicából. Valahol a szoros fővenyén, közvetlenül a tenger partján háltak. A tenger egész éjszaka fenyegetően morajlott. Surrogott a homok, amint ide-oda hengergették a ráfutó hullámok... Nagyapó egész éjjel nyöszörgött, suttogva imádkozott, többször tolvajnak nevezte magát, és bűnbocsánatért esedezett.

- Ljonyka...

Ljonyka felrezzent az oldalát ért lökésre; nagyapjára nézett. Arca megnyúlt, szárazabb, szürkébb lett, és egyre remegett.

A kozák előre ment vagy öt lépést, pálcájával lecsapkodta a bojtorján csimbókját, és nem is fordult Ljonykáék felé.

- Nesze!... Lökd a dudva közé... De jegyezd meg, hová hajítod... hogy később felvehessük... - súgta alig hallhatóan nagyapó. Mentében szorosan unokája mellé simult, és markába nyomott valami csomóba göngyölt rongyot.

Ljonyka félrehúzódott és összeresztett a félelemtől, amely egész lényét hirtelen hidegséggel töltötte el. Közelebb lépett a kerítéshez, amelynek tövében sűrű dudva nőtt. Feszülten nézte a kísérő kozák széles hátát, majd kinyújtotta kezét, és a burján közé dobta a rongyot... Odatekintett...

Szálltában szétbomlott a rongy, és Ljonyka szeme előtt virágos, égszínkékes keszkenő suhant el. A síró kislány képe mindjárt elfödött mindent. A lányka szinte eleven valóságában jelent meg, eltakarta a kozákot, nagyapót és az egész környezetet... Zokogó hangja ismét világosan csengett Ljonyka fülében. Úgy tetszett, hogy átlátszó könnyecseppek hullnak előtte a földre...

Nagyapját követve, ebben a csaknem öntudatlan állapotban érkezett a községházára. Tompa zúgást hallott, amelyet nem tudott és nem akart pontosan megérteni. Mintegy ködfátyolon át látta, amint apó tarisznyájából a nagy asztalra rázták a karéj kenyereket; a szeletek meg tompa,

lány koppanással potyogtak az asztal lapjára... Azután sok magas kucsmás fej hajolt följük. Mind a fejek, mind a kucsmák zordak, komorak voltak és valami szörnyűséggel fenyegettek, amint ide-oda imbolyogtak a körülöttük lebegő ködben... Aztán apó, mint a csiga, pörgött két markos legény keze közt, és rekedten dörmögte:

- Ártatlan vagyok, igazhitű keresztények! Isten látja a lelke, ártatlan vagyok!... - visított fel hirtelen áthatóan nagyapó.

Ljonyka sírva fakadt, és a padlóra rogyott.

Ekkor odamentek hozzá. Felemelték, a padra ültették, és végigmotozták a kis testét takaró rongyokat.

- Hazudik Danyilovna, az a boszorkány! - mennydörögte valaki. Öblös, bosszús hangjával, mintha fülön vágta volna Ljonykát.

- Hátha eldugták valahová?! - kiáltotta még hangosabban a másik.

Ljonyka úgy érezte, hogy ezek a hangok fejbe verik. Annyira megijedt, hogy elájult: mintha valami fekete gödörbe zuhant volna, mely hirtelen kitátotta előtte feneketlen torkát.

Amikor magához tért, feje nagyapjának térdén nyugodott. Arca fölé apó arca hajolt, amely szánalmasabb és ráncosabb volt mint valaha; ijedten pislogó vén szeméből apró, zavaros könnycseppek potyogtak Ljonyka homlokára. Amint orcáján végig, a nyakába csurogtak, roppant csiklandozták a bőrét...

- Felocsúdtál, édes unokám?!... Gyere, menjünk innen. Menjünk... elengedtek azok az átkozottak!

Ljonyka felkászálódott, úgy érezte, mintha ólommal öntötték volna tele a fejét, és mindjárt leesne a nyakáról... Mindkét kezével megfogta fejét és halkán, nyöszörögve ingatta jobbra-balra.

- Fáj a fejcskéd? Drága kis unokám!... Megkínóztak bennünket... Vadállatok. Elveszett egy tör, egy kislány elhagyta a keszkenőjét, és - látod - mégis nekünk rontottak!... Ó, uram-istenem!... Miért büntetsz minket?!

Apó recsegő hangja szinte karcolta Ljonyka fülét, úgy rémlett, hogy bensejében lángra kap egy eleven szikra, és arra készíti, hogy félrébb húzódjon nagyapjától. El is húzódott és körülnézett...

A sztanyica szélén, görcsös feketenyárfa ágainak sűrű árnyékában ültek. Már leszállt az éj; feljött a hold. Tejfehér ezüstös fénye előmlött a pusztasíkon, amely most szűkebbnek, de még kietlenebbnek és szomorúbbnak látszott, mint nappal. Messziről, az éggel egybeolvadó róna felől felhők gomolyogtak és csendesen úsztak el a sík fölött, el-eltakarták a holdat, és sűrű árnyékokat vetettek. Az árnyékok szorosan tapadtak a földre, lomhán, melen kúsztak tova rajta, majd hirtelen eltűntek, mintha a mélybe, az égető napsugarak repesztette hasadékokba siklottak volna... A sztanyicából hangok hallatszottak; itt-ott egy lámpa gyúlt, és visszakacsingatott a fényes arany csillagokra.

- Menjünk, kedvesem!... Menni kell - mondta nagyapó.

- Ülünk még egy kicsit!... - mondta Ljonyka halkán.

Tetszett neki a sztyepp. Nappal, ha vándoroltak, szeretett előre nézni, oda, ahol az égbolt a sztyepp széles mellére támaszkodik... Csodás nagy városokat képzelt oda, melyekben soha nem ismert, jó emberek laknak. Azoktól nem kell majd koldulni - kérés nélkül is adnak kenyeret. Amikor pedig a szeme előtt mind szélesebbre táruló rónából hirtelen egy-egy ismert

sztanyica bontakozik ki - hisz az épületek is, az emberek is hasonlítottak azokhoz, akiket eddig látott -, elszontyolodott, és zokon vette ezt az ámítást.

Most is merengve bámult a távolba, ahonnan lomhán úsztak elő az esőfelhők. Ljonyka a vágyva vágyott város ezer meg ezer kéményéből felszállt füstnek képzelte őket... Tűnődéséből apó száraz köhögése riasztotta fel.

Az öreg mohón nyelte a levegőt. Ljonyka figyelmesen nézett apó könnyáztatta arcába. Ez az arc, amelyet megvilágított a hold, de el is takart a sapkacafatok, a szemöldök és a szakáll rávetődő árnyéka, a görcsösen tátogó száj és a titkolt ujjongást sugárzó, tágra nyitott szem ijesztő is, szánalmas is volt, és valami új érzést ébresztett Ljonykában. Ez az érzés arra kényszerítette, hogy még odább húzódjék nagyapjától...

- No hát, üljünk még egy kicsit!... - dörögte apó, és bambán nevetgélve kotorászott ruhája öblében.

Ljonyka elfordult, és megint a messzeségbe nézett.

- Idesüss, Ljonyka!... - lihegte ujjongva nagyapó, és a fojtó köhögéstől egészen összekucorodva, valami hosszú, fényes tárgyat nyújtott unokája felé. - Ezüst a hüvelye! Színezüst! Ötven rubelt is megér!...

Keze és ajka remegett kapzsiságában és fájdalmában, egész arca vonaglott.

Ljonyka összerezte, és ellökte apó kezét.

- Dugd el, nagyapó, dugd el azonnal!... - rimánkodott suttogva, és gyorsan körültekintett.

- Mit félsz, te kis bolond? Benéztem egy ablakon, ott lógott... Happ!... Leakasztottam, előbb a kabátom alá, aztán a bokrok közé dugtam. Amikor kifelé jöttünk a sztanyicából, lehajoltam - mintha a sapkát ejtettem volna el - és felvettem... Ostobák ezek!... Elhoztam a keszkenőt is. Ehol van, ni!

Remegő kézzel kapta elő rongyai alól a keszkenőt, és meglobogtatta Ljonyka arca előtt.

Ljonyka szeméről lefoszlott a ködfátyol; ijesztő képet látott: ő és apó sebbel-lobbal - ahogy csak erejüktől telik - kotródna kifelé a sztanyicából, kerülik a szembejövőket tekintetét; ijedten iszkolnak; Ljonykának úgy rémlik: boldog-boldogtalan megverheti, leköpdösheti, becsmérelheti őket. A kerítések, házak és fák, az egész környék különös ködben ring, mintha a szél himbálná... Nyers, haragos hangok zúgnak fülébe... Ez a nehéz út végtelenül hosszú, a kertek alá vezető utcát nem lehet látni a tántorgó házak sűrű tömegétől, amely hol rájuk támad, hogy agyonlapítsa őket, hol távolodik tőlük, és arcukba nevet sötét ablakszemeivel. Az egyik ablakból hirtelen harsány rikoltás hallik: „Tolvajok! Tolvajok! Fogják meg - tolvajok!” Ljonyka lopva oldalt tekint és az ablakban megpillantja azt a kislányt, akit az imént zokogni látott, akit meg akart védeni... A lányka elkapja Ljonyka tekintetét, és ráölti nyelvét; kék szemecskéje dühös villámokat szór, és úgy szúrja Ljonykát, akár a tű.

Ez a kép csak egy pillanatra jelent meg a fiúcska agyában, aztán eltűnt. Csak egy haragos mosoly maradt utána, melyet Ljonyka nagyapó arcába sugárzott.

Apó még mindig locsogott. Néha abbahagyta, hogy kiköhögje magát; ilyenkor a levegőbe csapkodott, megrázta fejét, letörölte az arca redői közt nagy cseppekben gyöngyöző verejtéket.

Nehéz, tépett, bozontos felhő takarta el a holdat, és Ljonyka jóformán nem is látta nagyapó arcát... De melléje állította a síró leánykát, felidézte képét, és gondolatban összemérte nagyapóval. A zokogó, de egészséges, üde, szép kislány mellett, akit megbántott, olyan feleslegesnek, sőt csaknem olyan gonosznak és galádnak rémlett a reszelős hangú, tehetetlen, kapzsi,

toprongyos nagyapó, akárcsak Kascsej a mesében... Hogy lehet ez? Miért bántotta meg nagyapó azt a lánykát? Igaz, hogy a kislány nem rokona...

- Hej, csak száz rubelt tudnék összekuporgatni! - recsegte nagyapó. - Akkor nyugodtan halnék meg.

- Hallgass már! - fortyant fel Ljonyka. - „Meghalok, meghalok”... De nem halsz meg, hanem lopkodszt!... - rikácsolta Ljonyka, és egész testében remegve, váratlanul talpra ugrott. - Vén tolvaj! Pfü! - ökölbe szorította összeaszott kis kezét, és megrázta hirtelen elnémult nagyapja orra előtt, majd nehézkesen megint leült, és sziszegve folytatta: - Megloptál egy gyermeket!... Ez már derék!... Öregember és lám, mire vetemedik!... Ezt nem bocsátják meg a másvilágon!...

Egyszerre az egész sztyepp megrázkódott, és - vakító kék fényben úszva - kiszélesedett... A ráboruló homály libbent egyet, és egy pillanatra eltűnt... Megdőrdült az ég, hömpölyögve szállt a moraj a róna felett, megreszkettette a földet és a mennyboltot, amelyen sebesen repült; a fekete fellegek sűrű raja elnyelte a holdat.

Sötét lett. Valahol messze, még némán, de fenyegetően meglobbant egy villám. Másodperc múlva - gyengébben - újra megzendült az ég... Aztán olyan csend állt be, melynek - úgy tetszett - nem szakad vége soha.

Ljonyka keresztet vetett. Nagyapó mereven, szótlánul ült, mintha annak a fának a törzséhez nőtt volna, melyhez támaszkodott.

- Nagyapám!... - suttogta Ljonyka, és gyötrő félelemmel várta az újabb mennydörgést. - Menjünk be a faluba.

Megint megremegett az ég, ismét fellobbant a kék láng, és iszonyú, érces csapással sújtott a földre. Mintha - egymáshoz ütődve - ezer meg ezer vaslemez zuhant volna le...

- Nagyapám!... - sikoltotta Ljonyka.

A dőrej visszhangjába vesző kiáltás úgy csengett, mint repedt harangocska kongása.

- Mi az?... Félsz?... - mondta rekedten az öreg, és meg se moccant.

Kövér esőcseppek hulltak. Suhogásuk titokzatos intelem. A távolban már egybefolyó, szélesen ömlő zajjá dagadt, mintha száraz földet súrolnának óriási kefével. De itt, nagyapó és unokája közelében minden lehulló csepp kurtán, darabosan koppant a porba, és pottyánása visszhang nélkül halt el. A mennydörgés egyre közeledett, az égen mind gyakrabban lobbantak fel a villámok.

- Nem megyek a sztanyicába! Itt árásszon el az eső, itt csapjon agyon a mennykő engem, vén tolvaj kutyát!... - mondta zihálva az öreg. - Nem megyek!... Eredj egyedül!... Erre van a sztanyica! Menj!... Nem akarom, hogy itt ülj... No, menj!... Eredj, eredj!...

Nagyapó tompán, és rekedten rikácsolt.

- Bocsáss meg, nagyapám! - esdekelt Ljonyka, és hozzá húzódott.

- Nem megyek! Nem bocsátok meg!... Hét éven át gondoztalak! Mindig csak érted éltem... érted! Nekem nem kell semmi a világon. Hiszen sírban a fél lábam... Alig élek... Te meg azt vágod a fejemhez: tolvaj... Kiért lettem tolvaj? Érted! Miattad csináltam mindent... Nesze... fogjad... Egész életedre való pénzt kuporgattam össze... No hát loptam is néha... Isten mindent lát... Ő tudja, hogy loptam... Ő tudja... Meg is büntet miattam... Nem könyörül meg rajtam, vén kutyán. Már meg is büntetett a lopásért... Megbüntettél, uram! Egy gyermek kezével sújtottál

agyon. Jól tetted, uram... Nagyon jól!... Igazságos vagy, uramistenem! Küldj érte a lelkemért... Jaj!... Jaj!...

Nagyapó hangja fülsértő visítássá erősödött, amely félelmet oltott Ljonyka szívébe.

Az eget-földet rázó mennydörgések most már oly csattanósan és sebesen robajlottak egymás után, mintha mindegyik valami életbevágóan fontos hírt akarna mondani a földnek, és egymást túlharsogva, csaknem szüntelenül dübörögtek. A villámok szabdalta égbolt reszketett, és rengett a sztyepp: hol kékes fénnel villogott, hol nehéz, hideg, szoros homályba süppedt, amely furcsán összeszűkítette. A villám néha megvilágította a messzeséget, amely mintha sietve menekülne a zúgás és a bömbölés elől.

Ömlött az eső... A villám fényében acélosan csillogó cseppek eltakarták a sztanyica barátságosan integető lámpavilágait.

Ljonyka megdermedt rémületében, végigborzongatta a hideg; apó kiáltása meg valami bús büntudatot ébresztett benne. Maga elé meresztette tágra nyitott szemét, és még akkor sem mert pislogni, amikor esőáztatta fejről szemébe csurogtak a cseppek, nagyapjának a hatalmas zúgás tengerébe süllyedő hangjára fülelt.

Érezte, hogy apó mozdulatlanul ül, de úgy rémlett, mintha mindjárt elmenne, eltűnne valahová, és itt hagyná őt egyedül. Apránkint - maga sem vette észre - odahúzódott nagyapjához; amikor megérintette könyökével, összerezzen, és valami szörnyűséget várt...

Az eget villám hasította ketté, megvilágította a fa ágairól lecsurgó patakok öntözte, kuporgó kis alakjukat...

Nagyapó a levegőbe csapkodott, és egyre dörögött, de mind fáradtabban zihált.

Amikor Ljonyka apó arcába tekintett, felkiáltott rémületében... Apó arca holtnak látszott a villám kékes ragyogásában, zavaros szeme örülten forgott üregében.

- Menjünk, nagyapám!... - visította és apró térde közé fúrta kis fejét.

Nagyapó föléje hajolt, átölelte vékony, csontos kezével, erősen magához vonta, és amint szorongatta, hirtelen, harsányan, fülsértően felüvöltött, mint a csapdába esett farkas.

Ljonykát majd megörjítette ez a bömbölés. Kitépte magát apó karja közül, talpra ugrott, és mint a nyúl, repült valahová, előre. Tágra nyitotta villámok vakította szemét, elesett, felállt, és egyre mélyebben hatolt a sötétségbe, mely hol eltűnt a villám kék lobbanására, hol megint szorosan körülbugyolálta a félelmében megháborodott kisfiút.

Az eső hidegen, egyhangúan és bánatosan zuhogott. Mintha soha semmi sem lett volna a sztyeppen, csak ez az esőzúgás, villámlobbanás és bosszús mennydörgés.

Másnap reggel, amikor a falubeli fiúcskák kiszaladtak a kertek alá, nyomban visszafutottak és nagy riadalmat keltettek a sztanyicában: elmondták, hogy a feketenyárfa alatt holtan találták a tegnapi koldust; igencsak leszúrták, mert egy tör hányódik mellette.

De mikor a felnőtt kozákok kimentek, hogy lássák, igaz-e a hír, kiderült, hogy nem igaz. Az öreg még élt. Amint közeledtek hozzá, megpróbált feltápászkodni, de nem bírt. Elment a szava, így hát csak könnyező szemével faggatott mindenkit, egyre kutató tekintetével a tömeg között, de nem találta meg, akit keresett, és nem kapott választ senkitől.

Estére meghalt. Ugyanott földelték el, ahol felszedték: a feketenyárfa alatt. Úgy találták, hogy a temetőbe nem szabad eltemetni: először is - idegen; másodszor - tolvaj; harmadszor - bűnbánat nélkül halt meg. A sárban megtalálták mellette a tört és a keszkenőt.

Két vagy három nap múlva Ljonyka is megkerült.

A sztanyica közelében hollóraj keringett egy pusztai szárazér fölött. Amikor odamentek, ott találták a kisfiút. Karját széttárva, hason feküdt a pépes sárban, amely az eső után ülepedett meg a száraz fenekén...

Eleinte úgy döntöttek, hogy a temetőben hántolják el, mert még gyermek, de aztán más gondoltak, és nagyapja mellett, a feketenyárfa tövében helyezték örök nyugalomra. Sírjára halmot emeltek, és durva kőkeresztet állítottak.

Makai Imre fordítása

Izergil anyó

1

Ezeket a történeteket Besszarábiában, Akkerman alatt, a tengerparton hallottam.

Egyszer egy este, a napi szüret végeztével, az a moldvai csoport, amellyel dolgoztam, a tengerpartra indult; Izergil anyó és én a venyige sűrű árnyékában maradtunk. A földön hevertünk, hallgattunk és néztük, miként olvadnak szét az éjszaka mély sötétjében azoknak sziluettjei, akik a tenger felé indultak.

Azok csak mendégéltek, daloltak, kacagtak. A férfiakat mintha bronzból öntötték volna; dús, fekete bajuszt, vállig érő sűrű, göndör haját, rövid ujjast és bő nadrágot viseltek. Az asszonyok, lányok vidámak, rugalmasak; szemük sötétkék, az ő bőrük is olyan, akár a bronz. Az enyhe, könnyed szellő pajkosan játszott kibontott, selymes fekete fürtjeikkel, és meg-megcsörrentette a közjük font érméket. A szél csendes, széles hullámban hömpölygött, de olykor mintha láthatatlan palánkon szökkent volna át, vad rohamot lökött előre, fantasztikus sörénnyé zilálta a nők haját, és fejük körül lobogtatta szilajon. Ettől olyan furcsáknak, meseszerűeknek tetszettek. Mind messzebb és messzebb távolodtak tőlünk; az éjszaka és a képzelet egyre gyönyörűbbé öltöztette őket. Valaki hegedült... egy lány mély, lágy alt hangon énekelt... kacagást hozott felénk a szél...

A levegőt teljesen átítatta a tenger csípős szaga és a föld zsíros párája, melyet röviddel az est leszállta előtt bőven meglocsolt a zápor. Az égen még most is ott kóválygott néhány különös alakú, színű, cifra felhőfoslány; emitt fakók, hamvaskékek, amott halványfeketék vagy barnák, csúcsosak, mint a sziklatörmelék. Közöttük szelíden ragyogott egy-egy arancsillag-pettyes, sötétkék égselet. A hangok, illatok, felhők és emberek mind-mind különösen szépek, búsak voltak, és egy csodás rege kezdetének tetszettek. És mintha megállt volna minden növés, gyarapodás, mintha minden haldoklott volna. A hangok zaja elhalkult, amint távolodott, utoljára szomorú sóhajja csitult.

- Miért nem tartasz velük? - kérdezte Izergil anyó, fejével intve.

A kor kétrét görnyesztette, hajdan éjfekete szeme megfakult, és szüntelen könnyezett. Száraz hangja furcsán kongott, recsegett, mintha a csontjaival beszélt volna.

- Nincs kedvem! - feleltem.

- Ejnye!... Ti oroszok mind aggastyánnak születetek. Mindegyiketek komor, akár a démon... A mi lányaink félnek tőled... Pedig fiatal vagy és erős...

Feljött a hold. Korongja nagy volt, vérvörös; mintha e puszta ménéből szállt volna fel, amely időtlen időknél előtte oly temérdek emberhúst habzsolt, és annyi vért ivott; minden biztonnal ezért is oly dús és kövér. A lomb csipkés árnyékot vetett ránk, amely hálóként borult fölém és az anyóka fölé. A pusztán balra felhők árnyai úsztak, amelyek magukba szívták a hold kék fényét, és most áttetszőbbek, világosabbak lettek.

- Nézd csak: ahol jön Larra!

Arra néztem, ahová az öregasszony mutatott görbe ujjú, remegő kezével, és láttam, hogy ott árnyak libegnek; sokan voltak, és egyikük - sötétebb, sűrűbb, mint a többi - gyorsabban és alacsonyabban úszott testvéreinél; ezt az árnyékot egy felhő vetette, mely sebesebben és a földhöz közelebb szállt a többinél.

- Nincs ott senki! - szóltam.

- Vaksibb vagy, mint én, a vénasszony. Odanézz... ahol ni, valami homályos alak fut a pusztán!

Megint arrafelé néztem, de árnyékon kívül most se láttam semmit.

- Hisz az árnyék! Miért hívod Larrának?

- Mert ez ő! Most már olyanná vált, akár az árnyék... ideje is! Ezer meg ezer esztendeje él; a nap kiaszalta testét, vérét, húsát, a szél meg szétporlasztotta. Lám, mit tehet isten az emberrel a gögje miatt!...

- Meséld el, hogyan történt! - kérleltem az öregasszonyt, mert előre éreztem, hogy ez egyike lesz a pusztákon termett nagyszerű regéknek.

És Izergil elmondta e regét:

... Sok ezer év telt el azóta, mikor ez történt. Messzi a tengeren túl, napkeleten van a nagy folyó országa, ahol minden falevél, minden fűszál akkora árnyékot ad, amekkora elég az embernek, hogy elrejtőzzék a nap elől, amely ott irgalmatlanul tűz.

Abban az országban ilyen dús a föld!

Hatalmas törzs élt azon a tájon; nyáját legeltették, vadászatra pazarolták minden erejüket, bátorságukat, utána lakomát csaptak, dalokat énekeltek, és a lányokkal enyelegtek.

Egyszer az egyik lányt, aki fekete hajú és lágy volt, akár az éjszaka, torozás idején elragadta egy égből lecsapó sas. A nyilak, amelyeket a férfiak utána eregettek, mint szálnalmas szilánkok hullottak vissza a földre. Erre a szűz keresésére indultak, de nem lették sehol. És elfelejtkeztek róla, miként mindenről elfelejtkeznek ezen a földön...

Az öregasszony felsóhajtott és elhallgatott. Recsegő hangja úgy csengett, mintha az elfelejtett századok morajlottak volna, amelyeket az emlékek árnyai életre serkentettek kebelében. A tenger halk zenével kísérté az egyik ősrégi legenda kezdetét, amely talán szintén e tenger partján született.

...Húsz esztendő múltán magától előkerült, de agyoncsigázva, kiaszottan. Egy ifjú is jött vele: olyan gyönyörű és erős, amilyen ő volt húsz évvel azelőtt. Mikor megkérdezték: merre járt, elmondta, hogy a sas a hegyek közé ragadta, és ott úgy élt vele, mint feleségével. Ez a sas fia; apja már nincs többé, amikor ereje megfogyatkozott, utoljára még magasan felszállt az égre, aztán összezsugorította szárnyát, kőként zuhant egy hegyes sziklára, és agyonzúzta magát...

Mindnyájan csodálkozva pillantottak a sas fiára, és azt látták, hogy semmivel sem különb, mint ők, csak a szeme volt hideg és büszke, mint a madarak királyáé. Szóba elegyedtek vele, az meg felelgetett, ha úgy tetszett neki, vagy hallgatott. Amikor pedig odamentek a törzs vénei, úgy beszélt velük, mint magához valókkal. Ez bántotta a véneket, köszörületlen hegyű, tollatlan nyílnak nevezték és elmondták neki, hogy őket, a véneket ezer meg ezer olyan fiatalember tiszteli, mint ő, és ezer meg ezer olyan, akik kétszerte idősebbek nála. De a sas fia merészen a szemük közé nézett, és azt felelte, hogy olyan, mint ő, nincs több; és bár mindenki tiszteli a véneket, őneki esze ágában sincs. Erre már aztán egészen megharagudtak az öregek. Felfortyantak és azt mondták:

- Nincs helye közöttünk! Menjen, ahová akar!

A sas fia felkacagott és ment, ahová akart: az egyik szép lányhoz lépett, aki merően rászegezte szemét. Odament hozzá és átölelte. Csakhogy ez ama vénnek egyikének leánya volt, akik megfeddték őt. És jóllehet, a sasfi gyönyörű dalia volt, a lány eltaszította, mert rettegett apjától. Ellökte magától, és odább állt volna, de a fiú megütötte, és amikor földre bukott, a sas fia a lány mellére hágott, de úgy, hogy szájából vérsugár szökkent az ég felé; a lány felnyögött, kígyóként vonaglott a földön, és kilehelte lelkét.

Mindenkit bilincsbe vert a rémület, aki csak látta: először öltek meg így nőt szemük láttára. Sokáig valamennyien szótlánul nézték a nyitott szemmel, véres szájjal fekvő lányt és a sas fiát, aki a tetem mellett, emelt fővel, egymaga állt, mindnyájukkal szemben, mintha ki akarná hívni a megtorlást. Később, amikor az emberek meggondolták magukat, elfogták, bilincsbe verték, és úgy hagyták, mert azt tartották, hogy most nyomban kivégezni túlságosan egyszerű lenne és nem elégítené ki őket...

Az éjszaka egyre öregbedett, sűrűsödött, különös, halk hangokkal telt meg. A pusztán búsan fűtyentgettek az ürgék, a szőlő lombja közt kristályosan csengett a tücsökciripelés, a levelek halkán sóhajtozva sugdolóztak, a hold nemrégén még vérvörös korongja megfakult, amint egyre távolodott a földtől, megsápadt és mind bőkezűbben hintette a pusztára az éj kékes kódét...

...Egybesereglettek, hogy olyan büntetést eszeljenek ki, amelyet ez a szörnyű tett megérdemel... Lovakkal akarták széttépetni - de ezt is túl enyhének ítélték. Gondoltak arra is, hogy mindenki egy-egy szál nyilat lő belé, de aztán ezt is elvetették. Voltak, akik azt javasolták, hogy elevenen meg kell égetni, de a máglya füstje nem engedte volna, hogy gyönyörködjenek kínjaiban; sok mindent ajánlottak, de semmit sem találtak olyan jónak, hogy mindenkinek tetszett volna. A fiú anyja meg térdre borult előttük és hallgatott, mint a sír, mert nem talált se könnyeket, se szavakat, hogy irgalomért rimáncodjék. Sokáig tanakodtak, míg végre, hosszas töprengés után megszólalt az egyik bölcs:

- Kérdezzük meg, miért tette?

Megkérdezték.

- Oldozzatok fel! Bilincsben nem beszélek - mondta a sas fia.

De amikor feloldozták, azt kérdezte:

- Mit akartok? - úgy kérdezte, mintha *azok* lennének az *ő* rabszolgái.

- Hallottad... - felelte a bölcs.

- Minek magyarázgatnám én nektek a tetteimet?

- Hogy mi is megértsük. Ejnye, de gőgös vagy, hallod! Úgyis meghalsz, hisz... Szóval magyarázd meg nekünk, amit elkövettél. Mi még életben maradunk, és hasznunkra fog válni, ha többet tudunk, mint amennyit most...

- Jól van, megmagyarázom, bár talán magam sem látom tisztán azt, ami történt. Azt hiszem, azért öltem meg, mert ellökött magától. Nekem pedig kellett...

- De hiszen nem a tiéd volt! - felelték.

- Ti talán csak azzal éltek, ami a magatoké? Én úgy látom, hogy kinek-kinek csupán nyelve, keze, lába az övé... mégis jószágok, asszonyok, földek és sok egyebek urának tisztelik.

Erre azt felelték, hogy mindazért, amit az ember eltulajdonít, önmagával: eszével, erejével, sőt néha az életével fizet. De a sas fia azt válaszolta, hogy ő épen meg akarja őrizni önmagát.

Sokáig vitatkoztak vele, míg végtére meggyőződtek arról, hogy magát tartja legelsőnek a kerek világon, és önmagán kívül nem ismer sem istent, sem embert. Mindenki megborzongott, amikor rájött, mily szörnyű magányra kárhoztatta önmagát a sas fia. Nem volt se nemzetsége, se anyja, se jószága, se asszonya, de nem is akart semmi effélét.

Amikor az emberek világosan meggyőződtek erről, megint hozzáfogtak tanakodni: milyen büntetéssel sújtsák. De ezúttal nem kellett sokáig töprengeni: a bölcs, aki addig nem zavarta őket a fontolgatásban, most megszólalt:

- Várjatok csak! Kitaláltam már egy büntetést. Mégpedig borzalmas büntetést: ti ezer esztendő alatt sem eszeltetek volna ki hozzáfoghatót! Önmagában hordozza büntetését! Bocsássátok el, legyen szabad! Ez lesz az ő igazi büntetése!

És ekkor nagy dolog történt. Szörnyű mennydörgés rázta meg az eget, pedig egyetlen felhő sem volt rajta: az égi erők is helybenhagyták a bölcs tanácsát. Mindnyájan meghajoltak és szétszéledtek. Az az ifjú pedig, aki attól fogva a Larra nevet kapta - ez annyit tesz, mint: számkivetett, kítaszított -, az az ifjú torkaszakadtából elkacagta magát: kinevette a távozókat, akik szabadjára engedték, úgyhogy megint egyedül maradt, akárcsak atyja, a sas. Csakhogy nemzője nem ember volt... Ő pedig ember. És íme: olyan életet kezdett, mint a szabad madár. Gyakorta beállított a törzshöz, és egyre-másra rabolt el hol jószágot, hol szüzeket - mindent, mit csak akart! Néha rálöttek, de a nyilak nem hatoltak át testén, amelyet a legrémségesebb büntetésnek láthatatlan burka borított. Ügyes, kapzsi, erős és irgalmatlan volt, és sohasem került az emberek színe elé. Csak messziről látták. És sokáig - nem egy évtizeden át - ólálkodott e magányos rém az emberek körül. De egy ízben egészen közel merészkedett hozzájuk, és amikor rávetették magukat, arrább se moccant, semmivel sem mutatta, hogy védekezni akar. Ekkor az egyik ember észbekapott, és hangosan elkiáltotta magát:

- Ne bántsátok: meg akar halni!

És mindnyájan veszteg maradtak, nem kívántak könnyíteni annak sorsán, aki annyi bajt okozott nekik: nem akarták megölni. Csak tétlenül nézték, és nevettek rajta. Ő pedig megborzongott e kacaj hallatára, egyre keresett valamit kebelében, kezével folyton oda kapkodott. Hirtelen felemelt egy nagy követ, és az emberekre rohant. De azok kitértek minden dobás elől, és egyetlen csapást se mértek rá. Végül is holtfáradtan, bús sikoltással rogyott a földre. Ekkor félrevonultak és onnan figyelték. A rém talpra ugrott, felemelt egy tört, amelyet az iménti küzdelemben veszített el valaki, és mellébe vágta. De a tör eltört, mintha csak kőbe verték volna. És a rém megint a földre hanyatlott, és sokáig verte bele a fejét. De a föld arrább húzódott előle, egyre mélyült fejének minden ütésére.

- Nem tud meghalni! - örvendeztek az emberek.

És elmentek, magára hagyták a szörnyet. Hanyatt feküdt és látta, hogy az égen, mint fekete pöttyök, keringtek a fejedelmi sasok. Szemében annyi bánat sajgott, hogy az egész világot meg lehetett volna mérgezni vele. Ettől kezdve tehát egyedül maradt, szabadon; várta a megváltó halált. Járt-kelt mindenfelé... Látod, már árnyékká halványodott, és ilyen is marad örökké! Nem érti az emberek szavát, se tetteiket - semmit. Folyton kutat, jár-kel... Kiaszott belőle az élet, de a halál sem mosolyog le rá. Nincs helye az emberek között... Ím, így büntették a kevélység miatt!...

Az anyóka mélyet sóhajtott, elhallgatott és néhányszor furcsán megcsóválta mellére kókadott fejét.

Rápillantottam. A vénasszonyt - úgy tetszett - hatalmába kerítette az álom. Nem tudom, miért, de nagyon megesett rajta a szívem. A rege utolját fenséges, félelmetes hangon szavalta, és mégis rabszolgai szepegés csengett e hangban.

A parton dalra gyűjtottak, különös dalra: először egy mély althang harsant fel; elénekelt két-három szótagot, azután egy másik vágott bele, de az is előlről kezdte a dalt, az első meg egyre tovább száguldott előtte... majd a harmadik, negyedik, ötödik hang is felkapta az éneket, ugyanolyan rendben. És most váratlanul ugyanarra a dalra - megint csak az elején kezdve - rázendített egy férfikar.

A nők hangja egészen külön csengett, mindegyik tarka, színes csermelynek tetszett, és mintha szökellve, csörgedezve, meredek lejtőkön, valahonnan felülről hömpölygött volna lefelé, majd egybeömlött a férfihangok sűrű, vastag hullámával, amely méltóságteljesen áradt felfelé; a nőké hol elmerült benne, hol kiszakadt belőle, hol túlharsogta, hol pedig újból egyik a másik után a magasba kanyargott tisztán, erősen...

A hullámok zaja beleveszett az emberi hangok áradatába...

2

- Hallottad már, hogy valahol így énekeltek volna? - kérdezte Izergil, fejét felemelve, és elmosolyodott fogatlan szájával.

- Nem hallottam. Sohasem hallottam...

- Nem is hallasz ilyet. Mi szeretünk énekelni. Csak a szép nők tudnak szépen énekelni, akik szeretnek élni. Mi pedig szeretünk élni. Azt hiszed, nem fáradtak el a napi munkában azok, akik ott énekelnek? Látástól-vakulásig húzzák az igát, de most, hogy feljött a hold... mégis énekelnek! Akik nem tudnak élni: már aludni tértek. Akiknek drága az élet, im, dalolgatnak.

- De az egészség... - kezdtem.

- Az egészségből mindig futja egy életre. Egészség! Ha tele volnál pénzzel, talán nem szórnád el? Az egészség is arany. Tudod-e, mit csináltam én, fiatal koromban? Napkeltétől napnyugtáig szőnyeget szőttem, jóformán egy ültő helyben. Eleven voltam, mint a napsugár, és mégis mozdulatlanul kellett ülnöm, akár a bálvány. Addig ültem, míg ahogy gyakran megesett, minden csontom ropogott. De mihelyt leszállt az éj, futva futottam a szeretőmhöz csókolózni. Így szalagáltam hozzá három hónapon át, amíg a szerelem tartott; ez alatt az idő alatt minden éjszakát nála töltöttem. És ládd, milyen késő kort megértem... volt bennem vér elég! És hányat szerettem! Hány csókot kaptam és adtam!

Arcára pillantottam. Fekete szeme most is búsfakón meredt rám, nem elevenítette meg az emlékezés. A hold megvilágította száraz, cserepes ajkát, bagolycsórré görbült ráncos orrát és hegyes állát, amelyen egy-egy ősz szőrszál búszult. Orcája helyén fekete gödör mélylett. Egyik orcáján hamuszürke hajtincs hevert, amely a fején körülbugyolált vörös rongy alól buggyant elő. Arca, nyaka és keze bőrét redők szelték keresztül-kasul, és a vén Izergil minden moccanására azt lehetett várni, hogy ez a száraz bőr mindjárt tetőtől talpig kettéhasad, cafatokká hullik, és csak egy bágyadt, fekete szemű csontváz áll majd előttem.

És ő - rekedt hangján - tovább regélt:

...Falmi alatt, a Birlát partja szélén laktam anyámmal; tizenöt éves voltam, amikor az a legény megjelent a falunkban. Sudár, hajlékony, fekete bajuszos, víg legény volt. A csónakban állt, és oly harsányan kiabált be az ablakon: „Hé, van borotok... meg valami harapnivaló?” A köris ága-boga közt kitekintek az ablakon és látom: a folyót csupa kékre festette a hold, a legény

meg fehér ingben, kétoldalt konyuló, kioldott, széles övvel áll a csónakban egyik lábával, a másikkal a partra hágtott. Ringatózik a habokon és énekel valamit. Amikor megpillant engem, azt kiáltja: „Ej, milyen szép leány lakik itt!... Én meg nem is tudtam róla!” Mintha minden szép nőt ismert volna előttem! Bort, disznóhúst adtam a legénynek. De négy nap múlva már magamat is odaadtam neki testestül-lelkestül... Éjszakánként folyton együtt csónakáztunk. Odalopózott, halkan füttyentett egyet, mint az ürge, én meg olyan fűgén vettem magam az ablakon keresztül a folyóba, akár a csík. És elindultunk... Pruti halász volt. Később, amikor anyám mindent megtudott és jól elvert, szeretőm rávett: menjek vele Dobrudzsába, sőt tovább, a Duna deltájába. De nekem akkor már nem tetszett: folyton csak dalol meg csókolózik, semmi egyebet nem csinál! Ez már unalmas volt. Akkoriban a huculok bandákba verődve portyáztak ezen a tájon... Hány meg hány babájuk volt errefelé... Azok a lányok bezzeg vígan élték világukat. Némelyik epedve várja a maga kárpáti legényét, már-már azt hiszi, hogy tömlöcbe vetették, vagy tán fűbe harapott holmi csetepaté során - és hirtelen vagy egy szál maga, vagy két-három cimborájával együtt beállít, mintha csak az égből pottyant volna le hozzá. Bő ajándékokkal halmozza el a lányt - hogyne, hisz könnyen jutottak hozzá mindenhez! És a legény vígan dőzsöl nála, henceg vele cimborái előtt. A lánynak meg kedve telik benne. Meg is kértem egyik barátnőmet, akinek huculja volt, mutassa meg nekem is... Hogy is hívták?... Már elfelejtettem... Most már kezdek mindent elfelejteni. Sok víz lefolyt azóta a Dunán - sok mindent elfelejt az ember! Összehozott azzal a hucullal. Szép szál legény volt... Tetőtől talpig vörös... a bajusza is, a fűrtjei is! Mintha lángot vetett volna a feje. Olyan bús, gyakran olyan gyengéd volt, de néha bömbölt, verekedett, akár a dúvad. Egyszer arcul ütött... Én meg mint a macska, a mellére ugrottam, sőt orcájába véstem a fogam... Attól fogva gödör maradt az arcán és szerette, ha azt az orcáját csókolgattam...

- És mi lett a halással? - kérdeztem.

...A halász? Ő is... ott csellengett... Felcsapott betyárnak, a huculok közé állt. Eleinte folyton rimázkodott, aztán azzal fenyegetőzött, hogy a vízbe dob, de végül megjuhászodott, közéjük szegődött, és más szeretőre tett szert... Aztán... mind a kettőt együtt akasztották fel: a halászt is, a hucult is. Elmentem megnézni, hogyan akasztják őket. Dobrudzsában történt. A halász halászápadtan támolgott a vesztőhelyre, zokogott; a hucul meg közömbösen pipált; kezét zsebébe dugva, nyugodtan ballagott, pipázott. Bajusza fél szára a vállán feküdt, a másik a mellére csüngött. Mikor meglátott, kivette szájából a pipát és odakiáltotta: „Isten áldjon!”... Álló éven át sirattam. Eh... Ez már akkor történt, amikor éppen hazakészültek a Kárpátok gerincére. Búcsúzóul egy románhoz látogattak el vendégségbe, ott is fogták el őket. Csak kettejüket, mert néhányat megöltek, a többi meg elmenekült. De a románnak mégis visszafizették a kölcsönt... Tanyáját, malmát és egész vetését felgyújtották. Koldusbotra juttatták...

- Te voltál? - kérdeztem taláломra.

Sok cimborájuk volt a huculoknak, nemcsak én... Aki a legjobb barátjuk volt, az tort rendezett emlékezetükre...

A tengerparton már elnémult a dal, és az öregasszony szavát most már csak a tengerhullámok zenéje kísérte. A méla, olykor viharos moraj pompás kíséret volt e viharos élet regéjéhez. Egyre lágyabb lett az éjszaka, és egyre bővebben áradt szét a kékes holdfény, és az éj láthatatlan népe nyüzsgő életének bizonytalan nesze is elcsitult: elnyelte a hullámok erősödő locsogása... mert feltámadt a szél...

- Volt egy török szeretőm is. Szkutariban a háremében éltem egy álló hétig. Egészen jó volt... De nagyon meguntam... Minden asszony: asszony. Neki nyolc volt. Egész nap esznek, alusznak és ostobaságokat fecsegnek... Vagy perlekednek, kárálnak, akár a tyúkok. A török már

megette kenyere javát. Csaknem teljesen megöszült. Nagyon tekintélyes, gazdag ember volt. Úgy beszélt, akár egy fejedelem... Egyenes nézésű, fekete szemével szinte a vesékbe látott. Roppant szeretett imádkozni. Bukarestben ismertem meg... Úgy járt-kelt a piacon, mint egy cár, és olyan méltóságosan nézett! Rámosolyogtam. Még aznap este megragadtak az utcán, és elébe cipeltek. Szantál- és pálmafát árult. Bukarestbe is adni-venni jött.

- Jössz hozzám? - kérdezte.

- Igen, megyek!

- Rendben van!

És csakugyan mentem is. Dúsgazdag volt ez az én törököm. Fia is volt: olyan... hajlékony, fekete kis kölyök... Tizenhat esztendősen lehetett. Vele szöktem meg a háremből... Bulgáriába, Lom-Palánkába menekültem... Ott egy bolgár nő kést mártott a mellembe: a vőlegénye vagy az ura miatt-e, már nem emlékszem.

Sokáig nyomtam az ágyat valami kolostorban. Apácakolostor volt. Egy lengyel lány ápolt. Egy másik kolostorból, emlékszem, az Arcer-Palánka környékén feküdt, egy barát át-átjárt hozzá... Ez a csuhás folyton úgy vergődött előttem, mint egy utolsó féreg. Amikor felgyógyultam... megszöktem vele a hazájába: Lengyelországba...

- Várj csak!... Hol maradt a kis török?

- A kisfiú? Meghalt. Honvágy vagy szerelem emésztette-é... elég annyi, hogy fonnyadni kezdett, mint a meg nem fakadt palánta, melyre túl perzselően tűz a nap... így aszalódott össze napról napra... Emlékszem, hogy már egészen áttetszően, kékesen hevert ott, akár egy jégcsap, de még mindig lángolt benne a szerelem... Folyton esdekelt, hajoljak le hozzá és csókoljam meg... Én nagyon szerettem, és emlékszem, elhalmoztam csókjaimmal... Később egészen tönkrement; jóformán meg se moccant. Csak feküdt és panaszosan, mint az alamizsnáért kunyeráló koldus, rimánkodott, hogy feküdjek mellé, melegítsem. Én mellé feküdtem. Ahogy ott hevertünk, egyszeribe átforrósodott. Egyszer, amikor felserkentem, már egészen kihűlt: meghalt... Keservesen megsirattam. Ki mondja meg, miért? Talán azért, mert én öltem meg őt. Akkoriban már kétszer annyi tavaszt értem meg, mint ő, de még olyan erős és üde voltam... ő pedig... éretlen gyermek...

Nagyot sóhajtott és - először vettem észre nála ilyesmit - háromszor is keresztet vetett és cserepes ajkával motyogott valamit.

- No, szóval Lengyelország felé vetted az utat - juttattam eszébe, hol hagyta félbe.

- Igen, azzal a kis lengyellel. Nevetséges és galád volt a csuhás. Ha nő kellett neki, úgy dorombolt, törleszkedett hozzám, mint egy szerelmes kandúr, nyelvéről szinte forró méz csepegett, de ha nem kívánt, úgy sújtott minden szava, akár a korbács. Egyszer, amikor egy folyó partján mendegéltünk, dölőfös, gyalázó szót ejtett. Ó, hogy felforrt bennem az epe! Karon ragadtam, mint egy pulyát - olyan pöttöm is volt! -, felemeltem, úgy benyomtam az oldalát, hogy egészen belekékült. Egy lendület és a folyóba dobtam... Visított, mint a fába szorult féreg. Én a partról, felülről gyönyörködtem benne, hogy evickélt a vízben. Aztán odább álltam. Többet sohasem találkoztam vele. E részben szerencsém volt: soha többé nem találkoztam azokkal, akiknek szeretője voltam valaha. Mert ez olyan kellemetlen találkozás lenne, mintha halottak látogatnák meg az embert...

A vénasszony nagyot sóhajtott és elhallgatott. Magam elé képzeltem az Izergil feltámasztotta férfiakat. Íme, nyugodtan pőfékelve, itt lépdél a vesztőhely felé, a nagy bajuszú, tűzvörös hucul. Biztosan hideg, kék szeme volt, és mindenre keményen, elmélyedve nézett. Mellette a

fekete bajuszú pruti halász; zokog, mert nem akar meghalni. A halálfélelemtől sápadt arcán bágyadtan csillog a valaha vidám szem, könnyáztatta bajusza búsan csüng le elgörbült szájának szegletén. Aztán itt van a méltóságteljes öreg török - bizonyára kényúr és fatalista - és oldalán fia, kelet halovány, törékeny virága, akit halálra mérgezett a csók. Végül itt jön a hiú, gáláns és kegyetlen, ékesszavú és nőre éhes lengyel... Mindezek sápadt árnyak immár, az pedig, aki őket csókolgatta, itt ül mellettem elevenen, bár megaszalta a kor, szívéből kiveszett a vágy, szeméből a tűz; testtelen, vértelen és - ő is kis híján árnyék már.

Izergil folytatta:

- Lengyelországban nehézre fordult a sorsom. Hideg, álnok emberek laknak ott. Nem ismertem kígyófullánkjukat. Folyton sziszegnek... Mit sziszegnek? Isten verte meg őket olyan kígyófullánkkal, merthogy olyan álnokok. Csak vándoroltam, magam sem tudtam, merre, és láttam, hogy lázadni készülnek, ellenetek, oroszok ellen. Eljutottam Bohnia városáig. Egy zsidó megvett. Nem magának, hanem azért, hogy megint áruba bocsásson. Ráálltam. Ahhoz, hogy jól éljen az ember, értenie kell valamihez. Én semmihez sem értettem, és önmagammal fizettem mindenért. De már akkor az járt a fejemben: ha összekuporgatok egy kis pénzt, hogy hazatérhessek Birlátba, eltépek minden láncot, bármily erős legyen is. És ott éltem világom. Gazdag urak jártak hozzám, dorbézoltak nálam. Sokba került az nekik! Verekedtek értem, és egymás után mentek tönkre miattam. Az egyik pán sokáig törte magát, hogy megkaparint-hasson. Egyszer, lám, mit eszelt ki: beállít hozzám cselédestül, aki egy zsákot cipelt. A pán kezébe kapta a zsákot, és fenekével felfelé fordította fejem felett. Aranytallérok koppantak fejemre, és oly kedves volt fülemnek hallani csengésüket, amikor a padlóra potyogtak. De mégis kikergettem a pánt. Kövér, izzadt pofája volt és akkora potroha, mint egy nagy párna. Úgy bámult, mint a hízó disznó. Igen, kikergettem, pedig azt mondta: eladta minden földjét, házáat, paripáját, hogy engem arannyal hintsen körül. Csakhogy én akkor egy forradásos arcú, derék pánt szerettem. Egész arcát keresztül-kasul összeszabdalták a törökök, akikkel nem sokkal azelőtt hadakozott a görögök miatt. Milyen furcsa szerzet is volt ez! Mi köze neki a görögökhöz, ha egyszer ő lengyel?! És ő mégis ment, hogy verekedjék a görögök ellenségeivel. Derekasán összeszabdalták. Egyik szeme kifolyt egy kardcsapástól, bal kezéről szintén lemetszettek két ujjat... Mit törődik ő a görögökkel, ha egyszer lengyel? Rájöttem: szerette a hőstetteket. Márpedig ha valaki szereti a vitézi tetteket, mindig talál helyet, ahol ilyet véghezvihet. Az életben, tudod, mindig akad hely a hőstetteknek is. És akikben nincsen semmi virtus: azok közönséges lajhárok vagy gyávák, vagy pedig nem értik az életet, mert ha az emberek megértenék, akkor igyekeznének legalább az árnyékukat itt hagyni az életben maguk után. És akkor a halál nem nyelné el őket nyomtalanul... Ó, ez a forradásos, ez jó ember volt! Elment volna a világ végére is, hogy tegyen valamit! A ti embereitek biztosan megölték szegényt a zendülés idején. És miért mentetek ti ütni a magyarokat? Nono, csak hallgass!...

És mikor a vén Izergil csendre intett - maga is hirtelen elnémult, elmélázott.

- Ismertem egy magyart is. Egyszer elment tőlem - ez télvíz idején történt -, és csak tavasszal akadtunk rá, mikor elolvadt a hó: átlótt fővel feküdt a réten. Így ám! Látnod: a szerelem ugyanúgy irtja az embereket, akár a dögvész. Ha megszámolnák, látnák: ugyanannyi áldozatot szed... Hol is hagytam abba? Á, Lengyelországnál... Igen, ott játszottam el utolsó játékomat. Találkoztam egy lengyel nemessel... Micsoda gyönyörű legény volt az, istenem! Akár egy félisten! Én meg már megöregedtem, úgy biza, elhervadtam! Elmúltam-e már negyven esztendő? Talán igen... De ő még hetyke volt, mert elkényeztették az asszonyok. Sokba került ő nekem... bizony sokba. Egy csapásra magáévá akart tenni, de én nem adtam be a derekam. Sohasem voltam én senki rabszolganője. A zsidóval már végeztem; sok-sok pénzt

adtam neki... Ekkor már Krakkóban laktam. Mindenem volt, aranyom, paripáim, cselédeim... Gyakran járt hozzám a gögös félisten, azt akarta, hogy magamtól rohanjak karjai közé. Összevesztünk... Én még meg is csúnyultam miatta. Sokáig húzódott ez a hercehurca... Elértem, amit akartam: térden állva ostromolt. De alighogy megkapott, máris eldobott. Ekkor jöttem rá, hogy megöregedtem... Ó, be keserves volt ez a tudat! Ó, be keserves! Hiszen én imádtam azt a sátánt... ő meg csak nevetett, ha találkoztunk... olyan aljas volt a gaz! Sőt, mások előtt is kinevetett, és én tudtam róla. Keserű volt ez a pohár, mondom, keserű! De itt volt a közelemben, és nekem mégiscsak kedvem tellett benne. Amikor pedig elment verekedni veletek, oroszokkal, mindentől megcsömörlöttem. Emésztettem, de nem tudtam halálra emészteni magam... Rászántam magam, hogy utána indulok. Varsó környékén volt egy erdőben.

De mikor odaértem, megtudtam, hogy a tieitek már tönkreverték őket... és hogy nem messzire onnan, egy faluban, fogságban sínylődik.

Szóval, gondoltam magamban, nem látom többé! De égtem a vágytól, hogy lássam... Sánta koldusasszonynak öltöttem, és arcomat bekötözve indultam abba a faluba, ahol ő volt. Mindenütt csupa kozák meg katona!... Sokba került nekem az ottani érdeklődés! Megtudtam, hol vesztegelnek a lengyelek és láttam, hogy roppant nehéz odajutni. Pedig okvetlen el kellett jutnom oda. Éjjel elkúsztam odáig, ahol ők heverték. Amint egy veteményes kertben, az ágyak közt mászom, látom, hogy az őr áll az utamban... De már hallottam, hogy énekelnek, hangosan csevegnek a lengyelek. Valamennyien egyetlen éneket fűjnek... a Szűz Máriához szólt... És ő is a többivel énekelt... az én Arkadekem. Elfogott a keserűség, ha eszembe jutott, hogy bezzeg hajdanában én utánam másztak így... és most eljött az az idő, amikor én csúszom-mászom kígyóként a földön egy férfiért, és lehet, hogy csak vesztemre csúszom itt. Ez a strázsa már megneszelt valamit, előrehajolva hallgatózik. Nos, mit tegyek? Felálltam a földről, egyenest feléje indultam. Nem volt tör nálam, két kezemen, nyelvemen kívül semmim sem volt. Be sajnáltam, hogy nem hoztam magammal tört. Odasúgok neki:

- Várj csak!

A katona meg már torkomnak szegezte a szuronyt. Azt súgom neki:

- Ne szúrj le, várj, hallgass meg, ha istent ösmersz! Semmit sem adhatok neked, de könyörögve kérek... - Leengedte a puskát és ugyanúgy sugdosva szólt vissza:

- Takarodj innen, te fehércseléd, takarodj! Mit akarsz?

Én meg azt feleltem neki, hogy itt van bezárva... a fiam. - Te megérted, mit jelent ez - a fiam! Hiszen te is fia vagy valakinek, nem igaz? Így hát tekints rám, nekem is van egy ugyanolyan fiam, mint te. Hadd lássam még egyszer, úgyis meghal nemsoká... lehet, hogy holnap téged is megölnék... és vajon nem fog-e siratni az anyád? Ugye, fáj majd meghalnod, anélkül hogy látnád utoljára őt, az anyádat. Az én fiamnak is fáj. Szánd meg magad, őt és engem, az anyját!...

Ó, mily sokáig beszéltem neki! Megeredt az eső és bőrig áztunk. A szél üvöltött, bömbölt és hol hátba, hol mellbe vágott. Én meg ott álltam, és hajbókoltam a kőből faragott katona előtt. De ő csak azt hajtotta: „Nem!” És valahányszor ezt a rideg szót hallottam, még forróbban lángolt fel bennem az a vágy, hogy lássam őt: Arkadeket... Csak beszéltem és állandóan méregettem szemmel ezt a katonát: alacsony, szikár legény volt és folyton köhécselt. És én lába elé omlottam, átöleltem a térdét, és forró szavaimmal ostromolva földre rántottam a katonát is. A sárba esett. Ekkor gyorsan hasra fordítottam, fejét belenyomtam a pocsolyába, hogy ne tudjon kiabálni. Nem is kiabált, csak egyre rúgkapált, igyekezett lerázni engem a

hátáról. Én pedig mindkét kezemmel megfogtam a fejét, és mind mélyebben nyomkodtam a sárba. Meg is fulladt... Ekkor a csűr felé rohantam, ahol a lengyelek énekeltek.

- Arkadek!... - súgtam a fal hasítékán át. A lengyelek találékony emberek, mihelyt meghallották a szavam, abbahagyták az éneklést. Már itt is van a szeme átellenben az enyémmel.

- Ki tudsz jönni onnét?

- Igen, a padlón keresztül! - felelte.

- No, akkor gyere hát.

És négyen kimásztak a csűrből: az én Arkadekem meg három másik lengyel.

- Hol vannak az örök? - kérdezte Arkadek.

- Ahol fekszik, ni!... - és halkan, nesztelenül, földre görnyedve útnak indultunk. Esett az eső, ádázul süvített a szél. Kisurrantunk a faluból, és sokáig némán haladtunk az erdőben. Tyű, de gyorsan szedtük a lábunkat. Arkadek kézen fogva vezetett. Olyan forró volt a keze, és úgy remegett! Ó, de jó volt vele lenni, míg hallgatott. Ezek voltak az utolsó boldog percek az én mohó életemnek. Kijutottunk egy rétre és megálltunk. Hálálkodni kezdtek, mind a négyen. Ó, milyen sokáig és milyen sokszor hajtogattak valamit! Én rendületlenül hallgattam, és a magam pánját néztem. Mit csinál ez én velem? Most megölelt, és olyan fontoskodó arccal mondott valamit... Nem jut már eszembe, mit, de olyasmi sült ki belőle, hogy ő most, hálából, amiért kiszabadítottam, szeretni fog engem... Letérdelt előttem, és mosolyogva mondta: „Királynőm!” Ilyen álnok kutya volt! No, erre jól belerúgtam és ököllel arcába akartam vágni, de ő megtántorodott és felugrott. Sápadtan, fenyegetően állt előttem... Komoran, némán állt a másik három is. Rájuk pillantottam... Emlékszem... nem éreztem mást, csak végtelen unalmat, és valami bágyadság lepett meg...

- Takarodjatok! - szóltam nekik.

- Visszamegy oda és elárulod, merre szöktünk? - kérdezték a hitvány ebek. Ilyen aljasok voltak! De mégis elszeleltek. Erre én is tovább indultam... Másnap foglyul ejtettek a tieitek, de nemsokára szabadon engedtek. Ekkor ráeszméltem, hogy ideje már fészket raknom, elég volt a kakukk-életből. Elnehezültem, meggyengült a szárnyam, fényét veszítette a tollam... Ideje, éppen ideje... Galíciába, onnan meg Dobrudzsába vándoroltam. És immár vagy három évtizede lakom itt. Férjem is volt: egy moldvai; egy éve halt meg. De én még élek. Egyedül élek... De nem, mégsem egyedül, hanem ezekkel, ni!...

A vénasszony a tenger felé intett. Ott már minden csendes volt. Néha-néha rövid, csalóka nesz támadt, de tüstént el is enyészett.

- Szeretnek engem! Sok mindenfélét mesélek nekik. Ez kell nekik. Fiatalok még... Én is jól érzem magam köztük. Elnézem őket és elmerengek: volt idő, amikor én is ugyanilyen voltam... Csakhogy akkor, az én időmben, több volt az emberben az erő meg a tűz, így hát vígabb, boldogabb is volt az élet... Igen!...

Elhallgatott. Bánat szállt rám, ahogy mellette ültem. Szunyókált, bóbiskolt, halkan motyogott valamit, tán egy fohászt mormolt.

A tengerből hegyhát formájú, zord vonalú, súlyos, fekete felhő szállt fel. A pusztá felé kúszott. Néhány foszlány szakadt le a csúcsáról; előre rohantak, és egymás után oltották el a csillagokat. A tenger mind vadabbul morajlott. Tőlünk nem messzire a lugasban, csókolóztak, sugdostak, sóhajtoztak. Mélyen bent a pusztán panaszosan vonított egy kutya... A levegő orrcsiklandozó, furcsa szaggal ingerelte az idegeket. A felhők sötét rajokban hintették árnyékukat

a földre, végigsiklottak rajta, eltűntek, aztán megint előbukkantak... A hold helyén csak zavaros opálfolt maradt, amelyet néha egészen eltakart egy-egy hamuszürke felhőfoslány. Az immár félelmesen fekete, messzi pusztán, amely mintha rejtegetett, titkolgatott volna magában valamit, apró kék tüzek villantak fel. Hol itt, hol ott tűntek fel egy pillanatra, s hunytak ki azonnal, mintha néhány ember - akik a pusztán szétszórta, egymástól messzire keresnek valamit - egyre-másra gyújtogatná a gyufaszálakat, amelyeket nyomban el is fűjt a szél. Ezek szerfelett különös, kékes lángnyelvek voltak, amelyek valami regeszerűt sejtettek.

- Látod azokat a szikrákat? - kérdezte Izergil.

- Azokat a kékeket? - mutattam a pusztába.

- Kékek? Igen, azok lesznek azok!... Szóval ide-oda röpdösnek! Én már nem látom többé őket. Mostanában már sok mindent nem látok.

- Honnan keletkeznek azok a tüzek? - kérdeztem az anyókatól.

Már azelőtt is hallottam egyet-mást e szikrák eredetéről, de szerettem volna meghallgatni, mit mesél ugyanerről a vén Izergil.

- Ezek a tüzek Danko lángoló szívéből erednek. Volt a világon egy szív, amely egyszer lángra lobbant... Abból pattannak ki ezek a szikrák. Elmesélem... Ez is régi rege... Réges-régi! Látod, mennyi minden történt hajdanában... Miért?... No, mondd meg! Nem tudod megmondani... Mit tudsz te? Mit tudtok ti, fiatalok? He? Bezzeg, ha a régi időkbe fürkésznétek, ott mindennek megtalálnátok a megoldását... Csakhogy nem néztek a múltba, és ezért hát nem is tudtok élni. Talán én nem látom az életet? Ó, látok én sok mindent azért, hogy rossz a szemem! Látom, hogy nem élnek az emberek, hanem mindig csak alkalmazkodnak, és erre teszik fel egész életüket. És amikor meglopják önmagukat, amikor elfecsérlik a drága időt, akkor aztán sírnak, panaszkodnak a sorsra. Pedig mi köze ehhez a sorsnak? Mindenki a maga sorsának kovácsa! Mindenféle embert látok én mostanában, csak erős emberek nincsenek! Hova lettek?... A szép sudár legények is fogyva fogynak.

Az öregasszony elgondolkozott, hogy hová is lettek a világból a szép, erős emberek és mélázva végigjártatta szemét a sztyeppen, mintha feleletet keresett volna ott.

Én már türelmetlenül vártam a regét, de attól tartottam, hogy megint elkalandozik, ha kérdezek valamit.

Erre el is kezdte a regét.

3

- Élt hajdanában a földön egy törzs. Három oldalról járhatatlan vadon vette körül táborát, a negyedik oldalon pusztá terült el. Vidám, erős, merész emberek voltak ezek. Egyszer nehéz idők köszöntöttek rájuk: valahonnan más, idegen törzsek bukkantak elő, és a rengeteg mélyébe kergették az őslakókat. Ott csak mocsár volt, és homály uralkodott, mert ez ősröngy volt, a fák ága olyan sűrűn egymásba fonódott, hogy rajtuk keresztül nem lehetett látni az eget, és a napsugarak is alig tudtak utat törni az ingoványig a sűrű lombokon át. De amikor a napsugarak mégis rávetődtek a mocsár vizére, onnan olyan bűzös pára szállt fel, hogy egyre-másra hullottak el tőle az emberek. Ekkor sírva fakadtak a törzs asszonyai és gyermekei, az atyák pedig gondba merültek, és bánat szállt rájuk. Ki kellett törni ebből a vadonból, de erre csak két út nyílt: az egyik - visszafelé, ahol most az erős és ádáz ellenség tanyázott; a másik - előre, ahol faóriások álltak, amelyek hatalmas ágaikkal szorosan átölelték egymást, és bütykös gyökereiket mélyen a mocsár ragadós iszapjába bocsátották. Ezek a

kőkemény fák némán, mozdulatlanul álltak nappal, a szürke homályban, és még szorosabban tolultak az emberek köré estéknként, amikor fellobbantak a máglyák. És ezeket az embereket éjjel-nappal, mindig úgy szorongatta a sötétség kemény gyűrűje, mintha össze akarta volna roppantani őket, mert ők a végtelen pusztához szoktak hozzá. Még szörnyűbb volt, amikor csapkodta a szél a fák koronáját, és az egész vadon oly tompán zúgott, mintha fenyegetőzött és temetési éneket zengett volna az emberek fülébe. Ám ezek mégis erős és bátor emberek voltak, élethalálharcra indultak volna amazok ellen, akik egyszer legyőzték őket, de nem volt szabad elpusztulniuk a küzdelemben, mert szent titkokat őriztek, és ha kipusztultak volna, a szent titkok is elvesztek volna velük. Ezért hát csak vesztegeltek és tanakodtak a hosszú éjszakákon át, az erdő tompa zúgása közepette, a mocsár dögletes, bűzös párájában. Üldögéltek búsán, a máglya vetette árnyak meg nesztelen táncot jártak körülöttük, de úgy rémlett, mintha nem az árnyékok táncolnának, hanem az erdő, és az ingovány gonosz szellemei ujjongásának... Az emberek csak üldögéltek, töprengtek. De semmi - sem a munka, sem a nők nem szipolyozzák úgy ki a férfiak testét-lelkét, ahogy a gond... Félelem kapott lábra közöttük, bilincsbe verte izmos karjukat, félelmet ébresztettek az asszonyok is, amint zokogtak a bűztől elpusztultak teteme felett, és siratták az élők sorsát, akiket gúzsba kötött a rémület... és gyáva szavak kezdtek röpködni az erdőben, először restelkedve, halkán, aztán mind hangosabban és hangosabban... Már-már az ellenség színe elé akartak járulni, hogy ingyen felkínálják neki szabadságukat, mert most már, miután megrémítette őket a halál, senki sem félt többé a rab élettől... De akkor ott termett Danko és egy szál maga megmentette mindnyájukat...

Az anyóka nyilván nem egyszer regélt már Danko lángoló szívéről. Éneklő hangon szavalt. Rekedtes tompa hangja világosan elém festette a zúgó rengeteget, amelynek közepén a szerencsétlen üldözöttek elhullottak a mocsár dögletes leheletétől.

...Délceg legény volt Danko: egy hús, egy vér velük. A daliák mindig merészek is. Azt mondja pajtásainak:

- Töprengéssel nem lehet félrehengeríteni a sziklát az útból. Aki semmit sem csinál, azzal nem történik semmi. Minek tékozzoljuk erőnket bánatra, meddő töprengésre? Talpra, legények, gyerünk a vadon sűrűjébe, vergődjünk át rajta, annak is csak vége van valahol - hisz a világon mindennek van vége! Rajta hát! Gyerünk!

Ránéztek és látták, hogy ő a legderekből mindnyájuk között, mert szemében roppant erő és eleven tűz ragyogott.

- Vezess bennünket! - mondták.

És ő élükre állt...

Az öregasszony hallgatott egy darabig, a sztyeppbe nézett, ahol mind feketébbé sűrűsödött a sötétség. Danko lángoló szívének szikrái valahol a messziségben lobogtak, és kék égi virágoknak tetszettek, amelyek csupán egy szempillantásra nyílnak ki.

...Danko élükre állt. Mindnyájan egy szívvel-lélekkel követték, mert hittek benne. Nehéz volt ez az út! Mindent homály borított, és az ingovány lépten-nyomon kitátotta poshadt szagú, mohó torkát, hogy embereket nyeljen el, de meg a fák is hatalmas falként torlaszolták el az utat. Gallyaik egymásba fonódtak; mint a kígyók, nyúltak gyökereik mindenfelé. Minden lépésért véres verejtékkel fizettek meg azok az emberek. Sokáig vonultak... Egyre sűrűbb lett a rengeteg, és egyre fogyott erejük! Ekkor zúgolódni kezdtek Danko ellen; azt rebesgették: kár, hogy ez a tapasztalatlan ifjú a törzs élén vaktában nekivágott a bizonytalanoknak. De ő csak haladt előttük fűgén, derűsen.

Egyszer azonban vihar tört ki az erdő felett; tompán, fenyegetően zúgtak a fák. És ekkor olyan sötét lett a vadonban, mintha egyszerre összegyűlt volna benne minden éjszaka, ahány csak volt a világon, amióta ez a rengeteg keletkezett. A piciny emberek a nagy fák között félelmes mennydörgés közepette vonultak tovább. A faóriások ide-oda hajlongtak, recsegték, dühös dalokat zúgtak, a fák koronája felett cikázó villámok pedig hideg kék fénnel világították meg az erdőt egy-egy pillanatra, és ahogy felvillantak, ugyanolyan gyorsan el is tűntek, csak az embereket rémítették. A villámok hideg fényével megvilágított fák pedig mintha megelevenedtek s a sötétség tömlőcéből menekülő emberek köré tárták volna hosszú, redves karjukat, sűrű hálóbá gabalyítva őket, hogy ne mehessenek tovább. Az ágak homályából pedig sötét, hideg rém figyelte a vonulókat. Nehéz út volt, és a kimerült emberek elcsüggedtek. De restellték beismerni gyengeségüket, és ádáz dühükben Dankóra vetették magukat, arra a férfira, aki élükön haladt. Korholták, hogy nem ért a vezetéshez! Úgy biza!...

Megálltak és az erdő diadalmas zúgása közepette, a reszkető homályban, fáradtan, mérgesen ócsárolták Dankót.

- Semmirekellő bajkeverő vagy! Vezetsz az orrod után, és már agyonkínoztál bennünket, de ezért életeddel lakolsz!

- Ti kértétek: „vezess!”, és én vállaltam is a vezetést - kiáltotta Danko, és bátran kifeszítette mellét. - Bennem megvan a bátorság a vezetéshez, ezért is álltam az élre! De ti? Mit tettetek *ti*, hogy segítsetek magatokon? Ti csak botorkáltatok, és nem tudátok megőrizni erőteteket hosszabb útra! Csak vánszorogtatok, ténferegtek, akár a birkanyáj!

De ezekre a szavakra csak még jobban feldühödtek.

- Meghalsz! Halállal lakolsz! - üvöltöttek.

A vadon egyre zúgott-mormogott, mintha tódítani akarná e fenyegető kiabálást, a villámok pedig csak cafatokká hasogatták a sötétséget. Danko azokra tekintett, akiknek kedvéért vállalta ezt a roppant feladatot, és azt látta, hogy azok olyanok, akár a vadak. Sokan vették körül, de egyetlen arcon sem látott szemernyi hálát sem; ezektől ugyan hiába remélt irgalmat. Ekkor megsajdult szívében a méltatlanság, de tüstént el is fojtotta az emberek iránti szánalom. Szerette az embereket, és eszébe ötlött, hogy esetleg elpusztulnak nélküle. És íme, fellángolt szívében a vágy, hogy megmentse, kivezesse őket a könnyű útra, és ekkor fellobbant szemében e hatalmas tűznek sugara... Azok pedig ennek láttára azt hitték, hogy Dankót előtötte a méreg, ezért gyulladt olyan vakító fény a szemében; és résen álltak, mint a farkasok, azt várták, hogy majd birokra kél velük, és még szorosabb gyűrűt vontak köré, hogy annál könnyebben megragadják és agyonverjék. De ő már átlátott szándékukon; ettől még vakítóbban fellángolt szíve, mert bánatot keltett benne e szándék.

A vadon meg egyre zengte a maga zord énekét, dörgött a menny, és ömlött a zápor...

- Mit tegyek az emberekért? - kiáltotta Danko, és túlharsogta még az égzengést is.

És kezével hirtelen feltépte mellét, kiszakította belőle szívét, és magasra emelte feje fölé.

Vakítóan lángolt a szív, akár a nap, sőt még a napnál is vakítóbban, és elnémult a rengeteg, amelyet fénnel árasztott el a végtelen emberszeretet lobogó szövétneke: fényétől szétfoszlott a homály és valahol a vadon mélyén, reszketve... az ingovány falánk torkába hullt. Az ámuló emberek pedig kővé meredtek.

- Gyerünk! - kiáltotta Danko, és előre, a helyére rohant: magasra tartotta lángoló szívét, és azzal világította meg az embereknek az utat.

Azok megbűvölten eredtek nyomába. Ekkor az erdő ismét zúgni kezdett, csodálkozva rázták koronájukat a fák, de a rengeteg moraját elnyelte a rohanó emberek dübörgése. Mindannyian gyorsan és merészen futottak, mert a lángoló szív csodás látványa magával sodorta őket. Most is elpusztult néhány, de jajszó és könny nélkül pusztult el. Danko meg mindig elől haladt, és lángolt a szíve, egyre lángolt!

Most hirtelen szétvált a vadon előtte, szétvált, és mögötte maradt, némán, tömören, Danko és az emberek pedig egyszeribe a napfénynek, az esőmosta tiszta levegőnek tengerébe merültek. Vihar dült... ott, mögöttük, az őserdő felett, de itt már ragyogott a nap, pihegett a sztyepp, gyémántharmat tündöklött a pázsiton, és a folyó híg aranyként csillogott... Estére járt az idő, és a lenyugvó nap sugarai olyan vörösre festették a folyót, mint a Danko feltépett melléből, forró sugárban kibugyanó vér.

Danko, a vakmerő, büszke hős egy pillantást vetett maga elé a pusztá távolába; boldog pillantást a szabad földre, és büszkén felkacagott. Aztán leroskadtt és meghalt.

A dús reményű, boldog emberek pedig nem vették észre halálát, és nem látták, hogy Danko holtteste mellett még mindig ott lobog bátor szíve. Csak egy óvatos ember vette észre, és mert félt, hogy a láng valami kárt okoz, rátaposott a büszke szívre. Ekkor a szív ezer szikrát vetett és kihunyt...

Nos, innen erednek a pusztá kék fényei, melyek mindig vihar előtt bukkannak elő!...

Mire az öregasszony végére ért a gyönyörű mesének, a pusztán ijesztő csönd támadt, mintha a sztyeppet is elbűvölte volna a vakmerő Danko ereje, aki lángra gyújtotta szívét az emberekért, és meghalt anélkül, hogy bármily jutalmat is kért volna tőlük. Izergil elszunnyadt. Rátékittem és az jutott eszembe: vajon hány regét és emléket őrzött meg memóriája. És eszembe jutott Danko nagy, lángoló szíve, meg az emberi képzelet is, amely már oly sok szép és megkapó regét szült.

Feltámadt a szél, és a condrák alól előtárta a mind mélyebben alvó Izergil anyó összeaszott mellét. Betakargattam a vén testet, és magam is végignyúltam mellette a földön. Csendes volt a pusztá és sötét. Az égen még mindig lassan, unottan kúsztak a felhők, és tompán, búsan zúgott a tenger.

Makai Imre fordítása

Cselkas

A porfelhőktől elsötétült ég zavaros; a forró nap mintha finom szürke fátylon keresztül nézne a zöldes tengerbe. De jóformán nem is látja meg magát a vízben, amelyet az evezők, hajócsavarok csapásai, a török bárkák és a szűk kikötőt keresztül-kasul felbarázdáló egyéb hajók éles gerince sávokra szel. A gránitbilincsbe vert hullámok a tarójukon tovasikló roppant terhek alatt nyögve ostromolják a hajók oldalát meg a partot. Nekicsapódnak és mindenféle szeméttől beszennyeződve, tajtékot túrva morognak.

A horgonylánc csörömpölése, a rakományokat ideszállító vagonok tengelykötésének zaja, a kövezetre esett vaslemezek érces sikoltása, az épületfa tompa koppanása, a bérkocsik zörgése, a hajók hol fülsértően éles, hol fojtottan bömbölő füttye, a rakodómunkások, tengerészek és vámőrök kiáltozása: mind-mind a dolgos nap süketítő muzsikájává olvad össze és a kikötő felett néhány ölnyire viharosan kavarog a levegőben; a földről egyre újabb és újabb zajhullámok roppennek fel hozzá és hol tompán, morajlón ráznak meg mindent körös-körül, hol élesen, harsányan hasítanak bele a poros, fülledt levegőbe.

A gránit, a vas, a fa, a kikötő kövezete, a hajók és emberek - mind-mind Mercurius⁴ szenvedélyes himnuszának lenyűgöző dallamát harsogják. De az emberek hangja nevetségesen gyöngé, alig hallható. És akik tulajdonképpen előidézték ezt a lármát: maguk az emberek is nevetségesek és szájalmasak; a poros, toprongyos, fürge alakok a hátukat nyomó portékák terhe alatt meggörnyedve, ész nélkül szaladgálnak hol ide, hol oda a porfelhőben, a hőség és a hangok tengerében; az emberek hitvány bábok a környező vasóriásokhoz, áruházmokhoz, a csörömpölő vagonokhoz és minden egyébhez képest, amit ők maguk teremtek. Alkotásuk leigázta és jellegtelenné tette őket.

Az indulásra készen füstölő, súlyos, óriás-hajók füttyülnek, sisteregnek, mélyen zihálnak, és minden belőlük fakadó hangban a megvetés gúnyos árnyalata érzik a poros, szürke emberi figurákkal szemben, akik ide-oda mászkálnak fedélzeteiken, és rabszolgai robotjuk gyümölcseivel töltik meg a gőzösök mély üregeit. Könnyekig kacagtatók a rakodómunkások hosszú libasorai, akik tulajdon vállukon ezer meg ezer pud gabonát hordanak a hajók vasgyomrába, hogy megkeressenek néhány fontot - ugyanabból a gabonából - a maguk gyomrának. A fáradtságtól, zajtól, hőségtől eltompult rongyos, izzadt emberek, és a napon, teli potrohukkal ragyogó, ugyancsak emberek alkotta hatalmas gépek, amelyeket végső soron mégsem a gőz, hanem alkotóik izma, vére lendít mozgásba... íme, ebben a szembeállításban a kegyetlen gúny egész költeménye rejlett.

A zaj szinte nyomta az embert, a por nemcsak orrlyukait csiklandozta, hanem vakította szemét is, a forróság pedig sütötte és elcsigázta testét; körös-körül minden feszült, türelmét vesztő, roppant viharral terhes fellegnek látszott, amely ha kirobban, utána szabadon és könnyen lehet majd lélegzeni a friss levegőben; a földön néma csend honol, a poros, fülsiketítő, bosszantó, sőt egészen a csendes örületbe kergető zaj elenyészik, és akkor a városban, a tengeren, az égen csendes, derült, pompás lesz minden...

⁴ Az ókori rómaiaknál a kereskedelem és a közlekedés istene.

Tizenkét egyenletes, érces harangkondulás hallatszott. Amikor az utolsó érces hang is elhalt, a robot vad muzsikája is halkabban zengett. Egy perc múlva már elégedetlen, tompa morajja szelődött. Most már élesebben lehetett hallani mind az emberek szavát, mind a tenger csobogását. Beköszöntött az ebéd ideje.

1

Amikor a rakodómunkások abbahagyták a munkát, és zajos csapatokban kikötőszerte széledtek, a kofáktól mindenféle harapnivalót vettek maguknak, és letelepedtek ott helyben a kövezetre, az árnyas szögletekben, előkerült Griska Cselkas, a vén üldözött farkas, a meg-rögzött iszákos, az ügyes és vakmerő tolvaj, akit jól ismert az egész kikötőbeli népség. Meztláb járt, ócska, kopott bársonynadrágot, szakadt gallérú, piszkos kartoninget viselt, amely előtárta barna bőrrel bevont, szikár, bütykös csontjait. Őszbe csavarodó, kócos haján, gyűrött, hegyes vércsearcán látni lehetett, hogy csak az imént ébredt fel. Barna bajuszának fél szárában szalmaszál éktelenkedett, egy másik gazszál borostás bal orcájának sötétjébe gabalyodott, füle mögé meg frissen szakított kis hárgallyat tűzött. A hórihorgas, csontos, kissé görnyedt csavargó kényelmesen lépkedett a kőkockákon, görbe vércseorrát feltartva, metsző pillantásokat vetett a szélrózsa minden irányába, és hidegen csillogó, szürke szemével keresett valakit a rakodómunkások közt. Tömött, hosszú barna bajusza minduntalan meg-megrándult, mint a kandúré, kezét hátratette és összedörzsölte; a hosszú, görbe, vaskapocs-szerű ujjak idegesen fonódtak egymásba. Még itt is, száz meg száz hasonszőrű, jellegzetes csavargó figura közt is rögtön magára vonta a figyelmet a réti vércséhez való hasonlóságával, ragadozó madarat megszegyenítő szikárságával, látszatra könnyed és nyugodt, de belül nagyon is ideges, célratoró és a vércse röptére emlékeztető éber járásával.

Amikor odaért a meztlábás rakodómunkások egyik csoportjához - amely egy halom szenes-kosár árnyékában telepedett le -, felkelt és elébe ment egy telides-teli vörösfolto ostoba arcú, összekarcolászott nyakú, zömök legény, akit szemmel láthatóan istenesen elagyabugyáltak az imént. Felállt és Cselkas oldalán haladva halkan dörögte:

- A tengerészek észrevették, hogy eltűnt két csomag áru, most keresik.

- No és? - kérdezte Cselkas, és nyugodtan végigmérte a legényt.

- Hogyhogy: no és? Keresik, mondom. Ennyi az egész.

- Tán kérdezősködték utánam, hogy én is segítek keresni?!

És Cselkas mosolyogva nézett arrafelé, ahol az Önkéntes Hajóhad raktára emelkedett.

- Eredj a fenébe!

Cimborája sarkon fordult.

- Hé, várj csak! Ki csinósított így ki? Tyű, de betyárosan elbántak az ábrázatoddal... Misát nem láttad erre felé?

- Már rég nem láttam! - kiáltotta a másik, és visszaballagott cimboráihoz.

Cselkas tovább sétált. Mindenki úgy üdvözölte, mint jó ismerőst.

De az örökké vidám és csípős szavú Cselkas ma szemmel láthatóan nem volt túlságosan jó kedvében, és ingerülten, gorombán felelt, ha kérdeztek tőle valamit.

Valahonnan egy bála mögül előtermett egy sötétzöld ruhás, szálegyenes, poros és harcias vámőr. Útját állta Cselkasnak, kihívó tartással perdült elébe, baljával kardja markolata után kapott, jobb kezével pedig Cselkast igyekezett gyorsan galléron ragadni:

- Állj! Hová mégy?

Cselkas hátralépett, a vámőrre emelte tekintetét, és fanyarul mosolygott.

A vitéz úr együgyűen ravasz, piros arca minden erővel igyekezett fenyegetővé torzulni: egészen pufókra fúvódott, kerek, bíborvörös lett. Ijesztően emelgette szemöldökét, bőszen kidüllesztette szemét. Nagyon mulatságosan festett.

- Megmondtam már, hogy ne merészelj a kikötőben ólálkodni, mert letöröm a derekad! És már megint itt vagy?! - kiáltotta szigorúan az őr.

- Adjisten, Szemjonics! Már régen nem láttuk egymást - köszöntötte Cselkas nyugodtan, és kezet nyújtott az őrnek.

- Bárcsak világéletemben se látnálak többet! Eredj a dolgodra!

De azért mégis megszorította a feléje nyújtott kezet.

- Mondd csak - folytatta Cselkas anélkül, hogy vaskapocsszerű ujjai közül kiengedte volna Szemjonics kezét, sőt barátságosan rázogatta tovább -, nem láttad Misát?

- Miféle Misát? Én nem ismerek semmiféle Misát! No, takarodj innen, mert ha a raktáros meglát, hát...

- Azt a veres hajút, akivel a múltkoriban a „Kosztromá”-n dolgoztam - hajtotta Cselkas a magáét.

- Akivel együtt tolvajkodszt, inkább így mondd! Kórházba szállították a te Misa barátodat, megalapította a lábát valami vasrúd. No de most már eredj, barátocskám, amíg szépen mondom, mert kiteszem a szűrődet...

- No, no! Azt mondtad az előbb: nem ismerek semmiféle Misát, és lám, mégis ismersz. Miért vagy ma olyan dühös, Szemjonics?

- Ne csúrd-csavard a dolgot, takarodj innen!

Az őr már-már dühbe gurult, jobbra-balra tekingetett, és igyekezett kitépni kezét Cselkas vasmarkából. Cselkas nyugodtan nézett rá sűrű szemöldöke alól, és anélkül hogy elengedte volna kezét, tovább évődött.

- No, ne sürgess olyan nagyon. Mindjárt kibeszélgetem magam veled, és úgyis elmegyek. No, mondd csak, hogy s mint vagy? Az asszony, a gyermekek? Egészségesek? - És villogó szemmel, gúnyosan vigyorogva tette hozzá: - Vendégségbe készülök hozzád, de nem érek rá, iszom, mint a kefekötő...

- No, no! Ne viccelődj, te csontos ördög! Én, barátocskám, csakugyan... Vagy tán már a házakban meg az utcán is rabolni akarsz?

- Minek? Itt is van elég portéka, beérhetjük vele, míg élünk. Bizisten elég ez, Szemjonics. Hallom, megint elcsentél két csomag árut! Vigyázz, Szemjonics, csak óvatosabban! Rajta ne kapjanak valahogy!

Az éktelen dühbe gurult Szemjonics megrettent, és mérgében még a nyála is szétfreccsent, amint mondani akart valamit. Cselkas elengedte az őr kezét, és hosszú lábával nyugodtan lépkedett vissza a kikötő kapuja felé. Az őr veszettül káromkodva utána eredt.

Cselkas egészen felderült, füttyörészett a fogán keresztül, és kezét nadrágja zsebébe dugva, lassan mendegélt, jobbra-balra csípős, gúnyos megjegyzéseket szórt. Persze senki sem maradt adósa.

- Nézd csak, Griska, hogy vigyáz rád a hatóság! - kiáltotta valaki a már földön heverésző, megebédelt rakodómunkások tömegéből.

- Én mezítláb járok, Szemjonics azért jön utánam, hogy bele ne üssem a lábam valamibe - felelte Cselkas.

Odaértek a kapuhoz. Két katona megmotozta Cselkast, és könnyedén kituszkolta az utcára.

Cselkas keresztülment az úton, és a csapszék ajtajával átellenben leült egy kerékvető köre. A kikötő kapuján nagy zörgéssel gördült ki egy hosszú sor megrakott szekér. Velük szembe üres szekerek nyargaltak, kényelmetlenül zötyögő kocsisokkal. A kikötő ordítást és csípős port okádott magából...

Cselkas remekül érezte magát ebben a veszett zűrzavarban. Kevés munkát, de sok ügyességet követelő, biztos kereset mosolygott rá. Szentül hitte, hogy elég ügyesség szorult belé, és - hunyorgó szemmel - csak arról ábrándozott, milyen pompás murit csap majd holnap reggel, ha tele lesz a zsebe bankóval... Eszébe jutott Misa, a cimborája, aki ma éjjel nagyon jó szolgálatot tehetett volna, ha el nem töri a lábát. Cifrát káromkodott, mert úgy gondolta, hogy egyedül, Misa nélkül talán nem is boldogul. Milyen lesz az éjszaka? Az égre tekintett, és végignézett az utcán.

Vagy hat lépésnyire tőle, a járda mellett a kövezeten, hátát egy kerékvető kőnek támasztva, tarkára foltozott kék ingben, ugyanolyan nadrágban, rongyos vörös sipkás, bocskoros legény ült, madzaggal akkurátosan körültekert, szalmafonatba bugyolált, nyeletlen kasza és egy kis szeredás feküdt mellette. A széles vállú, zömök, napszitta, szélbarnította arcú, szőke, nagy kékszemű legény nyíltan, bizalmasan nézett Cselkasra. Cselkas elvigyorodott. Kiöltötte nyelvét, és rémséges pofát vágva, rámeresztette kidülledt szemét.

A legény eleinte nem értette a dolgot, zavartan pislogott, de aztán hirtelen elkacagta magát. Nevettében fejcsóválva rikkantotta: no, ez furcsa egy szerzet! - és jóformán fel sem egyenesedve, esetlenül hurcolkodott át a maga követől Cselkaséhoz, a porban vonszolta tarisznyáját, és a kasza végét bele-beleütötte a kövezetbe.

- No, öregem, te, úgy látszik, betyárosan becsíptél! - fordult Cselkashoz, és megrántotta a nadrágszárát.

- Hát volt valami ilyesféle, pindurkám - ismerte be Cselkas mosolyogva. Rögtön megtetszett neki ez a makkegészséges, gyermekien derűs szemű, együgyű legény. - Aratásról jössz, mi?

- Persze!... Kaszál az ember egy versztát, és keres egy garast. Nehéz az élet! Annyi az ember, akár a sáska! Az a sok horpaszhasú mind előmászott, le is verték a bért, de úgy, hogy egy fabatkát sem ér! A Kubanynál hatvan kopejkát fizettek. Nem tréfálok! Azelőtt meg, azt mondják, három, négy, öt ezüstrubelt is megadtak!

- Azelőtt! Azelőtt, ha csak ránéztek az orosz emberre, három rubelt fizettek. Vagy tíz esztendővel ezelőtt én is ezzel kerestem a kenyeremet. Elmegy az ember egy kozák faluba: orosz vagyok, azt mondja, erre megbámulják, megtapogatják, csodálkoznak rajta egy sort és... három rubelt nyomnak a markába! Sőt megetetik, megitatják, szóval úgy él, akár egy kiskirály!

A legény eleinte tátott szájjal hallgatta Cselkast, kerek arcán meglepetés és elragadtatás ragyogott, de aztán észbekapott, hogy ez a toprongyos hazudik, csettintett egyet és felkacagott. Cselkas megőrizte komolyságát, és bajuszába rejtette mosolyát...

- Furcsa ember vagy te! Úgy beszélsz, mintha igazat mondanál, én meg el is hiszem, ahogy elhallgatlak... Nem, bizony isten, azelőtt úgy volt...

- No és én miről beszéltem? Hisz én is azt mondom, ami azelőtt volt, arrafelé...
- Várj csak! - legyintett a legény. - Mi vagy te, csizmadia, vagy mi? Vagy tán szabó...
- Én-e? - kérdezte Cselkas, és percnyi gondolkodás után kivágta: - Halász...
- Hala-ász?! No, ne mondd! Szóval halat fogsz?
- Minek fognék halat? Az itteni halászok nemcsak halat fognak. Inkább vízbefülőkat, ócska horgonyokat, elsüllyedt bárkákat, mindent! Ekkora horgaik vannak hozzá!
- No, ne lódíts! Biztosan azok közé a halászok közé tartozol, akik azt dalolják magukról:

*Kivetjük a hálót,
De nem a harcsákra,
Hanem a csűrökre,
Éléskamrákra!*

- Te már láttál ilyeneket? - kérdezte Cselkas, és gúnyosan mérte végig.
- Nem. Hol is láttam volna? Csak hallottam...
- Tetszenek?
- Az ilyenek? Hogyne! Rendes fiúk azok, szabadok, mint a madár!
- Minek neked a szabadság? Te talán szereted a szabadságot?
- Persze hogy szeretem! Ha a magam gazdája vagyok, azt csinálom, amit akarok, odamegyek, ahová jólesik. De még mennyire szeretem! Az a legfontosabb, hogy az ember tudjon ügyelni magára, és ne legyen kolonc a nyakán! Mulass, ahogy akarsz, éljed világod, csak ne feledkezz meg az Istenről.

Cselkas megvetően köpött egyet, és elfordult a legénytől.

- Itt van például az én esetem - folytatta a legény. - Apám meghalt, a vagyon maréknyi, anyám öreg, a földet teljesen kiszípolyozták már, mit csináljak? Élni csak kell! De hogyan? Nem tudom! Elmennék vőnek valami módos családba. Persze ha kiadnák a hozományt is! Csakhogy az a gaz após nem adja ki. Minek törjem magam, minek dolgozzam rá évekig? Látnod, ilyen a helyzet! Bezzeg, ha összekuporgatnék vagy százötven rubelt, mindjárt meg tudnék állni a magam lábán, és azt mondanám az Antyipnak: no, öregem, kiadod a Marfa hozományát? Nem? Nem is kell. Hálstennek, más lány is van a faluban. És hát egészen szabad lennék, a magam gazdája... Igen! - A legény nagyot sóhajtott. - De így igazán nem lehet okosabbat tenni, mint elmenni vőnek. Már-már azt gondoltam magamban: elmegyek a Kubany mellé, összekapirgálok vagy kétszáz rubelt, és füttyölök a világra, úr vagyok! De nem sikerült. Most megyek napszámosnak... Mert a magam vagyonával sehogy sem tudok zöld ágra vergődni. Úgy biza!

A legénynek sehogy se volt ínyére, hogy megnősüljön, elvegyen valami gazdag lányt. Még arca is egészen elborult. Nehézkesen fészkelődött a földön.

- Most merre tartasz? - kérdezte tőle Cselkas.
- Hová? Hát természetesen haza!
- Nekem az egyáltalán nem olyan természetes, lehet, hogy Törökországba készültél...
- Törökországba?! - kérdezte elnyújtva a legény. - Ki megy oda a pravoszlávok közül? No, most is mondtál egy vakot!

- Hülye vagy! - mondta Cselkas, sóhajtott, és megint elfordult beszélőtársától. Ez az egészséges, romlatlan parasztlegény valami különös érzést ébresztett benne.

A zavaros, lassan-lassan érlelődő, bosszantó érzés valahol lenn, a lelke mélyén, birizgálta és nem hagyta, hogy összeszedje gondolatait, meghányja-vesse, mit is kell csinálnia ma éjjel.

A ledorongolt legény halkan dörmögött valamit, és csak néha sandított a csavargóra. Mulatságosan pufókra fúvódott arca, ajka szétnyílt, és keskenyre hunyorított szeme valahogy túlságosan sűrűn és nevetségesen pislogott. Nyilván nem várta, hogy ezzel a bajuszos naplopóval folyó csevegése ilyen hamar, és ilyen bántóan ér véget.

A toprongyos alak többé ügyet sem vetett rá. Elmerengve füttyörészett a kövön, és mezítelen, piszkos sarkával verte rajta az ütemet.

A legény szerette volna visszaadni a kölcsönt:

- Hé, te halász! Sűrűn szoktál berúgni? - akarta kérdezni, de a halász ebben a pillanatban gyorsan feléje fordította arcát.

- Ide hallgass, te mamlasz! Akarsz ma éjjel velem dolgozni? Mondd meg, de azonnal!

- Mit kéne csinálni? - kérdezte a legény bizalmatlanul.

- Hogy mit? Amit parancsolok... Halat fogunk. Evezni fogsz.

- Úgy? Ez csakugyan nem nagy valami. Dolgozni, azt lehet. Csak attól tartok, hogy valami csávába rántasz. Roppant nagy lókötő vagy, sötét alaknak látszol!

Cselkas úgy érezte, mintha égetné a mellét valami; hidegen, dühösen, halkan dörmögte:

- Ne fecsegy olyasmiről, amihez nem értesz. Mindjárt rászórok a kobakodra, akkor majd világosabb lesz benne...

Felugrott a kőről, bal kezével megrántotta a bajuszát, jobbját kemény, csontos ököllé szorította, és csak úgy csillogott a szeme!

A legény megijedt. Gyorsan körülnézett, és zavartan pislogva, szintén felugrott a földről. Némán farkasszemet néztek.

- No? - kérdezte szigorúan Cselkas; fortyogott, reszketett a dühtől, hogy így megsértette ez a tinó, akit az egész beszélgetés alatt mélységesen lenézett, most pedig meggyűlölt amiatt, hogy ilyen tiszta kék a szeme, egészséges, napsütötte az arca, olyan erős, rövid a karja; amiatt, hogy valahol van egy szülőfaluja, benne háza; amiatt, hogy majd akármelyik zsírosparaszt örülni fog, ha hajlandó lesz elvenni a lányát... gyűlölte az elmúlt és az eljövendő életéért, de leginkább mégis azért, mert ez a legény, aki őhöz képest pulya még, szeretni merésze a szabadságot, amelynek árát nem is ismeri, és amelyre nincs is szüksége. Mindig kellemetlen dolog látni, hogy valaki, akit magánál hitványabbnak, silányabbnak tart az ember, ugyanazt szereti vagy gyűlöli, mint ő, és ilyen módon hasonlóvá is válik hozzá.

A legény Cselkasra pillantott, és urának, parancsolójának érezte.

- Hiszen én... szívesen... - szólalt meg. - Úgyis munkát keresek. Nekem mindegy, kinek dolgozom, neked-e vagy másnak. Csak azért mondtam, mert nem úgy festesz, mint valami dolgozó ember, rémesen, izé... rongyos vagy. De hát tudom én azt, hogy ez mindenkivel megeshet. Úristen, hányszor láttam már én részeges embert! Jaj, de hányszor! Még részegesebbeket is, mint te vagy.

- No, jól van, jól! Szóval ráállsz?! - kérdezte Cselkas most már lágyabban.

- Én? Hát persze! Szíves-örömet! Csak mondd meg, mit kapok!

- Amilyen a munka, olyan a bér! A bér nálam mindig a munkától függ, illetve, hogy milyen lesz a fogás! Kaphatsz öt rubelt is. Érted?

De most, hogy a pénz került szóba, a parasztlegény pontos akart lenni, és ugyanolyan pontosságot követelt a munkaadótól is. A legényben megint fellobbant a bizalmatlanság, a gyanakvás lángja.

- Ez nekem, pajtás, nem elég!

Cselkas megint elemében érezte magát:

- Ne fecsegy, várj egy kicsit! Gyere a kocsmába!

És elindultak egymás mellett az utcán: Cselkas a gazda fontoskodó arcával, bajuszát pödörgetve, a legény meg a legteljesebb engedelmességre kész cimbora arckifejezésével, de azért mégis teli félelemmel és bizalmatlansággal.

- Hogy hívnak? - kérdezte Cselkas.

- Gavrilának! - felelte a legény.

Amikor beléptek a piszkos, kormos csapszékbe, Cselkas odament a pulthoz, és a törzsvendég bizalmas hangján rendelt egy üveg vodkát, egy-egy tál káposztalevest, pecsenyét, teát és miután felsorolta, mi kell, röviden odavetette a vendéglősnek: „kontóra”, mire a vendéglős némán bólintott. Ekkor Gavrilát egyszeriben a legnagyobb tisztelet töltötte el gazdája iránt, aki szélhámos külseje ellenére is ilyen bizalomnak örvend, és ilyen jól ismerik.

- No, most aztán falatozgatunk egy keveset és értelmesen elbeszélgetünk. Csak ülj itt nyugodtan, én elszaladok egy percre valahová.

Elment. Gavrilá körülnézett. A vendéglő pincében volt. Nyirkos homály, a pálinka, a dohányfüst, a szurok és valami csípős szagú holmi fojtó bűze töltötte be. Gavrilával szemben, a másik asztalnál egy matrózruhás, tetőtől talpig szénporos, szurokfoltos, veres szakállú, ittas ember ült. Percenként csukladozva valami dalfélét dúdolt, amely különös, töredezett, szakadozott, hol rémesen sziszegő, hol öblösen gurgulázó hangokból állt. A matrózruhás nyilván nem orosz volt.

Mögötte két fekete hajú, olajbarna moldvai nő terpeszkedett, és részeg hangjukon azok is valami dalt dúdolgattak.

Aztán még különféle, de egytől egyig rongyos, zilált, kapatos, zajos, izgága alakok rajzolódtak ki a homályból...

Gavrilá megszeppent. Türelmetlenül várta, mikor tér vissza gazdája. A kocsmái lárma egybeolvadt, és úgy rémlett, mintha valami óriási állat bögne, amelynek százféle hangja van, és most felbőszülve, vakon ki akar törni ebből a kögödörből, de nem találja a szabadba nyíló ajtót... Gavrilá érezte, hogy testébe valami szivárog; szédülni kezdett tőle, kábító, nyomasztó ködfátyol borult a szemére, melyet kíváncsian és félénken jártatott a vendéglőn...

Cselkas megjött; nekiláttak az evésnek-ivásnak, megeredt a szavuk is. Gavrilá a harmadik pohártól egészen berúgott. Nagyon nekivadult, és szeretett volna valami kedveset mondani gazdájának, aki - micsoda remek fickó! - ilyen finom ebéddel vendégelte meg. De a szavak, amelyek csöstül tódultak torkába, valahogy nem akartak leválni hirtelen elnehezedett nyelvéről.

Cselkas rátekinett, és gúnyos mosollyal mondta:

- De hamar becsiccsentettél! Ejnye, te tökfilkó! Öt pohárkától! Hát akkor hogy fogsz dolgozni?

- Barátom! - hebegte Gavрила. - Ne félj, barátom! Én roppant nagyra becsüllek téged! Hadd csókolom meg a pofád! No!

- Nonono!... Nesze, hajtsd fel!

Gavрила ivott, és végül már ott tartott, hogy a szeme előtt egyenletesen hullámozó mozgással keringeni kezdett minden, amit csak látott. Ez kellemetlen volt, felfordult tőle a gyomra. Bárgyú lelkesedés ragyogott arcán. Amikor mondani akart valamit, csak nevetségesen motyogott és dörmögött. Cselkas fürkészően pillantgatott rá, mintha próbált volna emlékezetébe idézni valamit, és kissé komoran mosolyogva, folyton pödörgette a bajuszát.

A vendéglőben részeg ricsaj zúgott. A rőt matróz az asztalra könyökölve aludt.

- No, gyerkünk! - szólt Cselkas és felállt.

Gavрила megpróbált felemelkedni, de nem tudott, és cifrán káromkodva - az ittas ember buta röhögésével - elkacagta magát.

- No, ez már kész! - dünnyögte Cselkas, és megint leült vele szemben egy székre.

Gavрила egyre hahotázott, és ködös szemmel bámult gazdájára, aki figyelmesen, fürkészően és elmerengve nézte. Egy embert látott maga előtt, akinek az élete az ő farkaskörmei közé került. Érezte, hogy hatalmában áll akár erre, akár arra fordítani ezt az életet. Széttépheti, ha akarja, akár egy játékkártyát, és segíthet, hogy visszakerüljön a maga szilárd paraszti keretei közé. Most, amikor másvalaki teljhatalmú urának érezte magát, arra gondolt, hogy ez a legény sohasem fog olyan keserű poharat kihörpíteni, amelyet a sors övele itatott... Irigyelte, sajnálta ezt a fiatal életet, mosolygott rajta és még el is keseredett, amikor elképzelte, hogy valaha még egyszer ugyanilyen gazfickó kezébe kerül, amilyen ő: Cselkas... Végül is minden érzése valami apai, házigazdai érzésbe olvadt össze. Sajnálta a legényt, de szüksége is volt rá. Ekkor hóna alá nyúlt Gavrilának, és térdével szelíden meg-meglökve, kivezette a kocsmá udvarára, lefektette egy farakás árnyékába, ő maga pedig melléje telepedett és pipára gyújtott. Gavрила fészkelődött, aztán elaludt.

2

- No, kész vagy? - kérdezte halkán Cselkas Gavrilától, aki az evezőkkel bajlódott.

- Mindjárt! Zötyög a villa, csak legalább egyetlenegy csaphassak rá az evezővel!

- Ne, ne! Semmi neszt! Szorítsd csak a kezedd, úgyis visszamegy a helyére.

Mind a ketten csöndben babráltak a csónakkal, amely a tölgyfadongával megrakott vitorlásbárkákból, pálmafákkal, szantálfákkal és vastag ciprustönkökkel telezsúfolt, nagy török naszádokból álló flotta egyik hajójának tatjához volt kötve.

Az éjszaka sötét volt, az égen gubancos felhők vastag rétegei úsztak, a tenger nyugodtnak, feketének és olyan sűrűnek látszott, akár az olaj. Nedves, sós illatot lehelt, és nyájasan csobbant egyet-egyet, amint nekiütődött a hajók oldalának, a partnak, és lágyan ringatta Cselkas csónakját. A parttól messzire sötét hajóteknők emelkedtek ki a tengerből, és hegyes árbocok fűrődtek az égbe. Csúcsukon színes lámpák égtek. A tenger visszaverte a lámpások fényét; telis-tele volt sárga foltokkal, amelyek bájosan libegtek a víz tompa fényű, fekete, puha

bársonyán. A tenger a munkás egészséges, mély álmát aludta, aki erősen kifáradt a nappali munkában.

- Gyerünk! - mondta Gavril, és a vízbe nyomta az evezőt.

- Kész! - szólt Cselkas, és a kormánylapát egy erős lökésével a bárkák közti tengersávrá taszította a csónakot, amely sebesen siklott a vízen. Az evező csapásai alatt kékes foszforos fényben ragyogott a víz, és puhán csillogó, hosszú szalagja pajkosan repesve húzódott a csónak után.

- No, mi van a fejeddel? Fáj még? - kérdezte Cselkas nyájasan.

- Borzalmasan! Úgy zúg, mint a kaptár... Löttyintek rá egy kis vizet.

- Minek? Inkább a gyomrodba löttyints, akkor biztosan hamarabb rendbe jössz - és egy pálinkás üveget nyújtott Gavrilának.

- Csakugyan? Áldjon meg érte az Isten!

Halk kortyintás hallatszott.

- No, csúszik? Elég már, hé! - állította meg Cselkas.

A csónak megint nekiiramodott, és zajtalanul, könnyedén cikázott a hajók között... Hirtelen kivált a bárkák tömegéből. A végtelen, hatalmas tenger kiterjedt előttük, elnyúlt a kék messzeségbe, ahol nyomasztóan súlyos árnyékot vető, pelyhes szélű, lilásszürke, tengerzöld, ólomszínű, sárga, bús fellegek gomolyogtak fel az égre a vízből. A felhők lassan úsztak, hol egybeolvadtak, hol egymás elébe kerültek. Összekeverték színeiket, formáikat, hol elnyelték egymást, hol pedig új formában még fenségesebben, még komorabban bukkantak elő... Az élettelen tömegeknek ebben a lassú mozgásában volt valami végzetszerű. Úgy rémlett, hogy ott, a tenger szélén végtelenül sok van még belőlük és mindig ilyen közömbösen fognak úszni az égen, mert gonosz cél lebeg előttük: nem akarják megengedni többé soha, hogy felragyogjon az álmos tenger felett a menny millió és millió aranyszeme: az ábrándosan ragyogó, eleven, sokszínű csillagsátor, amely magasztos vágyat ébreszt azokban, akiknek kedves az ő tiszta ragyogása.

- Szép a tenger, mi? - kérdezte Cselkas.

- Tűrhető! Csak félek tőle - felelte Gavril, és egyenletesen, erősen csapkodta a vizet evezőivel. A víz hangosan meg-megcsobbant a hosszú evezők csapásai alatt, és meleg, kék foszforos fénnel ragyogott.

- Félsz?! Ejnye, de buta vagy! - gúnyolódott Cselkas.

Ő, a tolvaj, szerette a tengert. Élményekre, kalandokra éhes, ideges, forrongó természete sohasem tudott jóllakni e végtelen, szabad és hatalmas, sötét térség szemléletével. Bosszantotta, hogy ilyen feleletet kap, amikor azt kérdezi, mily gyönyörű az, amit ő annyira szeret. A taton ülve szelte a vizet a kormánylapáttal, és nyugodtan nézett előre, azzal a vággyal, hogy még sokáig és messzire csónakázzanak ezen a bársonyos felszínen.

A tengeren mindig meleg, szilaj érzés támadt benne, megragadta egész lelkét, és kissé megtisztította a mindennapi galádság szennyétől. Nagyon sokra becsülte ezt, és szerette itt látni magát a végtelen víz és a levegő közepette, ahol az életen való töprengés mindig elveszti élességét, maga az élet pedig - értékét. Éjjelente a tenger felett lágyan száll az alvó víz lélegzésének lágy zaja, és ez a mérhetetlen, megfoghatatlan nesz nyugalmat önt az ember lelkébe, lecsillapítja gonosz ösztöneit, és magasztos ábrándokat szül benne.

- Hát a szerszámok hol vannak? - kérdezte hirtelen Gavril, és nyugtalanul nézett körül a csónakban.

Cselkas megrettent.

- A szerszámok? Itt vannak nálam, a tatnál.

Restellt hazudni ez előtt a tejfelesszájú előtt, és sajnálta azokat a szép gondolatokat, amelyeket ez a mamlasz szétkergetett kérdésével. Dühbe gurult. A mellében és a torkában égő, élesen sajgó, ismerős szúrás megint átnyilallt rajta, és fenyegetően, nyersen szólt oda Gavrilának:

- Te csak ülj és ne fecsegi. Ne üsd bele az orrod a más dolgába. Arra fogadtalak fel, hogy evezz, hát evezz! És ha sokat locsogsz, hát pórul jársz! Megértetted?

A csónak egy pillanatra megrezzent és megállt. Az evezők a vízben maradtak, továbbra is verték a habot, de Gavril nyugtalanul izgett-mozgott a padon.

- Evezz!

Kacsaringós káromkodás rázta meg a levegőt, Gavril meglendítette az evezőket. A csónak mintha megingott volna, és a vizet nagy zajjal szelve, gyors, ideges rándulással megindult:

- Simábban!

Cselkas felállt a tatról, és az evezőt kezében tartva, szinte belefúrta hideg tekintetét Gavril sápadt arcába. Amint meggörnyedve előrehajolt, az ugrásra kész macskához hasonlított. Hallani lehetett, amint foga dühösen csikorgott, és ijesztően ropogtak ujjai.

- Ki kiabál ott? - hallatszott a tenger felől egy barátságtalan kiáltás.

- Evezz már, te bitang! Csendesebben... Agyonverlek, mint egy kutyát! No, evezz hát... Egykettő! Csak mukkanj egyet, azonnal széttéplek! - sziszegte Cselkas.

- Szűzmáriám! - susogta Gavril és remegett, majd összecsuklott a félelemtől és az erőlködéstől.

A csónak simán megfordult, és visszaindult a kikötő felé, ahol a lámpák fénye tarka csoportba gyűlt, és ahol messziről is jól lehetett látni az árbocok magas törzseit.

- Hé, ki ordít ott? - hallatszott újra.

Most messzebről szállt a hang, mint az imént. Cselkas megnyugodott.

- Te ordítasz ott! - rikkantotta, a kiabálás irányába, aztán Gavrilához fordult, aki még mindig fohászokat mormolt. - No, öcsém, szerencséd van! Mert ha ezek a sátánok utánunk erednek, hát azóta véged lenne. Hallod? Egyenest a halaknak löktelek volna!

Cselkas már higgadtan, sőt jóindulattal beszélt, de Gavril még mindig minden ízében reszketett, és így rimánkodott:

- Ide hallgass, eressz el engem. Krisztus nevére kérlek, eressz el engem. Tégy partra valahol! Ajajaj... elvesztem egészen! Engedj el, ha istent ismersz! Minek kellenék neked. Nem bírom én ezt! Nem keveredtem én még soha ilyen dolgokba... Most először... Uramistenem! Elvesztem testestül-lelkestül! Hát alaposan lóvá tettél, barátom! Nem félsz az istentől?! Kárhozatba viszel egy lelket... No, szép kis história!

- Miféle história? - kérdezte zordul Cselkas. - Mi? Miféle história?

Mulattatta a legény ijedtsége, gyönyörködött abban, hogyan rémüldözik Gavril, és abban, hogy lám, milyen félelmes ember is ő, Cselkas.

- Sötét história ez, testvér! Eressz el, az isten szerelméért! Minek kellenék én neked... Mi? Kedves cimborám!

- Fogd be a szád! Ha nem kellettél volna, akkor nem is hoztalak volna magammal. Megértetted? No hát, maradj csendben!

- Szent isten! - sóhajtott Gavril.

- Nono! Fogd be a szád! - szakította félbe Cselkas.

De Gavril most már nem bírta tovább, és csendesen szipogva, orrát fújva elpityeredett, izgett-mozgott a padon, de azért - erősen, elszántan - evezett. A csónak nekiiramodott, mint a nyíl. Megint sötét hajóteknők kerültek útjába, és a csónak, amint bűgőcsigaként forgolódott a hajóoldalak közti keskeny tengersávokon, szinte elveszett a bárkák tömegében.

- Hé, ide figyelj! Ha akárki akármit kérdez, hallgass, ha kedves az életed! Megértetted?

- Öhön! - sóhajtott Gavril reményvesztetten, feleletül a szigorú parancsra, és keserűen tette hozzá: - Úgyis a kutyáé már az én életem!

- Ne jajgass! - súgta Cselkas nyomatékosan.

Gavril e sugástól elvesztette gondolkodó képességét, és a fenyegető veszedelem hideg előérzetének karmai közt egészen halálra vált. Gépiesen a vízbe eresztette az evezőket, majd megint kivette, hátradőlt az ülésen, aztán újból belemerítette, és konokul bámulta bocskora orrát.

A hullámok álmos csobbanása mogorván és félelmesen zúgott a fülébe. No, most itt a kikötő... Gránitfal mögül emberi hangok, vízcsobogás és olykor éles füttyszó hallatszott.

- Állj! - súgta Cselkas. - Tedd le az evezőt. Támaszkodj kezedd a falnak. De csendesebben, te bitang!

Gavril kezével a csúszós, síkos kőbe kapaszkodva vezette a csónakot a fal mentén. A csónak nesztelenül siklott, bár oldalával súrolta a nyálkás követ.

- Állj! Ide az evezőket! Ide vele! És hol az igazolványod? A tarisznyában? Ide azt is. Gyorsan, gyorsan! Csak azért, kedves barátom, hogy el ne illanj! No, most már nem fogsz kereket oldani. Evező nélkül még csak meglóghatnál, de igazolvány nélkül nem lesz merszed. Várj meg! Vigyázz, ha megnyikkansz... a tengerfenéken szeded össze magad!

Belekapaszkodott valamibe, a levegőbe emelkedett, és eltűnt a falon.

Gavril megrázta magát... Ez hamar ment. Úgy érezte, mintha lehengeredne, lecsúszna róla az a teher, az a félelem, amelyet ezzel a bajszos, sovány tolvajjal szemben érzett... No, most aztán - illa berek!... És teli tüdővel, mélyen sóhajtva, körülnézett. Bal kéz felől árboctalan, fekete hajótest emelkedett - amolyan sivár, üres, óriási koporsó! Minden hullámcsapásra nehéz sóhajhoz hasonló, tompa, döngő visszhang válaszolt. Jobb kéz felől hideg, nehézkes óriáskígyóként húzódott a víz felett a móló nyirkos fala. Hátról ugyancsak fekete hajóteknők látszottak, elől pedig a fal és a gigászi koporsó közti nyíláson át - a fekete felhők alatt némán nyújtózó, sivár tenger. Az óriási fellegek lassan, lomhán kúsztak az égen, félelmet árasztottak a sötétségben: mintha csak hajszálon múlna, hogy lezuhanak és súlyukkal agyonnyomják az embert. Minden hideg, fekete, baljós volt. Gavrilát szörnyű félelem szállta meg, amely rosszabb volt még a Cselkassal szemben érzett félelemnél is: vasmarokkal szorította meg a legény mellét, szepegő gyurmává gyömöszölte, és odaláncolta a csónak padjához...

Körös-körül síri csend volt. A tenger sóhajain kívül egyetlen nesz se hallatszott. A felhők ugyanolyan lassan és unottan másztak az égen, mint az előbb, de egyre több és több felleg gomolygott fel a vízből, és ha az égre nézett az ember, azt gondolhatta, hogy az is tenger, csak fenekével felfelé fordított, háborgó tenger, amely a sima tükrű, nyugodt, álmos másik tenger felett nyújtózik végig. A felhők hullámokhoz hasonlítottak, fodros tarajukkal merészen zúdultak a földre, azokra a mélységekre, ahonnan feltépte a szél ezeket a hullámokat - meg az útjukban keletkező sáncokra, amelyeket még nem borított el a düh és a harag zöldes habja.

Gavrila úgy érezte, mintha ez a komor csend agyon akarná nyomni, s azon kapta magát, hogy mielőbb látni szeretné gazdáját. De hátha sokáig marad? Az idő ólomlábakon vánszorgott, lassabban, mint a felhők az égen... A csend percről percre fenyegetőbbé vált... De íme, a móló fala mögött csobbanás és suttogáshoz hasonló nesz hallatszott. Gavrilának úgy rémlett, hogy most azonnal meghal...

- Hé, alszol? Fogd meg... Vigyázz! - hallatszott Cselkas tompa hangja.

A falról kocka alakú, nehéz holmi ereszkedett lefelé. Aztán még egy ugyanolyan portéka. Végül - a falra merőlegesen - a magasba nyúlt Cselkas hosszú alakja. Valahonnan előkerültek az evezők. Gavrila lába elé esett a saját tarisznyája, és a súlyosan lihegő Cselkas letelepedett a csónak farára.

Gavrila megörült neki, és félénken mosolyogva nézett rá.

- Elfáradtál? - kérdezte.

- Az már vele jár! No, most aztán evez, de tisztességesen! Gyürkőzz neki, ahogy csak bírsz! Rendesen dolgoztál, öcskös! A felén már túl vagyunk. Most már csak az van hátra, hogy ezeknek az ördögös legényeknek az orra előtt elsurranjunk, akkor aztán megkapod a pénzedet, és mehetsz a Maskádhöz. Maskának hívják a babádat, ugye, fiam?

- Nem! - Gavrila teljes erejéből iparkodott, úgy dolgozott a mellével, mint valami fűjtatóval, kezével meg, mint acélrugóval. A víz vígan csobogott a csónak alatt, és a tat mögött húzódó kék sáv most még szélesebbre nyúlt. Gavrilát tetőtől talpig kiverte a verejték, de teljes erővel tovább evezett. Ezen az éjszakán már kétszer érzett ilyen roppant félelmet, s most félt, hogy harmadszor is át kell esni rajta, és csak egyet kívánt: mihamarabb lerázni ezt az átkozott munkát, földet érni, elfutni ettől az embertől, amíg csakugyan agyon nem üti, vagy börtönbe nem juttatja őt. Elhatározta, hogy semmiről sem beszél, és nem ellenkezik vele, megtesz mindent, amit csak parancsol, és ha sikerül szerencsésen megszabadulnia tőle, mindjárt holnap misét mondhat Csodatevő Szent Miklós tiszteletére. Melléből már-már szenvedélyes fohász fakadt. De türtőztette magát, fűjtatott, mint egy mozdony, olykor lopva Cselkasra nézett és hallgatott.

A hórihorgas, szikár tolvaj pedig, aki előrehajló és felröppenni készülő madárhoz hasonlított, a csónak elé, a sötétségbe fúrta vércseszemét, és ragadozó csőrére emlékeztető görbe orrát magasra tartva, egyik kezével az evező nyelét fogta, a másikkal meg bajuszát ráncigálta, mely meg-megrezsent a vékony ajkait legörbítő gúnyos mosolytól. Cselkas meg volt elégedve a sikerrel, önmagával és a legénnyel, akit annyira megijesztett, és egészen rabszolgájává tett. Elnézte, mennyire igyekszik Gavrila és megsajnálta; szeretne volna felvidítani.

- Hé! - szólalt meg csendesen mosolyogva. - Megijedtél, mi?

- Nem, ne-em olyan nagyon! - lihegte Gavrila, és krákogott egyet.

- De most aztán nem kell annyira nekifeküdnöd az evezőknek. Most már pihenhetsz. Csak még egy helyen kell átcsúszni... No, pihenj egy kicsit!

Gavrila engedelmesen megállt, inge ujjával letörölte arcáról a verejtéket, és megint a vízbe bocsátotta az evezőt.

- Evezz lassabban, hogy a víz ne nagyon lármázzon! Csak a kapu előtt kell elsurranni. Halkabban, halkabban... Mert azok a legények ott nem ismerik a tréfát... Legfeljebb puskával trafálnak meg: akkora lyukat ütnek a kobakodon, hogy meg se mukkansz.

A csónak most csaknem teljesen zajtalanul siklott tova a vízen. Csak az evezőkről potyogtak nagy kék csöppek, és amikor a tengerbe hulltak, egy pillanatra ugyanolyan kék pötty buggyant a helyükön. Az éj egyre sötétebb és némább lett. Az ég most már nem hasonlított a háborgó tengerhez - a felhők szétterültek rajta, és alacsonyan a vízre ereszkedő, mozdulatlan, egyenletes, súlyos függönyként fődtek el. A tenger pedig még nyugodtabb, még feketébb lett, még erősebben lehelte ki magából a meleg, sós illatot, és már nem tetszett olyan szélesnek, mint azelőtt.

- Hej, ha megeredne az eső! - suttogta Cselkas. - Akkor olyan kényelmesen csónakázhatnánk mellettük, mintha csak függönyt húztak volna elénk.

A csónaktól jobbra-balra építményfélék: mozdulatlan, komor és fekete teherhajók emelkedtek ki a fekete vízből. Az egyikén fény imbolygott: valaki lámpással járkált. A tenger gyengéden simogatta a hajók oldalát, esdve, tompán csobogott, a bárkák fala meg döngő, hideg visszhanggal felelt, mintha vitatkozna vele, és nem akarná teljesíteni a kérését.

- A vámhatár! - súgta Cselkas alig hallhatóan.

Amióta Cselkas azt parancsolta Gavrilának, hogy evezzen halkabban, a legényt megint valami éber, várakozó feszültség fogta el. Egész testével előrehajolt, bele a homályba, és úgy érezte, mintha nőne: csontjait, inait valami tompa fájdalom húzta széjjel, feje, amely egyetlen gondolat volt tele, rémesen fájt, hátán meg-megremegett a bőre, a lábába mintha apró, éles, hideg tűk fúródtak volna. A szeme előtt már karikák köröztek, olyan feszülten bámult a sötétségbe, ahonnan - így várta - mindjárt feláll valaki és rájuk rivall: „Állj! Tolvajok!”

Most, amikor Cselkas azt súgta „vámhatár”, Gavrila megrettent: égető, szűrő gondolat nyilallt át rajta, és megtépázta pattanásig feszült idegeit - szeretett volna segítségért kiáltani... Már ki is nyitotta száját, kissé felemelkedett a padon, kidüllesztette mellét, teleszívta levegővel, de ekkor végigvágott rajta a félelem, akár a korbács, és ő - szemét behunyva - ájultan lecsúszott a padról.

...A csónak előtt, messzi a láthatáron, óriási, tüzeskék kard emelkedett ki a fekete vízből, kiemelkedett és kettéhasította az éjszakai homályt, pengéjével végigsiklott az éji felhőkön, és széles kék sávként feküdt a tenger mellére. A fényes sávra addig egészen láthatatlan fekete, néma és dús éji köddel bevont hajók úsztak ki a homályból. Mintha sokáig a tengerfenéken lettek volna, miután egy hatalmas vihar roppant ereje elsüllyesztette őket, és most a tengerszülte tüzes kard parancsára felbukkannának onnan, hogy lássák az eget és mindent, ami a víz felett van... Kötélzetük körülölelte az árbocokat, és tapadós hínárnak látszott, amely a hálójával befont fekete óriásokkal együtt bukkant a felszínre. A tenger mélyéből most megint felemelkedett ez a félelmetes, kék kard és villogva hasította szét újra a homályt; de most más irányban dőlt rá a vízre. És ott, ahol ledőlt, megint újabb hajóteknők bukkantak fel, amelyeket azelőtt nem lehetett látni.

Cselkas csónakja megállt, és tétován ringatózott a vízen. Gavrila a csónak fenekén feküdt, kezével eltakarta arcát, Cselkas pedig dühösen, de halkan sziszegve rugdosta.

- Te ökör, ez a vámőrhajó! Ez csak villanylámpa! Állj fel, te fajankó! Különben rögtön ránk eresztik a fényt! Elpusztítod, te gazember, magadat is, engemet is! No!

Végre, mikor a csizmasarok egyszer erősebben nyomódott Gavrilá hátába, a legény felugrott. Szemét még most se merte kinyitni, csak vaktában kapaszkodott fel a padra, tapogatózva nyúlt az evezők után, és előreleendítette a csónakot.

- Csendesebben! Mindjárt agyonváglok! Hallod: csendesebben! Ejnye, te hülye, hogy az ördög vigyen el! Mitől ijedtél úgy meg, mi? Reflektor, ennyi az egész. Csendesebben azzal az evezővel... Te fancsali ördög! Csempészeket keresnek. Nem akadnak ránk, mert messzire elhaladtak már. Ne félj, mi nem kerülünk horogra. Most rajtunk a sor - Cselkas diadalmasan nézett körül.

- Megúsztuk! Tyű, az áldóját! No, szerencséd van, te hatökör!

Gavrilá szótlanul evezett, és zihálva, lopva tekingetett arrafelé, ahol még mindig hol fel-emelkedett, hol leereszkedett az a tűzkard. Semmiképpen sem akarta elhinni Cselkasnak, hogy ez csak közönséges fényszóró. A sötétséget szétmetsző, hideg, kék ragyogás, amely ezüstös fényben csillogtatta a tengert, megmagyarázhatatlan erőt sejtetett, és Gavrilá ismét a bús félelem hipnózisába esett. Úgy evezett, akár a gép, folyton válla közé húzta a fejét, mintha félt volna, hogy felülről rácsap valaki; semmiféle kívánság, sőt már egyáltalán semmi sem volt benne: teljesen üres és lélektelen lett. E rémes éjszaka izgalmi végtére is kiirtottak belőle minden emberit.

De Cselkas már élvezte diadalát. Izgalmakhoz edzett idegei már megnyugodtak. Bajusza kéjesen rángatózott, és szemében megint kigyúlt a fény. Nagyszerűen érezte magát, fogán át halkan füttyörészett, mélyen beszívta a nedves tengeri levegőt, körülnézett a tengeren, és barátságosan mosolygott, amikor a szeme megállt Gavrilán.

A szél tovasuhant, és felébresztette a tengert, amely tiszta, apró fodrokat vetett. A felhők mintha vékonyabbak, áttetszőbbek lettek volna, de azért az egész eget bevonták. Bár a könnyed szellő szabadon kószált a tenger felett, a felhők mozdulatlanok maradtak, és mintha szürke, unalmas töprengés látszott volna rajtuk.

- Na, öcsém, térj magadhoz! Ideje már! Ejnye, mintha az egész lelked kinyomták volna belőled: csak a csont-bőr maradt rajtad, akár egy zsák. No, már túl vagyunk minden. Hé!

Gavrilának igen kellemes volt emberi hangokat hallani, még ha Cselkas beszélt, akkor is.

- Hallom - szólt halkan.

- Jó-jó, te nebáncsvirág! Ülj hát a kormány mellé, én meg majd az evezőhöz, látom, kifáradtál. No, gyere!

Gavrilá gépiesen cserélt helyet vele. Amikor Cselkas a helycsere közben arcába tekintett és észrevette, hogy a fiú tántorog, és alig áll a lábán, még jobban megsajnálta. A vállára csapott:

- Ne dolgozz többet! Jól megdolgoztál, nincs semmi baj. De meg is jutalmazlak, öcsém, gazdagon. Akarsz egy huszonöt rubelest? Mi?

- Nekem semmi sem kell. Csak partot érjek már egyszer!

Cselkas legyintett, köpött egyet, és nekilátott az evezésnek, hosszú karjával jól hátradobta az evezőket.

A tenger felébredt. Apró hullámfodrokkal játszott, egyre-másra szülte, bársony habbal cicomázgatta, egymásnak lökte és apró csöppekké loccsantotta őket. Amint a hab semmivé foszlott, sistergett, sóhajtozott - körös-körül minden megtelt muzsikáló csobogással. A homály mintegy megelevenedett.

- Mondd csak - kezdte Cselkas megint -, ha hazamégy a faludba, megházasodol, elkezded túrni a földet, szántasz, vetsz, a feleséged meg egyre-másra szüli majd a gyermekeket, nem lesz elég ennivaló. Egészen a síríg folyton robotolhatsz... Van hozzá gusztusod?

- De még mennyire! - felelte Gavril, és félénken összeresztette. A szél valahol felszakította a felhőket, és a kék ég egy-két csillaggal lekukucskált a tengerre a hasítékon át. A játékos tengerben visszaverődött csillagok a hullámokon táncolva hol eltűntek, hol megint felragyogtak.

- Jobbra tarts! - parancsolta Cselkas. - Mindjárt partot érünk. No, végeztünk. Nem utolsó dolog, az biztos! Egyetlen éjjel félezer rubelnyit csentem.

- Félezret!! - tamaskodott Gavril, de rögtön megijedt, és a csónak alján heverő csomagot rugdosta, gyorsan megkérdezte: - Hát miféle portéka ez?

- Ez drága portéka. Ha árán adná az ember, ezret is kapna érte. De hát én nem követelek olyan sokat... Ügyes, mi?

- Igen? - kérdezte elnyújtva Gavril. - Tyű, ha nekem... - sóhajtott és egyszeriben eszébe jutott a szülőfaluja, szegényes vagyonszája, anyja és az a távoli, otthoni minden, aminek a kedvéért elindult munkát keresni, aminek a kedvéért így meggyötrődött ezen az éjszakán. Elárasztották az emlékek szülőfalujáról, amely meredek lejtőn szalad lefelé egy nyírfa-, fűzfa-, berkenye- és zelnicemeggyberekben rejtőző patakhoz... - Ej, be jó is volna! - sóhajtott fel szomorúan.

- No igen! Én azt hiszem, hogy akkor vonattal mennél haza. Akkor aztán beléd szeretnének a lányok otthon! Mi? Akármelyiket elvehetnéd! Rittyentenél magadnak egy házat, különben hát házra mégse telne belőle...

- Ez már igaz... házra nem futná. Mifelénk drága a fa.

- No hát akkor megtataroztatnád a régit. Lovad van?

- Lovam? Van, de vén, mint az országút.

- Akkor hát lovat is vennél. Szép lovat! Tehenet... Juhot... Mindenféle aprójószágot... Mi?

- Ne is mondd!... Ó, Istenkém, ha én azt megérném!

- Igen, igen, öcsém, jó kis élet lenne! Én is konyítok hozzá valamicskét. Nekem is megvolt a magam kis fészke... Apám a legelső gazdák közé tartozott a faluban...

Cselkas lassan evezett. A csónak csak himbálózott az oldalának csapódó pajkos hullámokon, alig-alig mozgott a sötét tengeren, amely még pajzánabban játszott vele. Két ember a vízen ringatózva és melen ábrándozva tekingetett köröskörül. Cselkas azért hozta szóba a falut, hogy egy kissé felvidítsa, és megnyugtassa a legényt. Eleinte a bajuszába mosolyogva beszélt, de azután - amint egymás után tromfolgatta le cimboráját, és élénken ecsetelgette előtte a paraszti élet örömeit, amelyekből ő már réges-rég kiábrándult, amelyeket rég elfelejtett, és csak most jutottak eszébe - lassanként egészen belemelegedett, és ahelyett, hogy a legényt faggatta volna falujáról és ügyeiről - maga se vette észre, hogyan, ő kezdett mesélni neki:

- A paraszti életben a legfőbb, barátom: a szabadság! Magad gazdája vagy. Van házad, nem ér többet két garasnál, de a tied. Van földed - maréknyi az egész, de a tied. A magad földjén te vagy a király! Van tekintélyed... Akárkitől tiszteletet követelsz... Igaz-e - fejezte be Cselkas lelkesülten.

Gavrila kíváncsian nézett rá, és szintén fellelkesedett. E beszélgetés alatt elfelejtette, kivel van dolga, és ugyanolyan parasztot látott maga előtt, mint ő maga, akit sok nemzedék verejtéke ragasztott oda a földhöz, akit a gyermekkori emlékek fűznek egybe a földdel, de csupa szélségből elszakadt tőle, nem törődött vele, és keményen megbűnhődött ezért az elszakadásért.

- Ez, barátocskám, igaz! Jaj, de mennyire igaz! Csak tekints magadra: mivé züllöttél föld nélkül! A földről, komám, akár a szülőanyádról, nem feledkezhetsz meg sokáig.

Cselkas elgondolkozott... Megint érezte mellében azt a bosszantó szúrást, amely mindig bántotta, valahányszor megsértette hiúságát - a szilaj, vakmerő fickó hiúságát - valaki, különösen pedig olyan fickó, aki az ő szemében fabatkát sem ért.

- Eh, sokat fecsegtem! - mondta dühösen. - Te tán azt gondoltad, hogy ezt én komolyan mondtam... eszem ágában sincs!

- Furcsa ember vagy te! - restelkedett megint Gavrila. - Azt hiszed, rólad beszélek? Hiszen sokan, nagyon sokan vannak olyanok, mint te! Sok szerencsétlen ember van a világon! Akik ingadoznak...

- Űlj az evező mellé, te medve! - vezényelte kurtán Cselkas, és maga se tudta, miért, lenyelt egy vastag, parázs káromkodást, amely az imént a torkába tódult.

Megint helyet cseréltek. Amikor Cselkas visszamászott a tatra, olthatatlan vágyat érzett, hogy gáncsot vessen a legénynek, és belebuktassa a vízbe.

A rövid beszélgetés elcsöndesült, de most még Gavrila hallgatásából is a falu lehelete áradt Cselkas felé... Eszébe jutottak a régmúlt idők, és egészen el is feledkezett arról, hogy kormányozni is kellene a csónakot, amelyet a hullámok megfordítottak, és valahová a tengerre sodortak, mintha tudták volna, hogy ez a csónak célt tévesztett, és egyre magasabbra dobálva, könnyedén játszottak vele; az evezők alatt meg-megcsillant szelíd, kék fényük. Cselkas előtt pedig gyorsan szálltak a régmúlt - a jelentől egy tizenegy esztendei csavargó élet egész vastag falával elválasztott múlt - jelenetei. Láta magát zsenge korában, látta faluját, anyját, egy piros-pozsgás, jóságos szürke szemű, testes öregasszonyt, apját - egy rőt szakállú, szigorú arcú óriást, látta magát vőlegény korában, látta feleségét, a fekete szemű, hosszú hajfonatú, telt, lágy, vidám Anfiszát, aztán megint önmagát, mint délceg gárdakatonát, majd újból apját, immár mint a munkában kétrét görnyedt ősz aggastyánt, anyját, a ráncos, töpörödött öregasszonyt; látta, hogyan fogadta a falu, amikor leszerelés után visszatért, hogyan büszkélkedett apja az egész falu előtt Grigorijával, a makkegészséges, bajuszos katonával, az ügyes daliával. Az emlékezet - a szerencsétlenek átka - a múltnak még a köveit is megeleveníti, és a hajdan felhörpintett méregbe is önt egy-egy csepp mézet.

Cselkas úgy érezte, mintha körülengte volna az otthoni levegő csillapító, nyájas fuvallata, mely anyja gyöngéd szavait, apjának, a higgadt parasztnak komoly beszédét, az anyaföld sok elfelejtett hangját és zamatos illatát hozta feléje, azét a földét, amelyről csak most olvadt el a hó, amelyet csak az imént szántottak fel, és amelyet az őszi vetés zöld selyme borít... Egyedülállónak, örökre kitépettnak, kidobottnak érezte magát abból az életformából, amelyben az erein keresztül csörgedező vér született.

- Hé, hát hová megyünk? - kérdezte hirtelen Gavrila.

Cselkas megrezzent, és a ragadozó ideges tekintetével nézett körül.

- Tyű, hová az ördögbe vitt bennünket a víz? Evezd csak szaporábban...

- Elgondolkoztál? - kérdezte Gavrila mosolyogva.

- Kifáradtam.
- Szóval most már nem kerülünk horogra ezzel? - és Gavril a csomagba rúgott egyet.
- Nem... Légy nyugodt. Mindjárt eladom, megkapom érte a pénzt... Igen!
- Öt százast?
- Legalább!
- Ez már igen! Ez már pénz! Hej, ha nekem, szegény fejemnek lenne valaha ennyi pénzem! De elénekelném neki: phi, apád-anyád ide jöjjön!
- Márhogyzdalkodással szereznél?
- Többé sehogy se másképpen! Mindjárt...

És Gavril tovább szállt az álmok szárnyán. Cselkas pedig hallgatott. Bajusza lecsüngött; jobb oldala nedves volt a rálöttyenő haboktól, szeme beesett, és fényét veszítette. Alakjának ragadozó jellege megfakult; elhalványította az az alázatos töprengés, amely még piszkos ingének redői közül is előkandikált.

Hirtelen kanyarban megfordította a csónakot, valami feketeség felé irányította, mely magasra meredt a vízből.

Az ég megint teljesen beborult, apró szemű, meleg eső csepergett, és vígan csobbantak a csöppek, amint a hullámok tarajára pottyantak.

- Állj! Csendesebben! - vezényelte Cselkas.

A csónak egy bárka teknőjébe ütközött orrával.

- Alusznak ezek a gazfickók, vagy mi a szösz? - dörögte Cselkas, és a csáklyával egy kötélbe kapaszkodott, amely a hajó oldaláról lógott lefelé. - Ide azt a hágcsót! Az eső is megeredt, előbb nem tudott esni! Hé, nyavalyások!

- Ki az? Cselkas? - hallatszott odafentről valami szelíd dörögés.

- No, ereszd már le azt a hágcsót.

- Kalimera,⁵ Cselkas!

- Ereszd már le azt a hágcsót, te füstös ördög! - bödült el Cselkas.

- Ma nagyon dühösen érkeztem...

- Mássz fel, Gavril! - fordult oda Cselkas cimborájához.

Egy perc múlva már fent voltak a fedélzeten, ahol három sötét, szakállas alak valami furcsa, selypítő nyelven élénken csevegett egymással, és Cselkas csónakját bámulta. A negyedik, aki hosszú köpenybe burkolózott, odalépett hozzá, némán kezét szorította vele, aztán gyanakvóan nézett Gavrilára.

- Készítsd ki reggelre a pénzt - mondta neki Cselkas. - Én most megyek aludni. Gavril, gyere! Akarsz enni?

⁵ Jó napot. (görög)

- Inkább aludni! - felelte Gavril, és öt perc múlva már horkolt is. Cselkas pedig, aki mellette ült, valakinek a csizmáját próbálgatta a lábára, töprengve köpködött jobbra-balra, és szomorú nótát füttyörészett a foga közt. Aztán elnyújtózott Gavril mellett, feje alá tette kezét, és lassan mozgatta bajuszát.

A bárka csendesen ringott a játékos vízen, valahol panaszosan recsegett, nyikorgott egy gerenda, az eső puhán permetezett a fedélzetre, és a hullámok csacsán csapódtak a hajóteknőnek... Mindez nagyon szomorú volt, és úgy zengett, mint az anya dala, aki nem reménykedik fia szerencséjében...

Cselkas fogát vicsorgatva emelte fel a fejét, körülnézelődött, dűnnyögött valamit, aztán megint lefeküdt. Szétvetette lábát, és olyan lett, mint egy nagy olló.

3

Ő ébredt fel előbb, izgatottan nézett körül, de azonnal megnyugodott, és Gavrilára pillantott, aki még aludt. A legény édesdeden horkolt, álmában egész gyermekes, egészséges, napsütötte arcával rámosolygott valamire. Cselkas nagyot sóhajtott, és elindult felfelé a keskeny kötélhágcsón. A fedélzet hasítékán át egy ólomszínű égdarab tekintett be a hajó hasába.

Világos, de valahogy mégis ősziessen unalmas, egyhangú és szürke volt az idő.

Cselkas két óra múlva tért vissza. Arca kivörösödött, bajusza hetykén felfelé kunkorodott. Hosszú, erős csizma, rendes kabát, bőrnadrág volt rajta: úgy festett, akár egy vadász. Egész ruházata viseltes volt, de még erős, és neki különösen illett, megszélesítette szikár alakját - mintha egészen elleplezte volna - sőt harcias külsőt kölcsönzött neki.

- Hé, te tinó, kelj fel - rugdosta meg gyengéden Gavrilát...

A legény felugrott, és rémülten meresztette rá zavaros szemét, nyilván nem ismerte meg. Cselkas elkacagta magát.

- Tyű, de kicsípted magad! - mosolygott rá végül szélesen Gavril. - Micsoda úr lettél!

- Nálunk hamar megy az ilyesmi! Ej, de ijedős vagy! Hányszor akartál meghalni féltedben az éjszaka!

- Igen, magad is beláthatod, hisz először cseppentem ilyesmibe! Hiszen egész életére elveszejtheti az ember a lelkét!

- No és eljönnél még egyszer, mi?

- Még egyszer? Hát ez, tudod... hogy is mondjam csak... Attól függ, mekkora hasznom lenne belőle... Ez a bökkenő.

- Mondjuk, ha vagy két szivárványos bankó ütné a markod?

- Szóval, kétszáz rubel? Az már valami... Úgy már lehetne...

- Várjunk csak: de akkor elkárhoznál?!

- Talán mégsem kárhoznék el! - mosolyodott el Gavril.

- Nem kárhoznál el, sőt egész életedre ember lenne belőled.

Cselkas vidáman elnevette magát.

- No, jól van. Elég a tréfából! Menjünk a partra...

És megint ott voltak a csónakban. Cselkas a kormánynál, Gavril a evezőnél. Felettük a felhőkkel egyenletesen bevont szürke ég, a csónakkal pajkosan enyeleg a zavaros, zöld tenger, zajosan táncoltatja egyelőre még kicsiny hullámain, amelyek fényes, sós cseppeket loccsantanak a hajók oldalára.

Távol, a csónak orrán túl, a sárga, homokos partsáv látszik, a tat mögött meg a pazar fehér habbal, díszes hullámtarajokkal telis-tele szántott tenger fut bele a messzeségbe. Ott, a messzeségben sok hajót lehet látni: messze balra árbocerdő és a város fehér háztömbjei emelkednek. Tompa zúgás ömlik onnan errefelé a tengeren, és szépen zengő, erős muzsikává olvad a hullámok csobogásával. És mindenre ráborul a tárgyakat egymástól eltávolító hamuszürke köd vékony, finom hártája...

- Eh, estére valami nemszeretem dolog lesz! - intett Cselkas fejével a tenger felé.

- Vihar? - kérdezte Gavril, és erősen barázdálgatta evezőivel a hullámokat. Már tetőtől talpig merő lucok volt azoktól az apró cseppektől, amelyeket a szél szórt szerteszét a tengeren.

- Öhön! - bólintott rá Cselkas.

Gavril a fürkészően tekintett reá...

- No, mennyit kaptál? - kérdezte utoljára, amikor látta, hogy Cselkasnak esze ágában sincs beszédbe elegyedni.

- Ide süss! - mondta Cselkas, és Gavril orra alá nyomott valamit, amit hirtelen a zsebéből rántott elő.

Gavril a egy csomó papírdarabot pillantott meg, s az ő szemében mindegyik rikító szírvány-színben játszott.

- Ej! Én meg azt hittem: hazudtál! És lám, csakugyan, milyen sok! Mennyi ez?

- Ötszáznegyven!

- A mindenit! - suttogta Gavril, és mohó szemmel figyelte a megint zsebbe gyűrt ötszáz-negyven rubelt. - Ej, az angyalát... Ha ez az enyém volna! - és csüggedten felsóhajtott.

- Murit csapunk, te bikfic! - kiáltotta Cselkas elragadtatással. - Futja! Ne izgulj, kiadom neked is, ami dukál... Negyvenet adok! Elég lesz? Ha akarod, azonnal odaadom.

- Hát ha nem sértenélek meg vele... elfogadom! Gavril egész testében remegett a mellébe szívódott feszült várakozástól.

- Pfuj, te mamlasz! Elfogadom! Légy olyan jó, fogadd el, kedves barátom. Nagyon szépen kérlek, fogadd el! Én úgysem tudom, hová tegyem ezt a kazal pénzt! Ránts ki a kátyúból, fogadd el, kérlek, nesze!

Cselkas odanyújtott Gavrilának néhány bankót. A fiú félredobta az evezőket, remegő kézzel vette el, és valahová a keblébe dugdosta a pénzt, mohón hunyorgott, lihegve szívta be a levegőt, mintha valami forró italt ivott volna. Cselkas gúnyos mosollyal nézte. De Gavril már megint megragadta az evezőket, és idegesen, sietősen fogott hozzá az evezéshez, mintha félt volna valamitől, és lesütötte a szemét. Válla és füle rángatózott.

- Ejnye, de kapzsi vagy! Ez baj... Egyébként miért volna baj? A paraszt mind ilyen... - mondta Cselkas elmélázva.

- Hiszen a pénzzel csak lehet csinálni valamit! - kiáltotta Gavril, és hirtelen végiglobbant rajta valami szenvedélyes izgalom. Szaggatottan, sietősen, mintegy saját gondolatai után nyargalva, csak úgy röptében kapta el a szavakat, és arról kezdett beszélni, hogy mit jelent a

falusi élet pénzzel, és mit jelent pénz nélkül. Pénzzel: megbecsülést, elégedettséget, vidámságot...

Cselkas figyelmesen, komoly arccal és gond árnyékolta szemmel hallgatta.

Olykor elégedetten mosolygott.

- Megérkeztünk! - szakította félbe Gavrilá beszédét.

Egy hullám felkapta a csónakot, és ügyesen nyomta bele orrát a fövénybe.

- No, testvér, most már igazán végeztünk. A csónakot kijebb kell húzni, hogy el ne sodorja az ár. Majd érte jönnek. Mi meg búcsút veszünk egymástól! Innen már csak nyolc versztányira van a város. Mit csinálsz, megint visszamégy a városba? Mi?

Cselkas arcán együgyűen ravasz mosoly ragyogott, és az egész ember úgy festett, mint aki a maga számára nagyon kellemes, Gavrilá számára meg fölöttébb váratlan dolgot eszelt ki. Zsebébe nyúlt, és megzizzentette a bankókat.

- Nem... én... nem megyek... én... - Gavrilá zihálni kezdett, mintha szorította volna valami a mellét.

Cselkas ránézett.

- Miért rángat úgy a görcs? - kérdezte.

- Csak...

De Gavrilá arca hol sápadt, hol vörös lett, nem lelte helyét, mintha rá akarta volna vetni magát Cselkasra, vagy mintha valami más marcangolná, amelyet nagyon nehéz kielégíteni.

Cselkas kényelmetlenül érezte magát, mikor látta, micsoda forrongás megy végbe a legényben. Várta, mivé fog kirobbanni. Gavrilá valahogy különös, zokogásforma kacagásba tört ki. Fejét lesütötte, úgyhogy Cselkas nem láthatta arckifejezését, csak a legény hol elvörösödött, hol elhalványodó fülét lehetett látni.

- No, az ördögbe is! - legyintett Cselkas. - Belém szerettél, vagy mi a szösz?! Úgy szemérmeskedik itt, mint valami szűzlány! Vagy tán fáj elválnod tőlem? Hé, te tejfelesszájú! Beszélj, mi van veled? Különben megyek!

- Mégy?! - kiáltotta harsányan Gavrilá.

A néptelen fövényes part megrezzent kiáltására, és a habok hordta sárga homokhullámok szinte meglibbentek. Cselkas is megrezzent. Gavrilá hirtelen felugrott a helyéből, Cselkas lábához vetette magát, átölelte karjával és magához rántotta. Cselkas megtántorodott, nehézkesen lezötytyent a homokra, és fogát vicsorgatva, dühösen csapott a levegőbe ökölbe szorított, hosszú kezével. Nem jutott ideje, hogy üssön: Gavrilá szégyenlős, esdeklő suttogása megállította.

- Drága jó Cselkas! Add nekem ezt a pénzt! Add nekem, a Krisztus szerelmére kérlek! Minek ez neked? Hiszen egy éjszaka pótolni tudod... Nekem meg esztendőkre kellenek hozzá... Add nekem, imába foglalom a neved! Örökké három templomban miséztetek a lelked üdvéért! Hisz te úgyis szélnak eresztet... én meg földet veszek rajta. Mit ér ez neked? Talán sokat ér? Dehogyan: egy éjszaka, és gazdag vagy megint! Cselekedj jól! Hiszen kárhozott ember vagy... Zárva előtted az üdvösség útja... Én meg, ó... Add nekem, add nekem!

Cselkas megijedt, elképedt és nagyon mérges lett, amint ott ült a homokon, hátára dőlve, és kezével nekitámaszkodva valaminek... ült, hallgatott és szemét szörnyűségesen meresztette a legényre, aki az ő térdei közé fúrta fejét, és zihálva susogta fohászait. Ellökte, aztán végre talpra ugrott, és kezét zsebébe süllyesztve, előrántotta a bankókat, és odadobta Gavrilának.

- Ne! Fald fel! - kiáltott rá és csak úgy reszketett az izgalomtól, a szívfacsaró részvételtől, de ugyanakkor a gyűlöletből is, amelyet e falánk rabszolgával szemben érzett. És amikor odadobta a pénzt, hősnek érezte magát.

- Magamtól is többet akartam adni. Megegett rajtad a szívem tegnap, eszembe jutott a falu... Gondoltam: no, üsse kő, segítek ezen a legényen. De vártam, mit csinálsz: vajon kérsz-e még, vagy sem. És te... te kapcarongy, te koldus, így könyörögsz. Hát szabad a pénz miatt így emészteni magad? Ostoba! Kapzsi sátánok vagytok mind... Ilyenkor egészen meghibbantok. Egy ötösért a lelketeket is eladjátok!

- Drága jó Cselkas!... Mentse meg lelked a Jézus Krisztus! Hát most már ez csakugyan az enyém? Hiszen én most: gazdag ember vagyok! - nyöszörögte Gavril a elragadtatásban, aztán összeresztette és keblébe dugta a pénzt. - Drága barátom... Sose felejttem el! Soha! Feleségemnek, gyermekeimnek is lelkére kötöm majd... imádkozzanak érted!

Cselkas némán hallgatta ezt az örömteli sikongást, belenézett ebbe a kapzsiság torzította arcba, és úgy érezte, hogy ő, a tolvaj, a korhely, aki elszakadt mindentől, ami drága volt előtte - sohasem lesz ilyen kapzsi, ilyen aljas, ilyen magáról megfélelkező báb. Nem, sohasem aljasul ilyenné! És ez a gondolat, érzés, amely eltöltötte szabadsága tudatával, egy darabig még ott marasztalta Gavrilát mellett a néptelen tengerparton.

- Boldoggá tettél! - kiáltotta Gavril, és Cselkas kezét megragadva, pofozni kezdte vele magát.

Cselkas csak hallgatott, és farkas módjára vicsorgatta fogát. Gavril egyre ömlengett:

- Tudod, mit gondoltam? Amikor idefelé jöttünk... azt gondoltam magamban... odasózok neki, mármint neked, egyet az evezővel... Kampec! A pénzt a zsebembe, őt meg a tengerbe, mármint téged. Ki fogja észrevenni, hogy eltűnt? Nem találják meg, nem is nyomoznak utána, mert hogyan és ki csinálná? Nem olyan ember, hogy nagy lármát csapnának miatta! Senkinek se kell ezen a kerek világon! Ki kelne védelmére?

- Ide a pénzt! - ordította Cselkas, és torkon ragadta Gavrilát...

Gavril egyszer-kétszer kitépte magát a markából, de Cselkas másik karja kígyóként fonódott köréje... Hasadt az ing, és Gavril, lábával kalimpálva, levegő után kapkodva, szemét hangtalanul kimeresztve - ott feküdt a fűven. A szálegyenes, szikár, vércse formájú Cselkas, fogát kivillantva, darabosan, csípősen nevetett, és bajusza idegesen ugrált szögletes, hegyes arcán. Soha életében nem kapott még ilyen fájdalmas ütest, és soha nem dühödött még fel ennyire.

- No, boldog vagy? - kérdezte nevetve Gavrilától, és sarkon fordulva a város felé indult. De alig tett vagy öt lépést, amikor Gavril mint a macska talpra ugrott, lehajolt, széles lendülettel rádobott egy nagy követ, és mérgesen kiáltott rá:

- Ez a tied!

Cselkas krárogott egyet, fejéhez kapott, előrebukott, Gavril felé fordult, és arccal a homokra zuhant. Gavril dermedten bámult rá. Cselkas lába megmoccant. Megpróbálta felemelni a fejét, aztán megrázkódott és kinyúlt, mint a húr. Erre Gavril futásnak eredt a messzeség felé, ahol a ködös sztyepp felett bozontos fekete felhők függtek, és ahol nagyon sötét volt. A

hullámok kilötyyentek a fövényre, egybekeveredtek vele, aztán megint visszafutottak a tenger ölére. Sistergett a hab, és finom csöppek szóródtak szét a levegőben.

Szitalni kezdett az eső. Eleinte ritka csöppek potyogtak, de nemsokára vékony szálakban ömlő, kiadós záporra sűrűsödtek. Vízszálakból valóságos hálót fontak, amely eltakarta a pusztát és a tenger végtelen távlatait egyaránt. Gavrilát eltűnt az esőfüggöny mögött. Sokáig semmit sem lehetett látni esőn és a tengerpart ázott homokján elnyúló hosszú férfin kívül. De az esőből megint előbukkant a sasszárnyakon repülő Gavril. Odaszaladt Cselkashoz, letérdelt előtte és hengergetni kezdte a homokon. Kezét meleg, piros nyálka vonta be... Cselkas teste megrándult, és eszméletlenül, halottsápadt arccal hanyatlott vissza.

- Kelj fel már, cimborám! - suttogta a zuhogó esőben Cselkas fülébe.

Cselkas feleszmélt, ellökte magától Gavrilat, és rekedten hörögte:

- Eredj innét!

- Testvér! Bocsáss meg! Az ördög szállt meg - suttogta Gavril a reszketve, és Cselkas kezét csókolgatta.

- Eredj... Takarodj! - hörögte Cselkas.

- Oldozz fel! Drága Cselkas! Bocsáss meg!

- Pusztulj innen! Eredj a pokolba! - kiáltott rá megint Cselkas, és felült a homokon. Arca sápadt, dühös, szeme zavaros volt, folyton leragadt, mintha nagyon álmos lenne.

- Mi kell még? Megtetted a magadét, eredj... Takarodj! - és meg akarta rúgni a bánat sújtotta Gavrilat, de nem tudta, és megint visszahanyatlott volna, ha Gavril, vállát átölelve, meg nem fogja. Cselkas arca most egy magasságba került Gavriláéval. Mind a ketten sápadtak, félelmesek voltak.

- Pfü! - Cselkas cinkosának szeme közé köpött.

Gavril alázatosan letörölte kabátja ujjával.

- Tégy, amit akarsz - suttogta. - Nem szólok miatta. Bocsáss meg nekem, a Krisztus szerelméért!

- Pfúj... Még a bűnözéshez se értesz! - kiáltotta Cselkas megvetően, kitepte kabátja alól az ingét, és némán, olykor fogcsikorgatva kezdte bebugyolálni a fejét. - Elvetted a pénzt? - szűrte a szót a fogán keresztül.

- Nem vettem el, testvér! Nem kell az nekem! Csak bajt hoz az emberrel!

Cselkas kabátja zsebébe nyúlt, kihúzta az egész pénzcsumót, egy szivárványos bankót visszagyűrte zsebébe, a többit mind odadobta Gavrilának.

- Fogd és takarodj!

- Nem kell nekem, testvér... nem tudom elvenni! Bocsáss meg.

- Vedd el, ha mondom! - üvöltötte Cselkas, és borzalmasan forgatta a szemét.

- Bocsáss meg! Akkor elfogadom - mondta Gavril restelkedve, és Cselkas lába elé vetette magát a nedves homokra, amelyet megöntözött az eső.

- Hazudsz, te dög, mert így is elfogadod! - jelentette ki Cselkas határozottan. Hajába ragadva, nagy ügyel-bajjal felemelte Gavrilát a fejét, és arcába dobta a pénzt.

- Vedd el, vedd el! Nem potyára dolgoztál ma. Vedd el, ne félj! Ne szégyelld magad, hogy kis híján agyonvertél egy embert! Az ilyenek után, mint én, a kutya se vakkant. Még meg is köszönik, ha megtudják. Nesze, fogadd el.

Gavrila látta, hogy Cselkas nevet, és egészen megkönnyebbült. Erősen markába szorította a pénzt.

- Testvér! Megbocsátasz? Vagy nem akarsz? - kérdezte pityeregve.

- Drágám! - felelte Cselkas a legény modorában, és erősen imbolyogva lábra állt. - Miért? Nincs miért! Ma te engem, holnap én téged...

- Ej, testvér! - sóhajtott Gavrila, és búsan csóválta a fejét.

Cselkas ott állt előtte, furcsán mosolygott, a fejére bugyolált rongy lassanként egyre pirosabb lett, és mind jobban hasonlított a török turbánhoz.

Zuhogott az eső, mintha dézsából öntötték volna. A tenger tompán morajlott, a hullámok dühösen és veszettül csapkodták a partot. A két ember hallgatott.

- No, Isten áldjon! - szólt Cselkas gúnyosan, és útnak eredt. Támolygott, mint a részeg, lába reszketett, fejét olyan furcsán fogta, mintha attól tartana, hogy elveszti.

- Bocsáss meg, cimborám! - kérlelte Gavrila ismét.

- Semmi az egész! - felelte hidegen Cselkas, és tovább vánszorgott.

Támolyogva ballagott, bal tenyerével fejét fogta, jobbával pedig csendesén pödörgette bajuszát.

Gavrila utána bámult, míg csak el nem tűnt az esőben, amely vékony, végtelen hosszú szálakban, egyre szaporábban ömlött a felhőkből, és áthatolhatatlan, acélszínű köddel bugyolálta be a pusztát.

Aztán levette ázott sapkáját, keresztet vetett, a tenyerében összegyűrűkölt pénzre bámult, teli tüdővel mélyet lélegzett, kebelébe rejtette a bankókat, és hosszú, szilárd léptekkel elindult a parton - éppen ellenkező irányba, mint amerre Cselkas eltűnt.

A tenger bömbölt, nagy, súlyos hullámokat görgetett a parti homokra, és ott habbá, millió csöppé loccsantotta szét. Az eső szilajon vágta a vizet, a földet... a szél bőszen üvöltött. Körös-körül minden csupa bögés, moraj és üvöltés lett... Az eső mögött nem lehetett látni se eget, se földet, se tengert.

Az eső és a kiloccsant hullámok nemsokára lemosták a vörös foltot arról a helyről, ahol Cselkas feküdt, elmosták Cselkas nyomát, meg ezét a fiatal legényét is a part menti fövényen... És a kihalt tengerparton semmi emléke sem maradt annak a kis drámának, amely e két ember között lejátszódott...

Makai Imre fordítása

Mezítlábasok

Szevasztopolban láttam őket először. A mintegy húszfőnyi csoportban, az „oroszországi ínségesek” között, akik egy csatornázáshoz kubikosmunkára jelentkeztek a vállalkozónál, tüstént feltűnt két langaléta alak. Első pillantásra látszott, hogy csavargók, elárulta a ruhájuk is meg a hetykeség és a fennhéjázás, ahogy viselkedtek a vállalkozó udvarán tolongó csüggedt ínségesek között. A vállalkozó takaros házikója cifra tornácán ült a topolyák árnyékában. Az éhes emberek levett sapkával, lehorgasztott fejjel álldogáltak, halkán, alázatosan beszéltek és rongyos köntösük minden ráncából csak úgy kiritt a szomorú gyámoltalanság és a lelki megtörtség, amely ha egyszer erőt vesz az emberen, élettelen gépezetté teszi, úgyhogy bármikor, egy szempillantás alatt idegen akarat eszközévé válik.

Alacsony, fekete szemű muzsik állt a vállalkozó előtt, arca sárga volt, szeme eleven, de most a bánkódástól homályos.

Szája szeglete lefelé görbült és az orra tövéből odahúzódó két éles barázda az orosz ikonok aszketikus, elgyötört szentjeire emlékeztetett. Lassan beszélt, kikanyarítva a szót:

- Légy a jótevőnk, nagyságos úr, és fogadj fel bennünket! Elvállaljuk akármilyen bérért, csak egy falat kenyérre elég legyen, mert már nagyon elgyengült a testünk!

Háta mögött többen felsóhajtottak. A vállalkozó - egy javakorabeli, durva, kövér ember, beteges arcszínű és szürke, hunyorgó szemű - elgondolkodva dobolt ujjával a hasán, és végignézett a munkáscsapaton.

- Fogadj fel bennünket, kérve kérünk, lábad elé borulunk! - És a muzsik már-már térdre ereszkedett.

- Jó, jó, azt nem kell - hárította el egy kézlegyintéssel a vállalkozó. - Nem bánom, felfogadlak. Valamennyiteket felfogadlak. Napi fél rubel, a magatok kosztján.

A muzsik fejét vakarta, sóhajtott és az embereire nézett. A komor ábrázatok némelyikén mintha árnyék suhant volna át, és ők is sóhajtottak. A fekete szakállas megköszöörülte torkát, és egyik lábáról a másikra állt.

- Vannak itt a te kenyereden, akik hatvan kopejkát kapnak - kockáztatta meg bátortalanul.

- No és? - kérdezte a vállalkozó.

- Csak úgy, mivelhogy mi se vagyunk rosszabbak.

- Nem? Tudom, amit tudok. Azok szmolenszkiek, igazi kubikosok.

- Ami azt illeti, a mieink is jobbára...

- No, hová valósiak a tieid, mi?

- Szamarából... Penzából... Szimbirszk...

- Ide hallgass: ha tetszik, beállsz, akkor eriggy, máris kezdheted, ha nem, elmehetsz... Szóval? No, ugye! Hát gyerünk... Hányan vagytok?

- Mink? Tizennyolcan... azok hárman ott nem a mieink... - és fejével arrafelé bökött, ahol én álltam a két mezítlábassal.

A vállalkozó most előrehajolt a székén, ránk nézett, és kövér ábrázata eltorzult a méregtől.

A két orcája meg a szája remegett, megfenyegetett és ránk ordított:

- Már megint itt vagytok, ebadták! A mindeneteket! No de úgyis hűvösön lesztek egykettőre! Hol vannak az ásóim? Hol vannak a csákányaim, mi? Tolvajok! Csirkefogók! Csak ráérnék, majd lecsukatnálak valamennyiteket...

Az egyik mezítlábas, az alacsonyabbik - borotvált képű, a fején rozsdavörös, karimátlan kalap - rántott egyet a vállán, és nyugodtan odavágta:

- Csak te ne sokat ugass, Szergejka... mert megéred, hogy a békebíró elé viszünk becsület-sértésért. Hallottad? Ásó! Csákány! Nézd a pocakos bolondját! Láttad, hogy elvittük az ásódat, mi?

A vállalkozó lábával dobantott, és még jobban kiabált:

- Takarodjatok! Ördögadták! Mars! Zavarjátok el őket, emberek, mind a hármat! Egy-kettő...

Az emberek bizonytalanul néztek bennünket és félrehúzódtak. A másik csavargó - akinek régi formájú katonasapkája volt, széles, hullámos, szürke szakállja és fekete, zord tekintetű szeme - megszólalt öblös, zengő hangon:

- Nem adsz munkát?

- Mars! Takarodjatok!

- Ne ordíts, Szergejka, mert megpukkadsz! - ajánlotta a borotvált képű. - Gyerünk, Maszlov...

Arra a szürke szakállú is sarkon fordult, és méltóságos, ringó léptekkel kísért az udvarról.

Az éhes emberek sietve félrehúzódtak hatalmas, tömör alakja elől. Ő valahová a messzeségbe tekintett, elnézett a zömök volgaiak feje felett.

- Hát akkor, Isten áldjon Szergejka, ha megdöglénél, mielőtt újra találkozunk, az se baj, a másvilágon is eldöngetlek...

Kifordult ő is az udvarról, én meg követtem, mentem utánuk.

Maszlov kék karton zubbonyban és barhetnadrágban volt, térsa meg hajdan fehér, de most mocsoktól szürke szakácskabátját viselt, csak úgy, a csupasz testén és elég új, kockás szürke nadrágot.

- No, Misa, megint hoppon maradtunk - mondta a borotvált képű. - Nincs szerencsénk. Itt felkopik az állunk! Továbbállhatunk ebből a fészekből is, mi?

- Gyerünk... De hová? - kérdezte válaszképp a cimborája.

- Mi az, hogy hová? Ahová kedvünk tartja. Minden út nyitva előttünk. Amerre tetszik, arra fordulunk. Elmehetünk, teszem azt, Asztrahanyba... útba ejtjük Kubanyt... Ott most kezdik majd a cséplést.

- És útba ejthetjük Arhangelszket... ott most kezdődik majd a tél... Ha tetszik...

- Meg is fagyhatunk, mi? Lehet. Csak ne vágj olyan fancsali képet. Nem illik a nagy szakálladhoz.

- Semmink sincs?

- A tarisznyában, úgy érted? Kitakarítottuk, tisztára.

- Hát akkor?

- Én se tudom. Majd körülnézünk... Ha isten nem ad, a koca is éhen marad... Ha másként nem, hát...

Elhallgattak. A borotvált képű hátrakulcsolt kézzel, füttyörészve lépdelt, cimborája fél kézzel a szakállát simogatta, másikat a nadrágja korcába dugta.

- Hogy fűjt az a Szerjozska... Pedig nem lehet... az ásókat nem tudhatja... Bár megvolnának még! Legalább három-négy ötös ütné most a markunkat... „Mars!” így beszél velünk... és azt is elzavarta miattunk... azt a langalétát. Nem láttad? Mellettünk állt.

- Itt jön a sarkunkban... - felelte Maszlov, anélkül hogy hátrafordulna.

A másiknak is tudnia kellett, hogy ott jövök mögöttük, két lépésre, okvetlenül hallotta a cipőm meg a botom kopogását, de valami okból nyilván jobbnak látta, ha ezt nem veszi észre.

- Nézd csak! - Hátrapillantott, és gúnyos, sötétbarna szeme máris gyanakodva vizsgált. - Nos, öcsém, kidobtak? Nekünk köszönheted. Honnan?

Megmondtam.

A másik közben mellém lépett, és minden teketória nélkül megtapogatta a tarisznyámat. Rögtön felfedezte:

- Hisz van kenyered!

Maszlov is megállt, ő is bizalmatlanul vizsgált zord nézésű szemével.

- Van! - mondtam. - Pénzem is van!

- Pénzed? - csodálkozott a borotvált. - Sok?

- Nyolcvannégy kopejka! - vágtam ki büszkén.

- Adj húszat belőle - mondta határozott hangon Maszlov, vállamra tette nehéz, szőrös kezét, rám szegezte a szemét, amelyben mohó kis szikrák gyulladtak.

- Gyerünk együtt! - javasoltam.

- Azt lehet! - mondta rá a borotvált képű. - A mindenedet! Ez már döfi! Derék legény vagy! Csak azt mondd meg: ha pénzed is van, kenyered is van, hát...

- És ukrán szalonnám is van, két font! - igyekeztem fokról fokra emelni becsületemet előttük.

Maszlov elégedetten nevetett, és mélységes meggyőződéssel kijelentette:

- Befaljuk! Utolsó morzsáig!

- Két font szalonna! - álmélkodott a másik. - Ennyi mindened van, és Szerjozskához mész munkát kérni!

- Hát aztán? - kérdeztem, mert nem tudtam, mit akar.

- Mi az ördögnek? Ha falnivalód is van, pénzed is van. Tán palotát akarsz építeni, mi? Pfuj, te! Ha nekünk ennyi mindenünk volna... Megyünk egyenest a kocsmába! Jöhet a tea! Meg a flaskó! Kalács! Az áldóját...

Egy óra múlva tőkémből nem maradt egyéb, mint a kellemes melegség a gyomrom tájékán, és a fejemben valami könnyű bódulat. A füstös ivóban ültünk. Körülöttünk vaskos, részeg láрма és dohányfüst gomolygott, a nyitott ablakon kiláttunk a napon csillogó kék tengerre. Maszlov a tengert nézte, társa meg, akit Sztjepoknak híttak, két könyökével az asztalra támaszkodott és velem beszélgetett. Miután az anyagi kérdéseket sorra megvitattuk, áttértünk a lélekre és Sztjepok kifejtette nézeteit erre vonatkozólag.

- Szerintem, öcsém, a lélek egyszer ilyen, egyszer olyan. Minden azon múlik, hogy lehelt rá az élet. Ha szelíden, hát a léleknek kutya baja, könnyű és vidám, de ha októberi hideget lehelt rá, hát a lélek is fakó lesz, fonnyadt. Az embernek ebbe semmi beleszólása. Mit csinálhat? Nő, növekedik a test, és nő a lélek is. Eléri, mondjuk, a huszadik esztendő... Akkor aztán szorítsd meg a madzagot, ha nem akarod, hogy kicsússzon kezedből a gyeplő. Ebben a korban kényes ám a lélek, olyan, mint a megfeszített húr. Az ember legyen türelemmel, persze, ne engedje, hogy minden kicsiség miatt ziregjen-zörögjön... fékezze magát. Mert ha nem, hát - alászol-gája! Akkor vagy csomóba gyömöszöli, vagy négyfele rántja, cafatokra tépi... Érted? Az élet olyan, mint a gép, óvatosan forgolódj körülötte: emitt horgas, amott fogaskerekecskék és fél mázsás koloncok repkednek... Nyisd ki jól a szemed, el ne bóbiskolj, mert leszedi az irhád, apróra töri a csontod. A burka nélkül meg a lélek nem lehet el, mint ahogy a rendőrfőnök nem lehet el az irodája nélkül.

Mikor ezt a művelt hasonlatot elmondta, megrángatta a cimborája zubbonyát és odafordult hozzá.

- Te Misa! És ha Kubannyal próbálkoznánk? Mert itt nincs maradásunk, nagyon is sok rossz fát tettünk a tűzre.

- Mért ne? Én szeretek kutyagolni - felelte Maszlov, de rá se nézett.

- Azt tudom. Szóval megyünk? No, jó. Hát te, barátom? Velünk tartasz? - kérdezte most tőlem.

- Én úgyis odamegyek.

- Ne mondd! Annál jobb. Szóval? Hármában! Úgy mindjárt könnyebb. Hű, de sok pénzünk lesz! Egész zsákkal. No és ott van az én bogárszemű kis szombatoslánym is...

- Szektás? - kérdeztem.

- Az ám! Óhitű! Férjhez ment, de ragaszkodik a régi hitéhez, most is csak engem szeret.

- Én meg azt hittem, igazi szombatos - mondtam.

- Úgy is van. Bizony isten - esküdözött Sztjepok. - Mindig szombati napon hál velem - és jót nevetett.

Maszlov még egyre a messze tengert bámulta az ablakdeszkára könyökölve. Hosszú, vállig érő haja volt, és a lobogó hajával, kék zubbonyával olyanforma volt, mint egy művész.

Egy órával később már a jaltai úton ballagtunk. Az volt a szándékunk, hogy Kercsig a parton megyünk.

Mikor a nap leszállt, megálltunk éjjeli pihenőre, találtunk is egy pompás barlangot a sziklafalban, előtte sűrű bokrok nőttek, és zöldjükkel elfüggönyözték a nyílást, mintha a nyájas krími természet egyenesen a csavargóknak szánta volna azt a helyet éjjeli szállásul. A száraz levélkúpac meg a tűzrakás maradványa mutatta, hogy nem mi vagyunk itt az első vendégek.

Sztjepok útközben megrakta zsebeit almával, körtével, sőt, mikor egy fél órácskára eltűnt, jó karéj búzakenyeret is szerzett valami titkos úton-módon. Most elnyújtózott a bokrok alatt, és vígan falta az almát, közben fintorogva, mint a majom, ami éppen illett durva vonású, sűrű sörtés, csúnya ábrázatához. Maszlov gallyat szedegetett, és nem szólt. Én egy forrást fedeztem fel a közelben, és megmosdottam a jéghideg vízben.

A fák cifra mintás árnyékokat írtak körülöttünk a földre.

- Tüzet akarsz rakni?

- Azt.
- Hisz meleg van.
- Éjjel hideg lesz.
- Hát csak csináld.

Maszlov eltűnt, és nemsokára jókora rőzsényalábbal került elő. A tűz fellobbant. A nyirkos sötétség, amely lakosztályunkat betöltötte, megrázkódott, és tömött, fekete árnyékokra bomolva végigkúszott a köveken, hol lenn, hol fönn.

Maszlov hallgatott, és mosolyogva nézte a tüzet.

- Úgy ülünk itt most, mint a haramiák - bökte ki hirtelen.

Ránéztem, csodálkozva. Inkább ábrándos kisfiúhoz hasonlított, semmint haramiához. Tekintete már nem volt komor, mély fekete szemében most csak szelíd jóság tükröződött és valami nagy, nagy szomorúság. A mosoly redői kerekesebbnek mutatták ovális arcát, elfödtek a gögös vonást, amely addig kellemetlenül zavaró volt rajta, frissebbnek, formásabbnak tetszett így, a szeme alatti zacskók és a cserzett, barna bőrén átütő vérerek ellenére.

- Mint a kisgyerek! Minden játék neki... - nevetett Sztjepok. Látod, Makszim - fordult most hozzám -, milyen furcsa lelke van némelyik embernek? A fele akár a frissen esett hó, másik fele meg korom. Hogy miért? Megint csak azért, mert az élet nem egyformán lehelt rá: innen jó melegecskét, amonnan meg hideget. Ebből aztán az jön ki, hogy az ember belül gyerek, mások felé meg ördög...

- No, rákezdte! - dörögte bosszúsan Maszlov, és elfordult a tüztől.

A bozóton keresztül, amely bejáratunkat eltakarta, belátszott a köves út keskeny csíkja - ott vitt el a barlang előtt; az út túlsó oldalán meredeken szakadt le a part, és a partfalról benéztek hozzánk a már holdfényben álló fakoronák, kijjebb, a messze éghatáron a tükörsima tenger csillogott, mint az üveg.

Sztjepok hangját erősen visszaverte a hegy... más nesz nem hallatszott.

- Mért, talán valami rosszat mondtam, mi? Nem én. De Makszim azt mondja, hogy az ember törődjön a lelkével, tanítgassa... így valahogy, igaz? Én meg azt mondom, hogy az embernek ebbe nincs beleszólása. Olyanok vagyunk, mint a pihe, ahová a szél viszi, ott röpköd. No és mi jön ki ebből? Hogy füttyölj az egészre! Röpködj, amilyen vígan tudsz, és ne okoskodj. Minek okoskodnál? Akár így élsz, akár úgy - felfordulsz. És nem is tudod, hogy mikor fordulsz fel, lehet, hogy most rögtön, lehet, hogy holnap. A hatóság erről nem értesít. Velem megtörtént egyszer, mikor még Moszkvában dolgoztam, artelben...

- Jó, jó, ezt már elmondtad, nem is egyszer... Inkább hallgatnál... Nem hallod, milyen csönd van... levél se mozdul... - Maszlov ingerülten kezdte, de aztán elgondolkodott, elszomorodott.

- A levél csak hallgasson. De én most beszélni akarok, el akarom mondani ezt magamról. - Sztjepok nem hagyta magát, sőt, miért, miért nem, mindinkább belemelegedett, pajtása pedig egyre szótlanabb és komorabb lett. - Azt akarom mondani, hogy ki kérdez engem? Élek és a többi... Eh, te, Misa! Gyere, danoljunk! Azt a volgai nótát, no? Nem nézhetem, mikor ilyen hervadt a kedved. Mi, moszkvaiak vígkedvűek vagyunk és szeretjük, ha más is az. No gyere, de igazán. Úgyis rég nem danoltunk... Gyűjtsunk rá! Attól megjön a kedved.

Eddig hetykén beszélt, de most panaszosra, kérlelőre fogta a hangját.

- Danolni? Jó, azt nem bánom - bólintott Maszlov, és közelebb húzódott a pajtásához. - Rajta, kezd el!

- A te nótádat? - kérdezte Sztjepok megint nekividulva.

Maszlov rábólintott. Velem szemközt ültek, a tűz túlsó oldalán, arcukat hol élesen megvilágította a tűzfény, hol elnyelte a füstgomoly. Sztjepok térdelt, és a torkát tapogatta, fejét hátraszegte, ujját a nyeldekklőjére tette.

Űzd el szé-él...

- kezdte magasan, és rám villantotta a szemét. Éneklés közben sűrűn nyomogatta ujjával a torkát, és ezáltal a hosszú hangoknak trillázó rezgést adott.

Űzd el, szél, a csúnya felleget...

- folytatta Maszlov recitativóban, furcsán ingatta fejét, mintha nem remélné, hogy a szél teljesíti kérését.

Űzd el, szél...

- Sztjepok lágyan elsimította tenyerét a levegőben, feljebb vitte hangját, ráparancsolt a szélre.

Az én nagy bánatom...

- nyújtotta el hosszan Maszlov, és a nóta szavaiból lassan megszületett a mélabús, itt-ott egy kurjantással megszakított, orosz melódia, amely a hallgató képzeletében felidézi a boldogtalant, reménytelen keserveivel, panaszaival, kihunyó erejének utolsó fellobbanásával. Maszlovnak szép baritonja volt, telt és színes, olykor rekedtes mellékhangok zöngtek vele, de ez nem rontotta a dalt, inkább még fokozta bensőségét, egyszerű szépségét, ami voltaképpen a legigazibb szépség.

Hej, a szép nap hadd süssön le rám...

- énekelt mind magasabban Sztjepok, szeme elkeskenyedett, arca kivörösödött a nagy igyekezettől.

Éljek ismét vígan, szabadon...

Szándékosan remegtetett hangja most hirtelen megszakadt, de Maszlov kivágta erős baritonján:

Hej vígan, szabadon...

Sztjepok felállt, és karját lengetve, szemét elkeskenyítve, felsírt:

Jaj, de gyűlnek...

Sűrű fellegek

- vette át a dallamot búsan a bariton.

A szívem, hej, bújában megreped...

- Haj, haj! - Sztjepok hangosan sóhajtott, még mindig nem nyitotta ki a szemét.

Maszlov sápadt volt. Nyitott szemmel, lábát elnyújtva ült, felsőtestét hátradöntötte, két tenyerét a földre támasztotta. Kidüllesztett melle fel-alá hullámozott, és száján csak úgy ömlött a nóta panasza, sírása... mind tisztább zengéssel.

Nem fordítottam el róla a szememet, néztem, és elfogott az a különös erős érzés, amelyre úgy talál a szólás, hogy „szívembe markolt”.

A két pajtás hangja hol egybeömlött, együtt áradt, hol külön-külön zengett, egyik a másikat színezte, emelte annak kifejező erejét.

Maszlov meg se moccan, Sztyepok állt és ide-oda himbálta testét, durva metszésű ábrázata boldogságban úszott. De társa szép arca idegesen meg-megrándult és úgy láttam - egyre sápad, mintha melléből a hangokkal együtt, vére is elfolya. Bánatos fekete szeme egyenesen rám nézett, de éreztem, hogy nem lát, se engem, se a sziklát, amelynek támaszkodik... Igen, minden azt mutatta, hogy ennek az embernek a szíve csordultig tele van nehéz, sajgó fájdalommal, és fájdalmára az egyetlen ír a nóta. Bánatát kiadja a dalban és azzal együtt mintha lelkét is kiadná... Arcán néha görcsös rángások futottak át, bizonyosra vettem, hogy most rögtön elsírja magát, és olyankor erős kísértést éreztem, szerettem volna megszökni, itthagyni ezt az embert, aki olyan erős és szép és annyira gyötrődik, hogy sírnia kell.

A nóta hol halkabban, hol erősebben zokogott... hangról hangra jobban hasonlított a halott-sírató énekekhez, és Maszlov, hátradőlve, mindjobban kidüllesztette mellét, mintha ezzel könnyítené a hangok útját, amelyek csordultig töltik. Sztyepok bámulatosan cifrázta, trillázott, triolázott, sűrűn nyomogatta ujjával a nyeldeklőjét, és csukott szemmel jobbra-balra ingatta fejét, emelgette vállát, karját lengette... egészen benne élt a nótában.

- *Mon dieu! Comme c'est beau! Quelle poésie!... Feu au montagne et la chanson!* Mintha hegyi rémek volnának itt! *Je veux les voir!*⁶ - csendült meg egy dallamos női hang.

- Hé, ki énekel itt? Gyertek elő! - kiáltott egy úri basszus.

A nóta megszakadt. Maszlov nagyra tátotta száját, és bambán bámult az útra... Megrázkódott, fogát vicsorította, és dühösen összehúzta a szemét.

Két lovat láttunk a gallyakon keresztül: egyiken fehér fátylas vékonyka hölgy ült, a másikról akkor ugrott le egy férfi, világos nyári öltönyben. A nyeregkápára dobta a kantárt, és hölgyéhez fordult.

- Várjatok! - súgta Sztyepok, és kirentett, teljes irammal, erősen csörtetve a bozótban, veszettül ordítóva:

- Megyünk! Nagysá-ágos úr!

- Jaj! - sikoltott a hölgy.

- Az ördög... Megállj, hé!

Mind a két ló megijedt, felágaskodott és eliramodott... Messziről hallatszott a lódobogáson át a nő sikoltozása.

- Te számár! Utánuk! - ordított a nagyságos úr, és Sztyepokra emelte ostorát.

- Csak le ne repüljenek a mélységbe! - Sztyepok félrehajolt az ütés elől, és a zaj irányába fordította fejét.

A nagyságos úr nekiiramodott, szaladt a nő után, magasra kapkodta lábait. Sztyepok hahotázott, és leült az útra.

- Még verekszik is! Oho-hó! Ördög bújjon bele!

Maszlov komoran, egykedvűen hallgatott. A lovak meg a szaladó úri lábak dobogása elhalt a messzeségben...

⁶ Istenem, de szép! Milyen költői! Tűz a hegyen és ez az ének!... Látni akarom őket!

- Ezekkel elbántam, igaz, Misa? - Sztyepok csettintett a nyelvével. - Ni, mit találtam... ide nézz! - Egy szép kis ostort meg egy csipkés, hímzett női zsebkendőt mutatott a pajtásának.

De az erre se szólt semmit.

- A nagysága elpotyogtatta... Jaj, te, hogy loholt! Hogy az ördögök nyergeljék meg! De ezekért legalább fél rubelt kapunk.

- Dobd el - mondta Maszlov és legyintett.

- Eldobjam? Aztán mért? Hallgatták az énekünket, vagy nem? Így most kvittek vagyunk. Igaz, hogy talán okosabb lett volna, ha nem ijesztek rájuk, és inkább egy kis borraivalót kérek, mi? Ördög vigye, hogy előbb eszembe nem jutott...

- Pfuj, Sztyepok! Nem szégyelled magad... - szidta bosszúsan a cimborája.

- Mért? Olyan szégyen borraivalót kérni? Ők meg hallgatták az énekünket.

- Inkább te is hallgatnál! - és Maszlov alaposan lehordta a pajtását. - Vigyázz, mert megtanítlak... - Öklét mutatta neki, és vadul forgatta szemét, amelyet rögtön elfutott a vér.

- Ni, hogy tüzel!... Lassabban a testtel! - Sztyepok gúnyosan fütttyentett. - De nagyra vagy... Piha! Mióta? Te talán nem foglalkoztál ilyesmivel, mi? Odesszában azt a franciát hogy megvágta, nem emlékszel már? És különben is... Nevetséges!

- Sztyopka! Elhallgass, azt mondom... mert ütök... - mondta Maszlov halkán, meggyőzően.

Sztyepok lehevert a földre.

- Te meg ne sértegesd a cimborádat - mormogta, mintha mentegetőzni akarna.

...A nóta szertefoszlott, akár az álom. És eltűnt a hangulat is, amely a nótából született... A tűz már hamvadozott, Maszlov széttört néhány gallyat és rádobta, szórakozottan. Sztyepok nemsokára vígan hortyogott... Én a tengert néztem a lombokon át, meg Maszlov arcát a füstön át. A tenger pusztá volt és csendes... Maszlov elgondolkodott. A lángok árnyéka futkosott a szakállán, az arcán, homlokán.

- Te meg mit meregeted rám a szemed? - kérdezte mogorván.

Nyilván egyedül akart lenni önmagával. Elfordultam és lefeküdtem én is. Éjjel, félálomban halk nótát hallottam, és mikor felnéztem, Maszlovot láttam. Még mindig ott ült a tűznél, fejét jobbra-balra ingatta, a tűzbe bámult, és halkán dúdolt...

Reggel, mire felébredtem, barátaimnak csak hűlt helye volt. Elmentek, engem fel se keltettek, elvitték két ingemet a tarisznyából, a harmadikat kegyesen meghagyták nekem. Azt hittem, meggondolták, mégse mennek Kubanyba, és ezt őszintén sajnáltam.

Elszegődtem egy kubanyi kozák faluba cséplőnek, és szekéren mentem ki a tanyára, egy csapat jókedvű kozák lánnyal és grúz útítársammal. A lányok daloltak, tereferéltek. A falu eltűnt mögöttünk a messzeségben, körös-körül szélesen terült el a sztyepp.

- Egy kacap⁷ áll a dobnál... valóságos ördög! Nagy szakállá van meg óriási fekete szeme! És mérges, csuda mérges... Ha csak egy szempillantást késik a kévevágó, hű, hogy ugat mindjárt! Ég a kezében a munka... A torka trombita! És hajszol, hajszol! A gépész ordít: „Tönkreteszitek a masinát!” Totenko meg odavágja neki: „No persze, a bért bezsebeled és a masinád

⁷ Az oroszok gúnyneve.

még ne is kopjon, mi?” A kacap kiabál: „Gyerünk! Ide vele!” És olyat káromkodik, hogy csak lecsücsülsz a földre! - mesélte az egyik lány, aki már dolgozott a tanyán.

- Minden kacap szeret káromkodni... - szólt közbe mély basszushangon egy terebélyes fehérnép. Karvastag farkocsa volt, és pufók, pirospozsgás képe. Mióta az udvarról kihajtottunk, folyvást falta az almát, jókora csomó volt még az ölében.

- És milyen csúnyák! Mind ványadt, amolyan tedd el s elő se vedd legények - mondta lenéző sajnálkozással egy fekete hajú, eleven kis béka.

- Nem mind... - vetette oda nekik kurtán-kereken a harmadik, egy ovális arcú, erélyes kis barna lány.

Lánypajtásai ránéztek, és nagyot nevettek.

- Aha! Hazabeszél!

Füstfelhő tűnt fel a messzeségben.

- No, ott van... szuszog már a masina... - mondta a kis barna.

- Örülsz, hogy ilyen közel vagy hozzá? - kérdezték.

- Örülök hát... ki ne örülne?

- Meg is érdemli! - kiáltotta csúfondárosan az egyik barátnő.

- Eh, akkor már a kozák legények különbek...

- Kinek a pap, kinek a papné. Amiből sok van, az olcsó... - hajtogatta a barna.

Előttünk arany kévekeresztek nőttek ki a földből, túl rajtuk a cséplőgép kéménye feketéllett... Apró emberkéek sürgölődtek ott, láрма, nevetés hallatszott, és a gép jellegzetes, sietős, mohó kattogása... A por- és pelyvafelhő a füsttel egybekeveredve, mozdulatlanul állt a levegőben, olyan volt, mint egy fekete sapka a nyüzsgő oázis felett a róna széles sárga síkján.

A lányok leugráltak a tyelegárol, még mielőtt megérkeztünk volna, és az út melletti, szalmából készített szárnyékokhoz szaladtak, amelyek vakítóan sárgállottak a napon.

- Ebéd! - hangzott valahonnan.

A gép zakatolása elhallgatott. Porral és szalmával borított emberek gyűltek össze az egyik oldalon, soknak nagy, ellenzős pápaszeme volt. Valaki hátulról a vállamra csapott.

- Maszlov!

- Az, az... Te is idejöttél? Jól tetted. Mi akkor... hát igen... majdnem meggondoltuk... de aztán mégiscsak ide jöttünk. Hová a csudába menjünk?

- Sztyepok is itt van?

- Itt... Hanszkájában, tizenöt verszta ide... Mulat... Ott van a komája... No és te? Adogattál már kévét? Értesz hozzá? Akkor jó! Te adogatsz majd nekem... Mert ezek nem győzik. Rossz munkások, ördög vigye őket... nem tüzeli őket a munka. Én meg nem tudom másképp... Nem nézhetem, hogy az a gép egyre fal, fal és még kér. Szeretnék annyit tömni a torkába, hogy megfulladjon... Hadd kínlódjon ő is, a nyavalyás mindenit. Zabál, zabál, én meg tömöm a pofáját!... Ne! Nyeld le, fülj meg, repedj meg... De erős a dög... tizenkétezret megzabál napjában... kettőt már belenyomtam ma... Meg is izzadtunk. Puff! Grrr... kész! Állj! A gépész ugat. A gazda nyög. De én vígan vagyok! Istenemre, jólesik! Rusnya egy portéka! Még ilyet

kitalálni... Német a torka, fogadok... Ha még holnap is bírja az ördögadta, hát megétetem! Egy rúdszeget dugok neki a kétébe!... Ripp-ropp! Ahány foga van, mind kitörik... fene a pofájába!

- Mért haragszol rá ennyire? - kérdeztem a cséplőgép felé bökve a fejemmel.

- Tudom is én... csak úgy... mert csak masina, egy csöpp esze sincs, oszt mégis, mintha élne. Kévet dugsz a szájába, megzabálja, a karodat leszakítja, a kisgyereket összemorzsolja. Én minden gépet eltíltanék, ha rajtam állna, talán csak a gőzhajót meg a vasutat hagynám meg... az nem is rossz, csak szuszog és elvisz... De a többi, kacat. Tomasevóban dolgoztam egy szövőgyárban... ott dögvél volt az ilyen szemét... Kering, forog, dobog... és maga csinál mindent, az ember csak áll ott, mint a mulya... Gyalázat! És egy-kettő, nyekk! Ropp! Kész! Ember volt, és most pár húscafat! De hányszor láttam! És ami ennél is rosszabb, fenevadat csinál belőled. Állsz mellette naphosszat, és odajuttat, hogy mindenáron valami komisszást akarsz mívelni... ok nélkül, csak úgy megfogni ezt vagy azt, és összetörni, tönkretenni... És mindig rosszabb lesz, elmérgesedik, végül már azt hiszed, hogy fel tudnál falni egy kisgyereket... Igazán mondom. Ezért olyan garázda fickók azok a gyáriak, mindenre készek... ezért van a sok gyilkosság...

Az asztag tövében ültünk, amelynek felét már lebontották; rémült mezei egerek futkostak benne, zizegett az egész. Maszlov belemelegedett, fekete szeme égett, szakállából, szemöldökéből szalmaszálak álltak ki, hatalmas, szép alakja erőt, egészséget árasztott.

- Hű! - nagyot lélegzett. - Szeretek a pusztán dolgozni! Tágas! Levegős! Csak az emberek aljasok... piszok népség. Kapzsi... mind ki akarná szívni a véredet, és ha már jóllakott, még beléd is harap emlékezetül... Te kivel egyeztél meg, a gazdával vagy a gazdánéval? Sztjepok elszegődött mind a kettőhöz, előbb az emberhez, egy hétre, tíz rubelért, egyet felvett előre... aztán még kiravaszkodta, hogy az asszony is felfogadja, attól is kicsalt két rubelt, előre, és még aznap este elillant a faluból: volt - nincs. Előbb-utóbb ráfizet, félholtra verik. A gazdák meg nekem hányták fel: „Hát ilyen zshivány az a te cimborád, mi?” „Mit akartok tőlem? Én tanítottam tán erkölcsre?” Nem mondom, disznóság, amit mívelt... de hát ők talán nem zshiványok? Most örülnek, hogy ez idén sok az éhes ember, nosza, gyerünk, napi két rubel helyett nyolcvan vagy hatvan kopejkát fizetünk nekik! Pedig micsoda termés van! A kéve ugyanannyit ad, mint tavaly, ha nem többet. Hát nem fizethetnének ők is annyit, mint tavaly? De piszkos fukar ez mind... Csak dolgoznának ők maguk!

Látszott, hogy régen nem beszélt senkivel, és most igyekszik pótolni, nem nézte, odahallgatok-e, rám se pillantott beszéd közben.

- Te mért nem mész ebédelni? Nem kell? A koszt, öcsém, pocsék itt... galuska galuskával... disznónak való. Pedig tyúkot meg mit nem ígért, mikor felfogadott, a gazda is meg az a gömböc felesége... „Nálunk pompás a koszt”... Azt a hízott pincebogár mindenit! De a szeme, barátom... láttad? Szép szeme van... és hogy megnézi az embert! Az ura is jókötésű kozák. Hiába, szemrevaló nép ez, nem olyan, mint nálunk, Oroszországban, az a sok girhes, csenevész... Vodka nem iszol? Van egy másfeles butéliám, negyedet kihoztam magammal, itt drága a pálinka. No gyere, megkínállak. Nem felejttem ám el, hogy akkor Szevasztopolban megvendégtél bennünket, az egész vagyunkád ráment. Így is való! A magunkfajtának így kell. Ha van: nesze, ha nincs: gyere, majd szerzünk. Mint az isten madárkája. De nem... az nem ilyen... a madár gazdálkodik, háza van, háztartása... nekünk semmink sincs... Azért mondom, nekünk még erősebben össze kell tartani. Sokan vagyunk, és ahogy nézem, évről évre szaporodunk. Ez idén meg éppen nagy lesz a gyarapodás, ez az esztendő egy sereg ember alól kihúzta a földet... De most... aludni szeretnék. Gyere, szundítsunk egy sort, jó? Aztán, ha felébredtünk, megint tömjük az Antikrisztus bendőjét!

Lehevertünk egy szalmakupacra, még egy darabig beszélgettünk, aztán mélyen elaludtunk.

- Felkelni! Rajta! A masinához... Hé!

A masina már járt. Egy kévékkel megrakott szekér állt mellette, a másik akkor hajtott oda. Maszlov fűrgén felkapaszkodott a dobhoz, és lekiáltott nekem:

- Rajta! Egyenest a szekérről! Még két kévevágó lányt ide! Ti is ketten álljatok a szekérre! Mehet!

Kaptam egy remek villát, és Maszlov kívánságához híven, nagy erővel és szaporán hánytam a lányoknak a kévét. Társam, egy hirtelenszöke vjatkai „ínséges”, de azért fűrge, vidám gyerek - nem akart elmaradni mögöttem, majdnem leütötte lábáról a lányt, aki a kévéjét elkapta.

- Szaporábban, lányok - kiabált Maszlov.

Néztem, hogy dolgozik - valósággal kirántja a lány kezéből a szétbontott kévét, és már dugja a dobba, olyan közel hajolva, hogy könnyen elkaphatná a szakállát is.

- Ide vele, ide! Gyorsabban mozogjatok, hé, járjon a kezetek! Tömjük az átkozottat! - ordította úgy, hogy belevörösödött.

- Lassabban etesd! Eltömi a pelyva! - kiáltotta valaki.

- Lenyeli! Csak vágjátok, lányok! Makszim, böködd meg őket a villával! Szaporábban! Nem konyhán forgolódtok, járjon a kezetek!

A négy kévevágó lány lázas sietséggel forgolódott és ijedten adogatta neki a kibontott kévéket. Ő összemarkolta a kalászos végeket, és vastag rétegbe terítve a dobba eresztette. Fekete szeme villogott, céltudatos, komor bosszúvágy égett benne, amely a célíg meg nem áll.

- Az áldóját! - nyögött a vjatkai, és dobálta a kévét.

A mi szekerünkben most kifogták a lovat és elvezették, a másíkról, amely mellettünk állt, a miénkre rakták a kévéket. Rólam csurgott a verejték, de Maszlov buzgalma átragadt rám, és teljes erőmből emelgettem a villát, fejest ugrottam a munkába, amelynek kétségtelenül megvolt a maga sajátságos, vad poézise: etetni a telhetetlenül lihegő gépállatot; Maszlov vörös volt, izzadt, fogát vicserítötte, és szüntelenül, rekedten ordítozott:

- Mozogjatok lányok! Másztok, mint a pincebogarak! Zúdítsátok rájuk a kévét, gyerekek!

Pedig a lányok már így se győzték vágni...

- Nem jön ki a szalma! Eltömődött... A ménkü beléd! Ördögadta! Lassabban, hé! - kiáltozták a hátunk mögött.

- Derék fickók! Lesz vodka... egész csobolyó! Etető! Csak gyújts alájuk! Így jó... nagyon jó! - kiabált a gazda.

- Lassabban, átkozottak! Leállítom a gépet! - lármázott a gépész.

- Nincs semmi baj! Megzabálja! Igyekezz, Makszimka! Te, vjatkai, ne kíméld a derekad! Hé, lányok... Agyonütlek, nőstényördögök! - Maszlov valósággal megveszett.

Alattam mozgott a szekér, és mintha megindult, keringett volna minden körös-körül, el akarna szakadni a földtől. A gép lázasan csattogtatta fogát és hörgött. Fűlsiketítő, részegítő volt a láрма. Átkozott masinája, igaz, hogy könyörtelen írántunk, bámulatos gyorsan nyeli a kévét. Maszlov helyében én is össze akarnám törni azt a telhetetlen állkapcsát! A lányok magasra túrt szoknyában, bolondul sürgölődtek a tetőn, Maszlov folyvást nógatta őket; vállig gyűrt ingben, borzasan, vörösen állt, a dobhoz hajolva, csakugyan félelmesen a maga böszült

lelkesedésében. Egyszer csak mélyen lehajolt, mintha teljes erőből lefelé rántanák, és egész testében megremegett... Valami meleg fröccsent az arcomra, karomra. A vjatkai elfojtott kiáltással leugrott a szekérről, és elszaladt. A gép vadul zakatolt...

- Szent isten! - visított fülsértő, vékony, éles hangon egy lány.

Maszlov birkózott a géppel, aztán megmeredt.

- Állítsátok meg a gépet, hé! - kiáltott egy másik lány.

- Állj! Gépész! Állj! - üvöltöttek többen is.

Fel akartam ugrani a géptetőre, de megcsúsztam, és a földre estem. A masina diadalmasan morgott, aztán elhallgatott... Síri csend lett. Az emberek némán futkostak ide-oda, vagy halkán suttoztak.

- Meghalt?

- Nem olyan könnyű az...

- Csönd! - kiáltott most a gazda. - Ki rendelkezik itt? Vigyétek a faluba, egy-kettő!...

- A forró napon? Be kell kötözni előbb... por is van...

- Majd bekötözik az asszonyok.

Maszlovot leemelték a géptetőről. Sápadt volt és eszméletlen. Úgy vitték a fejénél, lábánál és jobb vállánál fogva. Bal karja helyén valami vörös cafat lógott, amelyből csurgott, csepegett, fröcskölt a vér. Az alaktalan húsdarabok között meg a húsból, hegyes, fehér csontszilánkok álltak ki, az erek csupaszon látszottak.

- Hú, hogy elbánt vele! - mormogta a bajuszos kis gépész. - Még a csontját is elrágta. Ereje, az van, hogy az ördög bújjon bele...

Láthatólag meg volt elégedve kedvenc munkájával, elgondolkodva mosolygott, fejét csóválta, aztán otthagya Maszlovot. Az sápadt volt, majdnem kék, és meg se mozdult.

- Tegyétek le!

Lefektették a földre.

- Hát jó, én bekötözöm... - mondta csöndesen egy asszony és mindjárt vetkőződni kezdett, ott előttük, levetette szarafánját, aztán leeresztette az ingét, majd minden különösebb sietség nélkül felvette a szarafánt, és az inget csíkokra hasogatta. - Tiszta ám, csak ma reggel vettem fel! Bizony isten! - Lehajolt a sebesülthöz és felemelte a szétroncsolt kart... - Uram irgalmazz!

- Vége? - kérdezte Maszlov felpillantva, félrefordított fejjel, mintha nem akarná cafatokban látni a karját.

- Apróra törte, bátyuska, bizony, aligha marad meg - felelte szelíden az asszony.

Maszlov szótlanul kiköpött.

- Vigyázz, te! Nem harisnyát fordítasz ki... - szólt rá az asszonyra, mikor az kötözni kezdte.

Én is lehajoltam, hogy segítsen.

- Te Makszim - mondta -, eriggy el Sztjepokhoz, Hanszkajába. Mindjárt a templommal átellenben, a Makarsa kozák háza... Mondd meg neki hogy és mint... hogy leszedte az átkozott dög... Megcsúsztam... Neki meg se kottyán, persze még a foga se csorbult ki a csontomtól... Siess... tedd meg ezt a barátságot nekem! Meggebedek itt, és még ő sincs mellettem... csupa idegenek között... Elmégy? Itt van, nem messzi.

- El. Isten áldjon, barátom.

- Ide már nem jössz vissza?

- Nem, nem jövök.

- Isten áldjon. Ha élünk... - megemelte a kezét és elmosolyodott -, hamarosan látjuk egymást. Hogy mi merre járunk, az nem titok... Hát akkor isten áldjon!

Fekete szeme, amelyben rég kihunytt a lázas izgalom, és csak kín és bánat sötétlett - még mindig mosolygott rám. Elmentem Sztyepokához...

Esti hét órára értem a faluba. Makarsa kozák házáat mindjárt megtaláltam, benyitottam az udvarra. A kútkaán egy kozák lány ült, farkocát fonogatta.

- Mit akarsz itt? - kérdezte.

Megmondtam.

- Arra menj, a konyhakertbe... De a botodat dobd el, mert lehúznak a kutyák.

Eldobtam a botomat, és bementem a konyhakertbe. Két kuvasz jött elő, megszaglászták a lábamat, és nyilván nem tartották érdemesnek velem foglalkozni, hát egykedvűen visszafeküdtek a bokrok alá. Nem messze Sztyepok hangja hallatszott:

- Mit beszélsz? Hogy nem lehet?! Fűtülök a nemlehetre. Micsoda beszéd... nem lehet... Tökfilkó... Nekünk mindent lehet. Te meg a komám vagy, hát neked is mindent lehet... Éppen azért nem, mivel komám vagy, azt mondd? Micsoda koma az ilyen? Bekocogtatok hozzád éjszaka... így volt, vagy nem így volt? Ki az? kérde. Én vagyok, mondom, eressz be éccakára... Gyere, mondd te, gyere, jóember, a feleségem éppen szül. Így volt, vagy nem így volt?... Bejöttem, a feleséged megszült, te meg azt mondtad: légy a komám, nálunk ez a szokás... No ugye... Ni csak! Öcsém! Te vagy az! Még ilyet... Isten madárkája! Honnan a csudából? - kiabált, mikor meglátott.

A meggyfa árnyékában ült, szemközt a vörös kozákkal, aki egy szál ingben volt, és részegen, bambán meresztette rám ostoba, kerek bagolyszemét. Elöttük valami tarka rongyon pálinkás-kulacs állt, meg egy rakás alma és főtt hús, uborkával.

- Makarsa! Látod ezt az embert? - kiabált Sztyepok, és odataszigált a gazda elé.

- Látom! - Makarsa sóhajtott, és valami okból bánatosan, csüggedten pislogott, fejét ingatta, mint aki sírni készül.

- Hagyd, Sztyepok - mondtam én.

De ő nem tágitott, még alaposabban lökdösött az öklével, térdével.

- No, ha látod, hát csókold meg... mivelhogy nagy ivók vagytok mind a ketten, egyszóval, édestestvérek vagytok... Ez a fontos. És tudod-e, ki ez? No, gyere idebb, fajnók!

Végre szerencsésen odataszigált a kozákhoz, az meg széttárta a karját, és jóízűen csettintett a nyelvével. Sztyepok előrehajtotta derekamat, egyet lökött rajtam, úgyhogy orrommal a kozák lucskos bajuszába ütköztem, mire ő mindjárt nyakamba kapaszkodott, de valahogy sikerült kiszabadulnom az öleléséből.

- No, így jó! - mondta Sztyepok elégedetten. - Így már rendben van. Jó barátok vagytok. Becsüld ám meg ezt az embert, Makarsa... tudod, ki ez? Moszkvai kereskedő fia! De az ám! Négy kétemeletes házáat elitta, meg a hét boltot a benne levő rőfösáruval! Milliókat! Érted?

- Érttem. Elitta... az utolsó nadrágjáig! - dunnyogta a kozák, és bánatosan legyintett.

- Haha! Az utolsó nadrágjáig, így mondtad? Az is csak addig lesz rajta, amíg komámuram le nem húzza róla és... pici-paci! Kozák ne járjon kocsmába! De mikor otthon nem kap papramorgót, ördög vigye! Érted már? - magyarázott nekem Sztyepok.

- Maszlov meghalt - mondtam, mikor végre sikerült kifogni egy pillanatot.

Rögtön elhallgatott, és keserves mosollyal, hitetlenül nézett rám.

- A cséplésnél történt, megnyomorodott... - tettem még hozzá.

- Mi a csuda! Hát nem megmondtam! - felüvöltött, elsápadt és vadul hadonászott. - Megmondtam a bolondnak, vigyázz, beléjük ne köss... De ő csak a magáét hajtja: „Nem szeretem őket!” Megnyomorították, azt mondog? A kozákok?... Ezek itt... ezek a részeg disznók?! - Homlokon bökte a komáját, sőt lábával is megtapogatta az oldalát. - Haj-haj! Mi lesz most... velem mi lesz? És hol van Maszlov? Mért nem szólsz, nyavalyás, mit állsz itt, mint a fatuskó, mi? - Feldühödött és nekem esett. - Beszélj hát, mi történt? Eltörte a masinát, azért verték meg, mi? Beszélj! Bele is halt? Agyonverték? Megkukultál, ördögadta? - fenyegető pofát vágott, és ököllel jött nekem. - Beszélj már, te száraz kóró! No? Eh, ördög vigye! Részeg vagyok én, vagy nem?

Megpöndörödött a sarkán, kezét összedörzsölte, összecsapkodta, homlokát nyomogatta, bajuszát rángatta, és hol elsápadt, hol kivörösödött. A szeszgőz elszállt a fejéből. Én nem siettem megmondani neki az igazat, tudni akartam, mennyi része van a pálinkának abban, hogy a társa halálhíre így kiforgatta magából, és hogyan viselkedik, ha már kijózanodott. Makarsa hol őt nézte, hol engem, és közbe-közbe nagyot ordított.

Sztyepok rápillantott, szórakozottan, aztán énrám, majd a lovára és szótlanul leült a földre. Én is hallgattam, próbáltam elgondolni, mi lesz ezután, vártam, hogy eltisztuljon agyáról a szeszgőz.

- Te meg mit vonítasz? - kérdezte csodálkozva a gazdától.

Az újra üvöltött, és összemaszatolta tenyerével a képét.

- Mit vonítasz, te vörös ördög? Mi? - kérdezte Sztyepok másodszor is, szigorú hangon.

- Egy ember... meghalt! - nyögte könnyezve a másik.

- Mi közöd hozzá? Hallgass! Nem a te barátod. Bolond... Hallgass, azt mondom.

- De én siratom... sajnálom, aki meghalt!

- Mindjárt képen törüllek!

A kozák sírt, és fejét ingatta.

- Gyerünk, Makszim! - mondta Sztyepka határozottan és felállt. - Gyerünk innen, akárhová.

Biztosan állt a lábán, és valamennyire lecsillapodott. De most is minduntalan felfújta a pofáját; és teljes erővel kifújva a levegőt, erősen hadonászott.

- Józan vagyok, mi? Ördög tudja, mi ez itt a fejemben! Recseg-ropog... harmadnapja iszom... és nem értem, mit mondasz? Hát igaz? És meg is halt már? Beszélj hát, beszélj!

- Nem, nem halt meg...

Arra megállt és figyelmesen megnézett.

- Ne tréfálj, barátom, hallod-e! - Megnyomta a szót, és sokatmondó vállrándítással ökölbe szorította kezét. - Hallottad? És most beszélj, mondd el sorjában.

Elmondtam neki rendre mindent, és mennél többet megtudott, annál inkább kijózanodott. Végre befejeztem. Sztjepok elgondolkodva ráncolta a homlokát, és nem szólt. A bokrok mögött, pár lépésre tőlünk a részeg kozák szuszogott és dohogott:

- Komám! Hé, komám, ezek a bűdös kuvaszok mind itt vannak... megeszik az egész húst. Csiba te! Ez a komáé! Mars!

- Úgy! A masina csak úgy egyszerűen bekapta a karját?! Ham-ham? Az bizony baj, szomorú... Gyerünk hozzá... Akkor persze, lőttek neki... megrohad. Eh, ördög bújjon belétek! Gyerünk, no... Kórházba vitték? Igen... Megyek hozzá. Még ilyet! Hát te? Tovább mégy? Jó, jó, eriggy csak... Isten áldjon. Mondd, sajnálsz a gyereket, mi? Sajnálsz? Hehe! Hát még én! Öt éve egy szív, egy lélek vagyunk... No, Isten megáldjon... Beszlanba? Akkor még látjuk egymást. Keresd meg ott Kosztyka Igrokot. Pompás fickó... puszipajtásunk, jó nótás... Csak nagyon enyves a keze. Mondd el neki ezt Maszlovról. Tisztelteted Misát? Megmondom... Várj, éppen csak odaszólok ennek a... komának itt... Már indulsz? Meghálhatnál itt. No, akkor eriggy. Az egész karját, többől? Ajjaj... El kéne égetni azt a rossz portékát. Egyszerű: csak egy szál gyufát dugsz a hasába és kész... Igaz, hogy a gabona is elégne... Hát aztán? Isten neki, hadd égjen... Ott van mindjárt mellette. No hát akkor csak ballagj tovább. Isten áldjon, barátom. Én is odanézek még az éjjel.

Komoran, lehorgasztott fejjel beszélt. Kurta mondatai szinte koppantak, mint a kövek, egyik a másik után, és minden mondat után rám nézett. A szeméből láttam olyankor, hogy a pajtását igazán szereti. Melegen kezet szorítottunk és elváltunk.

A beszlni állomáson, ahol akkor kezdték lerakni a síneket a vlagyikavkaz-petrovszki vasútvonalhoz - Sztjepokát nem találtam.

Kosztya Igrok felől kérdezősködtem és megtudtam, hogy csavarokat lopott, ezért lecsukták, de „ez csak pletykabeszéd, Kosztyának emiatt haja szála se görbül”. Rongyos és elmés ember volt, aki Kosztyka viselt dolgairól tájékoztatott és végül meg is magyarázta ezt a kedvező hírt:

- Haja szála se görbül! Hogy miért? Mivel Kosztyka barátunk meghalt tífuszban, a börtönben... Értjük?

Megértettem és én is örültem Kosztya nevében, harmadnapon pedig továbbmentem Beszlanból, a Kaukázuson túlra.

Eltelt vagy egy esztendő. Egyszer, Bakuból jövet, mikor Asztrahanyban a hajóra vártam, amelyik majd továbbvisz a Volgán felfelé, a városban kószálva véletlenül Kutumba vetődtem. Hosszú, kockás felöltő volt rajtam, hátul pántos és vadonatúj, a fejemen ugyancsak új kalap, lábamon sárcipő, az is új... Hallatlanul civilizált formám volt... még az orromon is sötét szemüveg...

Egy asszony, valami gyanús szürke színű és erős szagú húst árult az utcán, kosárból, mellette ott állt Sztjepok sapka nélkül, szíjjal a hátán, görbe bottal a kezében. Sovány volt, de jókedvű, mint mindig, és egymás után rakosgatta szájába a párolgó húsdarabokat, egyelőre csak elmésségekkel fizetve értük. Előbb nem akartam megszólítani, restelltem a civilizált öltözkömet... de aztán mégis rászántam magam, éppen csak a szemüvegemet vettem le és dugtam zsebre, óvatosságból.

- Sztjepok!

- Nézd csak! Tyúha! A mindenit! Mindjárt szájon rúglak! De felvitte isten a dolgodat, hallod-e! Nagyságos úr! Nem adna öt kopejkát a szegény embernek, kenyérkére és még kettőt itókára!

Gonoszul, kihívóan hunyorgott rám, egyik kezét sapkája ernyőjéhez emelte, a másikat elem tartotta.

Civilizált felöltömnek el kellett pirulnia erre az üdvözlésre, sárcipőm sötétebb lett, kalapom is felborzolódott, és én egyszerre szűknek éreztem mindent, ami rajtam van, szorosnak, nehéznek... Sztyepok most leeresztette mind a két kezét és rám kacsintott.

- Mennyit csórtál, mi? Ezret? Vagy annál is többet? Mondd meg, hol, és megyek én is oda. Látja ezt a csudabogarat, Ivanovna? - fordult az árushoz, aki mohó kíváncsisággal meregette rám fekete, dülledt rákszemét. - Pedig cimborám! Higgye el. Az úristen a megmondhatója, aki együtt látott bennünket vándorolni ilyen meg amolyan helyeken... Essen belém a kolera, ha nem igaz! Megkérdezheti tőle, ő se tagadja! És micsoda úr! Ni! - Komikus csodálkozásában azt se tudta, hová legyen, leguggolt elém a földre. - Ó, nagyságos úr! Hogy is taposhatnám én ugyanazt a földet! Majd csak kézen, megkülönböztetésül!

Egy-két meleg, szemrehányó szót mondtam neki, és meghívtam a kocsmába, de ez se hatott rá.

- Hallja, Ivanovna? Megyek a kocsmába... Pezsgőt iszom és... rántott csalogányt eszem! Ivanovna! - ordította, úgyhogy az egész Kutum hallja, aztán meghempergett a földön és - ó! a gazember mindenit! - ormótlan bocskorával besározta előkelő felöltöm szárnyát...

Ostoba és kínos helyzet volt... egész tömeg gyűlt körénk.

- No, gyere, Sztyepok, ha akarsz! - sürgettem.

- Hallom, méltaságos úr... - Odaugrott mellém, lekapta sapkáját, és büszkén nézett szét.

Ó, pompásan sikerült neki a bosszú, máskor ötversztás úton se éri az embert annyi kellemtelenség, amennyit én akkor azon a harminclépésnyi darabon, a kocsmá ajtajáig őmiatta kiálltam. Végre becsukódott mögöttünk az ajtó, leültem egy asztalhoz, és megkérdeztem:

- Teát akarsz?

Összerántotta szemöldökét és megvetéssel végigmért.

- Vagy inkább vodkát?

- Eh, hagyd ezt a... - kezdte, de elharapta a szót.

- No?

- Adj egy rubelt... és megyek... - morogta kelletlenül.

De rávettem, hogy maradjon velem, és Maszlovról tudakozódtam. Akkor rám vetette a szemét, és hirtelen ott termett az arcán a jól ismert mosoly. Most már bíztam benne, hogy majd csak megértjük egymást, és abbahagyja a csúfolódást.

- Hát emlékszel még rá? Hajhaj! Maszlov meghalt... Megégette a Szent Antal tüze... Olyan fekete volt, mikor a földbe tették, mintha a kéményből szedték volna le. Meghalt! Hej, te! Micsoda cimbora volt! Mi ketten... hát igen! Egy szív, egy lélek!

Elhallgatott és mintha egy pillanatra eltompult volna, összeesett, szeme kialudt... Behozták a teát meg a vodkát. Sztyepok nézte, és megint elmosolyodott, de most újra gúnyosan.

- Meséld el hát, hol szedted meg magad... Kíváncsi vagyok...

És akkor elmondtam neki mindent. Figyelmesen, szótlánul hallgatott. Végre befejeztem.

- Úgy! Szóval... nem voltál született csavargó... csak úgy kíváncsiságból, mi?

- Igen.

- Pfuj, te! Szép kis kíváncsiság... És most? Elég volt? Gyerünk haza, mi? Nem tetszett? Ügyes!

- Nem, még ezután is folytatom.

- Nem értem. Szóval, csak úgy sétálsz egyet és megvan?

- Hát aztán?

- Semmi... csak... - Bajuszát rágta. - Semmi célod vele, csak annyi az egész, hogy... sétáltam, és megyek haza... a kemencepadkára?

- Nem. Megvolt a célom. Tudni akartam, milyen emberek...

- Aztán minek?

- Hogy tudjam...

- Úgy... Csak ennyi? Elmegyek, megnézem, milyenek és megvan?

- Talán meg is írom egyszer. Újságba...

- Újságba? Ki kíváncsi rá? Vagy dicsekedni akarsz... ide nézzetek, mit tudok én, mi?

Minden szava talált, azt meg kell adni. Ismerte az emberi lelket a fiú és - megvallom őszintén - zavarba hozott a kérdésével.

- Nem, csak úgy általában, hogy az emberek megismerjék ezt a...

- Mi fajtánkat? - széles mosolyra húzta a száját, és kajánul felrántotta szemöldökét.

- Titeket...

- Tütütü! Ne neked!

Felállt és összehúzott szemmel, gonoszul nézett rám.

- Tudod, mit, Makszim?

- No?

- Ez aljasság, de még milyen! - Jól megnyomta a szót, öklével fenyegetett, és köszönés nélkül kiment.

Én csak ültem ott, és néztem a teásedényt, pálinkásflaskót... Azon gondolkodtam, hogy vajon mért pocskondiázott le Sztjepok? Igaza van-e, vagy nincs igaza?

- Adj egy rubelt! - nyújtotta be kezét az ablakon.

Adtam neki.

- Piha!... Felvet a pénz, látom! Mindjárt hármat! Hű, te! No és a pöcegödörbe nem mászkálsz le, kíváncsiságból, mi?

- Nem.

- Kár. Szívesen segítenék! Bedugnálak a legmélyebb pöcegödörbe!

És eltűnt.

Görög Imre fordítása

Ének sólyomról

Az óriási tenger - amely lomhán fel-felsóhajt a partnál - elaludt, és most mozdulatlanul fekszik a hold világoskék ragyogásával bevont messzeségben. A lány, ezüstös víz egybeolvadt ott a sötétkék déli éggel, és mélyen alszik; visszatükrözi a mozdulatlan, bolyhos felhők áttetsző szövedékét, amely nem takarja el az aranyhímes csillagképeket. Úgy tetszik, mintha mind lejjebb hajolna az ég a tenger fölé, mert hallani akarja, mit susognak a nyughatatlan habok, amint álmosan a partra hömpölyögnek.

A hegyek - amelyeket az északkeleti szélben rútul elgörbült fák borítottak - hirtelen lendületekkel a föléjük terülő kék síkság felé emelték ormaikat, és a délszaki éj meleg, szelíd homályával földött, zord körvonalaik legömbölyödtek.

A hegyek méltóságosan merengenek. Fekete árnyékot vetnek a hullámok pompás, zöld tarajára, és bebugyolálják őket, mintha meg akarnák állítani ezt az egyetlen mozgást is, mintha el akarnák fojtani a víz örökös csobogását, meg a hullámok sóhaját - egyszóval mindent, ami megtöri a titokzatos csöndet, amelyet beborít a hegycsúcsok takarta hold kékes-ezüstös fénye.

- A-ala-ah-a-akbar!... - sóhajt halkán Nadir-Ragim Ogli, a vén krími juhász, a déli nap barnította, magas, ősz, szikár és bölcs öregember.

A főnyen heverünk, egy árnyékba burkolt, mohalepte, óriási, bús és komor kő tövében, amely leszakadt az anyahegyről. Azt az oldalát, amellyel a tenger felé fordult, hínárral és mosszattal dobálták tele a habok, és úgy rémlik, mintha az ekképpen körülaggatott szikladarabot hozzákötözték volna a tengert a hegyektől elválasztó, keskeny homoksávhoz. Szabadtűzünk lángja megvilágítja a hegyek felé néző oldalát. Meg-megremeg a láng - és árnyékok libegnek a mély repedések sűrű hálójával keresztül-kasul szeldelt vén kövön. Az imént fogott halakból hallevest főzünk Ragimmal, és mindketten különös hangulatban vagyunk: ilyenkor minden áttetszőnek, átszellemültnek látszik; ilyenkor minden mintha megengedné, hogy belehatoljunk, ilyenkor oly tiszta és könnyű a szív; ilyenkor nincs más óhajunk, csak az, hogy elmerengjünk.

A tenger a parthoz törleszkedik; oly nyájasan csobognak a habok, mintha arra kérnének bennünket: engedjük a tűzhöz őket, hogy megmelegedjenek. A csobogás általános összhangjában néha egy-egy erősebb, csintalanabb hang hallatszik: egy bátrabb hullám egészen közel kúszott hozzánk.

Ragim hason fekszik a főnyen, fejjel a tenger felé, és - könyökre támaszkodva, fejét tenyerébe fektetve - tűnődően néz a homályos messzeségbe. Boglyas bárányszőr kucsmája tarkójára csúszott. Arca csupa ránc. Bölcselkedik. Nem törődik azzal: hallgatom-e. Mintha csak a tengerrel társalogna:

- Az istenfélő ember a paradicsomba jut. Aki pedig nem engedelmeskedik Istennek és a prófétáknak... az talán éppen ebben a hullámban morog... És a víznek az az ezüstös foltja... talán... ugyancsak ő... ki tudja?...

A hatalmasan nekilendülő, sötét tenger ragyog, itt-ott a holdfény hanyagul odavetett foltjai tűnnek fel rajta. A hold már kiúszott a bozontos hegycsúcsok mögül és most ábrándosan önti le fényét a tengerre, a partra meg a kőre, melynek tövében heverünk.

- Ragim!... Mesélj, Ragim! - kérem az öreget.

- Minek? - kérdi Ragim, és felém se fordul.

- Csak! Szeretem a meséidet.

- Már mindent elmeséltem... Többet nem tudok... - Azt akarja, hogy kérleljem. Hát kérlelem.

- Elmondjak egy dalt? - hajlik kérésemre Ragim. - Akarod?

Akarom hallani a régi dalt, és ő - iparkodva, hogy megtartsa az ének sajátos dallamát - bús recitativóban mesél.

1

Fel, fel a hegyre kúszott a Kígyó, és lefeküdt egy nyirkos szurdokban, csomóvá gunnyadt, s nézte a tengert.

Fenn, fenn az égen ragyogott a nap, hőséget lehelt a hegy az égre, s lent a hullámok kőnek ütődtek...

S lenn a szurdokban - sötét habokkal, kövét zörgetve - a tenger felé zúdult a patak...

Fehér tajtékkal, bőszen s erősen, törte a hegyet, s bős üvöltéssel tengerbe zúdult.

A szurdokban, hol Kígyó gunnyasztott, szétzúzott mellel, véres tollakkal, lehullt az égből szép Sólyommadár...

Kurta sikollyal, erőtlen dühvel zuhant a földre s - összetört mellel - sziklára hullott...

Megijedt Kígyó, fürgén elkúszott, de mindjárt látta: Sólyom csak egy-két percig élhet még.

Közelebb kúszott a roncs madárhoz, és egyenest a szemébe sziszegte:

- No, hát haldokolsz?

- Igen, haldoklom! - felelte Sólyom, s mélyet sóhajtott. - Dicsően éltem!... Ismerem jól, hogy mi a boldogság!... Bátran harcoltam!... Láttam az eget... Te nem láthatod olyan közeliről!... Ej, szegény Kígyó!

- Hát mi az az ég? Üres, pusztaság!... Hogy másszam oda? Ez a jó nekem: nyirkos és meleg!

- felelt Kígyó a szabad madárnak, és kinevette ábrándozását.

És azt gondolta: „Repülj vagy kússzál, a vég ugyanaz: mindenből por lesz, földbe jut minden...”

De a vakmerő Sólyom felrezzent, felállt egy kissé, s letekintett a mély szakadékba.

A szürke kövön átcsurgott a víz, s füledt volt a lég a sötét szurdokban, s avarszag érzett.

Minden erejét összeszedve, búsan, nagy fájdalommal kiáltott Sólyom:

- Ó, csak még egyszer repülhetnék fel!... Ellenségemet sebemhez nyomnám, hogy megfulladjon forró véremtől!... Ó, csaták üdve!...

Gondolta Kígyó: „Ott fenn az égben élni csakugyan kellemes lehet, ha úgy kívánja!...”

S tanácsolta a szabad madárnak: „Mássz a szakadék szélére, és vedd le magad onnan! Hátha felkap majd a szárnyad ismét, és még egy kicsit elemekben élhetsz.”

Megrezzent Sólyom, büszkén kiáltott, s karmával, csúszva, a szakadékhoz mászott a sziklán.

Odavergődött, nagyot sóhajtott - villogott szeme -, s kinyitva szárnyát, lefelé hullott.

A sziklát horzsolva, szárnyát tördelve, tollat hullatva, mint egy darab kő zuhant a mélybe...

A patak árja felkapta Sólymot, lemosta vérét, tajtéka vonta, tengerbe vitte.

A tenger habja bús bömböléssel kőnek ütődött... S a madár testét a tenger síkján sehol sem látni.

Szurdokban fekvé tűnődött Kígyó az ég-imádó Sólyom halálán.

A messzeségbe bámult, mely mindig a boldogságról szőtt méla álmot vonja szemünkre.

- Mit láthatott a haldokló Sólyom fenn a végtelen magas síkságon? Végző percükben mért zaklatják a hozzá hasonlók lelkük az égnek s a repülésnek imádatával? Mi vonzza őket? Megtudnám én is, ha felrepülnék egy pillanatra, fel a mennyboltig.

Szölt - s meg is tette. Gyűrűvé görbedt, a légbé szökkent, s keskeny szalagként fénylett a napon.

Ám, aki arra született, hogy másszék, nem tud repülni!... Ezt elfeledvén, a köre pottyant, ép maradt mégis, s kacajra fakadt...

- Ez hát a bája a repülésnek! Zuhanás csupán!... Balga madarak! Nem ismervén a földet, búsulnak, magasra törnek, fel, fel az égbe, s a forró úrben akarnak élni. Sivár a mennybolt! Fény volna bőven, de nincs táplálék, s az élő testet nincs, ami tartsa. Miért e nagy gög?! Miért a feddés? Talán hogy azzal leplezzék vágyuk tébolyultságát; azzal álcázzák, mily élehetlenek? Engem nem szed rá többé beszédük! Tudok már mindent! Láttam az eget... Felszálltam hozzá, megmértem én is. Tudom: mit jelent visszazuhanni; nem zúzódtam szét, s most csak még jobban hiszek magamban. Csapja be magát az, ki a földön nem szeret élni. Tudom én jól, hogy mi az igazság. Nem ámitanak el biztatásukkal. Földnek szölte... földön élek én!

Boggá csavarja magát a sziklán, s büszke magára.

Vakító fényben ragyog a tenger, szörnyű hullámok verik a partot.

Mint az oroszlán, bömbölnek dalt a büszke madárnak, rengnek a sziklák csapásaiktól, s szilaj daluktól reng még az ég is.

Bátrak tébolyát dicsérje dalunk!

Bátrak tébolya - éltünk értelmé! Ó, merész Sólyom! Elvéreztél a hős küzdelemben... De lesz még idő, mikor vérednek minden hő cseppje szikraként gyúl fel éltünk kódében, sok bátor szívet lángra szít, a fény és a szabadság örült vágyával!

Ám halj meg, hősünk!... De a bátraknak és erőseknek dalában mindig élő példa léssz, és büszke szózat, mely a szabadság s fény honába hív!

Bátrak tébolyát zengje énekünk!...

...Hallgat a tenger opálos síkja, zengve csobban a fővenyre a hullám; hallgatok én is, nézem a tengert. A víz felszínén mind több ezüsfoltot vet a holdsugár... Bográcsunk halkán duruzsol.

Az egyik hullám játékosan a partra gördül és kackiásan zúgva kúszik Ragim fejéhez.

- Hova mászol, hé?... Mars vissza! - legyint felé Ragim, és a hullám engedelmesen a tengerbe gurul.

Nem tartom sem nevetségesnek, sem félelmesnek Ragim viselkedését, aki szellemnek képzei a hullámot is. Körös-körül minden furcsán eleven, nyájas és szelíd. A tenger oly megkapóan nyugodt, és érezni lehet, hogy friss leheletében, amelyet a nappali hőség óta még le nem hűlt hegyekre fűj - sok visszafojtott, hatalmas erő rejtőzik. A csillagok aranydíszével fel van írva a sötétké égre egy ünnepélyes, lélekbűvölő ige, mely valami kinyilatkoztatás édes reményével bódítja el az ember agyát.

Minden szunyókál, de oly éberén! Úgy tetszik: a következő percben felrebben minden, és kimondhatatlanul édes, harmonikus dallamra zendít. A világ titkairól szólnak majd e hangok, megmagyarázzák őket az észnek, aztán kioltják az értelmet, mint holmi lidércfényt, és magukkal ragadják a lelket, fel, a magasba, a sötétkék végtelenségbe, ahol a csillagok reszkető díszei szintén a kinyilatkoztatás bűvös zenéjét zengik...

Makai Imre fordítása

A kisleány és a kisleány, akik nem fagytak meg

Karácsonyi elbeszélés

Régtől fogva az a szokás, hogy a karácsonyi elbeszélésekben megfagyasztanak évente néhány szegény kisleányt és kisleányt. A jobbcska karácsonyi elbeszélés hőse, a kisleány vagy a kisleány, rendszerint valami nagy ház ablaka előtt áll, és az üvegen keresztül gyönyörködik a pazar szobákban tündöklő karácsonyfában, sok kellemetlenséget és keserűséget érez át, azután megfagy.

Megértem a karácsonyi elbeszélések szerzőinek jó szándékát, noha hőseikkel szemben kissé kegyetlenek; tudom: csak azért ítélik megfagyásra a szegény kisleányokat és kisleányokat, hogy emlékeztessék a gazdag gyermekeket: vannak ám szegények is. De én mégsem merem rászánni magam, hogy megfagyasszak akár egyetlen szegény kisleányt vagy kisleányt is, még ilyen - fölöttebb nemes - cél érdekében sem...

Én magam sohasem fagytam meg, sohasem voltam jelen szegény kisleány vagy kisleány megfagyásakor, és attól tartok, hogy a fagyási érzetek leírásában sok nevetséges dolgot firkálnék össze... Különbö is kényelmetlen megölni egy kisleányt csak azért, hogy létezésének tényére felhívjuk egy másik kisleány figyelmét...

Én tehát helyesebbnek tartom, ha olyan kisleányokról és kisleányokról mesélek, akik nem fagytak meg.

Szentestén, hat órákor történt. Fúj a szél, és itt is, ott is felkavart egy-egy áttetsző hófelhőcskét. Ezek a szétfolyó körvonalú, hideg, könnyed és szép felhőcskék mint gyűrött muszlin darabok repkedtek mindenütt, bele-belecsapódtak a járőrök arcába, jégként szurkálták orcájuk bőrét, és telehintették a lovak pocáit. A lovak csak kapkodták fejüket, harsányan prüsszöltek, és forró párgomolyokat fújtak ki orruk lyukán... A táviróvezetésekről fehér plüss-zsinórok: zúzmaraftűk csüngtek alá... Tiszta volt az ég, sok-sok csillag ragyogott odafenn. Olyan fényesen tündökölt, mintha erre az estére valaki krétás kefével szorgalmasan kitisztogatta volna őket, ami persze - elképzelhetetlen.

Zajos és élénk volt az utca. Nyargaltak az üggetők, jöttek-mentek a járőrök, egyik sietősen, a másik ráérősen. Ez a különbség szemmel láthatóan attól függött, hogy az egyiknek volt valami dolga, gondja-baja, vagy nem volt meleg ruhája, a másiknak meg nem volt semmi dolga, gondja-baja, de volt meleg ruhája, sőt bundája is. Azoknak az uraknak egyike elé, akiknek nincsenek gondjaik, de van pompás gallérú bundájuk - mondom, egy ilyen lassan és méltósággal lépkező férfinak a lába elé odagurult két kis rongycsomó, és előtte pörögve, kétszólamban, búsan sáptoztak:

- Drága jó uram... - szólította meg elnyújtott, csengő hangon a kisleány.
- Nagyságos uram... - segített a kisleány rekedten.
- Adjon valamit a szegény gyermekeknek...
- Csak egy kopejkát, kenyérre! Az ünnep öröme!... - fejezték be együtt mind a ketten.

Ezek az én hőseim: a szegény gyermekek voltak. A fiút Bibircsók Miskának, a lányt Ragya Katykának hívták...⁸

Az úr csak ment tovább, ők meg fürgén cikáztak a lábánál, és lépten-nyomon keresztbe szaladtak előtte. Katyka a várakozás izgalmaiban zihálva, félig suttogva ismételte: „Adjon valamit!...” Miska meg a járásában iparkodott minél jobban akadályozni az úriembert.

És lám, az úr - amikor már ugyancsak meguntta őket - szétnyitotta bundáját, előhúzta, orrához emelte pénztárcáját, és piszmogni kezdett vele. Aztán kivett egy pénzdarabot, és a feléje nyújtott kicsiny és nagyon piszkos kezek egyikébe nyomta.

A két rongycsomó menten eltűnt a bundás úr útjából, és tüstént egy kapualjba kuporodott. Egymáshoz simultak, és egy ideig némán tekintettek az utcának hol innenső, hol túlsó oldalára.

- Nem látott meg az a gazember!... - súgta kajánul Miska, a szegény kisfiú.

- A kocsisokhoz ment, a másik utcába... - felelte kis barátnője. - Mennyit adott ez az úr?

- Tíz kopejkát! - felelte Miska közönyösen.

- És mennyi gyűlt már össze?

- Hetvenkettő!

- Már annyi?!... Akkor nemsokára hazamegyünk, ugye? Hideg van!...

- Ráérsz még! - mondta Miska szkeptikusan. - Vigyázz, ne mássz ki olyan hamar, mert meglát a zsaru, elkap, aztán megcibálja a varkocsodat... Itt jön egy uszályhajó, gyerünk!

Kiderült, hogy az uszályhajó egy kerek köpönyeges hölgy; ebből viszont világosan látszik, hogy Miska nagyon rosszmájú, neveletlen fiúcska volt, és nem tisztelte az idősebbeket.

- Drága asszonyom... - zengedezte.

- Adjon, a Krisztus nevében, adjon!... - énekelte elnyújtva Katyka.

- Három kopejkával szúrta ki a szemünket!... Ej! Rühes satrafa!... - szitkozódott Miska, és megint besurrant a kapu alá.

Az utcán még egyre csapongtak a könnyű hófelhőcskék, és a hideg szél élesebben fűjt. Tompán zúgtak a távirópóznák, sivítva csikorgott a hó a szántalpak alatt, és - valahol messze - csengő, üde női kacagás szállt szerte az utcán...

- Ma is részeg lesz Anfisza néni? - kérdezte Katyka, és még szorosabban pajtásához simult.

- Hát persze! Miért éppen ma ne igyék? Részeg lesz... - felelte Miska komolyan.

A szél valami karácsonyi éneket dúdolt csendesen, és le-lesöpörte a tetőkről a havat. Valahol megnyikordult egy ajtósarok. Aztán üvegajtó csörömpölése hallatszott.

- Bérkocsi! - kiáltotta egy csengő hang.

- Menjünk haza! - ajánlotta Katyka.

- No! Már megint nyöszörögsz?! - acsarkodott rá a komoly Miska. - Mért mennénk haza?

- Otthon meleg van... - magyarázta röviden a kislány.

⁸ Nem akarom megbotránkoztatni a jól nevelt közönséget, ezért azt javaslom, hogy keresztelje át hőseinket Michel-nek és Catherine-nak. (Gorkij)

- Meleg van!... - utánozta pajtása csúfondárosan. - És ha mind odacsődülnek és befognak bennünket, hogy táncoljunk... az jó? Különböznének teleöntenek pálinkával, és megint öklendezünk... Haza?! Jól kitaláltad!...

Miska dideregve összehúzta magát, és olyan arcot vágott, mint aki nagyon is jól tudja, mit ér, és szilárdan hiszi, hogy ez esetben teljesen igaza van. Katyka görcsösen ásított egyet, és a kapualj szögletébe guggolt.

- És ne fecsegi annyit... Ha fázol, hát tűrjed... Sebj! Úgy megmelegsünk mi, barátocskám, mint a pinta... Én már tudom! Azt akarom, barátocskám...

Miska szünetet tartott, hogy felkeltse kis barátnőjének érdeklődését aziránt, amit akar. De a kislány még jobban összekucorodott, és semmilyen érdeklődést sem árult el. Ekkor Miska kissé aggodalmasan figyelmeztette:

- Vigyázz, el ne aludj, mert megfagysz! Katyuska!

- Nem... Nem alszom... - felelte fogvacogva. Ha Miska nincs vele, talán megfagy; de ez a tapasztalt lurkó szilárdan eltökélte: mindenáron megakadályozza, hogy Katyka végrehajtsa ezt a szokásos karácsonyi cselekedetet.

- Állj fel! Így rosszabb. Állva nagyobb vagy: nehezebben jár át a hideg. A nagyokkal nem boldogul... Ládd, a lovak sose fagynak meg. De az ember kisebb a lónál... azért fagy meg... Állj fel, ha mondom! Mindjárt kikerekítjük egy rubelre, aztán... gyerünk!

Katyka felállt; egész testét borzongatta a hideg.

- Szörnyű hideg van... - suttogta halkan.

Csakugyan: egyre hidegebb lett. A hófelhőcskék kavargó gomolyaggá sűrűsödtek. Itt mint fehér oszlopok, pörögtek, ott mint briliánsokkal teleszórt, hosszú, pazar kelmevégek, lengedeztek... Kellemes volt nézni, amint e kelmevégek az utcai lámpák felett lobogtak, vagy tovaröppentek a boltok fényben úszó kirakatai előtt. Ilyenkor tömérdek színes szikra csillant meg rajtuk, amelyeknek káprázatos, hideg tündöklése szinte szúrta a szemet.

De - bár ez mind nagyon szép volt - az én két hősiemet egy szemernyit sem érdekelte. Miska kidugta az orrát barlangjából.

- Oda nézz! Úsznak! Egész csapat!... Ne tátsd a szád!

- Nagyságos uraim!... - sipította el-elfulladó, sírós, reszkető hangon a kislány, és kigurult a járdára.

- Adjanak a sze... szedd a lábad, Katyuska! - üvöltötte Miska.

- Megálljatok csak! Majd adok én nektek!... - kiáltotta és sziszegte egy magas rendőr, aki váratlanul megjelent a járdán.

De ők már elillantak. Mint két nagy rongylabda, sebesen elgurultak előle, és nyomuk veszett.

- Elszaladt a két ördögfióka! - dűnnyögte a rendőr az orra alá, végignézett az egész utca hosszán, és barátságosan elmosolyodott.

A két ördögfióka meg futott és kacagott. Katyka lába minduntalan belegabalyodott lecsüngő condraiba, és lépten-nyomon elesett.

- Jézusmária! Megint... - kiáltotta ilyenkor, aztán felállt, és ijedt nevetéssel hátratekingetett.

- Utolér?...

Miska az oldalát fogta, és teli torokból nevetett. Minden pillanatban beleütközött egy-egy járókelőbe, és sok fricskát kapott.

- Elég volt! Vigyen el az ördög!... Ni, hogy buk fencezik! Jaj, te bolond! Püff!... Uramjézus! Megint! Zsupsz! Nahát! Ez aztán nevetséges!

Katyka bukdácsolása barátságos hangulatba hozta a fiút.

- Most már nem ér utol! Csendesebben, hé! Különben is rendes ember... Az a múltkori, az belefűjt a fűtyölőbe... Ahogy szaladok... neki egyenest az éjjeliőr pocakjának!... Úgy bele-ütöttem a fejem a kereplőjébe, hogy majd szétrepedt.

- Emlékszem rá! Gümő támadt rajta... - felelte Katyka, és megint szaggatott kacagásra fakadt.

- No, jól van! - szólt komolyan Miska. - Elég legyen már! Most ide hallgass!...

Nyugodt járással ballagtak egymás mellett, mint két komoly és gondba merült ember.

- Hazudtam az imént... Az az úr húsz kopejkát adott... Azelőtt is füllentettem... hogy ne nyaggass: gyerünk már haza. Ma nagyon szerencsés napunk volt! Tudod, mennyit szedtünk össze? Egy rubel öt kopejkát! Ugye, jó sok?!...

- Sok!... - suttogta Katyka. - Ennyi pénzen talán már egész cipőt is vehetnénk... a zsibvásárban, ha...

- Cipőt? Ugyan! Cipőt majd lopok én neked... csak várj egy kicsit... Már régóta pályázok egy párra... Csak várj egy kicsit, nemsoká elemelem... Hanem, tudod mit? Menjünk a vendéglőbe. De most mindjárt, érted?

- Majd megint megtudja a néni, aztán megrak bennünket... mint a múltkor!... - mondta elnyújtottan, tűnődve Katyka. Hangjában már benne csengett, hogy előre élvezzi a melegeget.

- Megrak? Nem rak meg! Olyan vendéglőt választunk ki, barátocskám, ahol egy lélek sem ismer bennünket.

- Az más!... - suttogta reménykedve Katyka.

- Nahát... Legelőször is veszünk egy fél font kolbászt, az nyolc kopejka, egy font fehér kenyeret, az öt kopejka... Ez összesen tizenhárom! Aztán egy-egy háromkopejkás rétest... Két rétes, hat kopejka. Ez eddig: tizenkilenc! Két pohár tea, hat. Összesen huszonöt kopejka! És marad...

Miska elhallgatott és megállt. Katyka kérdően és komolyan nézett a fiú arcába.

- Nagyon sok lesz... - mondta félénken kétszer is.

- Hallgass... Várj... Dehogy lesz sok!... Sőt kevés! Még megeszünk nyolc kopejkát... Az harminchárom! Gyerünk, ahogy bír a lábad. Legyen egyszer nekünk is karácsonyunk... És marad... Ha huszonötöt költünk, nyolcvan kopejka... ha harminchármat: akkor hetven meg egynéhány! Látod, milyen sok marad! Hát mi a nyavalya kell még annak a boszorkánynak?... Gyerünk! Gyorsabban szedd a lábadat!...

Megfogták egymás kezét, és ugrándozva futásnak eredtek a járdán. Arcukba csapott a hó, és majd betapasztotta szemüket. Néha egész hófelhő takarta be őket tetőtől talpig, és áttetsző lepelbe bugyolálta kicsiny alakjukat, de a két gyermek gyorsan szétszakította ezt a hóleplet, amint erősen iparkodott a jó meleg és az eledel felé...

- Tudod - szólalt meg Katyka, bár lihegett a gyors járástól -, csinálj, amit akarsz... De ha megtudja... akkor elárulom, hogy te találtad ki az egészet... Szóval, ahogy akard! Te el tudsz szaladni, de nekem sokkal rosszabb... Engem mindig elcsíp, és jobban elpáhol, mint téged... Engem nem szeret... Mondom: vigyázz!...

- Beszélhetsz nekem! Gyerünk! - intett a fejével Miska. - Ha megver, megver. Ebcsont beforr... - Annyi baj legyen... Beszélhetsz nekem...

Csupa virtus volt a kislegény: hátravetette fejét, és füttyörészve haladt tovább. Arca sovány volt, szeme huncut, de felnőttesen rideg, orra meg hegyes és egy kicsit görbe.

- Ahol a vendéglő, ni! Kettő is. Melyikbe menjünk?

- Abba az alacsonyba. De előbb gyerünk a boltba... No!

Mindent megvásároltak a boltban, amit szándékoztak, aztán bementek az alacsony vendéglőbe.

A vendéglő tele volt párával, füsttel és kábító, savanykás bűzzel. A sűrű füst ködében bérkocsisok, katonák és csavargók ültek, az asztalok közt meg eszményien piszkos pincérek cikáztak... És kiabált, káromkodott, gajdolt az egész lebuja...

Miska tüstént megpillantott sasszemével egy szabad asztalkát a sarokban és - ügyesen lavírozva - odament, gyorsan levetkőzött, és a pult felé indult. Katyka szintén levetette felső rongyait, és félénken nézegetett körül.

- Adjon két teát, bácsi! - szólt Miska a kiszolgálónak, és öklével enyhén a pultra csapott.

- Teát? Neked?! Tessék, vedd el te... Forró vízért menj magad... De vigyázz, el ne törj valamit. Mert akkor kapsz egy...

De Miska már rohant is a forró vízért.

Két perc múlva pedig nagy komolyan ott ült az asztalnál, és a szék támlájának dőlve, mint egy fuvaros, aki ugyancsak kidolgozta magát - fontoskodó arckifejezéssel, elmélyülten - egy cigarettát sodort mahorkából. Katyka tisztelettel nézett rá: milyen otthonosan tud viselkedni nyilvános helyeken. Ő bezzeg sehogy se tudta még megszokni a kocsmá fűsiketítően erős harmóniáját, és titokban mindig azt várta, hogy kiteszik a szűrüket innen, vagy még nagyobb bajuk esik. De nem akarta elárulni titkos aggodalmát; kacsójával lesimította lenszőke haját, és igyekezett közvetlen egyszerűséggel, fesztelenül nézegetni maga körül. A nagy igyekezet minduntalan pírt fakasztott szurtos arcán, és kék szemecskéje zavartan hunyorgott. Miska meg higgadtan oktatgatta. Hanglejtésben és szóhasználatban egyaránt Szigonyt, a házmeztartót iparkodott utánózni, aki nagyon komoly ember, jóllehet részeges, és a múltkor három hónapot ült lopás miatt.

- Te, példának okáért, mindig csak kunyorálsz... Minek kunyorálsz? Megmondom kereken; avval ugyan semmire se mégy. „A-adjanak, a-adjanak!...” Nem ez annak a módja! Mássz a járókelők lába alá!... Úgy iparkodj, hogy megijedjen: no, most már mindjárt keresztülesik rajtad...

- Úgy csinálom ezentúl... - egyezett bele engedelmesen Katyka.

- No, látod!... - szólt pajtása, és fontoskodva bólintott. - Úgy is kell! Aztán még valamit: ha példának okáért Anfisza néni... Tudod, mi az az Anfisza?... Hát először is: boroshordó! Aztán meg...

És Miska kereken megmondta, hogy azonkívül micsoda még Anfisza néni.

Katyka helyeslően bólintott, mert teljesen egyetértett Miska meghatározásával.

- Látod, te sokszor ellenkezel vele... Nem így kell azt csinálni. Csak monddad neki, hogy így meg úgy, néni, nem leszek én rossz, szót fogadok... Szóval: tömd be azt a nagy pofáját, aztán csináld, ami jólesik... Úgy kell azt!...

Miska elhallgatott, és nagy komolyan megvakarta a hasát, ahogy Szigney szokta, valahányszor befejezi mondanivalóját. Ezzel minden témát kimerített. Ekkor megrázta fejét, és így szólt:

- No, lássunk hozzá!

- Jó, együnk! - egyezett bele Katyka, aki mohó pillantásaival már rég szétporciózta a kenyeret meg a kolbászt.

És a kormos lámpák gyér fényével megvilágított lebujsz nyirkos, bűdös kódéban, cinikus káromkodások és nóták zivajában nekiláttak a vacsorának. Érzéssel, mértékkel, ritmusosan ettek, mint a vérbeli ínycsemegek. Ha Katyka mégis kiesett az ütemből, és mohón leharapott egy-egy nagy falatot - amitől majd kirepedt az arca, és mulatságosan kidülledt a szeme -, a komoly Miska mindig gúnyosan dörögte:

- Ejnye, de nekiestél, matuska!...

Katyka restellte a dolgot, és annyira igyekezett mielőbb megrágni az ízletes eledelt, hogy néha majd megfulladt tőle.

Ennyi az egész. Most már nyugodtan hagyhatom, hogy befejezzék szentestéjükét. Higgyék el, ezek már nem fagynak meg! Ezek már a maguk helyén vannak... Hát miért fagyasztanám meg őket?...

Szerintem roppant ostoba dolog fagyhalálra ítélni olyan gyermekeket, akiknek minden lehetőségük megvan arra, hogy sokkal egyszerűbben és természetesebben pusztuljanak el.

Makai Imre fordítása

A kék szemű asszony

1

Zoszim Kirillovics Podsiblo, helyettes rendőrkapitány - egy kövér és mélabús ukrán - hivatali szobájában ült, és bajuszát pödörgetve, haragosan meredt a nyitott ablakon át a rendőrségi udvarra. A szobában félhomály volt és fülledt meleg, csend, csak a falióra ingája nyikorgott, egyhangú ketyegéssel számlálva a másodperceket. Az udvar meg csak úgy ragyog, hívogat! Közepén, a három nyírfá sűrű árnyékában, a rakás szénán, amit az imént hoztak a tűzoltólovaknak, kényelmesen elnyújtózva alszik Kuharin altiszt: ügyeletes volt, és most váltották fel. Zoszim Kirillovics nézte egy darabig és dühbe gurult. Altisztje mélyen alszik, ő meg, a szerencsétlen főnök, kénytelen itt kuksolni ebben az odúban, és szívni a kőfalak nyirkos kigőzölgését. Elképzelte, milyen élvezettel végigdölné ő is az illatos szénán, ha ideje és szolgálati beosztása engedné - és hogy erre gondolt, nagyot nyújtózott, ásított, és még mérgesebb lett. Nem tudta megállni, hogy fel ne verje Kuharint.

- Hé te... Kuharin... Nem hallod! Te barom! - kiáltott ki neki.

Nyílt az ajtó, és bejött valaki. Podsiblo kinézett az ablakon, és nem fordult meg, egy szikrát se érdekelt, hogy az, aki bejött, most megállt a háta mögött, súlyával a padlót recsegtetve. Kuharin odalenn meg se mozdult a kiáltásra, két kezét a feje alá kulcsolva, szakállát égnek emelve aludt, főnöke még a hortyogását is hallani vélte; ez a nevetséges, jóízű hortyogás csak még jobban megkíváncsatja vele a pihenést, még jobban mérgesíti, hogy neki nincs rá módja. Szeretett volna lemenni, és belerúgni az altiszt domborodó hasába, aztán a szakállánál fogva kirángatni onnan a húsról a tűző napra.

- Hé, te! Ne itt horkolj! Hallod?

- Naccsás úr... én vagyok... az ügyeletes! - szólaltak meg a háta mögött mézédés, alázatos hangon.

Podsiblo megfordult, és gyilkos pillantást vetett az ügyeletesre, aki tágra meredt, bamba szemmel állt előtte, készen arra, hogy nyomban elrohanjon, ahová csak parancsolják.

- Hívtalak, mi?

- Igenis, nem.

- Kérdeztelek? - Megemelte hangját, és hátrafordult a székén.

- Igenis, nem.

- Akkor eriggy a pokolba, míg fejedhez nem vágok valamit! - és bal kezével már görcsösen kotorászott az asztalon, a jobbal pedig a szék karját markolta, de az ügyeletes kisurrant az ajtón és eltűnt. A helyettes kapitány némi tiszteletlenséget látott a hirtelen eltűnésében, és most már mindenáron ki akarta adni a mérgét, amely egyre jobban forrt benne, a fülledt szoba, a szolgálat és Kuharin alvása meg a közelgő vásár miatt, amikor meggyűlik a gondja és száz más terhes, kellemetlen dolog miatt, mivel ez akaratlanul most mind egyszerre eszébe jutott.

- Hé te! Ide gyere! - kiáltott ki az ajtón.

Az ügyeletes belépett, és haptákban megállt a küszöbön, ijedt, várakozó képpel.

- M-mamlasz! - tisztelte meg Podsiblo. - Eriggy le az udvarra, és keltsd fel Kuharint, mondd meg a számárnak, hogy ne hortyogjon ott az udvar közepén... Nem való... No! Mehetsz...

- Igenis! Egy hölgy keresi...
 - Mi az?
 - Egy hölgy...
 - Miféle?
 - Magas...
 - Szamár! Mit keres itt?
 - A naccsás kapitány urat...
 - Kérdezd meg, egykettő!
 - Kérdeztem. Nem mondja meg... A nagyságos úrral magával kell beszélnem, azt mondja.
 - Hogy nyelje el a pokol. Hívd be... Fiatal?
 - Igenis.
 - No, hívd be... mozogj! - parancsolt rá, de már szelídebb hangon, aztán rendbe szedte magát, a papirosokkal zörgött, mogorva ábrázatára szigorúan hivatalos kifejezést öltött.
- Ruha suhogott a háta mögött.
- Mit óhajt? - kérdezte Podsiblo; félig hátrafordult, és kritikusan méregette a látogatót. Az szóltanul meghajolt előtte, és lassan odasiklott az asztalhoz; komoly, égszínkék szemét vizsgálódva függesztette a rendőrtisztre. Egyszerű és szegényes, kispolgári ruhát viselt - fején kendőcske, vállán pelerin, amelynek széleit szép kis keze hosszú, megbarnult ujjai idegesen babrálták. Sudár termetű volt és telt idomú, keble erősen fejlett, magas homlokát összeráncolta. Általában valahogy furcsán, nem nőiesen komoly és szigorú az egész megjelenése. Éveit, a külseje szerint, huszonhétre becsülhette az ember. Olyan lassan és elgondolkodva mozgott, mintha azon tanakodna, ne forduljon-e vissza.
- „Az ördög! Akár egy gránátos! - mondta magában Podsiblo, mindjárt a kérdése nyomában. - Ezzel még sok bajom lesz.”
- Megtudhatnám öntől... - szólalt meg most erős alt hangon az asszony; kék szemét bizonytalanul a rendőrtiszt bajuszos arcára emelte, és hirtelen elhallgatott.
 - Üljön le, kérem... Mi az pontosabban, amit meg akar tudni? - kérdezte az hivatalosan, és magában így folytatta: „Keménykötésű némből... hehe!”
 - Olyan... igazolványt szeretnék...
 - Lakásigazolványt?
 - Nem, nem olyat...
 - Hát melyet?
 - Amit a... amivel a nők... az utcán sétálnak... - belezavarodott, és mélyen elpirult.
 - Nem értem... melyet akar? Milyen nők sétálnak az utcán? - kérdezte Zoszim Kirillovics, szemöldökét felrántva, és csintalanul rámosolygott.
 - Mindenfélék... akik éjjel sétálnak...
 - Hja! A prostituáltak? - kérdezte barátságos vigyorgással.

- Azok, igen... - Az asszony nagyot sóhajtott, és ő is mosolygott, mintha könnyítene rajta, hogy a szót kimondták.

- Aha! Szóval? Szóval, mit óhajt kérem? - tudakolta a rendőrtiszt; érezte, hogy most valami kellemes és csiklandós dolog következik.

- Igen, ilyen igazolványért jöttem... - A látogató egy székre ereszkedett, sóhajtott, és furcsán megrázta a fejét, mintha megütötték volna.

- Úgy... Talán leányotthont nyitunk, mi?

- Nem. Nekem kellene...

- Vagy úgy. És hol a régi könyvecskéje? - kérdezte Zoszim Kirillovics; székével közelebb húzódott, és fél karjával a dereka felé nyúlt.

- Milyen... régi? Nekem még nem volt... - Rávillantotta a szemét, de a legkisebb mozdulattal se próbált félrehajolni a karja elől.

- Szóval titokban üzte? Nem volt bejegyezve? Az is előfordul... És most szeretné, ha számon tartanánk? Nagyon helyes... kisebb a kockázat - biztatta, mind merészebben próbálkozva.

- Csak most először... - sóhajtotta a hölgy, és zavartan lesütötte a szemét.

- Hogyhogy először? Nem értem. - A rendőrtiszt felrántotta a vállát.

- Csak most akarnám... most először... a vásárra jöttem - magyarázta halkán, még mindig lesütött szemmel.

- No de ilyet! - Zoszim Kirillovics levette karját a nő derekáról, székét is elhúzta, és kicsit zavartan hátradőlt.

Hallgattak.

- De hát... hogyan? Maga akar... Nem értem! Csúnya mesterség. Nehéz is... Vagyis, persze ha akarja... De... különös! Megvallom, nem értem, hogy szánhatta rá magát? Ha valóban így van...

Tapasztalt rendőr volt, és látta, hogy csakugyan úgy van: sokkal üdébb és rendesebb viseletű, mint azok a bizonyos nők. Egy nő arcán, mozdulatain okvetlenül meglátni, hogy pénzért kapható, ha csak rövid ideig is üzte a mesterséget. Ezen meg nyoma sincs semmi effélének.

- Esküszöm, igaz! - Most egyszerre bizalmasan hozzáhajolt. - Ilyen ocsmányságba kezdek, igen. Hazudni fogok. De hát mit csináljak? Valaminek neki kell kezdeni. Özvegy vagyok, látja. Most áprilisban halt meg az uram, révkalauz volt, jégzajlaskor a vízbe fúlt... Gyerekem van, kettő: a fiam kilencéves, a kislányom hét. Jövedelmünk semmi. Se rokonunk. Árvalány voltam, úgy vett el az uram. Az ő rokonai meg messzi laknak. És nem szeretnek... Módos emberek, tudja, és engem olyan ágrólszakadtnak néztek mindig. Nincs kihez fordulnom. Dolgozni mehetnék, igaz. De nekem sok pénz kell, annyit munkával nem keresek. Gimnazista a fiam. Tudom, ki lehetne járni, hogy ingyen tanuljon, de hogy járom én azt ki, asszony létemre? Vékony kisgyerek... de amilyen kicsi, olyan okos... Sajnálom abbahagyatni vele a tanulást... No meg a lánynak is... csak kell valami. És hol találom munkát, tisztességeset? Azt hiszi, könnyű találni? És akkor is: mennyit keresnék? És mit vállaljak? Szakácsnőnek elmehetnék talán... Igen, azt lehetne... öt rubel havonta... Nem elég! Sehogy se elég! Ezzel meg, akinek szerencséje van, egy évre valót megszerez egyszerre. Lakik ott nálam egy asszony, az tavaly, a vásárban több mint négyszázat összekeresett... Most, hogy pénze volt, elvette egy erdész, nagysága lett... Jól él... És hogy szégyen? Hát persze, nagy csúfság... De arra is gondoljon... kinek milyen a sorsa... Minden a sors... Ha egyszer ez a gondolat támadt a fejemben, hát... ezt kell... a sors ujmutatása... Ha sikerül jó, ha nem... és csak a szégyent, gyötrelmet vettem magamra... az a sorsom... Igen...

Podsiblo hallgatta, és minden szavát megértette, mert az egész arca beszélt. Előbb valami ijedt kifejezést látott rajta, de aztán már egyszerű volt és határozott, hideg.

Nyomasztó érzés fogta el, és félt valamitől.

„Ha az ilyen boszorkány valami tökfilkót kap a karmai közé, hát leszedi a bőrét, de még a húsát is, csontig” - foglalta végül szóba a félelmét, és mikor az asszony elhallgatott, szárazon csak ennyit felelt:

- Én semmit se tehetek. Forduljon a rendőrfőnök úrhoz. Ez órá tartozik, meg az orvosi ügyeletre. Én nem tehetek semmit...

Alig várta, hogy elmenjen. Az asszony fel is állt mindjárt, meghajtotta magát, és kifelé indult. Zoszim Kirillovics keményen összeszorított szájával, összehunyorított szemmel nézett utána, és legszívesebben leköpte volna.

- Szóval a rendőrfőnökhöz menjek, azt tetszett mondani? - fordult vissza már az ajtóból... Égszínkép szemében eltökéltség volt és zavartalan nyugalom. A homlokán szigorú, éles ránc húzódott keresztben.

- Igen, igen - sietett válaszolni Podsiblo.

- Isten önnel! Köszönöm! - mondta az asszony és elment. Zoszim Kirillovics az asztalra könyökölt, vagy tíz percig ült úgy, magában füttyörészve.

- Ez aztán a marha, hát nem? - mondta hangosan, anélkül, hogy fejét felemelné. - A gyerekei, hogyne! Vannak is neki gyerekei! Hha! Ganéj!

Megint sokáig hallgatott.

- No de az élet is... ha mégis igaz minden... Kötelet sodor az emberből, mondhatnám... Hát igen... csúnyán elbánik velünk.

Jó darabig megint csendben volt, végül nagyot sóhajtott, eltökélten kiköpött, és gondolatai eredményét ebben a kifakadásban összegezte:

- Ocsmányul bánik velünk!

- Parancsol? - jelent meg az ajtóban az ügyeletes.

- Mi az?

- Parancsol valamit a naccsás úr?

- Eriggy a fenébe!

- Igenis.

- Szamár - morogta Podsiblo, és kinézett az ablakon.

Kuharin még mindig aludt odalenn a szénán... az ügyeletes nyilván elfelejtette felébreszteni.

Ő meg a haragját felejtette el, és a kényelmesen elnyúlt alvó katona látása egy cseppet se bosszantotta. Most hirtelen valami ijedség fogta el. Előtte, az üres levegőben, két nyugodt asszonyi szem kéklott, és elszántan egyenest az arcába nézett. Szorongatta a mellét ez a makacs nézés, és valahogy kényelmetlenül érezte magát...

Órájára pillantott, megigazította a kardszíját, és kiment, fakó hangon mormogva:

- Eh, találkozunk még, fogadok!

És csakugyan találkoztak.

Egy este Podsiblo a városháza előtt állt teljes díszben, és meglátta az utcán, vagy ötlépésnyire. A tér felé ment lassú, sikló járásával, kék szemét makacsul előreszegezve, és magas, sudár alakja, a keble és csípője, komoly, magamegadó tekintete valahogy taszította az embert - nagyon is magamegadó és tragikus volt az a ránc a homlokán, és most még mélyebb, mint első megjelenésekor, el is rontotta telt, kerek orosz arcát, nagyon is megkeményítette.

Zoszim Kirillovics megpördölte bajuszát, és a csintalan kis gondolatot, amely nyomban megszületett benne, szabadjára eresztette. Eltökélte, hogy szemmel tartja a nőt.

„Várj csak, várj! Te emberevő krokodilus!” - kiáltott utána gondolatban, sokat ígérően.

Öt perccel azután már mellette ült egy padon, a téren.

- Nem ismer meg? - kérdezte mosolyogva.

Az asszony ráemelte szemét, és nyugodtan vizsgálgatta.

- De igen, emlékszem. Jó estét! - Halkan, elfojtott hangon mondta, és nem nyújtott kezét.

- No? Sikerült megszerezni a könyvecskét?

- Tessék! - és már elő akarta keresni a zsebéből, ugyanolyan magamegadó kifejezéssel.

A rendőrtiszt kicsit zavarba esett.

- Hagyja csak, ne mutassa, nem kell, elhiszem. Meg nincs is jogom... vagyis... inkább mondja meg, bevált-e a számítása? - kérdezte, de magában rögtön hozzátette: „No, tessék! Mért olyan fontos ezt tudnom? És mit... finomkodom itt?! Rajta, Zoszim, vágj neki egyenest!”

De hiába noszogatta magát, mégse vágott egyenest neki. Volt ebben a nőben valami, ami nem engedte, hogy mindjárt azon a bizonyos módon közeledjék hozzá az ember.

- Hogy bevált-e? Ó, igen, hála az... - elharapta a szót, és mélyen elpirult.

- No, akkor jó. Gratulálok. Nehéz, amíg szokatlan, mi?

Az asszony most hirtelen egész felsőtestével odahajolt hozzá, arca elsápadt, eltorzult, szája sarka legörbült, mintha kiáltani akarna, de mindjárt odább is húzódott - elhúzódott, és visszaigazodott az előbbi helyzetébe...

- Nincs semmi baj!... Beleszokom - mondta tisztán, biztos hangon, és elővette zsebkendőjét, erősen kifújta az orrát.

Zoszim Kirillovicsnak elszorult a szíve ettől a mozdulatától, meg a közelségétől, nehezen állta a nyugodt, kék szemek kemény tekintetét is.

Megharagudott magára, felállt, és kezét nyújtott, szótlánul, bosszúsan.

- Isten áldja! - mondta szelíden az asszony.

Ő csak biccentett és elsietett, tökfilkónak, ostoba kölyöknek szidta magát nagy mérgesen.

„No, megállj, mátuska. Majd megtanítlak én! Megmutatom, ki vagyok! Nem fogod sokáig a nebáncsvirágot játszani nekem!” - fenyegette, miért, miért nem. És ugyanakkor jól tudta, hogy nem érdemli, semmit se vétett.

Ettől csak még dühösebb lett...

Vagy tíz nappal ezután történt, hogy a karavánszállásról a Szibériai-kikötőbe menet, egy kocsmá előtt megállította az ablakon kitóduló botrányos lárma, asszonyi sikoltozás.

- Rendőr! Segítség! - jajgatott fulladozva egy női hang. Kegyetlen ütések csattanása hallatszott, meg bútorok robaja, és minden zajt túlbömbölt egy lelkes basszus:

- Úgy kell neki! Még egyet! A képibe... a mindenit!

Podsiblo felszaladt a lépcsőn, félrelódította a kocsmahelyiség ajtajában tolongókat, és ezt látta: a kék szemű asszony egész testével áthajol egy asztal felett, bal kézzel hajánál fogva magához húz egy másik nőt, és jobbal pedig irgalmatlanul, sűrű csapásokkal üti a nő rémült és a pofonoktól már feldagadt arcát.

Égszínkéék szemét most kegyetlenül összehúzta, száját keményen összeszorította, és a szája két sarkából éles ráncok futottak le az állára: az addig olyan furcsán nyugodt arca irgalmatlanul gonosz és állati volt, látszott, hogy kész a végtelenségig így kínozni embertársát, és élvezettel kínozza. A másik, akit vert, már csak óbégatott, és ügyetlenül kapkodott, hadonászott.

Podsiblót elöntötte a düh; bőszen vágyott megtorolni valakin valamit - előretolakodott, hátulról derékon kapta a verekedő asszonyt, és magához rántotta.

Az asztal felborult, edénycserép csörömpölt, a nézők üvöltöttek, hahotáztak.

Mintha részeg volna, csak homálylottak előtte a vad, kivörösödött pofák, keményen ölelte a botrányt kavarázó nőszemélyt, és gonoszul suttozta a fülébe:

- A mindenedet! Randalírozol, mi? Botrányt csinálsz? Majd adok én neked!

Az összevert nő a földön hevert az edénycserepek között, és hisztériásan sivalkodott, zokogott...

- Az ott, méltóztatik tudni, azt mondja ennek itt: „A mindenedet, te utcai piszok, te gyalázatos!” Mire ez nyakon teremti, de hogy! Az hozzávágja a poharat teástul, ez meg: elkapja a copfját, és gyerünk, üti-veri! Úgy verte, nagyságos uram, hogy az ember szinte irigyelte. Micsoda ereje van! - írta le a verekedés menetét egy hosszú kaftános, szolgálatkész néző.

- A keservit! - ordította a rendőrtiszt, és még keményebben ölelte a nőt, érezte, hogy ő maga is verekedni szeretne.

- Kocsis! Hé, kocsis! - bömbölt le az ablakon egy kivörösödött nyakú ember, megfeszített, széles hátát furcsán elgörbítve.

- Mehetsz, egykettő... a kapitányságra! Mars! Mind a ketten! Hallod? Te is! Kelj fel! Hát te meg hol voltál? Mért nem vagy a posztodon, mi? Mafla! Vidd be őket a kapitányságra. Mozogj! Mind a kettőt... Így, ni!

A derék rendőr kivezette a két nőt a kocsmahelyiségből, hol ezt, hol azt taszítva hátba.

- Egy pohár konyakot... szódával... de gyorsan! - fordult most a pincérhez Podsiblo, és nehézkesen egy székre ereszkedett az ablak előtt. Szörnyen fáradtnak érezte magát, és haragudott mindenre és mindenkire...

Reggel, mikor elébe vezették, megint éppen olyan nyugodt és kemény volt a két égszínkék szeme, mint első találkozásukkor - egyenesen a szeme közé nézett, várta, hogy kérdezze.

Zoszim Kirillovics az asztalra vágta az aktákat, ingerült volt, és álmatlan, de mindamellett nem tudta, mivel kezdje. Az ilyenkor szokásos fejmosás és szidás valahogy nem jött ki a száján, valami rosszabbat, erősebbet szeretett volna kitalálni, hogy azt vágja az arcába.

- Hogy kezdődött? Beszélj!

- Szemétnek nevezett... - felelte az asszony nagy nyomatékkal.

- Óriási! Mit nem mondasz! - gúnyolódott a rendőrtiszt.

- Hogy merte... nem vagyok az ő fajtája...

- Uramistenkém! Hát ki vagy te?

- Én szükségből teszem... ha teszem... Ő meg...

- Mit - ő meg? Ő talán kedvtelésből csinálja, mi?

- Az?

- Az, az. No?

- Minek csinálja? Neki nincs gyereke...

- Hallod-e, jó lesz, ha befogod a szádat, te szemét. Engem nem csalsz lépre a gyerekeiddel... Most elmehetsz, de tudd meg, ha még egyszer meglátlak, huszonnégy óra alatt itt se vagy! Nincs vásár! Megértetted? Hát azért! Ismerlek benneteket! Majd adok én neked! Botrányt csapsz? Adok én neked botrányt! Te... ganéj!

Csak úgy pattantak a nyelvéről a sértőnél sértőbb szavak, egyenest az asszony arcába. Az elsápadt, szemét összehúzta, éppen úgy, mint az este a kocsmában.

- Takarodj! - ordította Zoszimov, és öklével az asztalra csapott.

- Isten legyen a bírója! - mondta hidegen, fenyegetően az asszony, és gyorsan kiment.

- Adok én neked bírót! - üvöltötte a rendőrtiszt. Élvezte, hogy sértegetheti. Kihozta sodrából a nyugodt arca, kék szemének egyenes tekintete. Mért adja a megbántott dámát? Két gyereke van! Maszlag! Szemenszedett hazugság! Van a csudát! Közönséges utcai nő, ide jött a vásárra, hogy eladja magát, és komédiázik, ördög tudja, mért... Feláldozza magát, szükségből... a gyerekeiért. Hiszi a piszi! Nyíltan vétkezni nincs ereje, hát a szükségkel takarózik. Pfúj! Ki látott ilyet!

4

Pedig volt; egy halovány, félénk kisfiú, kopott, agyonviselt diáksapkában, füle fekete kendővel lekötve, meg egy kislány, nem rászabott, túl bő, kockás vízhatlan köpenyben. Mind a ketten a Kasini-kikötő deszkastégjén álltak, és a hideg őszi szélben dideregve, halkán beszélgettek a maguk gyermeki módján. Anyjuk a hátuk mögött valami árurakásnak támaszkodott, és kék szemével gyengéden nézett le rájuk.

A fiú órá ütött: annak is kék szeme volt, fejecskéjét a szakadt ernyőjű egyensapkában minduntalan hátrafordította az anyja felé, és mosolyogva mondott neki valamit. A lányka erősen szeplős volt és hegyes orrú; nagy, szürke szeme okosan, élénken csillogott. Körülöttük a deszkákra mindenféle bugyrok, kötegek voltak lerakva.

Szeptember vége volt, reggel óta esett az eső, a parti utcát vastagon lepte a sár, hideg, nyirkos szél fújt.

A Volgán zavaros hullámok hömpölyögtek, és nagy zajjal csapódtak a partra. Zagyva, nehéz, erős lármát terjengett mindenütt... Különféle emberek futkostak ide-oda, mind izgatott volt, mind el akart jutni valahová... És a kikötőpart mozgalmas életének hátterén ez a kis csoport - a nyugodtan várakozó két gyerek az anyjával - tüstént szembe ötlött.

Zoszim Kirillovics már régen észrevette őket, és bár távol maradt, állhatatosan figyelte mind a hármukat, minden mozdulatukat látta, és valami okból szégyellte magát...

A Szibériai-kikötőből már jött a kasini hajó, amely fél óra múlva indul tovább a Volgán felfelé...

Az utasok letódultak az alsó rakpartra.

A kék szemű asszony is a gyerekeihez hajolt, aztán kiegyenesedett, teleaggatva batyukkal, göngyölegekkel és ő is lement a lépcsőn, a kicsik mögött, akik egymás kezét fogták, és ugyancsak meg voltak rakva csomagokkal...

Podsiblonak is az alsó rakparton volt dolga, nem szívesen ment le, de pár perccel azután már a pénztár közelében állt.

Ismerőse éppen akkor váltott jegyet. Nagy sárga pénztárca volt a kezében - bankjegycsomó látszott ki belőle.

- Én úgy szeretném... kérem szépen... ha lehet... a két gyereknek második osztályút, nekem meg harmadikat. Utazhatnak egy jeggyel ketten? Nem? Mégis megengedi? Köszönöm. Isten fizesse meg.

És elégedett arccal jött el a pénztártól. A gyerekek körülötte forgolódtak, ruháját rángatták, valamit kértek tőle... Meghallgatta őket és mosolygott...

- Jaj, drágáim, veszek, hát persze, hisz mondtam. Kettőt-kettőt? Talán sajnálom tőletek? No, jó... várjatok itt.

Átment a kikötőhídhöz, ahol mindenféle nyalánkságot meg gyümölcsöt árultak.

Pár perc múlva megint ott volt a gyerekeinél.

- Nesze, Varja, ez a tied, szappan... szagos ám! Szagold csak! Neked meg, Petya, bicska... látod, nem felejtettem el. Ez itt narancs, jó sok, tíz darab. Egyetek... csak ne mindet egyszerre.

A hajó kikötött. Tolakodás. Mind megtántorodtak. Az anya átfogta gyerekei vállát, magához szorította őket, és aggódalmasan tekintett körül, de mindenki nyugodt volt, és most már ő is megnyugodott, elmosolyodott. A két gyerek visszamosolygott.

Kitolták a hajóhidat, és az utasok serege a hajóra tódult.

- Megállj! Mit tolakszol, számár! - Zoszim Kirillovics eleresztette maga mellett a beszállókat, és rászólt egy ácsforma emberre, aki tele volt aggatva szerszámokkal, faragóbaltával, fűrész, fejsze és más mindenféle lógott rajta. - Az ördög! Ereszd előre a hölgyet a gyerekeivel... Több eszed lehetne, barátom - tette hozzá valamivel szelídebben, mikor a kék szemű hölgy elment mellette, és mosolyogva meghajította magát feléje, mielőtt beszállt a hajóra.

Harmadikat dudáltak.

- Horgonyt felszedni! - hangzott a parancsszó a kapitányi hídról.

A hajó megremegett, és lassan elindult...

Zoszim Kirillovics végigjártatta szemét a fedélzeten állókon, és mikor ismerősét megtalálta, tisztelettel levette sapkáját, és meghajolt.

Az asszony mély orosz bókkal felelt a hajóról, aztán buzgón keresztet vetett.

És utazott Kosztromába a két gyerekével.

Zoszim Kirillovics még egy darabig utána nézett, majd nagyot sóhajtott, és felment az alsó rakpartról a helyére. Komor volt és levert.

Görög Imre fordítása

A kán meg a fia

„Élt valamikor a Krímben egy kán, Moszolja el Aszvaabnak hívták, s volt annak egy fia, Tolajk Alhalla...”

Hátával egy arbutusz világosbarna törzsének támaszkodva, e szavakkal kezdte meséjét - az emlékekben oly gazdag félsziget egyik ősi legendáját - a vak tatár koldus; körülötte tarka köntösökben és arannyal hímzett tübetejkákban pompázó tatárok üldögéltek a köveken, amelyeket a kán egykori palotájából meghagyott az idő vasfoga. Esteledett már, s a nap lassan a tengerbe hanyatlott; vörös sugarai áttörtek a romokra boruló lombok sötét tömegén, és világos foltokban hullottak a mohlepte, repkénnyel körülfont kövekre. Zúgott a szél a platánok között, s mintha láthatatlan patakok csörgedeznének a levegőben, úgy susogtak a falevelek.

A vak koldus gyenge, reszkető hangon beszélt, s kemény szoborarcának barázdái csak nyugalmat tükröztek, semmi mást; csak úgy hömpölyögtek ajkáról a betanult szavak, egyik a másik után, s a hallgatóság előtt lassan kibontakozott a szenvedélyes érzelmekben oly dús idők képe.

„Öreg volt már a kán - mesélte a vak -, de sok-sok asszonyt tartott háremében. És az asszonyok szerették az öreg kánt, mert még volt benne erő, és lobogott ereiben a tűz, s csókjai édesek és perzselőek voltak, az asszonyok pedig ahhoz vonzódtak, akinek csókjaiban a szenvedély ereje él, még ha ősz is, még ha ráncos is, mert az erőben van a szépség, s nem a bőr hamvában meg az orcák rózsáiban.

Mind szerették a kánt, de a kán csak egyet szeretett: egy kozák rableányt, akit a Dnyeper menti sztyeppekről hurcoltak ide; őt halmozta el legszívesebben gyengédségével a hárem valamennyi asszonya közül, pedig háromszáz asszony volt a háremben, akik a föld legkülönbözőbb tájairól kerültek ide, s egytől egyig szépségesek voltak, mint a tavasz virágai. Arany életük volt ezeknek az asszonyoknak. A kán mindenféle ínycsiklandó ételeket és édességeket készíttetett a számukra, és megengedte, hogy játsszanak, táncoljanak, valahányszor csak kedvük kerekedik...

A kozák leányt azonban gyakran felhívatta magához a toronyba, ahonnan le lehetett látni a tengerre; itt aztán megörvendezettte mindazzal, amire csak egy asszony áhítozhat, s ami jókedvre derítheti: édes csemegékkel, különféle kelmékkel, arannyal és a legkülönbözőbb színű drágakövekkel, a muzsika hangjaival, távoli tájakról származó ritka madarakkal és egy szerelmes férfi tüzes csókjaival. Egész napokat töltött édeskettesben a leánnyal ebben a toronyban, itt pihenve ki élete fáradalmait. Tudta, hogy fia, Alhalla ezalatt nem engedi elhómalýosulni a fejedelemség dicsőségét; mint valami ragadozó farkas barangolja be az orosz sztyeppeket, mindannyiszor gazdag zsákmánnyal, új rabnókkal és új, dicső győzelmekkel térve meg, s amerre csak jár, rémületet és üszkös romokat, vért és holttesteket hagy maga után.

Egyszer, amikor Alhalla rajtaütött az oroszokon, hazatérése után az ünnepségek egész sorát ülték tiszteletére. Az ünnepségeken megjelent a félsziget valamennyi hercege, lakomát rendeztek és ünnepi játékokat, nyilakkal lövöldöztek a foglyok szemébe, hogy megmutassák, melyiküknek a keze ügyesebb, majd megint koccintottak, dicsőítve a vitéz Alhallát, az ellenség rémét s a fejedelemség támaszát. Az öreg kán pedig büszke volt fia dicsőségére. Jólesett arra gondolnia, hogy ha kidől az élők sorából, ilyen erős kezekben lesz a fejedelemség.

Jólesett erre gondolnia, és hogy bebizonyítsa fiának szeretetét, lakoma közben serlegét magasra emelve, így szólt hozzá, valamennyi bég és herceg jelenlétében:

- Derék fia vagy apádnak, Alhalla! Hála érte Allahnak, s dicsőíttessék az ő prófétájának neve!

És valamennyien kórusban, fennhangon dicsőítették a próféta nevét. A kán pedig ekképp folytatta:

- Nagy a mi urunk, Allah! Még életemben feltámasztotta ifjúságomat az én vitéz fiamban, s én látom öreg szemeimmel, hogy amikor elborul előttük a nap, a férgek rágják szívemet, mégis élni fogok a fiamban! Nagy a mi urunk, Allah, és Mohammed, az ő prófétája! Derék fiam van, erős a karja, és világos az elméje... Mit kívánsz atyádtól, Alhalla? Mondd csak meg, és én mindent megadok neked, amit szíved óhajt...

S az öreg kán hangja még el sem halt, mikor Tolajk Alhalla már felemelkedett ültéből. Szeme, mely izzó volt, mint a szirti sasé, és fekete, mint éjszaka a tenger, szikrázott, ahogy válaszolt:

- Add nekem az orosz rableányt, atyám és parancsolóm.

A kán hallgatott, de csak egy rövidke pillanatig hallgatott, amíg úrrá nem lett szíve remegésén. Azután megszólalt érces, szilárd hangon:

- Legyen a tiéd! A lakoma végeztével elvezetheted őt.

A merész Alhalla arca lángba borult, és sasszeme felragyogott a nagy örömtől; kihúzta magát, s így szólt atyjához, a kánhoz:

- Tudom én jól, mi az, amivel megajándékozol, atyám és parancsolóm! Tudom jól... Rabszolgád vagyok... rabod a te fiad... Vedd a véretem cseppenként... húsz halált halok érted, ha kell.

- Nem kell nékem semmi - mondta a kán, és ősz feje, amelyet egy hosszú élet és annyi hőstett dicsősége koszorúzott, mellére hanyatlott.

A lakoma csakhamar véget ért, s ők ketten elhagyták a palotát, és némán haladva egymás mellett, a hárem felé indultak.

Sötét éjszaka volt, a hold meg a csillagok elrejtőztek a felhők mögött, amelyek sűrű kárptként takarták el a mennyböltöt.

Apa és fia sokáig mentek így a sötétben, aztán egyszerre csak megszólalt el Aszrab kán:

- Fogóban vannak már éltem napjai, s egyre gyengébben ver öreg szívem, egyre fáradtabban lobog mellemben a tűz. Életembe már csak a kozák leány forró csókjai hoztak fényt és meleget. Mondd, Tolajk, mondd meg igazán: hát csakugyan annyira kell neked a leány? Vegyél el száz másikat, vedd el akár valamennyi asszonyomat, csak őt ne!

Tolajk Alhalla nem felelt, csak sóhajtott.

- Hány napom van még hátra? Bizony, napjaim meg vannak számlálva... Életem utolsó öröme ez az orosz leányka. Ő ismer és szeret; de ki fog ezután szeretni engem, a vénembert, ki, ha ő nem lesz itt? Egy se azok közül, Alhalla, egyetlenegy se!

Alhalla hallgatott...

- Hogy élhetek tovább azzal a gondolattal, hogy te tartod őt karjaidban, s ő téged csókol? A nő, Tolajk, nem ismer se apát, se fiút. A nő szemében, fiam, mi mind csak férfiak vagyunk. Rettenetesen lesznek az én utolsó napjaim... Bár szakadnának fel testemen mind a régi sebek, bár folyna el inkább a vérem, hogy ne kellene túlélnem ezt az éjszakát, fiam!

S a fiú csak hallgatott... Megálltak a hárem ajtaja előtt, és fejüket mellükre horgasztva, sokáig álltak ott. Körös-körül sötét volt, az égen felhők suhantak, s a szél dalolva, zsongva rezegtette a fák lombjait.

- Régóta szeretem már őt, atyám... - szólalt meg halkan Alhalla.

- Tudom... És azt is tudom, hogy ő nem szeret téged - felelte a kán.

- A szívem megszakad, ha csak rá gondolok.

- S az én öreg szívemet vajon miféle érzés tölti most el?

Ismét elhallgattak. Alhalla sóhajtott.

- Lám, igaza volt a bölcs mullának, mikor azt mondta nekem, hogy az asszony mindenkor csak ártalmára van a férfinak: mert ha szép, úgy más férfiakban is vágyat ébreszt, hogy birtokolják, férjét pedig a féltékenység kínjainak szolgáltatja ki; ha meg csúnya, akkor irigység emésztí a férjet, amiért másoknak szebb asszonyuk van; ha pedig se nem szép, se nem csúnya, akkor férje azzal ámítja magát, hogy szép, s mihelyt ráeszmél, hogy tévedett, megint csak szenved miatta; az asszony miatt...

- A bölcsesség nem ír a szív kínjaira - szólott erre a kán.

- Szánakozzunk egymáson, atyám...

Felemelte ekkor fejét a kán, és szomorúan nézett a fiára.

- Öljük meg őt... - szólt Tolajk.

- Te jobban szereted magadat, mint őt és engem - mondta eltűnődve, csendesen a kán.

- Csakúgy, mint te.

És újra hallgatásba merültek.

- Csakúgy, mint én, valóban - felelte komoran a kán, akit szinte gyermekké tett a fájdalom.

- Akkor hát megöljük?

- Nem bírom őt neked adni, nem bírom - mondta a kán.

- Én meg nem bírom ezt tovább elviselni. Tépd ki a szívemet, vagy add őt nekem...

A kán hallgatott.

- Vessük hát a hegyről a tengerbe.

- Vessük hát a hegyről a tengerbe - ismételte a kán fia szavát, mint a visszhang.

És beléptek a hárembe; a leány ott feküdt a földön egy pompás szőnyegen, s már aludt. Megálltak előtte és nézték; sokáig nem vették le róla tekintetüket. Az öreg kán szeméből könnyek peregtek ezüst szakállára, s úgy csillogtak ott, mint a gyöngyök. De a fiú szikrázó szemmel állt ott, s fogcsikorgatva fojtva vissza égő szenvedélyét, felkeltette a kozák leányt. A leány felébredt, s orcája fölött, mely üde és rózsás volt, akár a hajnal - mint két búzavirág, nyíltak ki szemei. Nem vette észre Alhallát, s odanyújtotta a kánnak cseresznyepiros ajkait:

- Csókolj meg, sasom!

- Készülj fel... velünk kell jönnöd - szólt halkán a kán.

Ekkor a leány megpillantotta Alhallát s a könnyeket a sas szemében, s mert eszes leány volt, egyszerre mindent megértett.

- Megyek - mondta. - Megyek. Sem egyiké, sem másiké ne legyek, így döntöttetek? Nem is dönthetnek másképp az ily erős szívek. Megyek hát.

És némán nekiindultak hármasan a tenger felé. Szűk ösvényeken haladtak, és a szél zúgott, hangosan zúgott...

Törékeny volt a leánya, hamar elfáradt; csakhogy büszke is volt, s nem akarta megmondani nekik...

S amikor a kán fia észrevette, hogy el-elmarad, azt kérdezte: - Félsz?

A leány rávillantotta szemét, és vérző lábára mutatott...

- Engedd, hogy vigyelek - szólt Alhalla, és kinyújtotta feléje kezét. Ám a leány a vén sas nyaka köré fonta a karját. A kán felkapta őt, könnyedén, mint egy pelyhet, és vitte; s a leány, a kán karján kuporogva, széthajtotta az ágakat annak arca előtt, nehogy valamelyik megsértse a szemét. Sokáig mentek így, s a távolból már hallani lehetett a tenger zúgását. Ekkor Tolajk, aki kettejük mögött haladt az ösvényen, így szólt atyjához:

- Engedj előre engem, máskülönben még kedvem támad, hogy törömet nyakadba döfjem.

- Menj csak; Allah majd vagy megbüntet az indulatodért, vagy megbocsátja, az ő akarata szerint. Én, az atyád, megbocsátok neked. Tudom, mi az: szeretni.

És íme, már ott hullámozott alattuk a mélyben a tenger - komoran, feketén és parttalanul. Tompán daloltak a hullámok a szirt lábánál. Sötét volt odalent, hideg és félelmetes.

- Ég veled - szólt a kán, és megcsókolta a leányt.

- Ég veled - szólt Alhalla, és meghajolt előtte.

A leány egy pillantást vetett a mélybe, ahol a hullámok énekeltek; visszahőkölt és kezét keblére szorította.

- Dobjatok le - mondta nekik...

Alhalla kinyújtotta feléje kezét és felnyögött, de a kán ekkor karjába zárta a leányt, és erősen magához szorítva, megcsókolta, majd magasan a feje fölé emelve, levetette a szikláról a tengerbe.

Odalent csobogtak és daloltak a hullámok, s zúgásuk oly hangos volt, hogy egyikük sem hallotta, mikor zuhant a leány teste a vízbe. Kiáltás sem hallatszott, semmi, de semmi. A kán leroskadt a sziklára, és hallgatagon tekintett alá, a sötét messzeségbe, ahol a tenger és a felhők összeborultak, s ahonnan hömpölyögve verődtek a szirthez a zúgó és tompán morajló hullámok. Süvöltő szél lengette a kán ősz szakállát. Tolajk két kezébe temetve arcát ott állt apja mellett, némán és mozdulatlanul, mint egy kőszobor. Múlt az idő, az égen, a szélről úzve, egymás után suhantak el a felhők. Sötétek voltak és súlyosak, mint az öreg kán gondolatai, aki a tenger fölött a magas szirten elnyúlva feküdt.

- Menjünk, atyám - szólott Tolajk.

- Várj még... - suttozta a kán, mintha fülelne valamire. És megint eltelt sok idő, odalent morajlottak a hullámok, és a szél vadul ostromolta a szirtet, süvöltve a fák lombjai között.

- Menjünk, atyám...

- Várj még...

S nem egyszer ismételte meg Tolajk Alhalla:

- Menjünk, atyám...

De a kán nem mozdult arról a helyről, ahol elvesztette öreg napjainak utolsó örömét.

Ám minden véget ér egyszer. A kán felállt, büszkén és hatalmasan, és szemöldökét ráncolva, így szólt:

- Menjünk...

Elindultak tehát - de a kán csakhamar megállt.

- Miért is megyek én voltaképpen, Tolajk, és hová? - fordult fiához. - Minek is éljek most már tovább, amikor ő jelentette számomra az egész életet? Aggastyán vagyok, senki nem fog szeretni többé - ha pedig senki nem szeret, nincs értelme tovább élni ezen a világon.

- Dicsőség övez, és gazdag vagy, atyám...

- Add nékem az ő egyetlen csókját, s vedd érte mindezt jutalmul. Holt dolgok ezek, csak az asszony szerelme élő. Aki nem ismer ilyen szerelmet, annak élete sincs; koldus az ilyen ember, és nyomorúságosan tengeti napjait. Ég veled, fiam, Allah áldása legyen rajtad, és kísérje minden napod és éjszakád egész életeden át - mondta a kán, és arccal a tenger felé fordult.

- Atyám - kiáltotta Tolajk -, atyám!...

Ennél többet nem tudott mondani, mert semmit nem mondhatunk annak, akire rámosolyog a halál - nincs olyan szó, amely még egyszer felébreszthetné lelkében az életkedvet.

- Hagyj engem...

- Allah...

- Ő mindent tud...

A kán gyors léptekkel a szakadék széléhez sietett, és levetette magát a mélybe. Fia nem tudta meggátolni, nem volt rá ideje. És ezúttal sem hallatszott semmi odalentről - sem kiáltás, sem a zuhanás zaja. Csak a hullámok morajlottak, s a szél fújta vad dalait.

Tolajk Alhalla még sokáig nézett alá a mélybe, majd fennhangon így fohászkodott:

- Adj nékem is ily erős szívet, ó, Allah!

És megindult a sötét éjszakában.

„Így halt meg Moszolajma el Aszrab kán, s így lett a Krím kánja Tolajk Alhalla...”

Tábor Béla fordítása

Varenyka Oleszova

Néhány nappal azután, hogy egyik vidéki egyetem magántanárává nevezték ki, Ippolit Szergejevics Polkanov sürgőnyt kapott hűgától, aki egy erdős Volga menti járásban élt a birtokán.

A távirat röviden így szólt:

„Férjem meghalt, az Isten szerelmére azonnal gyere, segíts rajtam. Jelizaveta.”

Ez a nyugtalanító hívás kellemetlenül érintette Ippolit Szergejevicset, felforgatta terveit, és elrontotta hangulatát. Már elhatározta ugyanis, hogy a nyarat egyik barátjánál tölti falun, sokat dolgozik, hogy ősszel tisztességesen megtarthassa előadásait; most meg el kell utaznia, ezeregynéhány versztányira Pétervártól és szolgálati helyétől, hogy vigasztaljon egy asszonyt, aki elvesztette urát, pedig - levelei szerint ítélve - nem is élt vele valami nagyon boldogan.

Négy évvel ezelőtt látta hűgát utoljára, ritkán írtak egymásnak, és régóta csak amolyan formális viszony volt köztük, mint általában olyan rokonok közt, akik távol élnek egymástól, és különböző az érdekkörük. A távirat felidézte benne hűga férjének emlékét. Jóindulatú ember volt, szeretett jól enni-inni. Kerek arcát vékonyka, vörös erek hálózta be, apró szeme derűsen nézett a világba, a ballal ravaszkan hunyorítani szokott, és édeskésen mosolygott, amikor gyalázatos francia kiejtéssel énekelt:

*Regardez par ci, regardez par là...*⁹

Ippolit Szergejevics alig akarta elhinni, hogy ez a vidám cimbora meghalt, hiszen az effajta könnyű fajsúlyú emberek sokáig szoktak élni.

Hűga megvető elnézést tanúsított férje gyengéivel szemben; mint eszes asszony, megértette, hogy csak borsót hányna a falra. Nem valószínű, hogy nagyon bántódott férje halála miatt. Polkanov mégis kényelmetlennek találta, hogy hűga kérését visszautasítsa. Utóvégre ott is éppen olyan jól dolgozhat, mint bárhol másutt...

Elhatározta tehát, hogy utazik; két héttel később, egy meleg júniusi estén - fáradtan a negyvenversztás úttól, amelyet a kikötőből a faluig kocsin kellett megtennie - ott ült hűgával szemben a parkra nyíló teraszon, és itta a jóízű teát.

A terasz párkánya mellett buján virágzott az orgona és az akác; a nap ferde sugarai átvillantak a sűrű lombokon, és finom, arany szalagokként lebegtek a levegőben. Cifra árnyékok rajzolódtak az asztalra, amelyet a falusi konyha csemegéi borítottak. A levegő telítve volt a nedves, átmelegedett föld szagával, a hárs meg az orgona illatával. A parkban teli torokból csicseregtek a madarak; néha egy-egy darázs vagy méh szállt a teraszra, és fontoskodva zümmögött az asztal fölött, amíg Jelizaveta Szergejevna egy szalvétával dühösen hadonászva el nem hessegette.

Polkanov máris meggyőződött arról, hogy hűga - amint előre gondolta - nem vette nagyon a szívére férje halálát; az asszony kutatóan nézegette bátyját, s ugyanakkor mintha valamit el akart volna titkolni előtte. Polkanov azt várta, hogy egy ideges, sápadt, elgyötört asszony fogadja majd. Ehelyett kerek arcú, napbarnított, egészséges nő tekintett rá nyugodtan, magabiztosan okos, nagy, világos szemével. Ez kellemesen meglepte, és miközben hűga szavait hallgatta, igyekezett kihámozni belőlük azt, amit az asszony elhallgat.

⁹ Tekints ide, tekints oda...

- El voltam rá készülve... - mondta nyugodt alt hangján, amely különösen a magasabb fekvésekben csengett szépen. - A második szélütés után már naponta panaszkodott, hogy szúr a szíve, kihagy a pulzusa, meg hogy álmatlanságban szenved... Azt mondják, hogy ott nagyon izgatott volt és kiabált... Előző este vendégségben volt Oleszovnál... tudod, szomszédunk, földbirtokos, nyugalmazott ezredes, iszákos és cinikus fráter, jóformán mozdulni sem tud a podagrától... Különbö van egy lánya, én mondom neked, valóságos kincs... Majd megismerkedtek!

- Ha elkerülhetetlen - szólt közbe Ippolit Szergejevics; és mosolyogva nézett hűgára.

- Elkerülhetetlen! Gyakran jár hozzánk, és ezentűl természetesen még gyakrabban eljőn - válaszolta az asszony, és szintén mosolygott.

- Talán vőlegényt keres? Én nem vagyok alkalmas erre a szerepre.

Az asszony figyelmesen nézte bátyja tojásdad, sovány arcát, kis, hegyes, fekete szakállát és magas fehér homlokát.

- Miért ne lennél alkalmas? Én persze csak úgy, minden hátsó gondolat nélkül hoztam szóba az Oleszov lányt... Majd megtudod, hogy miért, ha meglátod. De mondd csak, te nem gondolsz arra, hogy megnősűlj?

- Egyelőre nem - felelte Ippolit kurtán, és világosszűrke, száraz pillantású szemét hűgára emelte.

- No, igen - mondta Jelizaveta Szergejevna elgondolkozva -, ezt a lépést harmincéves korban megtenni: késő is, korai is...

Ippolitnak tetszett, hogy hűga nem sokat beszélt az ura haláláról; azt viszont nem értette, hogy tulajdonképpen miért hívta magához olyan ijedten.

- Nősűlni húszéves vagy negyvenéves korban kell - folytatta Jelizaveta Szergejevna -, mert akkor kisebb az esélye annak, hogy az ember önmagát vagy a másikat megcsalja... De ha mégis megtörténik, akkor az előbbi esetben érzelmeid üdesége lehet a kárpótlás, az utóbbiban pedig... legalább külső pozíció; hiszen negyvenéves korára már majdnem mindenki komoly pozícióba kerül.

Ippolit úgy érezte, hogy hűga mindezt inkább saját magának, mint neki mondja; hallgatott, hátradőlt a karosszékekben, és nagyokat szippantott a fűszeres levegőből.

- Amint már mondtam, a halála előtti estén Oleszovnál volt. Természetesen ittak. Hát így aztán... - Jelizaveta Szergejevna szomorúan csóválta fejét. - Most egyedűl maradtam... Igaz, hogy a házasságom harmadik éve óta lélekben már egyedűl éltem. Most azonban különös helyzetbe kerültem! Huszonnyolc éves vagyok, még nem is éltem, csak a férjemmel meg a gyerekekkel voltam elfoglalva... A gyerekek meghaltak... Most mi vagyok én? Mit csináljak, hogyan éljek? Eladnám ezt a birtokot és külföldre utaznék, de a megboldogult bátyja igényt tart az örökségre, és valószínű, hogy perre kerül a dolog. Én azonban törvényes alap nélkül semmit sem akarok átadni a tulajdonomból, és úgy látom, hogy a sógorom követelése jogtalan! Neked mi a véleményed erről?

- Tudod, hogy nem vagyok jogász - mosolygott Ippolit Szergejevics. - Mindenesetre meséld el a dolgot... majd meglátjuk... Írt neked ez a sógor?

- Írt... mégpedig meglehetősen gorombán. Nagy kártyás, tönkrement, zűllött ember... Az uram nem szerette, pedig sokban hasonlítottak egymáshoz.

- Majd meglátjuk! - ismételte Ippolit Szergejevics, és elégedetten dörzsölgette kezét. Örült, hogy megtudta, miért hívta a húga; nem szeretett semmi bizonytalant, semmi homályosat. Mindenekfölött meg akarta őrizni lelki egyensúlyát, és ha bármiféle bizonytalanság fenyegette ezt az egyensúlyt, homályos nyugtalanság, ingerültség vett rajta erőt, és nem nyugodott addig, amíg fel nem derítette az érthetlent, s bele nem illesztette világszemléletébe.

- Őszintén szólva, megijesztettek ezek az esztelen követelések - mondta halkán Jelizaveta Szergejevna, de nem nézett bátyjára. - Fáradt vagyok, Ippolit, úgy szeretnék pihenni, és megint kezdődik valami!

Nagyot sóhajtott, felemelte bátyja teáscsészéjét, és tovább beszélt. Csüggedt hangja meglehetősen idegesítette Ippolitot.

- Nyolc esztendeig éltem olyan emberrel, mint az uram. Azt hiszem, ez jogot ad arra, hogy kipihenjem magam. Más asszony, akinek nincs olyan fejlett kötelességérzete, és kevésbé tisztességes, az én helyemben már régen lerázta volna magáról a súlyos láncokat; én azonban viseltem, pedig nagyon nyomtak. És a gyerekek halála... Ah, Ippolit, ha tudnád, mennyit szenvedtem, amikor elvesztettem őket!

Ippolit részvevő tekintettel nézett húga arcába, de a panaszok nem hatották meg. Nem tetszett neki az a mód, ahogyan mondta. Könyvszaga volt a beszédnek - a mélyen érző emberek szava más. Jelizaveta Szergejevna világos szemének pillantása furcsán rebtent ide-oda, és ritkán nyugodott meg egy ponton. Taglejtései lágyak és óvatosak voltak, s karcsú testének minden porcikájából áradt a belső hidegség.

Vidám kis madár szállt a terasz párkányára; egyet-kettőt ugrott, aztán tovább repült. A testvérek követték tekintetükkel, és pár pillanatig hallgattak.

- Jár hozzád valaki? Olvasol? - kérdezte aztán Ippolit; cigarettára gyújtott, és arra gondolt, milyen jó lenne ezen a szép, nyugodt estén, egy kényelmes karosszékből némán hallgatni a levelek suttozását, megvárni az éjszakát, amely jön, hogy elaltassa a természet hangjait, és felgyújtsa a csillagokat...

- Varenjka szokott eljönni, meg ritkán Banarceva... Emlékszel rá?... Ljudmila Vasziljevna... Ő is rosszul él a férjével, de legalább nem zavartatja magát. A férjemhez sok férfi járt, de érdekes egy sem. Senki se volt, akivel szót válthattam volna... Gazdaság, vadászat, zemsztvo-viták, pletykák: ez volt minden, amiről beszéltek... De különben van itt egy... ügyészjelölt... Benkovszkij... nagyon művelt fiatalember. Nem emlékszel Benkovszkijékre? Várj csak! Éppen jön!

- Ki jön? Benkovszkij? - kérdezte Ippolit Szergejevics.

A férfi kérdése megneveltette Jelizavetát: nevetve kelt fel székéről, és egészen más, új hangon mondta:

- Varenjka!

- Úgy?!

- Kíváncsi vagyok, hogy tetszik neked... Itt mindenkit meghódított. De a lelke nyomorék. Különben magad is meglátod!

- Nem nagyon akarom... - mondta Ippolit egykedvűen, és elnyújtózott a karosszékből.

- Rögtön jövök! - szólt Jelizaveta Szergejevna és eltávozott.

- És ha akkor jön, amikor még nem vagy itt? - kérdezte nyugtalanul a bátyja. - Kérlek, ne menj ki, inkább én megyek!

- De hiszen rögtön jövök! - kiáltott vissza húga a szobából.

Ippolit Szergejevics homlokát ráncolva ült a karosszékekben, és kinézett a parkba. Gyors lódobogás hallatszott, és kavics csikorgott a kerekek alatt...

Polkanov nézte az alkonyi szürkületbe burkolózó vén hársfákat... Ágaik illatozó, sűrű, zöld boltívbe fonódtak, és a sok-sok öreg, rücskös kérgű, töredezett ágú fa olyan volt, mint egy élő, összetartó nagy család, amelynek tagjait összefűzi a fény felé való törekvés. De kérgükre sárgászöld moha telepedett, gyökereikből tömérdek új hajtás sarjadt - ezért volt a hatalmas fákon annyi elszáradt ág, amely élettelen csontvázként meredezett a levegőbe.

Ippolit Szergejevics nézte a fákat, és szeretett volna elszunnyadni a karosszékekben, a vén park illatában.

A fák törzsei és ágai közül kiragyogott az ég bíbora, és az alkonyi háttérben a fák még zordabbnak, még szikárabbnak látszottak. A fasorban - amely a teraszról kiindulva beleveszett a távol ködébe - sűrű árnyak imbolyogtak; percről percre nagyobb lett a csend, amely fantasztikus látomásokat ébresztgetett. A férfi képzelete átadta magát az est varázsának, és az egyik árnyban egy ismerős asszony körvonalait, mellette saját magát vélte felismerni. Szótlanul lépkedtek a fasorban a messzeség felé; az asszony hozzásimult, és ő érezte a nő testének melegét.

- Jó estét! - bűgött egy zengő hang.

Ippolit Szergejevics felugrott, és kissé zavartan megfordult.

Középtermetű, szürke ruhás fiatal lány állt előtte. Fején légies, fehér fátyolféle libegett, olyan-forma, mint egy menyasszonyi fátyol. Ez volt minden, amit a férfi az első pillanatban észrevett.

A lány kezét nyújtott.

- Ippolit Szergejevics, ugye? Oleszova... Tudtam, hogy ma érkezik, hát eljöttem megnézni, milyen. Még sohasem láttam tudóst... és el sem tudtam képzelni, milyen lehet.

A férfi kezét meleg, erős kis női kéz szorította meg. Szótlanul meghajolt, és közben bosszankodott, mert zavarba jött; arra számított, hogy otromba és leplezetlen kacérságot pillant meg arcán, ha feltekint; de nagy, sötét, becsületes nézésű, kedvesen mosolygó szemet és szép arcot látott. Eszébe jutott, hogy éppen ilyen, egészséges szépségben büszke arcot látott egy régi olasz képen. Annak is ilyen telt kis ajka volt, magas, boltozatos homloka és óriási nagy szeme.

- Bocsásson meg... mindjárt szólok, hogy hozzanak lámpát... Tessék, foglaljon helyet - szólt akadozva Ippolit.

- De kérem, ne fáradjon! Én itt úgyszólván itthon vagyok! - mondta a lány, és leült az ő helyére.

Ippolit Szergejevics az asztalnál állt, és szemügyre vette a lányt, noha tudta, hogy ez nem illik, és most beszélnie kellene. De a lány egyáltalán nem jött zavarba fürkésző tekintetétől. Megkérdezte: milyen volt az útja, tetszik-e a falu, sokáig marad-e? Ippolit kurtán válaszolgatott; kábult volt, mint akit fejbe vernek, és máskor világos értelmét teljesen megzavarták a hirtelen támadt, zűrzavaros érzések. Elragadtatást érzett, de ugyanakkor haragudott saját magára, és valami félelemmel határos kíváncsiság gyötörte. Virágzó, egészséges lány ült vele szemben hátradőlve karosszékekben, feszes ruhája kiemelte vállát, keblét; parancsoló, csengő hangon jelentéktelen dolgokról beszélt, amint ez idegen emberek közt szokás, ha először találkoznak. Sötét gesztenyeszín haja fürtösen göndörödött, szemöldöke sötétebb volt hajánál. Lebarnult

nyakán, rózsaszín füle mellett lüktetett a bőre, elárulva, hogy hevesen kering a vére; amikor nevetett, állán gödröcske támadt, és ilyenkor kivillogtak apró, hófehér fogai. Ruhája minden ráncából csábító inger áradt. Volt valami ragadozó húsos ajkai mögül kikandikáló kis fogaiban; tartásának természetes bája az elkényeztetett macska kecsességére emlékeztetett.

Polkanov úgy érezte, hogy lénye kettéhasadt: az egyik fele megmámorosodott ettől az érzéki szépségtől, amelyet rabszolgai alázattal bámult; a másik fele viszont mindezt gépiesen megállapította az elsőről. Válaszolgatott a lány kérdéseire, maga is kérdezett egyet-mást, de közben egy pillanatra sem tudta levenni tekintetét csábító alakjáról. Magában már úgy jellemezte, hogy „pompás nőstény”; kinevette saját magát, de mindez nem szüntette meg újonnan támadt kettősségét.

Most megjelent a teraszon Jelizaveta Szergejevna, és így kiáltott: - Milyen fürge! Ott keresem, és itt van!

- A parkon keresztül jöttem.

- Már megismerkedtetek?

- Ó, igen! Azt gondoltam, hogy Ippolit Szergejevics legalábbis kopasz!

- Tölthetek teát?

- Kérek...

Ippolit Szergejevics a parkba vezető lépcsőhöz ment. Kezével az arcát, ujjával a szemét törölte meg, mintha a port akarná letörölni róla. Szégyellte önmaga előtt a hirtelen érzelemvihart, amelyet sehogy sem tudott leküzdeni, szégyenérzése azonban hamarosan a lány elleni ingerültséggé változott. Magában az egész jelenetnek ezt a címet adta: „kozákroham a vőlegényért” - és elhatározta, hogy megmutatja, mennyire közömbös neki a leány kihívó szépsége.

- Itt alszom nálad, és holnap egész nap ittmaradok - mondta a lány Jelizaveta Szergejevának.

- És mi lesz Vaszilij Sztjepanoviccsal? - kérdezte csodálkozva az asszony.

- Megérkezett Lucsickaja néni... Hiszen tudod, apa mennyire szereti...

- Bocsásson meg - szólalt meg Polkanov -, nagyon fáradt vagyok, lepihenek...

Meghajolt és elment. Varenjka helyeslőn utánaszólt:

- Már régen le kellett volna feküdnie!

A lány szavaiból mást, mint jóakarátú kedvességet nem vehetett ki, mégis megállapította, hogy ez a kedvesség hízélgés és nem őszinte.

A megboldogult házigazda dolgozószobáját rendezték be számára. A szoba közepén nagy, ormóttan íróasztal állt, mellette tölgyfaszék; az egyik falnak csaknem teljes hosszában széles török dívány húzódott; a szemközti fal mellett harmónium és két könyvszekrény. A szoba berendezését néhány párnázott szék egészítette ki, dohányzóasztalka a dívány mellett és egy sakkasztal az ablak előtt. A mennyezet alacsony, füstös; a falakon durva, aranyozott rációkba foglalt képek és rézmetszetek sötétlettek. Minden nehéz és ósdi volt, és kellemetlen szagot árasztott.

Az asztalon kék burás, nagy lámpa, amely fényét a padlóra vetítette.

Ippolit Szergejevics megállt a padlón fénylő kör szélénél, és valami megfoghatatlan nyugtalanság kellemetlen érzésével nézegette a szoba ablakait. A két ablakon keresztül a közeledő éjszaka homályából kisötétlettek a fák körvonalai. Kinyitotta az ablakokat. A szoba megtelt hársfavirág-illattal és ugyanekkor üde, bűgő kacagás repült be.

A díványon már elkészítették fekhelyét. Ehhez elég volt a dívány fele. Ippolit megnézte és kioldotta nyakkendőjét. De azután hirtelen mozdulattal karosszéket taszított az egyik ablak mellé, és homlokát ráncolva leült.

Valami érthetetlen szorongás bántotta és bosszantotta. Ritkán volt elégedetlen önmagával, s ha elfogta is ez az érzés, akkor sem erősen, és nem is tartott sokáig; egykettőre megbirkózott vele. Szentül hitte, hogy az ember megértheti és meg is kell értenie saját érzelmi hullámlásait, és azokat kifejlesztheti vagy elnyomhatja; amikor arról beszéltek előtte, hogy milyen titokzatosan bonyolult az ember lelki élete, gúnyosan mosolygott, és ezt az állapotot „metafizikának” nevezte.

Azt kérdezte önmagától: lehetséges-e, hogy egyetlen találkozás ezzel az egészséges és szép lánnyal - aki nyilván nagyon érzéki és ostoba - ilyen különös hatással lehet rá? És amikor az este benyomásait sorjában, gondosan megvizsgálta, kénytelen volt elismerni, hogy - lehetséges! No, igen, de ez csak úgy történhetett, hogy a lány váratlanul rohamozta meg józan eszét, ami viszont csak azért eshetett meg, mert nagyon elfáradt az utazástól, és abban a pillanatban, amikor a lány megjelent előtte, éppen álmodozott, vagyis szokatlan lelkiállapotban volt.

Ez az okfejtés némiképp megnyugtatta, ám a következő pillanatban újra feltűnt előtte Varenyka telt, leányos szépsége. Gyönyörködött ebben a látomásban, lehunyta szemét, és idegesen nyelte cigarettája füstjét - gyönyörködött benne, de bírálhatta is.

„Lényegében - gondolta - közönséges teremtés: sok a vér és az izom, kevés az ideg. Naiv arca nem intelligens, és a büszkeség, amely mély tűzű, sötét szeme tekintetében lobog, olyan nő büszkesége, aki tisztában van szépségével, és akit a férfiak bókjai elkényeztettek.” Húga azt mondta, hogy Varenyka minden férfit meghódított. Bizonyosan megkísérli majd, hogy őt is meghódítsa. Csakhogy ő azért jött ide, hogy dolgozzék, és nem azért, hogy ostobaságokat csináljon; ezt hamarosan megérteti majd a lánnyal.

„De nem gondolok-e rá túl sokat? Hiszen csak most láttam először!” - villant át agyán.

A hold óriási vérpiros korongja kiemelkedett a park fái mögül; olyan volt, mint egy mesebeli szörnyeteg szeme. A távolból a falu zsongása hallatszott. Az ablak alatt, a fűben olykor halk nesz: most indul vadászatra a vakondok vagy a sündisznó. Valahol fülemüle csattog. A hold olyan lassan emelkedett, mintha értené pályafutása végzetes szükségességét, és ebbe belefáradt volna...

Polkanov kidobta az ablakon kialudt cigarettáját, levetkőzött, és eloltotta a lámpát. A sötétség beözönlött a szobába, és a fák közelebb húzódtak az ablakokhoz, mintha be akartak volna nézni. A szoba padlóján két sápadt holdsugárból szőtt szalag hevert...

A dívány rugói megnyikordultak. Ippolit Szergejevics élvezte a hűvös, frissen mosott ágyneműt, kinyújtózott, és mozdulatlanul feküdt a hátán...

Már félálomban volt, amikor ablaka alatt halk, óvatos léptek hallatszottak, és egy mély hang suttogott:

- Marja... Itt vagy?

Polkanov mosolyogva aludt el.

Reggel, amikor a szobát megvilágító éles napfény felébresztette, ismét mosolygott, mert eszébe jutott a lány. Gondosan öltözve, szárazon és komolyan jelent meg a teánál, ahogy egy tudóshoz illik. De amikor a reggelizőasztal mellett csak hűgát találta, önkéntelenül kiszaladt a száján:

- Hát hol van?

Hűga huncut mosolya megakadályozta abban, hogy befejezze kérdését, s ezért szó nélkül leült az asztal mellé. Jelizaveta Szergejevna figyelmesen szemügyre vette bátyja öltözetét, és rendületlenül mosolygott. Ez a sokatmondó mosoly bosszantotta Polkanovot.

- Már régen felkelt. Együtt mentünk fürödni, és most valószínűleg a parkban van, nemsokára vissza kell jönnie - mondta Jelizaveta Szergejevna.

- Ez aztán pontos jelentés! - szólt Polkanov nevetve. - Légy szíves, vited a szobámba a bőröndjeimét.

- Ki is csomagoltassam?

- Nem, nem, nem kell! Majd én magam, mert összekevernek mindent... Az egyik bőröndben bonbon és néhány könyv van számodra.

- Köszönöm! Ez kedves tőled... De itt van Varenka!

A lány megjelent az ajtóban. Könnyű, fehér, bő ráncú ruha volt rajta. Olyanfélé volt ez a ruha, mint amelyet kislányok szoktak viselni, és Varenka valóban úgy festett ebben a ruhában, mint egy kislány. Egy percre még ott állt az ajtóban és megkérdezte:

- Csak nem rám vártatok? - és nesztelenül, mint egy felhő, odalépett az asztalhoz.

Ippolit Szergejevics némán meghajolt. Amikor megszorította a lány kezét, finom ibolyaillatot érzett, amely a lányból áradt.

- De beillatosítottad magad! - kiáltott fel Jelizaveta Szergejevna.

- Talán erősebben, mint máskor? Szereti a parfümöt, Ippolit Szergejevics? Én nagyon! Amikor nyílik az ibolya, minden reggel szedek, és szédörzsölöm a kezemen. Ezt még gimnáziumban tanultam... Maga szereti az ibolyát?

Ippolit itta a teáját, és nem nézett a lányra; de arcán érezte tekintetét.

- Eddig még nem gondolkoztam azon, hogy szeretem-e vagy sem - felelte szárazon és vállalt vont. De amikor ránézett a lányra, akaratlanul elmosolyodott. A hófehér ruha még jobban kiemelte Varenka arcának rózsás pirosságát, mély tűző szeme boldog életörömmel csillogott. Egészség, üdeség, öntudatlan boldogság sugárzott egész lényéből. Szép volt, mint egy derűs májusi nap északon.

- Még nem gondolkozott rajta? - kiáltotta. - Hogy lehet az? Hiszen botanikus!

- De nem vagyok virágkertész - mondotta kurtán, de rögtön utána bosszúsán gondolt arra, hogy talán gorombán felelt a lánynak, és elfordította arcát.

- Hát a botanika és a virágkertészet nem egy és ugyanaz? - kérdezte Varenka pillanatnyi gondolkodás után.

Jelizaveta Szergejevna fesztelenül felkacagott. Polkanov úgy érezte, hogy ez a nevetés most bosszantja, és sajnálattal állapította meg magában:

„Igen, ez a lány ostoba!”

Később aztán, amikor megmagyarázta a botanika és a virágkertészet közti különbséget, ítéletét enyhítette azzal, hogy Varenyka nem ostoba, csupán tudatlan. Mialatt komolyan és értelmesen magyarázott, a lány úgy nézett rá, mint figyelmes tanítvány a tanítójára, és ez tetszett Polkanovnak.

- U-u-úgy! Hát ez így van? - álmélkodott Varenyka. - És, mondja, érdekes tudomány a botanika?

- Hm... Nézze, a tudományokat abból a szempontból kell vizsgálni, hogy mennyiben hasznosak az emberiségnek! - magyarázta és felsóhajtott. A lány tudatlansága növelte rokonszenvét. Varenyka elgondolkozott, és kanálát csészéje szélén kocogtatva tovább érdeklődött:

- De hát mi haszon származhat abból, ha tudja például, hogyan terem a bogáncs?

- Ugyanaz a haszon, ami abból származik, hogy az élet jelenségeit egy emberen tanulmányozzuk!

- Az ember és a bogáncs - mondotta mosolyogva a lány. - De vajon az a bizonyos „egy” ember úgy él, mint a többi?

Polkanov furcsának találta, hogy Varenykát nem fárasztja ez az érdektelen beszélgetés.

- Hát én talán úgy eszem és iszom, mint a parasztok? - folytatta Varenyka komolyan, és összevonta szemöldökét. - És talán sokan élnek úgy, mint én?

- Miért? Hogyan él ön? - kérdezte Ippolit Szergejevics, mert érezte, hogy ez a kérdés megváltoztathatja a beszélgetést.

- Hogyan élek? - kiáltott fel a lány. - Jól! - és gyönyörűségében még a szemét is lehunyta. - Tudja, reggel felébredek, és ha szép napos az idő, rögtön rém jókedvű leszek! Úgy érzem, mintha valami nagyon drága és szép holmit kaptam volna ajándékba, amit már régen kívántam... Szaladok fürödni, a mi folyókba, ott források ömlenek, és olyan hideg a vize, hogy csak úgy éget! Vannak nagyon mély helyek is, a partról egyenesen fejest ugrom a vízbe! Zsupsz! Valósággal éget a víz! Az ember úgy ugrik bele, mint egy mély szakadékba... Zúg a fejem... Aztán felbukkanok a víz színe fölé... ki a vízből... a nap bámul és kacag... Aztán az erdőn át hazamegyek, virágot szedek, szívom az erdei levegőt, hogy valósággal mámoros leszek tőle; hazaérek, kész a tea! Teázom, előttem a virágok, és a nap is rám néz... Ha tudná, mennyire szeretem a napot! Aztán kezdődik a napi elfoglaltság, a háztartás... de mindenki szeret, és rögtön megértik, mit akarok, és engedelmeskednek... minden megy, mint a karika-csapás egészen estig... Lenyugszik a nap, felkelnek a csillagok meg a hold... minden olyan nagyon szép és mindig új! Érti ezt? Én nem tudom megmagyarázni, hogy miért olyan szép az élet, de ezt biztosan maga is érzi, igaz? Talán érti is, hogy miért olyan szép és érdekes az élet?

- Természetesen! - helyeselt Polkanov, aki legszívesebben a kezével törölte volna le húga arcáról az állandó gúnyos mosolyt.

Nem vette le tekintetét Varenykaról, leplezetlenül gyönyörködött a fiatal lányban, aki valósággal reszket az igyekezettől, hogy neki is átadja az egész lényét betöltő életörömét.

- És a tél? Szereti a telet? Minden olyan fehér, egészséges, hetyke, kihívó...

Éles csöngetés szakította félbe szavait. Jelizaveta Szergejevna csengetett, és amikor egy magas, kerek arcú, pajkos tekintetű csinos szobalány jött be, fáradt hangon így szólt:

- Szedje le az asztalt, Mása!

Aztán gondterhes arccal ide-oda járkált a szobában, hangosan csattogva cipőjével.

- Untattam a fecsegésemmel?
- Szó sincs róla! - tiltakozott a férfi.
- De komolyan... Mondja, ostobának tart?
- De hát miért?! - kiáltott fel Ippolit Szergejevics, és magában csodálkozott, hogy ez a kiáltás milyen forrón és őszintén tört ki belőle.
- Nézze, én vad vagyok... műveletlen... De nagyon örülök, hogy beszélgethetek magával... mert maga tudós és olyan... azaz... egyáltalán nem olyan, mint amilyennek elképzeltem.
- Milyennek képzelte el? - tudakolta Polkanov mosolyogva.
- Azt gondoltam, hogy örökösen csak bölcsességeket beszél majd, hogy ez nem így van, hanem úgy... és mindenki buta, csak én vagyok okos! A papához egyszer látogatóba jött egy barátja, az is ezredes, mint apa, és tudós, mint maga. Csakhogy ő haditudós... Hogyan is nevezik ezeket?... Szóval vezérkari... és szörnyen nagyképű volt. Szerintem alapjában semmihez sem értett, egyszerűen csak hencegett...
- Tehát azt képzelte, hogy én is olyan vagyok? - kérdezte Ippolit Szergejevics.

Varenyka zavarba jött, elpirult, felugrott a székről, fel és alá futkosott a szobában, és zavartan dadogta:

- Á, hogy mondhat ilyet... hiszen én nem is...
- Nos, kedves gyermekeim - szólalt meg Jelizaveta Szergejevna, aki összehunyorított szemmel nézte a jelenetet -, megyek, utána kell néznem a háztartásnak. Titeket meg isten nevében itt hagylak!

Nevetve kiment. Ippolit Szergejevics szemrehányó tekintettel nézett utána, és arra gondolt, hogy beszélnie kellene húgával, és meg kellene neki mondania, hogy nem viselkedik helyesen ezzel az alapjában rendes, de még kiforratlan kislánnyal szemben.

- Tudja mit? Nem akar csónakázni? Levezünk az erdőig, az erdőben sétálunk egyet, és ebédre hazajövünk. Jó? Borzasztóan örülök, hogy ma ilyen szép az idő, és nem kell otthon lennem... Apát megint gyötri a podagra, és nekem kellett volna bajlódnom vele. Apus nagyon szeszélyes, ha beteg!

Ippolit Szergejevics elcsodálkozott ezen az önzésen, és nem egyezett bele azonnal a lány tervébe. Eszébe jutott, hogy tegnap mit határozott Varenykával kapcsolatban; még ma reggel is ezzel jött ki a szobájából. Egyelőre azonban semmi alapja sincs annak a gyanújának, hogy a lány őt is hódolói közé akarja sorolni. Igazán semmi kacérság sincs szavaiban. És utóvégre miért ne tölthetne el egy napot ilyen határozottan eredeti teremtés társaságában?

- Tud evezni? Rosszul? Nem baj, majd én evezek, én erős vagyok!

A teraszról lementek a parkba. A férfi magas, szikár alakja mellett a lány alacsonyabbnak, teltebbnek látszott. Ippolit Szergejevics karját nyújtotta, de Varenyka visszautasította.

- Minek? Ez csak akkor jó, ha az ember már fáradt; máskülönben csak zavar a járásban.

Polkanov szemüvegén keresztül mosolyogva nézett a lányra, igyekezett lépést tartani vele, s örömét lelte ebben. Könnyű, szép járása volt; fehér ruhája minden libbenésével követte lépteit, nem vetett ráncot. Egyik kezében napernyőt tartott, a másikkal kecses mozdulatokkal mutogatta a falu környékének szebb pontjait. Ruhája ujja könyökig felcsúszott, és Ippolit tekintete önkéntelenül is követte a lány aranyos pihével fedett, lebarnult, izmos karjának minden mozdulatát.

Lelkét most megint valami megmagyarázhatatlan, érthetetlen nyugtalanság fogta el. Le szerette volna győzni ezt az érzést, és magában azt kérdezte: mi az oka annak, hogy itt megy ezzel a lánnyal? Ekkor megnyugtatta önmagát: mindez csupán kíváncsiság és nyugodt, tiszta vágy, hogy szépségét csodálja.

- Itt a folyó! Menjen, üljön a csónakba! Rögtön hozom az evezőket...

Eltűnt a fák között, mielőtt még Polkanov megkérdezhetné volna, hová mehetne az evezőkért.

A lomha folyású, hideg víz színén koronájukkal lefelé tükröződtek a fák. Ippolit Szergejevics beült a csónakba, és nézte a megfordított fákat. A vízben rezgő képek szebbek, dúsabbak voltak, mint az élő fák, amelyek a parton állottak, és görbe, görcsös ágaikkal árnyékot vetettek a vízre. Tükrképükben megnemesedtek, eltűnt belőlük minden csúnyaság, a vízben derűs, harmonikus, mesebeli kép alakult a szegényes, torz valóság elemeiből.

Ippolit Szergejevics gyönyörködve nézte ezt a képet. A hús reggeli napfényben csend vette körül. Mélyen beszívta a levegőt, amelyben a pacsirta boldogságtól ittas dala áradt; újféle, jóleső nyugalom töltötte el lelkét, és elhallgatott benne az örökös akarat, hogy mindent megértsen és megmagyarázzon. Körös-körül békesség és csend, s ebben a békességben is fáradhatatlanul tovább folyt a természet munkája, nesztelenül teremődött az élet, amelyet mindig legyőzött a halál, és mégis győzhetetlen maradt! És lassan dolgozott a halál is, amely mindent legyőzött, de sohasem arathatott diadalt. Ünnepeles szépségben ragyogott a tiszta kék égbolt.

A kép háttérében, a folyó vizében most egy szép, fehér nőalak tűnt fel. Barátságosan mosolygott. Ahogy ott állt az evezőkkel, mintha magához hívogatná néma szépsége, mintha égi jelenség tükröződése lenne.

Ippolit Szergejevics tudta, hogy Varenykát látja, aki a parkból jött elő, és érezte, hogy a lány is nézi őt; de nem mozdult és nem szólt, mert nem akarta megtörni a varázst.

- Micsoda álmodozó! - hangzott feléje a csodálkozó kiáltás.

A férfi ekkor sajnálkozva elfordult a víztől, és a lányra tekintett. De sajnálkozása abban a pillanatban eltűnt, mert Varenyka a valóságban is elragadóan szép volt.

- Nem is hinné az ember, hogy álmodozni is szeret! Hiszen olyan szigorú az arca! Majd kormányoz, jó? Felfelé evezünk, mert arra szebb a vidék... és általában érdekesebb az ár ellen evezni, mert akkor evezni kell, az ember mozog és érzi, hogy csinál valamit...

A parttól eltaszított csónak lomhán ringott az álmodó vízen, de az első erőteljes evezőcsapás a parttal párhuzamos irányba állította; a második evezőcsapásra már megingott, és könnyű siklással elindult fölfelé.

- Evezzünk a dombos part mentében, mert itt árnyékos - mondta a lány, és közben evezője gyakorlottan szelte a vizet. - Ez a folyó lusta! De a Dnyeper! Lucsickaja néninek ott a birtoka. Mondhatom, valósággal borzasztó! A víz kitepi az ember kezéből az evezőt. Látta már, milyen sellői vannak a Dnyepernek?

- Csak kulcslyukon át - próbált tréfásan felelni Ippolit Szergejevics.

- No, én áteveztem rajtuk! - mondta nevetve Varenyka. - Szép volt! Egyszer majdnem összetört a csónak. Akkor biztosan belefulladás volna!

- Ez bizony baj lett volna! - szólt Ippolit Szergejevics komolyan.

- Miért? Egyáltalán nem félek a haláltól, pedig szeretem az életet. Talán odaát is olyan érdekes, mint itt...

- De hátha nincs semmi odaát - mondta a férfi, és kíváncsi tekintettel nézett a lányra.

- Már hogyné volna! - szolt meggyőződéssel Varenjka. - Egész biztosan, van valami!

Szemközt ült a férfival; kis lábát a lábtartónak vetette, minden evezőcsapás után hátrafeszlűt; és könnyű ruháján át kidomborodott szűzi, kemény keble, amely minden mozdulatnál megremegett.

„Nem visel fűzöt...” - állapította meg magában Ippolit Szergejevics, és lesütötte szemét. De ekkor meg a lány lábát látta. Varenjka megvetette lábát a csónak aljában, s valahányszor a lány megfeszlűt, a férfi látta lábának körvonalait egészen a térdéig.

„Készakarva vette volna fel ezt a bolondos ruhát?” - gondolta Polkanov ingerülten, félrefordult, és a magas partot bámulta.

Meredek part mellett siklott el a csónak. Göndör borsószár futott lefelé, meg bársonylevelű tők; a parton nagy, sárga napraforgók nézegették magukat a folyó vizében. A túlsó alacsony part a távoli erdőkig húzódott. Friss, nedvdús fű borította; itt-ott kedves virágok kandikáltak belőle a csónak felé, sugárzó-kékek, mint a gyermekszemek. A csónak előtt sötétzöld erdő magaslott, amelybe a folyó úgy fűródott bele, mint a hideg acél.

- Nincs melege? - kérdezte Varenjka.

Ippolit ránézett és érezte, hogy zavarban van; a lány homlokán hullámos haja alatt verejték csillogott, és melle hevesen zihált.

- Bocsásson meg! - kiáltott fel Ippolit bűnbánóan. - Elbáméskodtam... Látom, elfáradt! Kérem adja át az evezőt!

- Dehogi adom! Azt hiszi, elfáradtam? Ez sértő! Még két versztányit sem haladtunk! Üljön csak nyugodtan. Mindjárt kikötünk, és sétálunk egyet.

Látszott az arcán, hogy kár lenne vitatkozni vele; Ippolit Szergejevics kissé sértődötten vállat vont, és duzzogva hallgatott.

„Nyilvánvaló, azt hiszi rólam, hogy gyenge vagyok” - gondolta.

- Látja, ez az út vezet hozzánk. - A lány a part felé intett. - Itt van egy gázló a folyóban; innen még tizenfégy verszta a birtokunk. Nálunk szebb, mint maguknál, Polkanovkán!

- Télen is itt élnek? - kérdezte Ippolit.

- Hol élnénk máshol? Én vezetem az egész gazdaságot, apa fel sem kel a székéből. Úgy tolják egyik szobából a másikba.

- Nem unalmas ez az élet?

- Miért lenne? Rémesen sok dolgom van! És csak egy ember segít: Nyikon, apus volt tisztiszolgája. Már öreg, és ő is iszik, de roppant erős, és érti a dolgát. Félnék tőle a parasztok. Veri őket... De őt is megverték egyszer, mégpedig nagyon! Bámulatosan becsületes, és vakon engedelmeskedik nekem és apának. Úgy szeret minket, mint egy kutya! Én is szeretem őt. Talán maga is olvasta azt a regényt, amelynek hőse egy tiszt: Louis Grammont gróf? Annak is van egy tisztiszolgája, Szadi-Koko.

- Nem olvastam... - vallotta be őszintén a fiatal tudós.

- Feltétlenül olvassa el! Jó regény! - ajánlotta meggyőződéssel a lány. - Ha Nyikon jól végzi el a rábízott munkát, Szadi-Kokónak nevezem. Eleinte haragudott érte, de egyszer aztán felolvastam neki a regényt, és most már tudja, hogy hízelgő rá nézve, ha Szadi-Kokóhoz hasonlítom.

Ippolit Szergejevics úgy nézett a lányra, mint ahogyan egy európai nézhet valami finom mívű kínai szobrocskára. Varenyka tűzzel csacsogott Szadi-Koko hőstetteiről meg arról, hogy milyen odaadóan hűséges volt Louis Grammont grófhhoz.

- Bocsásson meg, Varvara Vasziljevna - szakította félbe Ippolit Szergejevics -, orosz szerzők regényeit nem olvasta?

- De igen! Nem szeretem őket, unalmasak! És mindig olyasmiről írnak, amiket éppen olyan jól ismerek, mint ők! Semmi érdekeset nem találnak ki, és amit írnak, az majdnem teljes egészében igaz.

- Maga talán nem szereti az igazságot? - kérdezte kedvesen Ippolit Szergejevics.

- Dehogynem szeretem! Én mindenkinek szemébe mondom az igazat és...

Elhallgatott, kissé elgondolkozott és megkérdezte:

- Különben mi köze ennek a szeretethez? Egyszerűen szokásom!

Ippolitnak nem volt ideje válaszolni, mert Varenyka gyorsan és hangosan vezényelt:

- Balra! Gyorsabban! Erre a tölgy felé... Jaj, de ügyetlen! A csónak nem engedelmeskedett Ippolitnak, és oldalával állt a part mellé, pedig a férfi ugyancsak dolgozott lapátjával.

- Nem baj! Nem baj! - mondta a lány; felállt, és kiugrott a csónakból.

Ippolit Szergejevics tompán felkiáltott, lecsapta a lapátot, és kinyújtotta karját a lány után, de az már ott állt a parton, és a csónak láncát kezében tartva, büntudattal kérdezte:

- Megijesztettem?

- Azt hittem, beleesik a vízbe - felelte halkan a férfi.

- Hát be lehet itt esni? Meg aztán itt nem mély a víz - mondta Varenyka mentegetőzve, és kihúzta a csónakot a partra. Ippolit Szergejevics ott ült a kormánynál, és arra gondolt, hogy ezt tulajdonképpen neki kellett volna elvégeznie.

- Látja, micsoda erdő? - mondta Varenyka, amikor a férfi kiszállt, és ott állott mellette. - Ugye, gyönyörű?! Pétervár környékén vannak ilyen szép erdők?

Keskeny út nyílt előttük, kétoldalt fák sorfala szegélyezte. Lábuk alatt görcsös gyökerek, amelyeket a szekerek kerekei lekoptattak, fejük fölött az ágak sűrű sátra, amelynek egy-egy hasadékan át bekandikált a kék ég. A nap sugarai, mint vékonyka húrok reszkettek a levegőben, keresztülszelve a zöld homályba borult folyosót. A korhadó avar illata lebegett körülöttük. Madarak suhantak a fák között, és szorgalmas csivitelésükkel megzavarták az erdő méltóságos nyugalomát. Valahol harkály kopácsolt, zümmögtek a méhek, és két pillangó kergetőzött előttük, mintha az utat mutatnák.

Lassan lépkedtek; Polkanov hallgatott, mert nem akarta Varenykát megzavarni; látta, hogy keresgéli a szavakat gondolatai kifejezésére. A lány izgatottan megszólalt:

- Nem szeretek parasztokról olvasni! Mi érdekes lehet az életükben? Ismerem őket, közöttük élek, látom, hogy amit az írók róluk írnak, nem helyes, nem igaz! Olyan szájalomra méltónak ábrázolják őket, pedig a parasztok egész egyszerűen alávalók, és egyáltalán nem kell sajnálni

őket. Csak egyet akarnak: csalni, lopni! Mindig kunyerálnak, siránkoznak, utálatosak, piszkosak... Pedig okosak, ó! És milyen ravaszok! Hallaná csak, hogy kínoznak engem néha!

A lány arcán bosszúság és utálkozás tükröződött. Ippolit Szergejevics csodálkozott, hogy ennyire kijött a sodrából. De mivel nem akarta tovább hallgatni ezeket az úri kitöréseket, közbevágtott:

- A francia írókról beszélt...

- Igen! Azaz oroszokról! - helyesbítette most már nyugodtabban. - Azt kérdezte, miért írnak az orosz írók rosszabbul? Ez csak világos! Mert semmi érdekeset nem találnak ki! A francia írók hősei valóban hősök; nem úgy beszélnek, mint a közönséges emberek, és másképpen is cselekednek. Mindig bátrak, szerelmesek, vidámak! A mi íróink hősei azonban közönséges emberek, minden bátorság vagy parázsló érzelmek nélkül. Afféle csúf, siralmas, mindennapi emberek és kész! Miért hősök ezek? Ezt sohasem lehet egy orosz könyvben sem megérteni. Az orosz hős olyan buta, olyan esetlen! Mindig borong, mindig valami érthetetlen dolog fölött töpreng, mindenkit sajnál, pedig ő maga a legsajnálattamértóbb. Gondolkozik, mond valamit, szerelmet vall, aztán megint gondolkozik, és a végén megnősül. Akkor aztán savanyú ostobaságokkal traktálja a feleségét és otthagyja!... Mi ebben az érdekes? Engem bosszant, mert alapjában véve csalás! Hős helyett mindig egy madárijesztőről van szó a regényben! Meg aztán, ha az ember orosz könyvet olvas, sohasem feledkezhet meg a való életről... Olyan jó ez? Ha azonban francia könyvet olvasunk - reszketünk a hősért; az ember gyűlöl, sajnálkozik, verekedni akar, ha a hős is verekszik; sír, ha a hős elbukik... és szenvedélyes izgalommal várja a regény végét... És ha vége a regénynek, az ember sír bosszúságában, hogy már vége. Miért kell könyvet írni, ha az írónak nincs valami rendkívüli mondanivalója? Igazán furcsa!

- Hát erre sok mindent lehetne felelni, Varvara Vasziljevna! - szólt közbe Ippolit, megállítva a lány szóáradatát.

- Tessék! Válaszoljon! - mondta Varvara, és mosolygott. - Egész biztosan megró engem.

- Igyekszem! Legelőször is: milyen orosz szerzők műveit olvasta?

- Különbözőket... De valamennyi egyforma... Például itt van Szaljasz... Utánozza a franciákat, de rosszul! És különben a hősei oroszok... Lehet azokról érdekesen írni? És még sokat olvastam, Turgenyevet, Markevicset, Pazuhint. Már a nevük is elárulja, hogy nem írhatnak jól! Nem olvasott tőlük semmit? De olvasta-e Fortune de Boisgobey-t? Ponson du Terrail-t? Arsène Houssaye-t? Pierre Sacconnet-t? Dumas-t, Gaboriau-t, Borne-t? Milyen szépen írnak, istenem! Tudja, mit? Nekem a regényekben legjobban a bűnözők tetszenek, akik olyan ügyesen állítanak csapdát mindenkinek, gyilkolnak, mérgeznek... okosak és erősek! És ha elfogják őket, akkor mérges vagyok és sírok! Mindenki gyűlölő őket, mindenki üldözi őket, de ők egyedül állnak ki mindenki ellen! Ezek hősök! De a többiek, az erényesek - azok utálatosak, ha győznek... És általában, tudja, nekem csak addig tetszenek az emberek, amíg el akarnak érni valamit, haladnak valahová, keresnek valamit, akik győtrik magukat... Akik célba értek, azok már nem érdekelnak!

Varenyka lelkesülten, lassan lépkedett Ippolit mellett; magasra emelte szép fejét, szeme csillogott.

Polkanov idegesen sodorgatta kis szakállát, és nézte a lány arcát: kereste a szavakat, amelyekkel egyszeriben megszabadíthatná a lány lelkét a vastag porrétegtől. Úgy érezte, kötelessége, hogy válaszoljon, de még szerette volna ezt a naiv csevegést hallgatni, még szerette volna nézni, amikor saját nézeteitől elragadtatva, őszintén kitárja lelkét. Még sohasem hallott effajta beszédet; lehetetlennek találta, de mégis valahogy csodálatosan összhangban állt a lány

ragadozó szépségével. Egy csiszolatlan lélek tárulkozott ki előtte; a lélek durvasága sértette, de ugyanakkor a nő csábító szépsége ingerelte érzékeit. Ez a két elemi erő most közvetlensége teljes erejével hatott rá. Valami alapos érvet kellett szembeállítania velük. Polkanov tisztán, logikusan gondolkodott, és sikeresen vitázott a maga körében. De hogyan beszéljen ezzel a lánnyal, mit mondjon neki, hogy szellemét a helyes útra irányítsa, hogy megnemesítse lelkét, amelyet ostoba regények, a parasztokkal való érintkezés, a tisztiszolga meg a részeges apa társasága elnyomorított?

- Jaj, milyen sokat beszéltem! - kiáltott fel Varvara és felsóhajtott. - Untattam, ugye?

- Nem! De...

- Nézze, én nagyon örülök magának. Míg nem érkezett meg, nem volt senkim, akivel beszélgethettem volna. Tudom, hogy a húga nem szeret engem, és mindig haragszik rám... Talán azért, mert vodkát adok az apámnak, és mert megütöttem Nyikont...

- Maga?! Megütötte? Ejnye, hogy tehetett ilyet? - kiáltott Ippolit csodálkozva.

- Nagyon egyszerűen! Rávertem apa korbácsával, ennyi az egész! Tudja, ez éppen cséplés idején történt, a legnagyobb munkában, és az az állat berúgott! Dühös lettem! Hogy merészel lerészegedni akkor, amikor annyi a munka, és mindenhol ott kell hogy legyen a szeme?! Hiszen a parasztok...

- Hallgasson meg, Varvara Vasziljevna! - szólt közbe Ippolit Szergejevics olyan lágyan és meggyőzően, ahogy csak tudott. - Helyes dolog egy szolgát megütni? Nemes cselekedet? Gondolkozzék! Talán azok a hősök, akiket ön úgy tisztel, szintén ütik a hűséges Szadi-Kokójukat?

- Hajaj! De mennyire! Louis Grammont gróf például akkora pofont adott Kokónak, hogy magam is megsajnálтам szegényt. Mit csinálhatok velük mást, mint hogy verem őket? Még szerencse, hogy tudom őket verni! Erős vagyok! Fogja csak meg, micsoda izmaim vannak!

Behajlította karját, és büszkén a férfi elé tartotta. Ippolit a könyöke felett megfogta, és ujjával erősen megszorította; de rögtön észbe kapott, zavartan körülnézett és elpirult. Köröskörül nem volt más, csak a néma fák...

Ippolit Szergejevics általában nem viselkedett félszegen az asszonyokkal; de ez a lány a maga egyszerűségével és bizalmával félszeggé tette, annak ellenére, hogy felébresztette érzékiségét.

- Irigylésre méltóan egészséges! - mondta, és elgondolkozva nézte a kis lebaráncult kezét. - És azt hiszem, a szíve is nagyon jó! - szaladt ki akaratlanul a száján.

- Nem tudom - válaszolta a lány fejcsóválva. - Jóformán nincs is jellemem; néha sajnálom az embereket, még azokat is, akiket nem szeretek.

- Csak néha? - kérdezte a férfi mosolyogva. - De hiszen az emberek mindig sajnálatra és szájalomra méltóak!

- Miért?

- Hát nem látja, mennyire boldogtalanok? Még a maga parasztjai is. Milyen nehéz az életük, mennyi igazságtalanságot, gondot, gyötrelmet kell elviselniük!

Ippolit Szergejevics nagy hévvel beszélt. A lány figyelmesen nézte, és így szólt:

- Maga biztosan nagyon jó ember, hogy így beszél. De nem ismeri a parasztokat, sohasem élt vidéken. Szerencsétlenek, ez igaz, de ki ennek az oka? Hiszen ravaszok, és senki sem akadályozza őket abban, hogy boldogok legyenek!

- De hiszen még annyi kenyérük sincs, hogy jóllakjanak!

- Igen, de nézze, mennyien vannak!

- Igaz, sokan vannak! De sok föld is van ám! Vannak emberek, akiknek sok tízezer gyeszjatyina földjük van. Maguknak például mennyi van?

- Ötszázhetvenhárom... No és? Talán... Hallja csak, talán adjuk át nekik?

Úgy nézett a férfira, mint felnőtt a gyermekre és halkan felkacagott. Ippolitot megzavarta és bosszantotta ez a nevetés. Most még inkább akarta, hogy a lányt meggyőzze téves gondolkodásáról.

Szaggatott, csaknem éles szavakkal kezdett beszélni a javak igazságtalan elosztásáról; arról, hogy az emberiség zömének nincsenek jogai; s milyen ádáz harcot kell vívniuk azért, hogy helyet kapjanak az életben, hogy egy darab kenyeret szerezzenek; beszélt a gazdagok hatalmáról és a szegények tehetetlenségéről; az ésről, az értelemről, amelyet hosszú évszázadok óta hazugság és előítéletek sötétségével nyomtak el, mert az előítéletek az uralkodó kisebbséget szolgálták.

Varenyka szótlanul haladt Ippolit mellett, és kíváncsian, csodálkozva nézett rá.

Körös-körül félhomály és az erdő nyugalma, amelyen mintegy keresztülsiklik az emberi hang, anélkül, hogy melankolikus harmóniáját megzavarná.

Polkanov elhallgatott, letörölte homlokáról a verejtéket - előadása kimerítette -, úgy várta, mit válaszol a lány.

Varenyka összehúzott szemmel a távolba nézett, arcán árnyékok remegtek. Néhány percig hallgatott, aztán halkan megszólalt:

- Milyen szépen beszél! Az egyetemen mindenki ilyen szépen tud beszélni?

A fiatal tudós lemondóan sóhajtott. Most már nem volt kíváncsi a lány válaszára; bosszantotta ez a teremtés, és sajnálta önmagát. Hogy lehet az, hogy ez a lány nem értette meg azt, amit minden - csak egy kevéssé is gondolkozó - ember meg kell hogy értsen? Mi hiányzott a szavaiból, hogy azok egyáltalán nem hatottak az érzelmeire?

- Nagyon szépen beszél! - ismételte Varenyka, meg sem várva Ippolit Szergejevics válaszát, és szemében őszinte elragadtatás látszott.

- De vajon helyesen beszélek-e?

- Nem! - felelte a lány gondolkodás nélkül. - Még ha tudós is, akkor is vitatkozom magával! Utóvégre ehhez én is értek valamit. Maga úgy beszél, hogy amikor az emberek házat építenek, valamennyien egyenlők az építkezésnél; de nemcsak az emberek, hanem a téglák, az ácsok, a gerendák és a ház tulajdonosa is - mindenki és minden egyenlő! De hát lehetséges ez? A paraszt dolgozzék; maga tanítson; a kormányzó vizsgálja felül, hogy mindenki megteszi-e, ami a kötelessége. Meg maga is azt mondta, hogy az élet harc... Hol látja ezt? Éppen ellenkezőleg: az emberek nagyon békésen élnek! Ha pedig valóban létezik harc, abban legyőzötteknek is kell lenniük. Amit pedig a közösség javáról mondott, azt egyáltalán nem értem! Azt mondta, hogy a közösség java az emberek egyenjogúságában rejlik. Hát ez lehetetlen! Az én papám ezredes, hogy lehet vele egy Nyikon vagy egy paraszt egyenjogú? Vagy itt van például maga: tudós, tanár, vajon maga is olyan, mint a mi orosz nyelvtanítónk, aki vodkát iszik, vörös a haja, ostoba, és úgy fújja az orrát, mintha trombitát harsogtatna?

Varenyka azt hitte, hogy érvei megcáfolhatatlanok, és nagyon elégedett volt önmagával. Polkanov gyönyörködött a lány örömteli izgatottságában, és örült, hogy ezt az örömet ő szerezte neki.

Azonban tovább tűnődött azon, hogy a lány töprengéstől mentes, ép gondolkodása miért indult meg szavai hatására pontosan ellenkező irányba, mint amerre ő terelni kívánta?

A lány folytatta:

- Maga tetszik nekem, más meg nem... hol itt az egyenlőség?

- Tetszem magának? - szaladt ki Ippolit Szergejevics száján.

- Igen, nagyon! - felelte Varenyka és bólintott. Rögtön utána megkérdezte: - Mi van ebben?

Ippolit valósággal megijedt ettől a végtelen naivságtól, amely a lány tiszta tekintetéből feléje áradt.

„Talán ilyen módon szokott kacérkodni?” - gondolta magában.

- Miért kérdezte? - unszolta a lány, és kíváncsian nézett Ippolit Szergejevics arcába. Tekintete zavarba hozta a férfit.

- Hogy miért? - felelt vállat vonva Ippolit. - Szerintem természetes dolog, hogy megkérdeztem! Maga nő, én meg férfi vagyok - magyarázta a tőle telhető legnagyobb nyugalommal.

- Hát aztán! Azért még nem kell hogy érdekelje. Utóvégre nem akar feleségül venni!

Varenyka ezt olyan magától értetődő egyszerűséggel mondta, hogy Ippolit Szergejevics már meg sem lepődött. Azt érezte csupán, hogy vak, elemi erő játszik vele, amely ellen hiába harcol, amely új irányba tereli egész gondolkodását.

- Ki tudja? - szólt incselkedve. - Különbözik maga is biztosan jól tudja, hogy a házasság és a tetszés vágya nem egy és ugyanaz!

A lány váratlanul, hangosan felkacagott. Hahotája rögtön kijózanította Polkanovot, magában átkozta a lányt is, saját magát is. Varenyka keble remegett az egészséges, szívből fakadó nevetéstől, amely vidáman csengett a levegőben. A férfi hallgatott, és büntudattal várta, hogy utasítja majd rendre a lányt.

- Jaj! No de ilyet! Aztán milyen felesége lennék én magának... Igazán nevetséges... Egy strucc és egy méhecske!

Erre már Ippolit is elnevette magát. Nem a komikus hasonlaton, hanem azon, hogy milyen kevéssé ismeri a lány gondolatainak lelki rugóit.

- Maga igazán kedves kislány! - mondta őszintén.

- No, adja csak ide a kezét! Maga nagyon lassan jár, majd én húzom! Ideje, hogy vissza-induljunk! Nagyon is! Jelizaveta Szergejevna haragszik majd, hogy elkésünk az ebédetől!

Elindultak visszafelé. Polkanov úgy érezte, hogy foglalkoznia kell Varenyka tévedéseivel, amelyek miatt nem érzi magát a lány mellett olyan szabadnak, mint ahogy szeretné. De mindenekelőtt a saját magában lappangó tompa nyugtalanságot akarta legyőzni; ez az érzés ugyanis zavarta abban, hogy nyugodtan végighallgassa a lányt, és komolyan megcáfolja érveit. Hiszen értelmileg hideg logikájával könnyen lemetszhette volna agyának torz kinövéseit, csak az a megnevezhetetlen, különös, szorongató érzés törte meg erejét. Vajon mi lehet ez? Hasonlított ahhoz az óhajhoz, hogy ne vigyen be a lány gondolatvilágába olyan fogalmakat, amelyek távol állnak eddigi gondolataitól... De hát az effajta meghátrálás a kötelessége elől szégyenére

válnék olyan embernek, aki eddig szilárdul kitartott elvei mellett. Márpedig ő nem az az ember, aki meghátrál! Szentül hitt a szellem erejében és hitte, hogy az értelem erősebb az érzelemtől.

- Ma kedd van? - kérdezte Varenjka. - Hát persze! Ez annyit jelent, hogy három nap múlva megérkezik a fekete uracska.

- Hogyan mondta? Ki érkezik és hova?

- A fekete uracska: Benkovszkij érkezik magukhoz szombaton!

- Minek?

A lány nevetett, és fürkésző tekintettel nézett Ippolitra.

- Nem ismeri? Hivatalnok...

- Igen, a húgom beszélt róla!

- Beszélt?! - kérdezte élénken Varenjka. - No és... mondja csak, hamarosan megesküsznek?

- Miért esküdnének meg? - kérdezte megrökönyödve Ippolit Szergejevics.

- Hogy miért? - csodálkozott Varenjka, és erősen elpirult. - Én... nem tudom. Csak úgy hallottam. Istenem! Hát maga nem tudott erről?

- Semmit sem tudok! - jelentette ki Ippolit Szergejevics.

- Én meg kikotyogtam! - kiáltotta kétségbeesve Varenjka. - Jól megcsináltam, mondhatom! Kedves jó Ippolit Szergejevics, nagyon szépen megkérem, ne tudjon erről... Mintha semmit se szóltam volna!

- Rendben van! De higgye el, hogy én valóban semmit sem tudok erről a dologról. Csak egy valamit értettem meg az egészből, hogy a húgom férjhez megy ehhez a Benkovszkij úrhoz. Így van?

- Így! De ha ő nem szól magának, akkor talán semmi sem lesz az esküvőből. Ugye, nem beszél neki erről?

- Dehogyan beszél! - ígérte Ippolit. - Temetésre jöttem ide, és lehet, hogy most esküvőbe pottyanak? Nagyon kellemes!

- Nagyon kérem, egy szót sem az esküvőről! - könyörgött a lány. - Maga nem tud semmit!

- Ez tökéletesen igaz! De mondja, kicsoda tulajdonképpen ez a Benkovszkij úr! Ezt meg szabad kérdeznem?

- Ezt szabad! Hát... egy kis fekete, édeskés, csendeske úriember. Van neki szemecskéje, bajuszkája, szájacskája, kezecskéje meg egy hegedűcskéje. Szereti az érzelmes dalocskákat, meg a kompótoskákat. Én mindig meg szeretném simogatni a kis pofikáját.

- Úgy látom, nem nagyon rajong érte! - kiáltott fel Ippolit Szergejevics; hirtelen megsajnálta Benkovszkij urat, akiről Varenjka ilyen személyleírást adott.

- Ő sem szeret engem! Ki nem állhatom az ilyen kicsiny, édeskés, túl szerény embereket! Egy férfi legyen nagy és erős! Beszéljen hangosan, legyen nagy, tüzes szeme; bátor legyen, és ne féljen az akadályoktól! Ha elhatároz valamit, hajtsa is végre! Ilyen az igazi férfi!

- Effajta emberek ma már nemigen vannak! - mondta fanyar mosollyal Ippolit Szergejevics; úgy érezte, hogy Varenjka férfiideálja bosszantja.

- Kell hogy legyenek! - szólt meggyőződéssel a lány.

- De Varvara Vasziljevna! Hiszen maga valóságos vadállatot írt le! Mi vonzó van egy ilyen szörnyetegben?

- Nem vadállatról van szó, hanem erős férfiről! Az erő vonz! A mai férfiak már reumával, köhögéssel meg mindenféle betegséggel jönnek a világra. Olyan jó ez? Szeretném tudni, jó lenne-e, ha egy olyan pattanásos arcú úriember lenne a férjem, mint például Kokovics úr, a zemsztvo-elöljáró? Vagy olyan férfi szépség, mint Benkovszkij? Vagy az a görbe, nyiszlett paszulykaró: Muhin végrehajtó? Vagy Griska Csernyyebov, a mélék, hájas, szuszogó, kopasz, vörös orrú kupecfiú? Milyen gyermekek származnak az ilyen ocsmány férfiaktól? Mert erre is kell ám gondolni! Nem? A gyermek nagyon fontos! És az emberek mégsem gondolnak erre!... Semmit sem szeretnek, és semmire sem lehet használni őket! És én... verném a férjemet, ha effajtaéhoz mennék feleségül.

Ippolit Szergejevics félbeszakította a beszédet, és be akarta bizonyítani, hogy nem lehet helytálló Varenka véleménye, hiszen túlságosan kevés férfit ismer ahhoz, hogy ítélhessen. Meg aztán az sem igazságos, hogy azokról, akiket említett, csupán a külsejük nyomán mondott véleményt. Az embernek lehet csúnya orra, de jó szíve; lehet pattanásos az arca, de sugárzó értelme! Polkanovnak szörnyen nehezére esett, hogy ilyen elemi igazságokat kell bizonygatnia. Mielőtt a lánnyal találkozott, nemigen gondolt ezekre, s most maga is elcsépeleltnek, ósdinak találta érvelését. Érezte, hogy hiába beszél, a lányt nem tudja meggyőzni...

Varenka Ippolit szavába vágott:

- Itt a folyó! - kiáltott fel örömmel.

„Örül, hogy már nem beszélek...” - gondolta a férfi.

Ismét szemben ültek egymással a csónakban. Varenka dolgozott az evezővel; gyorsan, erőteljesen evezett. A víz bosszúsan surrogott a csónak alatt, és apró hullámok verődtek a parthoz. Ippolit Szergejevics elnézte, ahogy a partok a csónak elébe szaladnak, és most fáradtnak érezte magát attól, amit a kiránduláson mondott és hallott.

- Nézze, milyen gyorsan siklik a csónak! - mondta Varenka.

- Igen! - válaszolta Ippolit Szergejevics kurtán, és rá sem nézett a lányra. De ha nem nézte, akkor is elképzelte, hogy milyen ruganyosan mozog a teste, és milyen csábítóan ring a keble.

Feltűnt a park... Csakhamar a fásorban lépkedtek, és mosolyogva jött eléjük a karcsú Jelizaveta Szergejevna. Iratokat tartott a kezében.

- Jól kísértáltatok magatokat! - mondta.

- Sokáig maradtunk? Hát azért vagyok olyan éhes, hogy hu! Mindjárt felfallak benneteket!

Varenka átkarolta Jelizaveta Szergejevna derekát, könnyedén megforgatta, és nevetett barátnője kiáltozásán.

Az ebéd nem volt túlságosan ízletes; unalmas hangulatban telt el. Varenkát teljesen elfoglalta a táplálkozás és hallgatott. Jelizaveta Szergejevna azzal bosszantotta bátyját, hogy állandóan fürkésző tekintettel vizsgálta arcát. Ebéd után Varenka hazakocsizott, és Polkanov a szobájába ment. Lefeküdt a díványra, gondolkozott, latolgatta a nap eseményeit. Felidézte magában a kirándulás legapróbb részleteit és érezte, hogy alakul ki belőlük a zavaros hordalék, amely elsöpri az értelme és érzelmei között megszokott egyensúlyt. Még fizikailag is érezte ezt a megváltozott állapotot, amely ránehezedett, összeszorította szívét, mintha vére megsűrűsödött volna, és lassabban keringene, mint rendesen.

Vitathatatlan, hogy a lány ragyogó szépség; de első látásra meghatározatlan érzések sötét bűvkörébe szédülni - ez túlságos behódolás és szégyenletes is; hiszen ez az önuralom és az önfegyelmzés hiányát jelenti! Varenyka nagyon hat az érzékekre, ez igaz - de éppen ezért küzdeni kell ellene!

- De valóban kell-e? - nyilallott hirtelen agyába a kérdés. Összeráncolta homlokát, és úgy tette fel magának ezt a kérdést, mintha egy másik embertől kérdené.

Bizonyos, hogy ami most végbemegy benne, nem a szerelem kezdete; ez az értelem tiltakozása, amely sebet kapott az összeütközésben. Nem ő, az okos férfi győzött, hanem gyermekesen gyenge ellenfele. Ezzel a kislánnyal hasonlatokban, képekben kellett volna beszélnie. Kötelessége, hogy megsemmisítse a lány vad elképzeléseit, a sok otromba és ostoba képzelődését, amely már valósággal beleivódott az agyvelejébe. Meg kell tisztítania, szabaddá kell tennie szellemét mindenféle tévelygéstől, mert csak akkor lesz alkalmas arra, hogy befogadja az igazságot.

„De képes leszek-e erre?” - ötlött fel benne az új kérdés. Ám megint kikerülte... Aztán arra gondolt: vajon milyen lesz Varenyka, mivé fejlődik majd, ha befogad valamit, ami ellentétben áll addigi énjével? Úgy képzelte, hogy akkor majd még szebb lesz a lány. Lelke kiszabadul a tévedések börtönéből, megtelik harmóniával, tudással, és megszabadul minden homályostól, mindentől, ami árnyékot vethet gondolatvilágára!

Amikor teához hívták, már eltöklelt magában, hogy a lány egész gondolatvilágát átalakítja, és e terve végrehajtását valóságos kötelességének tekintette. Most majd nyugodtan, hidegen viselkedik vele, és szigorú bírálatot mond jelleméről, minden szaváról és cselekedetéről.

- Nos, hogy tetszik Varenyka? - kérdezte húga, amikor kilépett a teraszra.

- Nagyon kedves kislány - felelte Ippolit Szergejevics.

- Igazán? Gondolod? Én meg azt gondoltam, hogy meglepődsz azon, mennyire korlátolt.

- Csakugyan, kissé csodálkoztam ezen a fogyatékoságán - helyeselt Ippolit Szergejevics. - De őszintén szólva, sok mindenben különb a művelt lányoknál, akik hencegnek ezzel.

- No igen, szép! És jó parti... Ötszáz gyeszjatyina kitűnő föld, körülbelül száz gyeszjatyina erdő, amelyből épületfát lehet kitermelni... Nagynénjének is csinos birtoka van, azt is Varenyka örökli. Mind a két birtok tehermentes!

Polkanov látta, hogy húga készakarva félreérti.

- Én nem ebből a szempontból nézem.

- De nézd csak ebből a szempontból. Komolyan ajánlhatom.

- Köszönöm.

- Rosszkedvű vagy!

- Ellenkezőleg! Miért kérded?

- Csak úgy. Mint jó testvér, tudni szeretném...

Jelizaveta Szergejevna kedvesen, behízelgően elmosolyodott. Nevetése Ippolit Szergejevicsnek eszébe juttatta Benkovszkij urat, és szintén elmosolyodott.

- Miért mosolyogsz? - kérdezte Jelizaveta Szergejevna.

- És te miért nevetsz?

- Mert jókedvem van!

- Nos, nekem is jókedvem van, ámbar én nem temettem el két hét előtt a feleségemet! - mondta nevetve Ippolit.

Jelizaveta Szergejevna elkomolyodott, és nagyot sóhajtott.

- Magadban biztosan megrósz azért, hogy nem gondolok elég kegyelettel a megboldogultra. Azt hiszed, hogy önző vagyok? De nézd, Ippolit, te tudod, milyen ember volt az uram, megírtam, hogyan éltünk. Gyakran gondoltam: Uram Isten, lehetséges, hogy csak azért jöttem a világra, hogy Nyikolaj Sztjepanovics Varipajev durva ösztöneit kielégítsem, hogy amikor részeg, nem tesz különbséget a felesége és holmi parasztasszony vagy utcai nő között?

- És ez csakugyan így volt? - kérdezte bizalmatlanul Ippolit Szergejevics. Eszébe jutottak húga levelei, amelyekben arról írt, hogy férje szereti az italt, hogy jellemtelen, lusta, és még sok mindenféle hibája van, de arról sohasem írt, hogy kicsapongó lenne.

- Nem hiszed? - kérdezte Jelizaveta szemrehányón és sóhajtott. - Márpedig ez tény! Sokszor volt ilyen állapotban... Nem állítom biztosan, hogy megcsalt, de nem tartom kizártnak! Mit gondolsz, tudta ő részegségében, hogy én vagyok-e mellette vagy más nő? Amikor olyan részeg volt, hogy nem tudta megkülönböztetni az ajtót az ablaktól?

Még sokáig és unalmasan mesélt szomorú életéről.

A férfi hallgatta és várta, mikor mondja el végre azt, amit tulajdonképpen mondani akar. Önkéntelenül az jutott eszébe, hogy Varenjka sohasem panaszkodik majd az életére, bárhogy alakuljon is.

- Azt hiszem, a sorsnak kárpótolnia kell engem hosszú esztendőök szenvedéseierért... És úgy lehet, már közeledik ez a kárpótlás...

Jelizaveta Szergejevna elhallgatott, várakozóan tekintett bátyjára, és elpirult.

- Mit akarsz ezzel mondani? - kérdezte Ippolit, és gyöngéden húgához hajolt.

- Nézd... lehetséges, hogy újra férjhez megyek.

- Nagyon jól teszed! Gratulálok... De hát miért vagy ennyire elfogódott?

- Igazán nem is tudom!

- És ki az illető?

- Azt hiszem, már említettem... Benkovszkij... Nemsokára államügyész lesz... Most egyelőre még költő és álmodozó... Talán már olvastad is a költeményeit... Nyomtatásban is megjelennek.

- Nem olvasok költeményeket. Jó ember? Különbözik bizonyára jó.

- Azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy ő az az ember, aki kárpótolhat a múltért... Szeret... Nekem is van egy kis életfilozófiám... de lehet, hogy a filozófiámat kissé kegyetlennek találod.

- Ó, csak filozofálj nyugodtan. Ez most divatos.

- Férfi és nő két különböző fajta, amely örökösen harcol egymással - mondta halkan az asszony. - Bizalom, barátság és más hasonló érzés jóformán elképzelhetetlen köztem és egy férfi között. De szerelem, az elképzelhető. A szerelem annak a győzelme, aki kevésbé szerelmes; azt győzi le, aki szerelmesebb... Engem egyszer már legyőztek, és megfizettem érte... Most azonban én győztem, és élvezem győzelmem gyümölcseit!

- Hát ez eléggé vérszomjas filozófia! - szólt közbe Ippolit Szergejevics, és örömmel gondolt arra, hogy Varenyka nem tud így filozofálni.

- Az élet tanított meg erre... Nézd, Benkovszkij négy évvel fiatalabb nálam... most végezte az egyetemet. Tudom, hogy ez veszélyes és... szeretném úgy intézni az ügyeket, hogy a vagyonomat semmiképpen se kockáztassam.

- Igen! És hogy képzeled ezt? - kérdezte felfigyelve Ippolit Szergejevics.

- Éppen a te tanácsodat kérem, mit csináljak? Nem akarom, hogy jogilag bármilyen igénye lehessen a vagyonomra, sőt a személyemre sem adnék jogot, ha ez egyáltalán lehetséges volna.

- Azt hiszem, lehetséges, ha csupán polgári házasságot kötök. Egyébként...

- Nem! Polgári házasságba nem egyezem bele!

Ippolit Szergejevics a hűgára nézett és ezt gondolta:

„Hiába, okos nő! Ha Isten teremtette is az embereket, az élet olyan könnyen átalakítja őket, hogy bizonyára már régen nem tetszenek neki.”

Jelizaveta Szergejevna most meggyőzően kifejtette a házasságra vonatkozó álláspontját:

- A házasság olyan ésszerű szerződés legyen, amely minden kockázatot kizár! Éppen ezen az alapon kívánom megkötni Benkovszkijjal. Mielőtt azonban még megtenném a döntő lépést, tisztázni akarom ennek az utálatos sógoromnak a követelését, hogy törvényes-e? Légy szíves, nézd át a papírokat!

- Megengeded, ugye, hogy csak holnap foglalkozzam ezzel? - kérdezte Ippolit Szergejevics.

- Természetesen. Amikor akarod.

Jelizaveta Szergejevna ezután még bőven kifejtette gondolatait, és sokat beszélt Benkovszkijről. Valahogy elnézően beszélt róla, mosolygott és nem tudni, miért, összehúzta a szemét. Ippolit Szergejevics hallgatta, és közben csodálkozott saját magán, hogy mennyire nem érdekli hűga sorsa.

Már lement a nap, amikor elváltak. Ippolit Szergejevicset kifárasztotta a hűga. Bement szobájába. Jelizavetát viszont felélénkítette a társalgás, és magabiztosan, csillogó szemmel nézett a háztartás után.

Ippolit Szergejevics szobájába érve, meggyújtotta a lámpát, elővett egy könyvet, és olvasni próbált. De már az első oldalnál érezte, legjobb lesz, ha abbahagyja az olvasást. Jóízűen nyújtózott, becsukta a könyvet, és igyekezett minél kényelmesebben elhelyezkedni a karosszékbén. A karosszék azonban kemény volt, ezért a díványra telepedett. Eleinte nem gondolt semmire, kisvártatva azonban bosszúsán gondolt arra, hogy nemsokára meg kell ismerkednie Benkovszkij úrral; erre rögtön elmosolyodott, mert eszébe jutott Varenyka személyleírása, amit erről az úriemberről adott.

És pár pillanat múlva képzelete már csak Varenykával foglalkozott. Többek közt ezt gondolta:

„És mi lenne, ha feleségül venném ezt a bűbajos csodabogarat? Mindenesetre nagyon érdekes asszony lenne belőle... már csak azért is, mert nem szajkózná a népszerű könyvek krajcáros bölcsességét...”

De amikor minden oldalról megvizsgálta, hogy milyen lenne ő Varenyka férje szerepében, felkacagott, és határozottan kijelentette önmagának:

- Soha!

És erre elszomorodott.

2

Ippolit Szergejevics szombat reggele egy kis balesettel kezdődött: öltözés közben leverte az asztalról egy lámpát, amely darabokra tört, és pár csepp petróleum ráömlött vadonatúj cipőjére, amit akkor vett fel először. A cipőt persze kitisztították, de Ippolit Szergejevics a teát, a kenyeret, a vaját, sőt a húga művészien megfésült haját is undorítóan petróleumszagúnak érezte.

Ez elrontotta kedvét.

- Húzd le a cipődet, tedd ki a napra, akkor majd elpárolog a petróleumszag! - tanácsolta húga.

- Addig vedd fel az uram papucsát. Van itt még egy teljesen új pár.

- Légy szíves, ne törődj ezzel. Majd elpárolog.

- De miért kell megvárnod, míg a lábadon párolog el? Rögtön szólok, hogy hozzák a papucsot.

- Nem kell. Hagyd.

- Miért? Szép papucs, bársony... igazán jó lesz.

Ippolit Szergejevicset veszekedős hangulatba hozta a petróleumszag.

- Minek ez a papucs? Te úgy sem hordod.

- Én biztosan nem, de Alekszandr majd viseli.

- Az kicsoda?

- Benkovszkij!

- Aha! - Ippolit fanyarul mosolygott. - Igazán megható az a hűség, amellyel az urad papucsá iránt viseltetel. És praktikus!

- Mérges napod van?

Jelizaveta Szergejevna kissé sértődötten, de fürkészőn nézett bátyjára. Ippolit felfogta ezt a tekintetet, és gyűlölködve gondolta:

„Most bizonyára azt hiszi, hogy azért vagyok ingerült, mert Varenyka nincs itt!”

- Benkovszkij valószínűleg itt ebédel - jegyezte meg Jelizaveta Szergejevna.

- Nagyon örvendek - mondta Ippolit, és magában ezt gondolta:

„Persze azt szeretné, ha kedves lennék a jövőendőbeli sógorhoz.”

Ingerültsége nőttön-nőtt, mert most már unatkozott is. Jelizaveta Szergejevna azonban tovább beszélt, miközben nagy gonddal vékony vajréteget kent a kenyérre.

- A praktikusság, véleményem szerint, nagyon dicséretre méltó tulajdonság, különösen manapság, amikor minket, akik a föld termékeiből élünk, annyira fenyeget az elszegényedés veszélye. Miért ne hordhatná Benkovszkij megboldogult férjem papucsát?

„És a halotti ruháját is, feltéve, ha lehúztad róla és eltetted...” - gondolta dühösen Ippolit Szergejevics, miközben látszólag csak a tejszínnel törődött, amit éppen most öntött a kannából poharába.

- A férjem után egyébként nagyon bőséges és rendes ruhatár maradt. És Benkovszkij nincs elkényeztetve. Nagy a családja: Alekszandron kívül három fiú és öt leány! A birtokukat elzálogosították. Nagyon jutányosan vettem tőlük egy egész könyvtárat, néhány nagyon értékes könyv is akadt benne. Böngéssz, talán találsz valamit, amit használhatsz... Alekszandr a fizetéséből él.

- Régóta ismered? - kérdezte Ippolit Szergejevics, aki látta, hogy akarva, nem akarva beszélnie kell Benkovszkijról, pedig a legszívesebben nem beszélt volna.

- Talán négy esztendeje... de úgy közelebbről csak hétnyolc hónapja. Majd meglátod, milyen kedves! Gyöngéd, könnyen felindul, idealista, és úgy látom, kissé dekadens. De hát a mai fiatalság hajlik a dekadenciára... Az egyikből idealista lesz, a másiból materialista... Sem az egyik, sem a másik irányzatot nem tartom okosnak.

- Vannak még emberek, akik a „száz lóerős szkepticizmust” prédikálják, amint ezt rólam egyik kollégám megjegyezte - jelentette ki Ippolit Szergejevics, és lehajtotta fejét.

Jelizaveta Szergejevna felkacagott:

- Szellemes, bár eléggé otromba! Én talán nem is vagyok nagyon távol a szkepticizmustól, tudod, olyan egészséges szkepticizmusra gondolok, amely megköti a szenvedélyek szárnyát...

Ippolit Szergejevics sietve kiitta teáját, és azzal az ürüggyel, hogy rendezni akarja könyveit, visszavonult szobájába. Bár az ajtó nyitva volt, még mindig petróleumszag terjengett. Elfintorította orrát, elővett egy könyvet, és kiment a parkba. Ott, a viharedzett vén fák körében melankolikus csend honolt, amely elernyesztette az értelmet, és Ippolit fel sem nyitva könyvét, elindult a fasorban. Nem gondolt semmire, és nem volt semmi vágya.

Itt a folyó és a csónak. Itt látta Varenyka tükörképét a vízben. Angyalian szép volt a víz tükrében.

- Olyan vagyok, mint egy gimnazista! - korholta magát, amikor érezte, milyen kellemes visszaemlékeznie Varenykára.

Egy percig ott állt a folyó partján, aztán beszállt a csónakba, leült a kormány mellé, és nézegetni kezdte a vízben azt a képet, amely néhány nappal ezelőtt olyan szép volt. Ma is éppen olyan szép volt, mint akkor, de most nem jelent meg az áttetsző háttérben a lány hófehér alakja. Polkanov cigarettára gyújtott, de mindjárt bedobta a vízbe, és arra gondolt, milyen ostobaság volt, hogy ideutazott hűgához. Tulajdonképpen mire kell ő itt? Nyilván arra, hogy hűga jó hírét védje, vagy egyszerűen azért, hogy Jelizaveta Szergejevna a társadalmi illemszabályok megsértése nélkül fogadhassa Benkovszkij urat. Nem valami dicső szerep! Ez a Benkovszkij nem lehet nagyon okos, ha csakugyan szereti hűgát, aki viszont nagyon is okos.

Közel három óra hosszat ült ott álmodozva; gondolatai, amelyek egyik tárgyról a másikra röppentek, elfáradtak; nem is gondolta végig őket. Felállt, lassan elindult a ház felé. Bosszankodott, mert ennyi időt elfecsérelt, és elhatározta, hogy most már sürgősen munkához lát. Amikor a terasz közelébe ért, egy karcsú fiatalembert pillantott meg, aki fehér zubbonyt viselt, derekán bőrvél. A fiatalember háttal állt a fasornak, és az asztal fölé hajolva nézegetett valamit. Ippolit Szergejevics meglátsította lépteit, és azon gondolkozott, vajon ez a fiatalember Benkovszkij-e? Ebben a pillanatban az ifjú felegyenesedett, homlokába lógó hosszú, fekete, hullámos haját kecses fejmozdulattal hátravetette, és a fasor felé fordult.

„De hiszen ez egy középkori apród!”

Benkovszkij tojásdad, halványsápadt arcán valami meggyötörtség látszott. Ezt mélyen ülő, nagy, mandulavágású, fekete szemének különös tekintete okozta. Szabályos, szép szája fölött kis, fekete bajuszka; domború homlokát hullámos, összekuszált fürtök árnyékolták. A közepesnél alacsonyabb termetű volt, de arányos figura; kecsessége és mozgékonyága elfeledtette termete hiányosságát. Rövidlátó tekintettel nézett Polkanovra. Sápadt arcában volt valami nagyon rokonszenves, de valami beteges is. Ha barettet és bársonyujjast visel, valóban úgy festett volna, mint egy apród, aki egy középkori udvart ábrázoló képből lépett ki.

- Benkovszkij - mondta tompa hangon, és kezet nyújtott Ippolit Szergejevicsnek, amikor az felért a lépcsőn a teraszra. Fehér volt ez a kéz, keskeny, hosszú muzsikusujjakkal.

A fiatal tudós jól megszorította a feléje nyújtott kezet.

Egy percre mindketten zavartan hallgattak, végre Polkanov a park szépségéről kezdett beszélni. A fiatalember kurtán válaszolgatott; nyilván csak arra ügyelt, hogy megőrizze az udvariassági formákat, de egyébként egyáltalán nem érdekelte, amit Ippolit Szergejevics mondott.

Csakhamar megjelent Jelizaveta Szergejevna; bő, fehér ruha volt rajta fekete csipkegallérral; derekán fekete, rojtos zsinóröv. Jól illett ez az öltözet nyugodt arcához, és szabályos vonásainak méltóságos jelleget adott. Arca kipirult az örömtől, hideg szeme élénken csillogott.

- Mindjárt ebédünk - mondta. - Fagylaltot is kapnak! De miért olyan bánatos, Alekszandr Petrovics? Nem feledkezett meg Schubertől?

- Schubertet is, a könyveket is elhoztam - válaszolta Benkovszkij, és nyíltan és álmodozva gyönyörködött Jelizavetában.

Ippolit Szergejevics jól látta a fiatalember tekintetét, és zavart érzett; ez a kedves fiatalember nyilván megfogadta, hogy nem vesz tudomást jelenlétéről.

- Nagyszerű! - kiáltott fel Jelizaveta Szergejevna, és rámosolygott Benkovszkijra. - Ebéd után együtt muzsikálunk?

- Ha önnek is kellemes - válaszolta könnyed fejbólintással a fiatalember.

Nagyon kecsesen bólintott, de Ippolit Szergejevics magában mégis elmosolyodott erre a mozdulatra.

- Ó, nekem nagyon kellemes! - felelt kacéran Jelizaveta Szergejevna.

- Ön szereti Schubertet? - kérdezte Ippolit.

- Mindenekfelett Beethovent, a muzsika Shakespeare-jét szeretem! - válaszolta Benkovszkij, és félig Ippolit Szergejevics felé fordította arcát.

Ippolit Szergejevics már azelőtt is hallotta, hogy Beethovent a muzsika Shakespeare-jének nevezik, de a Beethoven és Schubert közti különbség egyike volt azoknak a titkoknak, amik őt egyáltalán nem érdekelték. Ez a fiatalember viszont érdekelte, és komolyan megkérdezte tőle:

- Miért helyezi éppen Beethovent mindenki fölé?

- Mert ő nagyobb idealista, mint valamennyi zeneszerző együttvéve!

- Igazán? És ön ezt a világnézetet helyesnek tartja?

- Kétségtelenül! És én tudom, hogy ön szélsőséges materialista, olvastam írásait - válaszolta Benkovszkij, és szemében furcsa láng gyúlt ki.

„Vitakozni akar! - gondolta Polkanov. - De máskülönben jó fiú! Egyenes és bizonyára becsületes, mint egy szent!”

Rokonszenve az idealista iránt, akit arra ítélték, hogy a megboldogult férj papucsát hordja, nőttön-nőtt.

- Szóval, mi ellenségek vagyunk? - kérdezte mosolyogva.

- Hát hogyan lehetnénk barátok? - kiáltotta Benkovszkij hevesen.

- Uraim! - hangzott a szobából Jelizaveta Szergejevna hangja. - Ne felejtsek el, hogy csak éppen az imént ismerkedtek meg...

Mása, a szobalány, a tányérokkal csörömpölve terített, és állandóan Benkovszkij felé sandított; tekintetében valami jámbor elragadtatás csillogott. Ippolit Szergejevics is nézte a fiatal embert, és arra gondolt, hogy ezzel az ifjúval egészen rendkívüli finomsággal kell bánni, és jó lenne kerülni az „eszmei” beszélgetéseket, mert ha vitára kerülne a sor, bizonyára a dühönzésig elragadtatná magát. Benkovszkij azonban lángoló szemmel, idegesen rángatózó arccal nézett rá; nyilván szenvedélyesen vágyott arra, hogy Ippolit Szergejevics valamiről beszélgesse vele, és csak nagy nehezen tudta leplezni ezt az óhaját. Polkanov azonban elhatározta, hogy megmarad a hivatalos udvariasság korlátai között.

Húga az asztalhoz ült, és hol egyiküknek, hol másikuknak vetett oda egy-egy semmitmondó, de kedves mondatot. Könnyed, tréfálkozó szavaira a férfiak röviden válaszolgattak. Az egyik a rokon családias fesztelenségével, a másik a szerelmes férfi tiszteletteljes rajongásával. Mindhárman érezték, hogy a helyzet erőltetett. Állandóan vizsgálgatták egymást is, önmagukat is.

Mása behozta az első fogást.

- Tessék, uraim! - szólt Jelizaveta Szergejevna, és kezébe vette a merőkanalat. - Parancsolnak vodkát?

- Én kérek! - mondta Ippolit Szergejevics.

- Én nem kérek, ha megengedi - szólt Benkovszkij.

- Nagyon szívesen megengedem! De hiszen máskor szokott inni!

- Most azonban nem akarok...

„...koccintani a materialistával!” - egészítette ki magában a mondatot Ippolit Szergejevics.

Az ízletes leves vagy pedig Polkanov kifogástalan viselkedése valamennyire eltüntette Benkovszkij szeméből a sötét lobogást, és amikor a második fogást feltálalták, megeredt a szava:

- Talán kihívónak találta a válaszat, amit arra a kérdésére adtam, hogy vajon ellenségek vagyunk-e? Lehetséges, hogy udvariatlan voltam, de nekem az a nézetem, hogy az emberek kapcsolata legyen mentes a hivatásos társadalmi hazugságok minden megkötöttségétől.

- Mindenben egyetérték önnel - szólt Ippolit Szergejevics mosolyogva. - Minél egyszerűbb, annál jobb. És az ön őszinte nyilatkozata, ha szabad ezt a kifejezést használnom: egyenesen tetszett nekem!

Benkovszkij szomorúan mosolygott.

- Mi valóban ellenségek vagyunk az eszmék világában, és ez azonnal, önmagától kiderül - felelte. - Ön például azt mondta: „Minél egyszerűbb, annál jobb!” Csakhogy én egészen másképpen értelmezem ezt, mint ön...

- Csakugyan?

- Kétségtől, feltéve, ha ön a cikkében kifejtett nézeteiből kiindulva a logika egyenes útját követi.

- Természetesen így cselekszem...

- Nézze, kérem... Az én álláspontom szerint ítélve, az ön felfogása az egyszerűségről... durva. De hagyjuk ezt! Ön ugyebár az életet csupán mechanizmusnak tekinti, amely mindent kidolgoz, kitermel, így többek közt az eszméket is; nem érzi ennek az elméletnek belső hidegségét? És hogy lehet az, hogy az ön lelkében a titokzatosság és a varázslatos szép iránt a részvét egyetlen szikrája sem gyúl ki? Mert az életet egyszerűen vegykonyhának tekinti, és mozgó anyagrészecskékké alacsonyította.

- Hm!... Azt a bizonyos belső hidegséget nem érzem, mert világosan tudom, hol a helyem az élet nagy mechanizmusában, és azt is tudom, hogy ez a mechanizmus költőibb, mint bármilyen fantázia. Ami azonban az érzések és a szellem metafizikai erjedéseit illeti, tudja, ez ízlés dolga. Eddig még senki sem tudja, hogy mi a szépség; mindenesetre fel kell tennünk, hogy fiziológiai érzet.

Az egyik fojtott hangon beszélt, és szavaiból kicsengett a tévelygő ellenfél iránt érzett szánalom. A másik nyugodtan, szellemi fölényének tudatában, ügyelve arra, nehogy egyetlen szóval is megsértse ellenfele érzékenységet, vigyázva, nehogy olyan szavakat használjon, amilyeneket pedig gyakran használnak akkor is, amikor két ember azon vitatkozik, hogy melyikük igazsága jár közelebb az igazsághoz. Jelizaveta Szergejevna finoman mosolygott, figyelte a két arc játékát, de közben nyugodtan evett, és gondosan lerágcsálta a vad húsát a csontokról. Mása szemlátomást erőlködött, hogy megértse, mit beszélnek az uraságok; állandóan nézte őket az ajtóból, arcára kiült a feszült figyelem, és kerekre tárgult szeméből eltűnt a szokott jóindulatú huncutság.

- Ön azt mondja „valóság”?! No de mi a valóság, ha körülöttünk minden, és mi magunk is nem vagyunk egyéb, mint szüntelenül dolgozó vegyi laboratórium és mechanizmus? Mindenütt mozgás, és ebben a mozgásban egy századmásodpercnyi pihenő sincs. Hogy foghatom meg, hogy ismerhetem meg a „valóságot”, amikor én magam sem vagyok ugyanaz ebben a pillanatban, aki előbb voltam, de az sem vagyok, aki a következő pillanatban leszek? Ön, én, mi: nem vagyunk más, csak anyag? De egyszer majd a szentképek alatt fekszünk, és a rothadás utálatos szagával töltjük meg a levegőt... Lehetséges, hogy csupán elfakult fényképek maradnak rólunk itt a földön, és ezek a fényképek soha senkinek semmit sem fognak mondani létünk örömeiről és bánatairól, mert elnyelt minket a feledés. Hát nem szörnyűség azt hinni, hogy mi valamennyien, akik gondolkodunk és szenvedünk, csupán csak azért élünk, hogy elrothadjunk?

Ippolit Szergejevics figyelmesen hallgatta ezt a beszédet és ezt gondolta:

„Ha meg lennél győződve hited igazáról, akkor nyugodtabb lennél! De te kiabálsz. És nem azért kiabálsz, testvér, mert idealista vagy, hanem egyszerűen azért, mert rosszak az idegeid.”

Benkovszkij lángoló tekintettel nézett Ippolit Szergejevics arcába, és még mindig beszélt:

- Ön azt mondja „tudomány”?! Remek! Meghajlok a tudomány, mint a szellem hatalmas erőfeszítése előtt, amely szét akarja tépni az engem körülvevő titkok fojtogató kötelékeit... Igen ám, de a tudomány fényében azt látom, hogy ugyanott állok, ahol az ősapám állt, aki szentül hitte, hogy csakis Illés próféta kegyelméből dörög az ég. Én nem hiszek Illésben, tudom, hogy a mennydörgés oka a villamosság; de mennyivel értem világosabban a villamosságot, mint Illés? Talán azért kellene jobban megértenem, mert bonyolultabb? Éppen olyan megmagyarázhatatlan, mint a mozgás és minden egyéb jelenség, amellyel mindeddig haszta-

lan próbáltam megmagyarázni az előzőt. Olykor azt kell hinnem, hogy a tudomány ténykedése csupán a fogalmak bonyolultabbá tételére szorítkozik! Én azt gondolom, hogy hinni jó; erre kinevetnek és azt mondják: nem hinni kell, hanem tudni. Tudni akarom, mi az anyag? Erre szó szerint ezt válaszolják: „Az anyag: a térbeli hely tartalma, amelyben az általunk érzékelt érzések okait objektiváljuk.” Miért kell így beszélni? Hát lehet ezt feleletnek venni erre a kérdésre? Hiszen ez csak azoknak a kigúnyolása, akiknek lelke őszintén és szenvedélyesen szomjazza a választ gyötrő kérdéseire! Én a lét célját akarom tudni. És szellememnek ezt a vágyát is kigúnyolják! De hát élek, bár ez nem könnyű! De az, hogy élek, jogot ad arra, hogy határozott választ kérjek a bölcsességek monopolistáitól arra a kérdésre, hogy miért élek?!

Polkanov komolyan nézte Benkovszkij izgalomtól kigyúlt arcát, belátta, hogy ennek a fiatal embernek olyan szavakkal kellene válaszolni, amelyekben éppen olyan vadul lobogó érzés ereje feszül, mint az ő szavaiban. Ennek tudatában mégsem érzett kedvet, hogy ellentmondjon. A fiatal ember nagy szeme most még nagyobbnak látszott, és szenvedélyes vágyakozás tükröződött benne. Lihegett; finom, fehér jobbjára röpködni látszott a levegőben, amikor hol ökölbe szorította kezét, hol meg kinyújtotta ujjait, mintha meg akarna valamit fogni a levegőben, de nem lenne elég ereje hozzá...

- Mennyi mindent kapott az élettől, pedig semmit sem adott! Ön erre megvetéssel felel... És mi csendül ki ebből a válaszból? Az, hogy ön képtelen részvétet érezni embertársai iránt. Szellemi kenyeret kérnek öntől, és helyette a tagadás kódarabját adja! Kirabolta az élet lelkét, és ha nem tudja a szeretet és a szenvedés nagy tetteit végrehajtani, ön az oka! Mert az értelem rabszolgái az ész hatalmába adták a lelket, és a lélek ebben a rabságban megfagy; betegen, koldusszegényen elpusztul! És az élet továbbra is sivár marad; kínjai és bajai hősökre várnak... De hol vannak a hősök!

„De hiszen ez az ember epileptikus!” - kiáltott fel magában Ippolit Szergejevics, és borzongva nézett erre az idegcsomóra, aki remegett fájdalmas izgalomban. Szeretett volna gátat emelni leendő sógora viharos szóáradata ellen, de hiába, a fiatal ember se látott, se hallott, végképp elragadta tiltakozásának heve. Bizonyára már éppen magában hordozta panaszait, amelyek most végre előtörték lelkéből, és nyilván boldog volt, hogy épp olyan embernek nyilatkozhatott meg, aki véleménye szerint elrontotta az életét.

Jelizaveta Szergejevna elragadtatással nézte a fiatal embert; összehunyorította a szemét, amelyben most buja tűz lobbant fel.

- Mindabban, amit olyan szépen és erőteljesen mondott - kezdte Ippolit Szergejevics higgadtan és barátságosan, kihasználva a kimerült szónok önkéntelen beszédsszünetét, mert szerette volna kissé megnyugtatni a fiatal embert -, mindabban, amit mondott, határozottan sok őszinte érzés és sok kutató szellem cseng...

„Mit mondjak neki, hogy megnyugodjék?” - gondolta, és igyekezett valami bók-hálót szőni.

De húga kimentette a kínos helyzetből. Már jóllakott, és kényelmesen hátradőlt karosszékében. Sötét haját régi divat szerint fésülte, de ez a koronához hasonló hajkoszorú jól illett parancsoló arckifejezéséhez. Mosolygó ajka közül kivillant fehér fogsora, mint egy kés pengéje, és kecses kézmozdulattal leintve bátyját, így szólt:

- Szót kérek, uraim! Tudok egy aforizmat, amit valami bölcs mondott. Így hangzik: „Nincs igazuk azoknak, akik azt mondják: ez az igazság! És nincs igazuk azoknak sem, akik azt felelik erre: ez hazugság! Igaza csak az Istennek és a sátánnak van! Nem hiszek ugyan a létezésükben, de valahol talán mégis kell, hogy legyenek, hiszen ők alkották az életet ilyen kettősnek, viszont az élet adott alakot nekik. Nem értitek? Pedig ugyanazon az emberi nyelven

beszélek, mint ti. Csupán az évszázadok minden bölcsességét néhány szóba fogom össze, hogy lássátok, mennyire hitvány, semmit érő a ti bölcsességetek!”

Amikor Jelizaveta Szergejevna befejezte mondókáját, elbűvölő, derűs mosollyal kérdezte:

- Nos, milyennek találják ezt?

Ippolit Szergejevics némán vállat vont. Valósággal megbotránkoztatották húga szavai, de örült, hogy Benkovszkij megnyugodott.

Benkovszkijjal azonban furcsa dolog történt. Amikor Jelizaveta Szergejevna beszélni kezdett, arca valósággal lángba borult a gyönyörűségtől, de aztán mind jobban és jobban elsápadt, és abban a pillanatban, amikor az asszony megkérdezte, hogy tetszett a bölcs mondás, a fiatalember arcára kiült a rémület. Válaszolni szeretett volna, ajka idegesen megrándult, de képtelen volt beszélni. Jelizaveta Szergejevna bámulatra méltó nyugalommal figyelte a fiatalember arcának elváltozását, és nyilván nagyon tetszett neki, hogy ilyen világosan leolvashatja Benkovszkij arcáról szavai hatását, mert szemében meglepődés csillogott.

- Nekem legalábbis úgy tetszik, hogy ebben a pár szóban csakugyan benne van a filozófia óriási föliánsainak summája! - mondta Jelizaveta rövid hallgatás után.

- Bizonyos fokig igazad van - mondta gúnyos mosollyal Ippolit Szergejevics. - De azért...

- Tehát az embernek csakugyan ki kell oltani a prometheusi tűz utolsó szikráját is, amely még lelkében parázslík, és erőfeszítéseit megnemesíti?! - kiáltott fel Benkovszkij, és bús tekintettel nézett Jelizaveta Szergejevna felé.

- Miért kellene, ha valami pozitív ad... valamit, ami önnek kellemes? - szólt az asszony mosolyogva.

- Úgy látom, nagyon veszélyesen akarod meghatározni a pozitívát - jegyezte meg bátyja szárazon.

- Jelizaveta Szergejevna! Ön nő! Mondja meg: milyen visszhangot kelt az ön lelkében a nők nagy eszmei mozgalma? - kérdezte ismét izgatott hangon Benkovszkij.

- Érdekes.

- Csak érdekes?

- Nos és azt is gondolom... hogy... mit is akarok mondani... Hogy ez az egész nem más, mint a felesleges nők mozgolódása. Az élet árnyékos oldalára kerültek, mert nem szépek, vagy nincsenek szépségük értékének tudatában, nem tudják, milyen jó úrrá lenni a férfiak felett... Egyszóval: feleslegesek. De most együnk fagyaltot!

Benkovszkij némán átvette az asszony kezéből a zöld fagyaltos csészét, letette maga elé, és mereven nézte a fehér, hideg csemegét; közben visszafojtott idegességtől remegő kezével izgatottan dörzsölte homlokát.

- Látja, a filozófia nemcsak az élet zamatát rontja el, hanem az étvágyat is! - tréfálkozott Jelizaveta Szergejevna.

Bátyja ránézett, és arra gondolt, hogy az asszony gonosz játékot játszik ezzel a gyerekekkel. Egyébként már unta az egészet. Benkovszkij sajnálta ugyan, de sajnálatában nem volt semmi melegség.

„Sic visum Veneri!”¹⁰ - állapította meg magában, felkelt az asztal mellől, és cigarettára gyújtott.

¹⁰ Úgy akarja Vénusz!

- Muzsikálunk? - kérdezte Jelizaveta Szergejevna Benkovszkijtől.

És amikor Benkovszkij válasz helyett csupán igent bólintott, a teraszról bementek a szobába, ahonnan csakhamar néhány zongora-akkord és hegedűhangolás hallatszott ki. Ippolit Szergejevics a terasz párkánya mellett ült egy kényelmes karosszékből: a ház tetejéig felfutó vadszőlő mint valami csipkefüggöny védelmezte a naptól. Mindent hallott, amit húga és Benkovszkij beszélt, mert a fogadószoba parkra nyíló ablakai nyitva álltak, csupán virágok takarták.

- Írt valamit az utóbbi időben? - kérdezte Jelizaveta Szergejevna, miközben a hegedű felhangolásához szükséges hangot ütötte a zongorán.

- Igen, egy apróságot.

- Olvassa fel!

- Őszintén szólva, nem szeretném...

- Azt akarja talán, hogy könyörögjek?

- Igazán nem... De... inkább elmondom önnek azokat a verseket, amelyek éppen most születtek meg bennem...

- Kérem, tessék!

- Elmondom... De, ismétlem, éppen most születtek, és ön az, aki életre hívta őket...

- Örömmel hallgatom.

- Nem is tudom... De lehet, hogy őszintén beszél... Igazán nem tudom...

„Nem kellene most elmennem innen?” - gondolta Ippolit Szergejevics. De rest volt ahhoz, hogy felálljon; ülve maradt, és azzal nyugtatta meg magát, hogy azok odabent úgyis tudják, hogy ő ott kint ül a teraszon.

*Nyugodt szépséged hideg fénye
Nyugtalanítja lelkemet...*

- hallatszott Benkovszkij fojtott hangja.

*Álmaimat kikacagod tán
És meg sem értesz, úgy lehet...*

- folytatta vágyakozva az ifjú.

„Félek, hogy ezt már későn kérdezed!” - gondolta Polkanov, és gúnyosan mosolygott.

*Szemedben nincsen szánalom
Hideg kacajként ér szavad.
Lelked lelkemtől idegen,
És nem érted meg vágyamat...*

Benkovszkij most kis szünetet tartott. Vagy azért, mert nagyon izgatott volt, vagy azért, mert még nem találta meg a következő rímet.

*Lelkemnek forró vágyai
Dalom viharán zúgnak át,
Örjögő tűzzel keresem
Az élet célja nagy titkát!
Óh! Hol az út az üdv felé?*

„Mégiscsak el kell innen mennem” - határozta el Polkanov, akit talpra állított a fiatalember hisztérikus nyögdécselése, amelyből fájdalmas búcsú belenyugvása és ugyanakkor az imádott nőhöz intézett kétségbeesett könyörgés csendült ki.

*Trónod elé borul rabod -
Szívemnek égő vágyival
Lesem, várom a holnapot!*

„Várod a saját vesztedet! Mert így akarja - Vénusz!” - egészítette ki magában a tudós a verset, és lement a parkba.

Csodálkozott hűgán, aki nem volt annyira szép, hogy ekkora szerelmet ébresszen ebben a fiatalemberben. Bizonyára ellenállási taktikával érte el ezt az eredményt. Nem kellene-e, mint lelkiismeretes emberhez illik, őszintén beszélnie hűgával, és rámutatni a szerelemtől lángoló fiatalemberhez való viszonyának igazi jellegére? De hát mire vezethetne az efféle beszélgetés? Meg aztán ő nem is mérvadó Ámor és Vénusz dolgaiban, és a leghelyesebb, ha nem avatkozik ebbe az ügybe...

„De mi lenne, ha a szenvedély fáklája Varenyka szívében lobbanna fel?”

Polkanov még nem határozott ebben a kérdésben, de máris arra gondolt, vajon mit csinálhat ebben a percben a kislány? Talán éppen pofozza Nyikont? Szégyellte magát a lány helyett. Milyen kár, hogy olyan messze lakik, és nem láthatja gyakrabban, hogy letisztíthatná a lány lelkéről mindazt, ami úgy eltorzítja.

A ház felől hegedű lágy hangja, zongora szeszélyes futamai hallatszottak. A parkban a melódiák édes rimánkodása, becézgető hívogatása kavargott.

Az ég felől is zene áradt - ott fönt a pacsirták daloltak. Egy hársfa ágán szénfeketén és borzasan seregély ült, csőrével tépdeste melléről a tollait, és miközben jelentőségelteljesen füttyentett, lesandított a fa alatt elballagó emberre, aki lassan elgondolkozva, két kezét hátrátéve sétált a fasorban, és mosolygó tekintettel a távolba nézett.

Este a teánál Benkovszkij jobban uralkodott magán, és már nem volt olyan, mint egy örült; Jelizaveta Szergejevna is valahogyan szívélyesebb volt.

- Semmit sem mesélsz Pétervárról, Ippolit! - mondta Jelizaveta Szergejevna.

- Mit meséljek? Nagy, élénk város... A levegője nagyon nedves...

- És az emberek nagyon szárazak - szólt közbe Benkovszkij.

- No, nem mind. Van ott sok régimódi, penészes, ősi hangulat is. Az emberek általában mindenhol különbözők!

- Hála istennek, hogy ez így van! - kiáltott Benkovszkij.

- Igen, az élet elviselhetetlenül unalmas lenne, ha ez nem így volna! - helyeselt Jelizaveta Szergejevna. - No és a fővárosi fiatalság még mindig nem érdeklődik a vidéki élet iránt? Még mindig alacsony a falu árfolyama?

- Érdeklődik, de lassan kiábrándul.

- Ez a jelenség nagyon jellemző a mai intelligenciára! - mondta Benkovszkij gúnyos mosollyal. - Amíg az intelligencia zöme nemesi származású volt, ilyesmi nem történhetett! De most, amikor a kulák, a boltos vagy a tisztviselő fia, aki két-három népszerű könyvet elolvasott, már intelligenciának számít, természetes, hogy ezt az intelligenciát nem érdekli a falu élete! Hiszen nem is ismeri! Mi lehet más a falu, mint az a hely, ahol kellemesen lehet

eltölteni a nyarat? Ezek szemében a falu nyaralás, mint ahogy lelkük mélyén nem mások, mint nyaralók! Megjelennek, élnek egy darabig, aztán eltűnnek, és nem marad más utánuk, mint néhány darab papír, cserép, ételmaradék: az a szemét, ami a nyaralók után szokott maradni. De helyükbe jönnek majd mások, akik eltakarítják a sok szemetet, és még az emléke is eltűnik a kilencvenes évek szégyenletes, szívtelen, erőtlen intelligenciájának!

- És azok a „mások” a jogaikba visszahelyezett nemesemberek? - kérdezte összevont szemmel Polkanov.

- Pedig azt hittem, megértett... már megbocsásson, ez nem nagyon hízelgő önre! - szólt hevesen Benkovszkij.

- Én csak azt kérdeztem, kik azok az eljövendők?

- Kik? Az ifjú falu! A reformnemzedék! Már most is vannak közöttük, akik az emberi önbecsülés fejlett érzését hordozzák magukban; kutató, erős emberek, akik szomjaznak a tudást és készek arra, hogy megnyilatkozzanak!

- Már előre is üdvözlöm őket! - szólt egykedvűen Polkanov.

- Igen, el kell ismerni, hogy a falu valami újat készül felszínre hozni! - szólalt meg békítő hangon Jelizaveta Szergejevna. - Van itt két nagyon érdekes fiú: Ivan és Grigorij Sahov; már a fél könyvtáramat kiolvasták. És itt van Akim Mozirev, „az ember, aki mindenhez ért” - amint önmagát nevezi. Valóban, ragyogó képességeik vannak! Ezt az Akimot kipróbáltam: egy fizikakönyvet adtam neki. Mondom, olvasd el az előre és az egyensúlyra vonatkozó törvényeket. Egy hét múlva olyan sikerrel vizsgázott le előttem, hogy egyszerűen megdöbbentem! Amikor megdicsértem, csak ennyit mondott: „Mi van ebben? Ha maga megérti, én is megérthetem, a könyveket mindenki számára írják!” Mit szól hozzá?... Persze a saját értékük felismerése egyelőre még csak pökhendiségben és gorombáskodásban nyilvánul meg. Frissen szerzett tulajdonságaikat még ellenem is felhasználják, de hát én elnéző vagyok, és nem jelentem fel őket a zemsztvónál, mert megértem, hogy ebből a talajból olyan tüzes virágok sarjadhatnak, hogy egy napon az ember esetleg a birtok üszkein ébredhet fel!

Polkanov mosolygott. Benkovszkij szomorúan nézett az asszonyra.

Este tíz óráig beszélgettek, de nem mélyedtek el túlságosan a felvetett tárgyba, és nem is bántották túlságosan egymás érzékenységet. Tíz óra után Jelizaveta Szergejevna és Benkovszkij megint muzsikálni kezdtek; Polkanov elköszönt, és felment szobájába; észrevette, hogy leendő sógora még csak meg sem kísérelte, hogy távozása miatt érzett örömét elrejtse.

„Megtudod, amit meg akarsz tudni, és tudnivágyásod jutalmául nem kapsz mást, csak unalmat!” Ez az ernyesztő érzés fogta el Polkanovot, amikor szobájában az asztalhoz ült, hogy néhány ismerősének levelet írjon. Megértette húga Benkovszkijhoz való viszonyának különös rugóit, és megértette saját szerepét is ebben a játékban. Nem volt ez szép játék, de annyira távol állt tőle Pygmalion és Galathea¹¹ történetének ez a paródiája, amely szeme előtt játszódtott le, hogy még csak meg sem botránkozott rajta, noha magában elítélte érte hűgát. Mélabúsan dobolt az asztalon a tollszárral, lecsavarta a lámpát, és a félhomályban kinézett az ablakon.

Néma csend volt a parkban; az ablaküvegen át zöldesnek tetszett a hold fénye.

¹¹ Pygmalion Ciprus sziget mesebeli királya. Mint szobrász, halálosan beleszeretett a maga alkotta női szoborba, Galatheába, s addig könyörgött az istenekhez, míg azok a szobrot megelevenítették.

Most egy árnyék suhant el az ablak alatt, az ágak halkán megzizzentek. Polkanov odalépett az ablakhoz, kinyitotta és kinézett - a fák között Mása, a szobalány surrant tova fehér ruhájában.

„No lám! - gondolta Ippolit Szergejevics. - Legalább a szobalány szeressen, ha már az úrnője csak játszik a szerelemmel...”

Ernyesztő egyformasággal, lassan múltak a napok. Semmi új benyomás, a munka is nehezen ment, mert az égető napsütés, a park kábító illata és a sejtelmes, holdvilágos éjszakák álmodozóvá, restté tették az embert.

Polkanov élvezte ezt a növényyszerű, vegetatív életet, és napról napra halasztgatta a munka megkezdését. Néha unatkozott, ilyenkor szemére vetette önmagának tétlenségét, akaraterije hanyatlását - de mindez nem ébresztette fel munkakedvét; azzal magyarázta lustaságát, hogy az csupán szervezetének erőgyűjtése a munkára. Reggelenként, amikor egészséges, mély álmából felébredt, élvezettel nyújtózkodott és megállapította, hogy izmai rugalmasak, bőre kisimult, és szabadon lélegzik.

Húga kellemetlen szokása, hogy túl sokat szeret filozofálni, eleinte bosszantotta, de csakhamar megszokta Jelizaveta Szergejevna hibáját; azonkívül ügyesen és tapintatosan bebizonyította neki a filozofálgatás hiábavalóságát, mire az asszony kissé mérsékelte magát. Polkanov ellenszenvesnek találta, hogy húga mindennek az okát kutatja; rájött arra, hogy Jelizaveta Szergejevna nem valami ösztönös vágytól hajtva akarja megmagyarázni az életfel-fogását, hanem csupán azért, mert túlzottan óvatos, és mindent meg akar semmisíteni, ami bármilyen formában is veszélyeztetheti lelke hideg nyugalomát. Valamiféle sematikus gyakorlati eljárást dolgozott ki magának, és az elmélet csak annyiban érdekelte, amennyiben alkalmas volt arra, hogy bátyja szemében megbocsáthatóvá tegye az élethez és az emberekhez való hideg, szkeptikus viszonyát. Ippolit Szergejevics tisztán látta ezt, de esze ágában sem volt, hogy ezért szemrehányásokat tegyen húgának, vagy megszégyenítse. Magában elítélte ugyan, de valami visszatartotta attól, hogy hangosan is megmondja neki véleményét.

Benkovszkij minden egyes látogatása után Polkanov megfogadta, hogy beszél húgával a fiatalemberhez való viszonyáról, de nem talált kedvező alkalmat erre a beszélgetésre.

Nem bizonyos még, hogy ki lesz a szenvedő fél, ha ebben a lángoló úriemberben felébred végre a természetes emberi értelem - igazolta magát önmaga előtt. A húga pillanatig sem téveszti szem elől, hogy Benkovszkij fiatalabb nála, az asszony miatt tehát nem kell aggódnia. És ha mégis Jelizaveta húzza a rövidebbet ebben az ügyben? Nos, akkor sem történik egyéb, mint az, hogy az élet igazságot szolgáltatott...

Varenyka gyakran járt hozzájuk. Kettesben vagy húgával hármasban csónakáztak, de Benkovszkij sohasem volt ott; sétálgattak az erdőben, és egyszer kirándultak egy húszversztányira fekvő kolostorba is. Még mindig tetszett neki a lány, noha gyakran megbotránkozott szertelen beszédein, de azért jól érezte magát a társaságában. Naivitása megneveltette, de egyben fékezte benne a férfit, természetének harmonikus egységén pedig éppenséggel csodálkozott.

Egyre gyakrabban kérdezte önmagától:

„Hát csakugyan nincs annyi erőm, hogy kiverjem a fejéből azt a sok ostobaságot?”

Varenyka távollétében tisztán látta, mennyire szükséges lenne, hogy megszabadítsa a lány gondolatvilágát ezektől a csúnya béklyóktól, amikor azonban Varenyka megjelent - megfeledezett elhatározásáról. Néha megfigyelte, hogy úgy hallgatja a leány szavait, mintha ő akarna tanulni tőle, és magában elismerte, hogy Varenykában van valami, ami megbénítja értelmének szabadságát. Megtörtént az is, hogy Polkanov érveket gyűjtött össze magában, amelyek

alkalmasak lettek volna arra, hogy meggyőzzék Varenykát tévedéséről - de nem mondta el őket; mintha félt volna elmondani. Amikor ilyesmin rajtakapta magát, ezt gondolta:

„Lehetséges-e, hogy nem eléggé bízom az igazamban?”

Ilyenkor meggyőzte saját magát az ellenkezőjéről. De nehezebb esett ezekről a dolgokról Varenykával beszélgetnie azért is, mert a lány jóformán még az ábécéjét sem ismerte az általánosan érvényes nézeteknek. Az alapvető fogalmaknál kellett volna kezdeni, de a lány örökös „miért?” és „minek?” kérdései állandóan elvont válaszokra kényszerítették, amiket Varenyka egyáltalán nem értett meg. Egyszer az történt, hogy miután a lány már belefáradt Polkanov folytonos ellentmondásaiba, a következőkben fejtette ki életfilozófiáját.

- Isten engem is - mint minden embert - saját képére és hasonlatosságára teremtett. Ez azt jelenti, hogy mindent, amit teszek, Isten akarata szerint teszem és úgy élek, ahogy ő akarja... Hiszen Isten tudja, hogyan élek! Ennyi az egész, és maga hiába is veszekszik velem!

Ippolit Szergejevicsben mind gyakrabban ébredt fel a hím égető vágya; de amikor ezt észrevette, gyorsan erőt vett magán, és elfojtotta érzéki fellobbanásait, amelyeket még saját magának sem vallott be szívesen. De ha előfordult, hogy nem tudta eltitkolni vágyait, bűntudatos mosollyal így vigasztalta önmagát:

„Mi van ebben? Ez utóvégre természetes, ilyen szépség láttán! Férfi vagyok, a szervezetem napról napra erősödik a napsütés és a levegő hatására... Természetes dolog ez, hiszen Varenyka természete úgylis visszatart attól, hogy elragadtassam magam!”

Polkanovnak nem volt ereje ahhoz, hogy vakon szeressen, ezt tudta magáról, de értelme mélyén egyre gyakrabban lángolt fel a remény, hogy magáévá teszi a lányt. Önmagának sem vallotta be, de mégis várta, hogy Varenyka beleszeret. Mindenről gondolkozott, ami nem alacsonyította le saját szemében; azt azonban, ami alkalmas volt arra, hogy bizalmatlanná váljék saját tisztességével szemben - ügyesen rejtegette önmaga előtt.

Egy este teánál így szólt a húga:

- Holnap van Varenyka Oleszova születésnapja. El kell menni hozzájuk. Odakocsiznék... A lovaknak is jól tesz egy kis mozgás!

- Látogass el hozzá, és add át az én jókívánságaimat is - mondta Ippolit és úgy érezte, hogy ő is szívesen elmenne.

- Nem akarsz velem jönni? - kérdezte kíváncsi tekintettel a húga.

- Én? Nem tudom. Azt hiszem, nem akarok. De azért átmehetek.

- Nem kötelező! - mondta Jelizaveta Szergejevna, és lesütötte szemét, hogy bátyja ne vegye észre a tekintetében bujkáló mosolyt.

- Tudom - szólt kelletlenül Polkanov.

Hosszú szünet következett a beszélgetésben, és ezalatt Polkanov szigorú szemrehányásokat tett magának, hogy miért viselkedik ezzel a lánnyal úgy, mintha attól tartana, hogy nem tud ellenállni varázsának.

- Mondta nékem... mármint Varenyka, hogy arra felénk gyönyörű a vidék - szólalt meg Ippolit Szergejevics és elpirult, mert tudta, hogy húga belélát. Jelizaveta azonban nem mutatta ezt, sőt kezdte rábeszélni bátyját:

- Gyere velem, kérlek! Majd meglátod, hogy csakugyan nagyon szép náluk. Meg nekem is kellemesebb lesz veled. Nem maradunk sokáig, jó?

Polkanov beleegyezett, de azért továbbra is lehangolt maradt.

„Tulajdonképpen miért kellett hazudnom? Mi szégyellnivaló vagy természetellenes van abban, hogy az ember egy szép lányt gyakrabban szeretne látni?” - kérdezte magában haragosan.

Másnap reggel korán ébredt, és az első hang, ami megütötte a fülét, hangos kacagás volt. Így csak Varenyka tud nevetni. Polkanov ledobta magáról a takarót, és mosolyogva fülelt. Furcsa érzés vett rajta erőt, örömnél aligha lehetett nevezni, inkább a közelgő öröm kellemes, idegcsiklandó előérzete volt. Kiugrott az ágyból, és olyan gyorsan kezdett öltözködni, hogy nevetnie kellett saját magán, de ugyanakkor zavarban is volt. Hát lehetséges, hogy Varenyka a születése napján átjött hozzájuk, hogy hűgát és őt magával vigye? Igazán kedves teremtség!

Amikor Polkanov belépett az ebédlőbe, Varenyka tréfás bűnbánattal lesütötte szemét, nem fogadta el a feléje nyújtott kezet, és elfogult hangon suttozta:

- Félek, hogy ön...

- Képzeld! - kiáltotta Jelizaveta Szergejevna. - Megszökött hazulról!

- Hogyhogy? - kérdezte Polkanov.

- Titokban! - jelentette ki Varenyka. - A kérők elől! Képzeld csak el, milyen savanyú képet vágnak majd! Lucsickaja néni szörnyen szeretne már férjhez adni! Ünnepeles hangú meghívókat küldött szét, és annyi mindent sült-főzött, hogy elég lenne egy ezrednek! Én is segítettem neki... De ma reggel, amikor felébredtem, lóra... és gyerünk! Otthon hagytam egy cédulát, ráírtam, hogy Scserbakovékhoz mentem... Érti? Azok pontosan az ellenkező irányban laknak!

Polkanov csak nézte a lányt, nevetett, és valami nagy meleg járta át. Varenyán megint az a bő, fehér ruha volt, amelynek finom anyaga vállától a lábfejéig omlott, és úgy övezte testét, mint egy könnyű felhő. Szemében derűs mosoly csillogott, és arca rózsás pírban égett.

- Magának nem tetszik, amit csináltam? Tudom, hogy illetlenség! - mondta komolyan Varenyka, de rögtön újra felkacagott. - Szinte magam előtt látom őket! Kikenve-kifenne, beillatosítva! Leisszák majd magukat bánatukban! Úristen, hogy berúgnak majd!

- Sokan lesznek? - kérdezte mosolyogva Ippolit Szergejevics.

- Négyen...

- Kész a tea! - szólt Jelizaveta Szergejevna. - Ezért a csínyedért majd megfizetsz, Varja! Gondoltál erre?

- Nem, és nem is akarok rágondolni! - szólt határozottan a lány, és leült az asztalhoz. - Majd csak akkor kell fizetnem, ha hazamegyek, tehát este, mert hiszen egész nap nálatok maradok. Miért gondoljak már reggel arra, ami csak este lesz? Apus majd dühöng, de az ember ott-hagyja és nem hallja, mit mond... A néni? Fenntartás nélkül szeret! És a kérők? Azokkal még azt is megtehetem, hogy négykézláb ugrálnak körülöttem... Igazán mulatságos lenne! De Csernyonyebov nem tudna négykézláb ugrálni, mert nagy a pocakja!

- Varja! Megbolondultál! - szólt közbe csillapítón Jelizaveta Szergejevna.

- Dehogyan - nevetett a leány, de aztán sem nyugodott, és mulatságosan kifigurázta kérőit; széles jókedve magával ragadta a két testvért is.

Mialatt teázta, folyton kacagott. Jelizaveta Szergejevna is nevetett, de bizonyos elnézéssel. Ippolit Szergejevics türtőztetni akarta magát, de nem sikerült. Tea után tanácskozni kezdtek, hogy lehetne ezt a derűsen kezdődő napot kellemesen eltölteni? Varenyka azt javasolta, hogy csónakázzanak ki az erdőbe, és ott teázzanak. Ippolit tüstént beleegyezett, de hűga gondterhes arccal kijelentette:

- Nem mehetek; ma feltétlenül Szanyinóba kell kocsiznom! Úgy terveztem, hogy hozzátok megyek, Varja, és útközben kiszállok Szanyinóban... De most egyenesen oda kell mennem!

Polkanov gyanakodva nézett hűgára. Úgy képzelte, hogy Jelizaveta Szergejevna ezt az egész históriát ebben a percben eszelte ki, csak azért, hogy egyedül hagyja Varjával. De hűga arca csupa bosszúságot és elégedetlenséget árult el. Varenykát szemlátomást elszomorította Jelizaveta Szergejevna közlése. De csakhamar újra jókedvű lett.

- No, jó! Majd megbánod! Mi azonban megyünk! És még valamit! Grigorij és Mása velünk jöhetnek?

- Grigorij mehet. De Mása? Ki adja be az ebédet?

- De hát ki akar ebédelni? Te elmegy Benkovszkijékhoz, mi meg este előtt nem jövünk haza!

- Hát jó! Vidd el Mását is...

Varenyka elszaladt. Polkanov cigarettára gyújtott, kilépett a teraszra, és fel-alá járkált. Tetszett neki ez a kirándulás, de Grigorijt és Mását fölöslegesnek tartotta. Bizonyosan zavarni fogják.

Fél óra múlva Ippolit és Varja már a csónaknál állt. Grigorij - egy vörös hajú, kékszemű, sasorrú, szeplős legény - tett-vett a csónakban. Mása, miközben számovárt, és több kis batyut tett be a csónakba, noszogatta a fiút:

- Hej, te vörös! Gyorsabban mozogj! Láthatod, hogy az uraságok már várnak!

- Rögtön kész leszek! - mondta tenorhangján Grigorij, és az evezővillákat igazgatta.

Ippolit most már kitalálta, hogy ki szokott éjszakánként az ablaka alatt elsuhan.

- Tudja - szólt Varenyka, aki beült a csónakba, és fejével Grigorij felé biccentett -, ezt a legényt tudósszámba veszik nálunk... Érti a jogot!

- Ezt csak úgy mondja, Varvara Vasziljevna! - szólt mosolyogva Grigorij, és kivillogtak erős fogai. - Még hogy én értem a jogot!

- De komolyan, Ippolit Szergejevics! Valamennyi orosz törvényt ismeri.

- Csakugyan, Grigorij? - kérdezte érdeklődve Ippolit Szergejevics.

- Csak tréfálnak. Ugyan már! Valamennyi orosz törvényt senki sem ismeri!

- Hát az, aki írta?

- Szperanszkij úr? Ő már réges-régen meghalt!

- Mit szokott olvasni? - kérdezte Polkanov, és figyelmesen nézte a legény értelmes arcát.

- Hát a törvényeket, ahogy mondták. - Grigorij most Varjára nézett. - Véletlenül a kezembe került a tizedik kötet. Nézegetem, érdekes! Olvasni kezdtem... Most az első kötet van nálam... Az első szakasz világosan megmondja: „A törvény nem tudása senkit sem mentesít a büntetéstől!” No, mondom magamban, hiszen senki sem ismeri őket. A tanító most majd megszerzi a földművesekről szóló törvényeket. Érdekes lesz. Ugyan mi áll benne?

- Ugye, mondtam? - kérdezte Varenyka.

- Sokat olvas? - érdeklődött Ippolit Szergejevics, akinek eszébe jutott Gogol Petruskája.

- Olvasok, ha ráérek. Sok könyv van itt... Csak Jelizaveta Szergejevna-nak van vagy ezer kötete. Csakhogy mind regény meg elbeszélés...

A csónak könnyedén siklott felfelé. Lassan tűnedezték a partok. Körös-körül minden olyan szép volt: világos, csendes, illatos. Polkanov Varenyka arcába nézett. A lány a széles vállú evezőslegényt figyelte. A fiú, miközben ütemesen evezett, irodalmi ízléséről beszélt, és nagyon örült, hogy a tudós úriember olyan szívesen hallgatja. Mása pillái alól nézte Grigorijt; szemében büszkeség és szerelem csillogott.

- Nem szeretek olyasmiket olvasni, hogy a nap fölkelt vagy lenyugodott, szóval általában a természetről. Effajta napfölkeltét már jó pár ezerszer láttam! Az erdőket és a folyókat is ismerem, mit olvassak róluk? Pedig majdnem minden könyv ír erről. Én azt mondom, hogy ez nem szükséges, mert mindenki a maga módja szerint érti a naplementét... Akinek van szeme, látja. De amit az emberekről írnak, az érdekes! Olvastam és gondolkodom: hát te mit csináltál volna, ha ilyen helyzetbe kerülsz? Pedig hát tudja az ember, hogy az egész nem igaz.

- Mi nem igaz? - kérdezte Ippolit Szergejevics.

- A könyv. Kitalálás. Amit például a parasztokról írnak... Hát olyanok a parasztok, mint ahogy a könyvekben leírják őket? Mindig szánakozva írnak róluk, bolondot csinálnak belőlük... ez nem jó! Az emberek elolvassák, azt hiszik, hogy valóban olyanok, ezért aztán nem értik meg igazában a parasztokat... hiszen a könyvben olyan buták, meg rosszak!

Varenykát nyilván untatta ez a beszélgetés, mert halkán dúdolni kezdett, és közönyös szemmel nézte a partokat.

- Tudja mit, Ippolit Szergejevics, szálljunk ki, és gyerünk át gyalog az erdőn, mert itt csak ülünk, és megsülünk a napon. Így nem lesz jó a kirándulás! Grigorij és Mása felevez a Szavelij-szakadéig, ott kikötnek, elkészítik a teát, és megvárnak minket... Grigorij, evezd a part felé. Borzasztóan szeretek az erdőben enni és inni, a jó levegőn, a napon... Az ember olyan szabadnak érzi magát, mint egy csavargó!

- Látja - folytatta Varenyka élénken, miután kiugrott a csónakból a parti fövenyre -, alig érintkezünk a földdel, tüstént jön valami, ami... ami úgy megbizsergeti a lelket. Például most a cipőm megtelt homokkal, és az egyik lábam vizes lett. Ez kellemetlen is, meg kellemes is, tehát jó, mert az ember érzi, hogy van... Nézze csak, milyen gyorsan repül a csónak!

Ott folyt a lábuk előtt a folyó, és az evezőcsapásoktól felvert apró hullámok halkan csobban-
tak a parton. A csónak nyílsebesen úszott az erdő felé, hosszú sávot hagyva maga után, amely ezüstösen csillogott a napsütésben. Még látták, hogy Grigorij Mását nézi és nevet, a lány meg öklével fenyegeti a legényt.

- Szeretik egymást - mondta Varenyka mosolyogva. - Mása már meg is kérte Jelizaveta Szergejevna-t, hogy férjhez mehessen Grigorijhoz. Jelizaveta Szergejevna azonban egyelőre még nem adott engedélyt, mert nem szereti, ha házaspár szolgál nála. Grigorijnak azonban összel letelik a szolgálata, és akkor megszökteti Mását. Kedves ember mind a kettő! Grigorij azt kéri tőlem, hogy adjak neki részletfizetésre egy darab földet... Tíz gyeszjatynát akar. De nem tehetem, amíg apa él; pedig kár... tudom, hogy Grigorij mindig pontosan fizetne... Hiszen olyan ügyes... Lakatos is meg kovács, de maguknál kocsis. Kokovics zemsztvo-elöljáró, egyik kérőm, így beszél róla: „Ez, tudja, veszedelmes bestia, nem tiszteli a hatóságot!”

- Mi ez a Kokovics? Lengyel? - kérdezte Polkanov; jót mulatott Varenyka fintorain.

- Mordvin, csuvas, mit tudom én?! Szörnyen hosszú, vastag a nyelve, nem is fér el a szájában és zavarja a beszédben. Huh! Micsoda latyak!

Az utat zöld békalencsével borított tócsa zárta el, amelyet zsíros, fekete latyak vett körül. Polkanov lenézett a lábára és így szólt:

- Meg kell kerülnünk...

- Nem ugrik át rajta? Megjegyzem, azt hittem, már kiszáradt! - mondta bosszúsan Varenyka és toppantott. - De megkerülni... Hosszú út lenne. Meg arrafelé el is szakadhatna a ruhám... Próbálja meg, ugorja át! Könnyű dolog. Ide nézzen! E-e-egy!

Lábujjhegyre állt és átugrott. Polkanov úgy látta, mintha ruhája leomlana válláról, és a levegőben úszna utána. De a lány már ott állt a tócsa túlsó oldalán, és panaszosan mondta:

- Jaj, de bepiszkolódtam! Nem, menjen inkább körül! Fúj, de utálatos!

Ippolit mosolyogva nézte Varenykát, hirtelen valami határozatlan gondolat kezdett incselkedni vele, és ekkor érezte, hogy a lába besüppedt a latyakba. A túlsó oldalon Varenyka a ruháját rázogatta; a ruha finoman suhogott, és redői között Ippolit meglátta a lány finom harisnyába bújtatott, karcsú lábát. Egy pillanatig úgy érezte, hogy ez a sáros tócsa, amely most elválasztja őket, valamiféle figyelmeztető intés - vagy neki, vagy a lánynak. Sietve elindult, hogy megkerülje a tócsát; a bokrok közé jutott, és vízbe is kellett gázolnia, amelyet a fű eltakart. Nedves lábbal és valami - egyelőre még nem világos - elhatározással érkezett a lányhoz, aki arcát elfintorítva ruhájára mutatott:

- Nézze! Szép, mi?

Polkanov odanézett. A csúnya fekete foltok, amelyek kaján diadallal sötétlettek a fehér ruhán, bántották szemét.

- Szeretem és megszoktam, hogy téged mindig olyan szűzi tisztán lássalak, hogy még a ruhádra freccsent sárfolt is fekete árnyékot vet a lelkemre - mondta Ippolit lassan, és mosolyogva nézett Varenyka arcába.

A lány kérdő tekintettel fordult Ippolit felé, s a férfi úgy érezte, hogy keblében forró hullámok viharzanak, amelyek most mindjárt csodálatos szavakká változnak, olyanokká, amilyeneket még soha, senkinek sem mondott - hiszen eddig ő maga sem ismerte azokat.

- Mit mondott? - kérdezte sűrgetően Varenyka.

Polkanov összerezzent; a lány kérdése szigorúan csengett. Nyugalmat erőltetett magára, és magyarázni kezdett:

- Egy versből idéztem. A mi nyelvünkön azonban prózának hat... De ugye, azért megérezte, hogy ez vers? Azt hiszem, olasz... igazán nem emlékszem már pontosan... Különben az is meglehet, hogy próza, valami regényből...

- Hogy is volt? Mondja csak el még egyszer! - kérte a leány, és hirtelen elgondolkozott valamin.

- Szeretem... - Ippolit megakadt, és a homlokát dörzsölte. - Hát hinné?! Már elfelejtettem, hogyan is mondtam! Becsületszavamra, elfelejtettem!

- Hát akkor gyérünk! - szólt Varenyka, és határozott léptekkel elindult.

Ippolit Szergejevics igyekezett saját magának megmagyarázni ezt a különös jelenetet, de sehogy sem tudta. Kínos érzés fogta el. A lány némán, lehorgasztott fejjel bandukolt mellette, nem nézett rá, és Ippolit úgy érezte, hogy most rosszat gondol róla. Erőltetett vidámsággal megszólalt:

- No hiszen, ha tudnák a kériói, hol tölti az idejét!

A lány úgy nézett Ippolitra, mintha gondolatban nagyon messze járna, és most a férfi szavai visszahívták volna a messzeségből. De arca egy pillanat alatt felvette egyszerű, gyermekes báját.

- Igaz! De ne féljen, megtudják! Megtudják! És talán még rosszat is gondolnak felőlem...

- Fél ettől?

- Én? - kérdezte közömbösen.

- Bocsásson meg kérdésemért.

- Maga nem ismer engem... és azt sem tudja, mennyire ellenszenvesek azok mind! Néha szeretném őket a földre teperni és az arcukra taposni! A szájukra lépni, hogy ne beszélhessenek! Alávalók!

A düh és a szívtelenség olyan erővel sugárzott tekintetéből, hogy valósággal kellemetlen volt ránézni. A férfi el is fordult tőle, úgy beszélt hozzá:

- Milyen szomorú, hogy gyűlölt emberek közt kell élnie... Talán egyetlenegy sincs köztük, akit tisztességesnek tart...

- Nincs! Tudja, szörnyen kevés érdekes ember van a világon... Mindenki olyan korlátolt, lélek nélküli, ellenszenves...

Ippolit Szergejevics mosolygott ezen a kitörésen és bizonyos - önmaga előtt is érthetetlen - iróniával mondta:

- Még túl korán beszél így! Várjon egy kicsit. Majd találkozik olyan emberrel, aki kedvére való... Azt majd minden tekintetben érdekesnek fogja találni.

- Ki lesz az? - kérdezte Varenka hevesen és megállt.

- A leendő férje.

- De ki az?

- Honnan tudhatnám? - szólt vállat vonva Polkanov, akinek nem tetszett a lány heves érdeklődése.

- Nos... mondja csak tovább! - sóhajtott fel a lány. Most cserjék között mentek a kanyargó erdei ösvényen, amely olyan volt szeszélyes fordulóival, mint egy elhullajtott szalag. Csakhamar beértek a sűrű erdőbe.

- Szeretne férjhez menni? - kérdezte Ippolit Szergejevics.

- Igazán nem tudom... Nem is gondolkozom ezen - felelte Varenka egyszerűen. Szép szemével most úgy nézett a messzeségbe, mintha valami távoli és nagyon kedves emlékre gondolna vissza.

- Magának a telet a városban kell töltenie. A szépsége ott majd általános feltűnést kelt, és hamarosan megtalálja azt, akire vágyik... Nagyon sokan lesznek, akik mindent elkövetnek, hogy feleségül vegyék magát - mondta elgondolkozva, halkan Ippolit.

- Ahhoz az én engedélyem is szükséges!

- Hogyan tilthatná meg a vágyat?

- Ez igaz! Hát akkor csak vágyakozzanak! - Pár lépést mentek szóttanul.

Varenyka elrévedezve nézett a távolba, és valamin gondolkozott. Ippolit Szergejevics - anélkül, hogy tudná, miért - megszámlolta a leány ruháján levő sárfoltokat. Hat volt; három nagy csillag alak; kettő akár a vessző, egy pedig pontosan olyan, mintha ecsettel mázolták volna a ruhára. Ippolit úgy érezte, hogy ezeknek a különös formájú, fekete foltoknak valami jelentőségük van.

- Volt már szerelmes? - csendült fel a lány komoly, kíváncsi hangja.

- Én? - kérdezte megrezzenve a férfi. - Igen... régen... amikor még fiatal voltam...

- Én is régen - jelentette ki Varenyka.

- Úgy? És kibe? - kérdezte Polkanov, aki nem is érezte, hogy kérdése tapintatlan. Letört egy keze ügyébe eső ágat, és messzire elhajította.

- Hogy kibe? Lótolvaj volt... Már három éve. Akkor tizenhét éves voltam... Egyszer elfogták, összeverték, és behozták az udvarunkba. Egy szekéren hevert, gúzsba kötve, nem szólt semmit és rám nézett... Én a lépcsőn álltam. Emlékszem, szép tiszta reggel volt, egészen kora reggel, a házban még mindenki aludt...

Elhallgatott, emlékeibe merült.

- A szekér alatt vértócsa képződött, olyan sűrű tócsa, és a súlyos vércseppek csöpögtek, csöpögtek... Szaska Remezov volt a neve. Parasztok jöttek be az udvarba, nézték és morogtak, mint a kutyák. Dühösen néztek rá, de ő nyugodtan állta a tekintetüket... Úgy éreztem, hogy ez az ember összeverve és megkötözve is különbnek tartja magát náluk. Mindenesetre úgy nézett a parasztokra... Nagy, barna szeme volt. Sajnáltam, de féltem is tőle. Bementem a házba, és kitöltöttem egy pohár vodkát... odamentem, kínálom. De a keze gúzsban, nem tud inni... kissé felemeli vértől csatakos fejét és azt mondja: „Tegye a számhoz, kisasszony!” Odatartottam a poharat, ő lassan kiitta a vodkát, és halkan azt mondta: „Köszönöm, kisasszony! Az Isten áldja meg!” Ekkor hirtelen odasúgtam neki: „Meneküljön!” De ő hangosan felelt: „Ha életben maradok, biztosan megszököm! Elhiheti!” Nekem borzasztóan tetszett, hogy ezt ilyen hangosan mondta, úgyhogy mindenki meghallhatta az udvaron. Aztán azt mondta: „Kisasszony, parancsolja meg, hogy mossák le az arcomat!” Erre szóltam Dunyának, aki megmosta... egészen kék volt az arca az ütlegektől és fel is dagadt, bizony... Hamarosan elvitték, és amikor a szekér kizörgött az udvarból, utána néztem, és ő folyton bólingatott felém, a szeme meg mosolygott, pedig szörnyen összeverték... Mennyit sírtam miatta! Hogy imádkoztam Istenhez, hogy sikerüljön megszöknie!

- És ön - szólt közbe ironikusan Ippolit Szergejevics -, talán még most is azt várja, hogy megszökik, eljön magához és... és akkor esetleg férjhez is megy hozzá?

Varenyka vagy nem hallotta, vagy nem értette meg a szavaiból kicsengő gúnyt, mert egyszerű természetességgel válaszolt:

- Miért jönne ide?

- No és ha mégis eljönne, férjhez menne hozzá?

- Egy paraszthoz?... Azt hiszem, nem!

Polkanov dühbe gurult.

- Mondhatom, alaposan megzavarták fejét a regényei, Varvara Vasziljevna! - kezdte szigorúan.

A lány csodálkozva nézett rá rideg szavai hallatára, de aztán némán és figyelmesen hallgatta kemény, szidásnak is beillő beszédét. Ippolit azt próbálta bebizonyítani, hogy az általa kedvelt irodalom mennyire megrontja a lelket és a szellemet; hogyan torzítja el a valóságot; mennyire hiányzik belőle a nemesítő eszme; milyen közömbös az élet szomorú igazságával és az emberek kívánságaival és kínjaival szemben. Itt-ott megreccsent egy ág. A fák lombjai közt bekandikált az illatozó félhomály; olykor hosszú, elfojtott sóhajhoz hasonló hang suttogott a fák között, és az erdő megremegett, mintha álmodna.

- Csakis olyan könyveket szabad olvasni, amelyek megértetik az élet értelmét, az emberek kívánságait és cselekedeteik indító okait. Tudni kell, milyen rosszul élnek az emberek, és milyen jól élhetnének, ha több eszük lenne, és egymás jogait jobban tiszteletben tartanák. Azok a könyvek, amelyeket maga olvas, hazudnak, mégpedig otrombán hazudnak! Micsoda vad fogalmakat keltettek magában a hősiességről! Hogyan képzeled?! Az életben is olyanféle embereket keres majd, mint amilyenek azokban a könyvekben szerepelnek?

- Nem! - felelte a lány komolyan. - Tudom, hogy olyan emberek nincsenek. De éppen azért jók azok a könyvek, mert azt ábrázolják, ami nincs! A közönséges dolgok mindenhol megtalálhatók, az egész élet közönséges! És nagyon sokat beszélnek a szenvedésről... Ez egészen bizonyos, hogy nem is igaz. Márpedig ha nem igaz, nagyon helytelen, hogy éppen arról beszélnek olyan sokat, ami alapjában véve ritkán fordul elő. Maga azt mondja, hogy a könyvekben mintaszerű érzéseket és gondolatokat kell keresni... és hogy minden ember tévelyeg, és egyik nem érti meg a másikat... De hát utóvégre a könyveket is emberek írják! Honnan tudhatom, mit kell elhinnem és mi a jobb? Azokban a könyvekben, amelyeket maga olyan nagyon ócsárol, sok nemes gondolat van!

- Nem értett meg! - mondta ingerülten Ippolit.

- Úgy? És emiatt haragszik rám? - kérdezte büntudatosan a lány.

- Nem! Egyáltalán nem haragszom.

- De haragszik! Én tudom, tudom! Hiszen én is haragszom olyankor, ha nem értenek velem egyet. De miért akarja, hogy egyetértsek magával? És miért akarom én is, hogy egyetértsenek velem? És általában miért veszekszenek az emberek, és miért akarják, hogy egyetértsenek velük? Hiszen akkor már semmiről sem lehet majd beszélni!

Elnevette magát, és nevetve fejezte be mondókáját:

- Mintha mindenki azt akarná, hogy a másik csak egyetlen szót mondjon: „Igen!” Mulatságos lenne, mondhatom!

- Azt kérdezi, minek kell az nekem, hogy egyetértsen velem...

- Nem kérdem! Már értem: maga megszokta, hogy tanítson és lehetetlen, hogy ellenvetésekkel zavarják!

- Szó sincs róla! - kiáltotta keserűen Polkanov. - Szeretném hallani a kritikáját! Mindenről, ami ön körül és a lelkében végbemegy!

- De miért? - kérdezte a lány, és naiv tekintettel nézett a férfi szemébe.

- Istenem! Hogy miért? Hogy megmérhesse a saját érzéseit, gondolatait, tetteit! Hogy ésszerűen viselkedhessen az élettel és önmagával szemben.

- Hát ez... nagyon nehéz lehet! Önvizsgálat, önbírálat! Hogyan kell azt csinálni? Én csak én vagyok! Mit tegyek? Vágjam magamat kétfelé, vagy hogyan? Nem értem! Úgy beszél, mintha csak egyedül maga ismerné az igazságot! Tegyük fel, hogy ez nálam is így van, meg mindenkinnél! De hát mindenki téved! Éppen maga mondja, hogy csak *egy* igazság van, ami mindenkire érvényes! Így van?... Jaj, nézze, milyen szép ez a tisztás!

Polkanov odanézett, és nem válaszolt a lány szavaira. Tombolt benne az elégedetlenség. Megszokta, hogy ostobának tartsa azokat az embereket, akik nem úgy gondolkoznak, mint ő; legjobb esetben az volt róluk a véleménye, hogy lelki fejlődésükben megálltak egy helyben, és nem tudnak haladni. Ezeket az embereket sajnálta, és kissé meg is vetette. Ezt a lányt azonban nem tartotta ostobának, és vele szemben nem úgy érzett, mint többi ellenfelével szemben. Miért van ez így? És mindjárt válaszolt is önmagának:

„Kétségkívül csupán azért, mert olyan elmondhatatlanul szép... Nem az ő hibája, hogy olyan tudatlan. S amellet eredeti dolgokat mond, már pedig eredetiséggel ritkán találkozok az ember, különösen nőnél.”

Mint magas kultúrájú ember, látszólag úgy tekintette a nőt, mint szellemileg egyenrangú felet; de lelke mélyén ugyanúgy gondolkodott a nőkről, mint minden férfi: szkeptikusan, gunyorosan.

Végigsétáltak a tágas, majdnem szabályos kör alakú tisztáson. Az út, amely mint fekete sín pár kettészelte, az erdőbe vezetett. A rét közepén kis csoport fiatal, karcsú nyírfák állt, és csipkés árnyékot vetett a frissen kaszált füre. Nem messzire ágakból eszkábált, kidőlt-bedőlt kunyhó görnyedt a föld felé, bent széna, a tetőn két csóka ült. Ippolit Szergejevics teljesen fölöslegesnek, sőt ellenszenvesnek találta ezt a két madarat ebben a szép kis magányban, amelyet minden oldalról a titokzatosan hallgató erdő sötét fala vett körül. A két csóka a kunyhó előtt elsétáló emberekre sandított; a madarak tartásában volt valami bátor öntudatosság, mintha a kunyhót őriznék, és ezzel kötelességüket teljesítenék.

- Nem fáradt el? - kérdezte Polkanov, és valami dühvel határos érzéssel nézett a csókákra.

- Én? Kiránduláson elfáradni? Igazán sértő! Meg aztán már egy verszta sincs odáig, ahol várnak ránk... Mindjárt megint beérünk az erdőbe, és onnan már lejt az út. Fenyőerdő! Magas dombon áll. Szavelij Sörénye a neve... Óriásfenyők. A törzsük egészen csupasz, csak a csúcukon van sötétzöld korona. Nagy a csend az erdőben, olyan félős, a föld tele fenyőtűvel, olyan sima, mintha felsöpörték volna. Valahányszor ebben az erdőben járok, mindig Istenre kell gondolnom... az ő trónusa körül is ilyen félős lehet... Az angyalok nem zengik Isten dicséretét, ez nem igaz! Kell is neki dicséret! Talán anélkül nem tudja, hogy milyen hatalmas?

Ippolit Szergejevics agyában világos gondolat lobbant fel:

„Mi lenne, ha a dogmák tekintélyét használnám fel arra, hogy felszántsam lelke ugarát?”

De gögösen elutasította magától ezt az akaratlan gondolatot, hiszen ez is azt bizonyította, mennyire gyenge a lánnyal szemben. Becstelenség lenne olyan erőt alkalmaznia, amelyben nem hisz.

- Maga nem hisz Istenben? - kérdezte Varenjka, mintha kitalálta volna gondolatát.

- Miért gondolja ezt?

- Egy tudós sem hisz benne...

- Nono! Még hogy egy tudós sem! - mondta gunyorosan Polkanov. Nem szeretett volna erről a tárgyról beszélgetni, de a lány nem tágitott.

- Miért? Van talán olyan tudós is, aki hisz? Mondja, milyen az, amikor hitetlen az ember? El sem tudom képzelni! Hát hogyan keletkezett minden a világon?

Polkanov hallgatott; próbálta felrázni értelmét, amely a leány hangja hallatára édes szunnyadásban ringott. Azután a világ keletkezéséről kezdett beszélni saját nézetei szerint.

- Hatalmas, ismeretlen, örök mozgásban levő erők egymásra találhatnak, és örökös mozgásuk teremti a számunkra látható világot, amelyben ugyanaz a törvénye a gondolat életének, mint a fűszálénak. Ennek a mozgásnak nincs kezdete és nincs vége.

A lány figyelmesen hallgatta, és többször kérte, hogy magyarázzon meg egy-egy gondolatot. Polkanov szívesen magyarázott, mert a lány arcán látta, hogy megerőlteti agyát. De amikor befejezte magyarázatát, a lány pár pillanatnyi hallgatás után naivul megkérdezte:

- De maga nem a kezdetnél kezdte! Mert hiszen kezdetben volt az Isten! Hogy van ez most? Egészen egyszerűen nem beszélnek róla. Ez már azt jelenti, hogy nem hisznek benne?

Polkanov meg akarta cáfolni ezt, de a lány arcáról látta, hogy haszontalan lenne bármilyen válasz, Varenka hitt, és ez a szeméből is látszott. Halk hangon, félénken valami furcsa beszédbe kezdett:

- Amikor látom az embereket és azt, hogy milyen szörnyen csúnya körülöttük minden, és az Istenre meg az ítélet napjára gondolok, még a szívem is elszorul. Hiszen az Isten bármikor számadást követelhet... ma, holnap, egy óra múlva... És tudja, néha azt gondolom, hogy hamarosan bekövetkezik ez a számonkérés! Nappal lesz majd... de kialszik a napfény... és akkor egy új láng gyullad fel... és abban megjelenik ő!

Ippolit Szergejevics hallgatta ezt a zagyvaságot és ezt gondolta:

„Minden van ebben a lányban, csak az nem, aminek lennie kellene!”

Varenka belesápadt beszédébe; rémület ült a szemében.

De csakhamar eltűnt „látomása”; a közelből hangos hahota ütötte meg fülüket.

- Hallja? Ez Mása! Szóval megérkeztünk!

Meggyorsította lépteit és elrikkantotta magát:

- Mása! Hahó!

Kiértek a folyó partjára. A lejtős oldalon nyírfák és nyárfák derűs csoportjai tarkállottak. A szemközti parton, egészen a víz mellett, magas, néma lucfenyők állottak, és erős, gyantás illattal töltötték be a levegőt. Odaát minden komor, mozdulatlan, egyhangú, komolyan méltóságteljes volt. Ezen a parton karcsú nyírfák lengtették hajlékony ágaikat, és idegesen rezgett a nyárfa ezüst lombja. Kányafa és mogyoróbokrok állottak dús csoportokban, s visszatükrözöttek a vízben; amott fűveny sárgállott, amelyre a fenyők lehullatták száraz, vöröses tűleveleit; itt zöld sarjú serkedt a nemrégiben lekaszált fű helyén, és a fák alatt domborodó kis kazlak friss szénaillattal töltötték meg a levegőt. A folyó nyugodtan és hidegen tükrözte vissza az egymástól olyan különböző két partot...

Az egyik nyírfacsoport árnyékában színes szőnyeg terült a földön; ott állt a szamová, amelyből finom pára és kékes füstcsík szállt fel; mellette guggolt Mása, kezében teáskanna. A szobalány arca pirosposzgás, boldog volt, a haja nedves.

- Fürödtél? - kérdezte Varenka. - És hol van Grigorij?

- Elment fürödni. Mindjárt visszajön.

- Nem fontos. Enni és inni akarok... enni és inni! Semmi mást! És maga, Ippolit Szergejevics?

- Én sem utasítom vissza!

- Mása! Gyorsan!

- Mit parancsol először? Csirkét? Pástétomot?

- Adj ide mindent egyszerre, aztán eltűnhetsz! Talán vár is rád valaki?

- Ugyan már, ki várna - mondta halkan kuncogva Mása, és hálás tekintettel nézett Varenykára.

- Jó, jó! Csak tettesd magad!

„Milyen egyszerűen, milyen természetesen tud bánni az emberekkel!” - gondolta Ippolit Szergejevics, és kivett egy darab csirkét.

Varenyka nevetve nézte Mása zavart arcát. Mása lesütötte szemét, és ajkán boldog mosoly játszott.

- Várj csak, majd ráncba szed! - fenyegetőzött Varenyka.

- Ugyan már! Majd adok én neki!... Tetszik tudni... - Mása kötényével eltakarta az arcát, egyik lábáról a másikra állt, és hirtelen kitört belőle a nevetés. - Útközben belöktem a vízbe!

- Ez aztán derék! Erre ő?

- A csónak mögött úszott... és... és könyörgött, hogy engedjem vissza... Erre aztán kidobtam neki egy kötelet...

A két nő nevetése olyan ragadós volt, hogy Polkanov is hahotázni kezdett. De nem azért nevetett, mert elképzelte a csónak után úszó Grigorijt, hanem azért, mert jól érezte magát. Mintha valahogyan kiszabadult volna önmagából, és most valahonnan távolról nézné saját magát. Ezért volt olyan zavartalanul derűs ebben a pillanatban, mint még soha. Mása csakhamar eltűnt, és ők újra kettesben maradtak.

Varenyka a szőnyegre heveredett, és teáját itta. Ippolit Szergejevics úgy nézte, mintha álom ködfátyolán keresztül látná. Körös-körül csend, csak a szamovár zümmögte méla melódiáját; néha valami megzizzent a fűben.

- Miért hallgat? - kérdezte kissé nyugtalanul Varenyka. - Talán unatkozik?

- Nem, nagyon jól érzem magam - válaszolta Ippolit halkán -, csak nem akarok beszélni...

- Én is ilyen vagyok! - mondta élénken a lány. - Amikor minden olyan csendes körülöttem, nem szeretek beszélgetni. Szavakkal nem lehet sokat kifejezni, hiszen vannak olyan érzések, amelyekhez nem találni szavakat. És ha az ember azt mondja: „csend” - nem mondott semmit. Mert a csendről nem lehet anélkül beszélni, hogy el ne riasztanánk... Nem igaz?

Varenyka elhallgatott, átpillantott a túlsó parti fenyőerdőre, kinyújtotta karját, és szelíden mosolyogva mondta:

- Nézze, olyanok azok a fenyők, mintha hallgatóznának. Köztük olyan csend van. Néha arra gondolok, hogy a legjobb lehet a világon ilyen nagy csendben élni. De azért a vihar is szép! Milyen szép! A fekete ég, a haragos villámok, a sötétség, és üvölt a szél... Olyankor kimenni a mezőre, megállni és énekelni... teli tüdőből énekelni... Vagy esőben szél ellen szaladni... És télen! Tudja, egyszer eltévedtem a hófúvásban, és majdnem megfagytam...

- Mesélje el, hogy történt? - kérte a férfi. Élvezettel hallgatta: mintha a lány idegen nyelven beszélne, amit azonban mégis megért.

- Egyszer késő éjszaka a városból szánon mentem hazafelé - kezdte Varenyka. Közelebb húzódott Ippolithoz, és szelíden mosolygó szemmel nézett a férfira. - Jakov hajtott, egy öreg, mogorva paraszt. Szörnyű hófúvás kerekedett, irtózatosszerű, és a hó szemközti fűt. Borzasztó szél és annyi hó, mintha egy teljes felhő zuhant volna ránk. A lovak visszahökölnek... Körös-körül fortyog minden, mint a katlanban; a hideg hab elborít mindent. Megyünk, megyünk, egyszerre csak látom, hogy Jakov leveszi kucsmáját a fejéről, és keresztet vet. „Mi van veled?” - kérdelem. „Imádkozzék a kisasszony a Mindenhatóhoz és Szent Varvara vértanúhoz, aki megvédi a váratlan haláltól!” Az öreg egyszerűen, félelem nélkül beszélt, úgyhogy nem ijedtem meg. Kérdelem: „Eltévedtünk?” - „Igen” - mondja. - „De talán csak rátalálunk az útra?” - „Már hogyan találhatnánk rá ebben a nagy hófúvásban? Eleresztem a gyeplőt, talán a lovak maguktól megtalálják az utat, de azért ne feledkezzék meg Istenről!” Nagyon jámbor ember ez a Jakov. A lovak meghököltek és megálltak, minket meg lassan beborított a hó. Hideg volt! A hó vágta az arcomat. Jakov leszállt és mellém ült, hogy melegítsük egymást; beburkolóztunk egy pokrócba. De a pokrócot hamarosan elborította a hó, és nyomta a fejemet. Ott ültem és gondoltam: „Hát elvesztem! Sohasem eszem meg már azt a cukorkát, amit a városból hoztam magammal...” De azért nem félttem, mert Jakov egész idő alatt beszélt. Emlékszem, miket mondott: „Sajnálom magát, kisasszonykám! Miért is kell magának elpusztulnia?” - „De hiszen te is megfagysz!” - mondom. „Az semmi, mert én már eleget éltem, de hát maga...” És mindig csak rólam beszélt. Nagyon szeret engem, néha még össze is szid; tudja, rám mordul, de nagyon mérgesen: „Eh, te istentelen, te kelekótya, te szemérmetlen szeleburdi!”

Varenyka szigorú arcot vágott, mély, elnyújtott hangon beszélt. Jakovra emlékezett, s ez eltérítette a történet folytatásától, úgyhogy Polkanovnak kellett megkérdeznie:

- És hogy találták meg az utat?

- A lovak fájni kezdtek, és maguktól elindultak. Mentek, mentek, és beértünk egy faluba, amely tizenhárom versztányira van a miénktől. Azt ugye tudja, hogy a birtokunk közel van ide, talán négyversztányira? Ott kell menni a part mentén, aztán rátérni jobb felé az ösvényre, beérünk egy mélyútra, és onnan már látszik a birtok. De az országúton tíz verszta innen.

Bátor kis cinkék röpködtek körülöttük, rátelepedtek az ágakra, és onnan füttyörésztek nagy buzgón, mintha elmondták volna véleményüket erről a két emberről, aki itt ül az erdő közepén. Messziről nevetés, beszélgetés és evezőcsapások zaja hallatszott; Grigorij és Mása evezett a folyón.

- Hívjuk ide őket és evezzünk át a túlsó partra, a fenyvesbe? - kérdezte Varenyka.

Polkanov beleegyezett. Varenyka szócsövet formált két kezéből, és kiabálni kezdett:

- Evezetek ide-e-e-e!

Kiáltás közben keble megfeszült, és Ippolit némán gyönyörködött ebben a látványban. Érezte, hogy most valami nagyon komoly dologról kellene elmélkednie, de most sehogy sem akart gondolkodni, és értelmének gyenge figyelmeztetése egyáltalán nem zavarta. Nyugodtan és szabadon átadta magát érzékei parancsának.

A csónak kikötött. Grigorij arca ravaszkas volt, de kissé elfogult; Mása úgy tett, mintha mérges volna. Amikor azonban Varenyka beült a csónakba, rájuk nézett, és elkezdett kacagni, azok ketten is elnevettek magukat - zavartan bár, de boldogan.

„Vénusz elkényeztetett rabjai!” - gondolta magában Polkanov.

A fenyvesben olyan ünnepélyes csend volt, mint egy templomban; a karcsú fatörzsek, mint oszlopok tartották súlyos, sötétzöld boltozatukat. Meleg, erős gyantaillat töltötte be a levegőt, és a száraz fenyőtűk halkan ropogtak lábuk alatt. Előttük, mögöttük, oldalvást - mindenütt vörösfenyő - csupán a gyökerek közelében ütközött ki itt-ott egy kevés halványzöld fű a lehullott tűlevelek alól. Ebben a nagy csendben bandukolt a két hallgató ember, jobbra vagy balra megkerülve egy-egy előttük álló faóriást.

- Nem tévedünk el? - kérdezte Ippolit.

- Hogy én nem tévedek-e el? - kérdezte Varenyka csodálkozva. - Én mindenhol megtalálom a helyes irányt. Csak a napra kell felnézni!

Polkanovnak nem volt kedve beszélgetni, pedig néha úgy érezte, sok mindent tudna mondani a lánynak. Varenyka mellette lépkedett, és arcáról csendes elragadtatás sugárzott.

- Szép? - kérdezte néha, és ilyenkor gyengéd mosoly ült remegő ajkára.

- Nagyon! - felelte röviden Ippolit; aztán megint hallgattak a csendes erdőben járva. Polkanov most egészen fiatal embernek érezte magát, aki áhítatosan szerelmes, és szerelmétől távol áll minden bűnös gondolat, minden lelkitusa. De valahányszor a lány ruháján levő sárfoltokra nézett, valami kínos árnyék felhőzte a lelkét. És maga sem tudta, hogyan történhetett, de egyszerre, amikor ez a felhő ködbe borította öntudatát, mélyen felsóhajtott, mintha valami nagy terhet rázott volna le magáról, és így szólt:

- Milyen szép maga!

A lány csodálkozva nézett rá.

- Mi lelte? Hallgat, hallgat, és egyszerre...

Ippolit csendesen nevetett.

- Tudja... itt olyan jó... Szép ez az erdő... és maga olyan benne, mint egy tündér... mint egy istennő, akinek ez az erdő a temploma.

- Nem - mondta Varenyka mosolyogva -, ez nem az én erdőm, ez kincstári erdő; a mi erdőnk arra van lejjebb, a folyóparton.

És arrafelé intett, amerre az erdejük feküdt.

„Tréfál velem vagy nem értette?” - töprengett Ippolit, és most makacs vágy ébredt benne, hogy tovább beszélgesse a lánnyal a szépségéről. De Varenyka most elgondolkodó, tartózkodó lett, és ez zavarta a férfit.

Még sokáig sétáltak, de keveset beszéltek; a nap lágy, békés élményei kellemesen elbágyasztották lelküket; Ippolit minden vágya elszunnyadt, kivéve azt, hogy némán olyasmire gondoljon, amit úgysem lehetne szavakkal kifejezni.

Amikor hazaértek, megtudták, hogy Jelizaveta Szergejevna még nincs otthon; leültek a teázóasztalhoz, amelyet Mása gyorsan megterített. Tea után Varenyka azonnal hazahajtatott, de előbb megígértette a férfival, hogy Jelizaveta Szergejevna-val együtt rövidesen meglátogatja a birtokukon. Polkanov kikísérte a lányt. Amikor visszament a teraszra, rajtakapta magát, hogy afféle érzés gyötri, mintha valami nagyon szükséges dolgot veszített volna el.

Az asztalnál - kihűlt teája mellett - megpróbálta elhallgattatni a nap folyamán felingerelt érzékei játékát, de aztán megsajnálta önmagát, és lemondott az ilyenfajta sebészi beavatkozásról.

„Mire való lenne? - kérdezte magától. - Úgysem komoly dolog! Nem árt Varenykának, hiszen ha akarnám, akkor sem tudnék ártani neki. Kissé megzavar az ügy... de amikor annyi fiatalos, annyi szép van ebben!”

Azután eszébe jutott, milyen komolyan elhatározta, hogy kifejleszti Varenyka értelmét, szellemét; de eszébe jutott a sok sikertelen kísérlet is, és elnézően mosolygott.

„Nem! Ezzel a lánnyal másként kell beszélni! Az effajta naiv teremtések esetleg meghajlanak a metafizika előtt, de a logikával szemben felöltik vak és kezdetleges ösztöneik páncélját! Furcsa kislány!”

Még mindig gondolataiba merülve ült, amikor megérkezett a húga. Zajosan, élénken lépett be, Ippolit még sohasem látta ilyennek. Megparancsolta Másának, hogy készítse elő a szamovárt, leült bátyjával szemben, és Benkovszkijéről kezdett mesélni.

A vén udvarház minden repedéséből durván kandikál kifelé a szegénység, amely legyőzte ezt a családot. A háznál nincs egy kopejka sem, és az éléstáruk üres. A faluba küldtek tojásért ebédre. Nem volt az asztalon hús, s ezért az öreg Benkovszkij a vegetarizmusról beszélt és arról, hogy vegetáriánus alapon át lehetne alakítani az egész emberiség morálját. Az enyészet szaga bűzlik náluk, és valamennyien dühösek - bizonyára az éhségtől. Azzal az ajánlattal mentem hozzájuk, hogy megveszek tőlük egy darab földet, amely az én birtokomba ékelődik.

- Minek az? - kíváncsiskodott Ippolit.

- Képzeld azt, hogy jövődő gyermekeim boldogsága érdekében teszem! - mondta mosolygva Jelizaveta Szergejevna. - No és a te időd hogy telt?

- Kellemesen.

Az asszony hallgatott, és oldalról nézte bátyját.

- Bocsáss meg a kérdésemért: nem félsz attól, hogy kicsit belehabarodsz Varenykába?

- Miért kellene ettől félnem?

- Mert az is lehet, hogy nagyon belehabarodsz!

- Nem hinném, hogy képes lennék erre - válaszolt Ippolit szkeptikusan, és azt hitte, hogy igazat mond.

- Ha valóban így van, akkor nagyon jó! Kicsit... rendjén van! Eléggé száraz ember vagy, és túl komoly a korodhoz képest... És őszintén bevallom, nagyon örülnék, ha Varenyka kissé felrázna... Nem akarnál gyakrabban találkozni vele?

- Megígértette velem, hogy meglátogatom őket, és megkért, hogy neked is szóljak - mondta Ippolit.

- Mikor akarsz hozzájuk átmenni?

- Mindegy... Amikor neked a legalkalmasabb. Úgy látszik, ma jó kedved van!

- Nagyon meglátszik rajtam? - kérdezte Jelizaveta Szergejevna és kacagott. - Miért ne lenne jókedvem? Kellemesen töltöttem el a napot. Attól félek, cinikusnak fogsz tartani, de bevalom, férjem temetése óta úgy érzem, hogy valósággal újraéledek... önző vagyok, ez bizonyos! De ez a börtönéből kiszabadult ember egészséges önzése. Ítéld felettem, de légy igazságos!

- Minek ennyi frázis ilyen röpké beszédben? Boldog vagy? Örülj neki! - mondta Ippolit kedvesen.

- Te is nagyon jó és nyájas vagy ma - állapította meg Jelizaveta Szergejevna. - Látod, mit tesz egy kis boldogság? Az ember mindjárt jobb, mindjárt kedvesebb! És még akadnak bölcs emberek, akik azt mondják, hogy a szenvedés nemesít!... Kívánom nekik, hogy az élet alkalmazza velük szemben ezt a teóriát, és mentse meg tévelygő elméjüket...

„Vajon mi lenne Varenkából, ha szenvedne?” - kérdezte magában Polkanov.

A testvérek hamarosan elbúcsúztak egymástól, Jelizaveta Szergejevna zongorázni kezdett. Ippolit bement a szobájába, leheveredett, és gondolataiba mélyedt. Vajon hogy vélekedik felőle a lány? Mi tetszhet rajta Varenkának? Mert hogy valami okból vonzódik hozzá, az bizonyos. De aligha becsüli benne az okos, tudós férfit. Hiszen ez a lány könnyűszerrel veti el magától minden elméletét, nézetét és tanítását. Legvalószínűbb az, hogy egyszerűen mint férfi tetszik neki.

Amikor Ippolit Szergejevics erre a végső következtetésre eszmélt, sugárzott az örömtől. Behunyta szemmel, ajka körül boldog mosollyal idézte fel a lány alakját és elképzelte, hogy Varenka legyőzötten meghódol, vakon engedelmeskedik minden szavának; félénken kéri, hogy tegye a magáévá, tanítsa meg gondolkozni, élni, szeretni.

3

Amikor Jelizaveta Szergejevna hintaja megállt Oleszov ezredes háza előtt, a lépcsőfeljárónál egy szürke blúzos, magas, szikár nő jelent meg, aki dörgő basszus hangon, az „r” betűt erősen ropogatva, harsányan kiáltotta:

- Ó! Milyen roppant kellemes meglepetés!

Ippolit Szergejevics összerezzen a bömbölésnek is beillő üdvözléstől.

- Bátyám, Ippolit! - mutatta be Jelizaveta Szergejevna, miután összecsókolózott az asszonnyal.

- Margarita Lucsickaja!

Öt csontos, hideg ujj szorította meg Ippolit Szergejevics kezét; két villámló, szürke szem meredt arcába, és Lucsickaja néni, minden szótagot pontosan megnyomva - mintha csak számlálná a szókat, nehogy egyetlen fölösleges betűt is kiejtsen - megszólalt basszus hangján:

- Nagyon örvendek, hogy megismerhettem!

Azután félreállt, és határozott kézmozdulattal az ajtóra mutatott:

- Kérem!

Amikor Ippolit átlépte a szoba küszöbét, rekedt köhögést és ingerült kiáltozást hallott:

- Az ördög vinné el a buta fejedet! Lódulj, nézd meg, és jelentsd, hogy ki jött!

- Csak eredj, eredj - bátorította Jelizaveta Szergejevna a bátyját, amikor észrevette, hogy a férfi tanácstalanul megtorpant. - Az ezredes kiabál... Mi jöttünk, ezredes!

Tágas, alacsony szoba közepén hatalmas karosszék állt, puffadt testű, viharvert rezes képű szürke szőrmohával belepett arcú férfi terpeszkedett benne. A kolosszus felső teste nehézkesen rázkódott a fojtó köhögéstől. A szék mögül természetes nőszemély nézett bánatosan Ippolit Szergejevicsre.

- Örülök, hogy látom... A bátyja?... Vaszilij Oleszov ezredes... Levertem a törököket meg a tekineket, most engem vert le a betegség! Ho-ho-ho! Örülök, hogy látom!... Varvara egész nyáron teleduruzsolja fülemet, hogy maga milyen tudós, milyen okos, meg más efféle! Tessék oda, a szalonba. Fjokla, tolj csak át!

A karosszék kerekei hangosan megcsikordultak; az ezredes előreözöklent, majd visszahanyatlott, újabb heves köhögési roham fogta el, és úgy lötyögött a feje, mintha minden pillanatban leeshetne nyakáról.

- Ha az úr köhög, állj meg! Nem megmondtam már ezerszer?

És Lucsickaja néni olyan erővel fogta meg Fjokla vállát, hogy az asszony majdnem leült a földre.

Polkanovék álltak és vártak, amíg az ezredes kiköhögte magát, és hatalmas teste megnyugodott.

Akkor újra elindultak, és beértek egy fülledt levegőjű, szűk szobába, amelyben túl sok vászonhuzattal letakart kárpitozott bútor szorongott.

- Foglaljanak helyet! Fjokla, eredj a kisasszonyért! - vezényelt Lucsickaja néni.

- Jelizaveta Szergejevna, galambocskám, nagyon örülök magának! - jelentette ki az ezredes, és sűrű, összenőtt szemöldöke alól kerek bagolyszemével bámulta a vendég hölgyet. Az ezredes orra nevetségesen nagy volt, és kékes, fénylő hegye szomorúan bújta el bajusza szürke sörtéi közé.

- Tudom, hogy örül, mint ahogy én is örülök, hogy láthatom - válaszolta gyengéden Jelizaveta Szergejevna.

- Ho-ho-ho! Pardon! Ez hazugság! Mi öröme lehet egy béna, podagrás vén emberben, akit ezenfelül a vodka utáni kielégíthetetlen szomjúság is gyötör? Huszonöt esztendővel ezelőtt: még lehetett örülni Vaszka Oleszovnak... és sok asszony örült is... most azonban már nem kellenek az asszonyok, és én sem kellek nekik... De hát mivel most eljött vendégségbe, a maga kedvéért adnak majd pálinkát, ennél fogva örülök, hogy látom!

- Ne beszélj olyan sokat, mert majd megint köhögysz! - szólt közbe Lucsickaja.

- Hallotta? - fordult most az ezredes Ippolit Szergejevics felé. - A beszéd árt; az ivás árt; az evés árt! Minden árt, vinné el az ördög! És én úgy látom, hogy az élet is árt! Ho-ho-ho! Kíéltem magamat! Kívánom, hogy sohase mondhasa el ezt magáról!... De különben bizonyos, hogy maga rövidesen meghal... tüdővést kap... lehetetlenül szűk a melle...

Ippolit felváltva nézte az ezredest és Lucsickaja nénit, és közben Varenkára gondolt:

Hát ilyen szörnyetegek közt kell élnie!

Bántotta szemét Lucsickaja néni hervadt, szögletes soványsága; rá sem tudott nézni sárga bőrére, hosszú nyakára, és valahányszor a néni beszélni kezdett, Ippolit komolyan aggódott, hogy az előtörő basszus hangok felrobbantják széles, deszka-mellkasát. Szoknyája suhogása olyan volt, mintha csontjai zörögnének. Az ezredes bűzlött a szesztől, az izzadságtól és a komisz dohánytól. Szeme csillogásából ítélve, biztosan gyakran felmérgesedett, és Polkanov utálkozva gondolt arra, milyen kellemetlen lehet ez az öregember, amikor veszekszik. A szoba barátságtalan volt; a tapéták füstösek, és a kályha csempéi repedezettek. A padlófestéket felkarcolták a karosszék kerekei; az ablakkeretek ferdek, az ablakok homályosak voltak; mindenből vénség és pusztulás áradt.

- Füllesztő hőség van ma - mondta Jelizaveta Szergejevna.

- Esni fog - jelentette ki határozottan Lucsickaja.

- Csakugyan? - kérdezte hitetlenül Jelizaveta.

- Higgyen Margaritának! - dörmögte az öregúr. - Ő mindent tud, hogy mi lesz! Ezt naponta bizonygatja nekem. „Meg fogsz halni - mondja -, és Varját kifosztják és megzabolázzák!” Hallja? Vitatkozom vele és azt mondom: „Oleszov ezredes lánya senkinek sem engedi meg, hogy megzabolázza, majd ezt ő maga intézi el!” És hogy meghalok... hát ez igaz... ennek így kell lennie! És ön, tudós uram, hogy érzi magát? Unalom a köbön, igaz?

- Dehogy! Miért? Szép, erdős vidék...

- Szép vidék? Ez?! Pfü! Ebből kitűnik, hogy még semmi szépet nem látott a földön! Szép például a Kazanlik-völgy Bulgáriában, vagy szép Khoraszán... a Murgab környéke olyan, mint a paradicsom... Ah! Itt az én drága csemetém!

Varenyka az üdeség illatát hozta a fülledt szalonba. Görög chlamysra emlékeztető bő, világos-lila ruha volt rajta; kezében egy csokor frissen szedett virág, és arca sugárzott az örömtől.

- Jaj de jó, hogy éppen ma jöttek! - kiáltotta. - Már magukhoz készültem! Ezek itt halálra gyötörtek!

És széles mozdulattal apjára és Lucsickaja nénire mutatott, aki olyan természetellenes mereven ült a vendégek mellett, mintha kőből lett volna a hátgerince.

- Varvara! Ostobaságokat beszélsz! - mondta szikrázó szemmel, szigorú hangon a néni.

- Ne kiabáljon, néni! Mert elmesélem Ippolit Szergejevicsnek a Jakovlev hadnagyról meg az ő tüzes szívééről szóló történetet!

- Ho-ho-ho!... Majd én mondom el...

„Hová kerültem?!” - töprengett Ippolit, és csodálkozva nézett hűgára.

De Jelizavetának nyilván mindez nem volt már újság, és csak szája sarkában villant meg egy röpke, gúnyos mosoly.

- Megyek, elkészíttem a teát! - jelentette ki Margarita Lucsickaja; merev felsőtesttel felállt helyéről és eltűnt, de előbb szemrehányó pillantást vetett az ezredesre.

Varenyka a néni helyére ült, és valamit sugdosott Jelizaveta Szergejevna fülébe.

„Vajon miért szereti annyira a bő ruhákat?” - gondolta Ippolit Szergejevics, miközben oldalról a leány alakjában gyönyörködött, amikor kecses testtartással közel hajolt hűgához.

Az ezredes brummogott, mint egy lehangolt nagybögő:

- Ön ugyebár tudja, hogy Margarita a bajtársamnak, Lucsickij alezredesnek a felesége? Lucsickij Eszki-Zagrenél esett el. Margarita végigcsinálta férjével a hadjáratot, bizony! Tudja, energikus asszony! Nos, volt az ezredüknél egy Jakovlev nevű hadnagy, tudja, amolyan kényes jószág... Egyszer egy redif, egy török tiszt, puskatussal beverte a mellét... tüdővész... és vége... Amikor ez a Jakovlev betegen feküdt, Margarita öt hónapon át ápolta! No? Mit szól hozzá? Margarita szavát adta a hadnagynak, hogy nem megy férjhez. Akkor fiatal volt, nagyon mutatós! Roppant rendes emberek udvaroltak neki... ott volt például Smurlo kapitány, nagyon kedves hohol, inni kezdett, és otthagya a katonaságot. Én is... azt akarom mondani, hogy én is megkértem Margarita kezét. Mondom: Margarita, gyere hozzám feleségül... Nem jött! Nagy marhaság volt, de nemes cselekedet! De amikor podagrás lettem, eljött ide és azt mondta: te is

egyedül vagy, én is egyedül vagyok... és így tovább. Megható, valóságos szent! Örök barátság ez és mindennapos veszekedés. Minden nyáron ideutazik, sőt el akarja adni a birtokát is, és végleg ide akar költözni. Azaz csak a halálomig. Nagyra becsülöm, de azért mégis nevetséges ez a dolog! Nem? Ho-ho-ho!... Kérem, tüzes asszony volt, és látja, mennyire kiégett? Ne játssz a tűzzel!... Ho-ho!... Tudja, haragszik, ha erről a dologról, amint ő mondja: „élete költészetéről” beszélek. Azt mondja: „Ne merészd bünyös nyelveddel megsérteni szívem szentélyét!” Ho-ho! Alapjában véve, micsoda szentély ez? Elmezavar! Intézeti kisasszonykák álmodozása! Az élet egyszerű! Nem igaz? Élvezd és halj meg idejében! Tessék, ez az egész filozófia! De idejében kell meghalni! Sajnos, én nem haltam meg idejében, és ez baj! Nem kívánom magának!

Ippolit szédült, részint ettől az elbeszéléstől, részint attól a szagtól, ami az ezredesből áradt. Varenyka közben nem is törődött vele, és halkan beszélgettek Jelizaveta Szergejevnaival, aki figyelmesen és komolyan hallgatta.

- Tessék teához fáradni! - dördült meg az ajtóban Margarita Lucsickaja hangja. - Varvara! Told be apádat!

Polkanov megkönnyebbülten felsóhajtott, és elindult Varenyka után, aki könnyedén tolt a nehéz karosszéket.

A tea angolosan készült, és tömérdek hideg étel volt az asztalon. Hatalmas, véres rostbeef, a tál körül borospalackok, melyek láttán az ezredes elégedetten hahotázni kezdett. Mintha még medvebőrbe csavart, bénult, félholt lába is megrándult volna a várható élvezet örömeiben. Karosszéke még az asztalhoz sem ért, amikor reszkető, dagadt, szőrös kezét máris kinyújtotta az egyik üveg felé és nevetett, hogy megremegett belé a nagy ebédlő, összes fonott székeivel együtt.

Az étkezés kínosan hosszú ideig tartott; közben az ezredes, rekedt hangján haditörténeteket mesélt. Margarita basszusa néha egy-egy kurta megjegyzést tett; Varenyka halkan, de élénken beszélgetett Jelizaveta Szergejevnaival.

„Vajon miről beszélhet?” - gondolta mélabúsan Ippolit, akit teljesen kiszolgáltattak az ezredesnek.

Úgy érezte, hogy a lány ma keveset foglalkozik vele. Mi ez? Kacérság? Már-már megharagudott rá.

És lám, Varenyka most felnézett, és hangosan felkacagott.

„Biztosan szólt neki a húgom, hogy foglalkozzék velem!” - gondolta Polkanov bosszúsan, és összevonta szemöldökét.

- Ippolit Szergejevics, megitta már a teáját? - kérdezte Varenyka.

- Meg...

- Menjünk sétálni? Gyönyörű kis helyet mutatok magának!

- Gyerünk! Jössz te is, Liza?

- Én nem! Örülök, hogy Margarita Rogyionovnával és az ezredessel együtt lehetek!

- Ho-ho-ho! Örül, hogy a sírom szélén állhat, amelyben félig halott testem pihen! Miért mond ilyeneket?

„Most mindjárt megkérdi: Nem unatkozik nálunk?” - gondolta magában Ippolit, mialatt Varenykával kiment a szobából a kertbe. De a lány azt kérdezte:

- Mit szól apához?

- Ó! - felelte halkan Ippolit Szergejevics. - Olyan tiszteletet parancsoló!

- Aha! - kiáltotta elégedetten Varenjka. - Mindenki így van vele! Szörnyen bátor! Tudja, ő nem szokott magáról beszélni, de Lucsickaja néni, aki egy ezredben volt vele, elmesélte, hogy Gornij Dubnyaknál keresztüllőtték a ló orrát, és a ló ekkor egyenesen a törökök felé száguldott vele. A törökök éppen akkor támadtak. Apának valahogy sikerült eltéríteni a lovat, és pontosan a törökök frontja előtt nyargalt visszafelé. A lovat természetesen lelőtték, apa leesett a földre, és akkor látta, hogy négyen is rárohannak... Az egyik török már odaért, és éppen le akarta ütni a puskatussal, amikor apa, puff! megfogta a török lábát. Pontosán az arca közepébe lőtt a revolverével. Puff! Ekkor kihúzta lábát a döglött ló alól és látta, hogy még hárman vágtatnak felé. De a mi katonáink is jöttek már ekkor. Köztük Jakovlev is... Ugye, tudja ki az?... A papa felkapta a lelőtt török puskáját, felugrott és előre! De szörnyen erős volt, és ez majdnem a vesztét okozta. Az történt ugyanis, hogy apa a puskatussal fejbe vágta a törököt úgy, hogy a puska kettétört. Most már nem maradt más fegyvere, csak a kardja, de az életlen és rossz volt, a török meg éppen mellbe akarta szúrni apát a bajonettel. Erre apa elkapta a török puskája szíját, és annál fogva maga után vonszolta a törököt a mieink felé. Ekkor golyót kapott az oldalába, és nyakon szúrták a bajonettel. Apa úgy érezte, hogy elveszett, arccal az ellenség felé fordult, kirántotta a török kezéből a puskát és hurrá! - rájuk rontott! Addigra végre Jakovlev is odaért a katonáival, és olyan bátran rontottak előre, hogy a törökök meghátráltak. Papának ezután a Szent György-keresztet adományozták, de nem akarta elfogadni, mert annak az altisztnek, aki ebben a mérszárlásban kétszer mentette meg Jakovlev életét és egyszer apáét, nem adtak Szent Györgyöt. De amikor az altiszt megkapta a keresztet, apa is elfogadta a kitüntetést.

- Úgy beszél erről az ütközetről, mintha maga is ott lett volna - szólt közbe Ippolit.

- I-i-igen - mondta Varenjka sóhajtozva, és lehunyta a szemét. - Szeretem a háborút... Ha megint háború lesz, elmegyek én is nővérek...

- Én meg akkor beállok katonának.

- Maga? - kérdezte a lány, és vizsgáló szemmel nézett végig Polkanovon. - Ezt biztosan csak tréfából mondja! Rossz katona lenne magából... nagyon sovány!

Ippolitot bántotta ez a megjegyzés.

- Elég erős vagyok én, higgye el! - kiáltotta, és hangjából valami figyelmeztetésféle csengett.

- Ugyan már! - mondta nyugodtan, hitetlenül Varenjka. Polkanovban örült vágy lobbant fel, hogy átölelje a lányt, és teljes erejéből magához szorítsa, olyan erősen, hogy kicsorduljon a könnye. Körülnézett, összeborzadt, és rögtön szégyellte is eszeveszett tervét.

Almafákkal szegélyezett kis kerti úton mentek. Az ösvény végéről odalátszott a ház egyik ablaka. A fákról tompa puffanással esett egy-egy alma a földre. Közelükben beszélgetés hallatszott.

- Ez is leánykérőbe jött? - kérdezte az egyik hang.

A másik hang dörögve káromkodott.

- Várjon! - Varenjka megfogta Ippolit kabátujját és visszatartotta. - Hallgassuk meg, mit mondanak magáról!

A férfi ránézett a lányra, és szárazon felelt:

- Nem szeretem kihallgatni a cselédek beszélgetését!

- De én szeretem! - jelentette ki Varenyka. - Ha maguk közt vannak, nagyon érdekeseket mondanak rólunk, az uraságokról!

- Lehet, hogy érdekeseket, de semmi esetre sem jókat! - szólt gúnyos mosollyal Ippolit.

- Miért? Rólam mindig jót mondanak.

- Gratulálok!

Polkanov valósággal szükségét érezte annak, hogy élesen, gorombán, sértő hangon beszéljen a lánnyal. Ma valósággal megbotráncoltatta Varenyka viselkedése: a szalonban egyáltalán nem foglalkozott vele, mintha nem értette volna meg, hogy az ő kedvéért kocsizott ide és nem béna apja vagy kiszáradt nénikéje miatt. Azután meg kijelentette róla, hogy gyenge, és általában leereszkedően bánt vele.

„Mi lehet ennek a magyarázata? - töprengett Polkanov. - Ha a külsőm nem tetszik neki, a bensőm meg nem érdekli, akkor mi vonzza hozzám? Az új arc talán és semmi más?”

Ippolit szentül hitte, hogy ő vonzó egyéniség, és a lány ügyesen rejti el kacérságát a naivság és nyíltság álarca mögé.

„Talán azt hiszi, hogy buta vagyok és... arra vár, hogy hátha megjön az eszem!”

- Igaza van a néninek: eső lesz! - mondta most Varenyka, és a távolba nézett. - Nézze, mekkora felhő... És fülledt a levegő, mint vihar előtt szokott lenni...

- Kellemetlen... - mondta Ippolit. - Vissza kell mennünk és szólnom a húgomnak...

- Minek?

- Hogy még eső előtt hazaérjünk...

- Azt hiszi, elengedjük magukat? Itt kell megvárniuk az eső végét.

- És ha késő éjszakáig esik?

- Nálunk alusznak! - jelentette ki Varenyka határozottan.

- Nem, nem akarunk alkalmatlankodni! - tiltakozott Ippolit.

- Úristen! Hát olyan nagy kényelmetlenség egy éjszakát itt tölteni!

- Én nem arra gondolok, hogy nekem kényelmetlen...

- Másra meg ne legyen gondja.

Vitatkozva haladtak tovább. Sötét felhők gyülekeztek az égen, és valahol a távolban már dörgött. A levegő nyomasztóan fülledt lett, mintha a közeli felhők minden meleget összegyűjtöttek, és feléjük kergettek volna. A fákon ájultan csüggő levelek már áhítózza várták az életető esőt.

- Visszaforduljunk? - kérdezte Ippolit.

- Igen, fülledt a levegő... Nem szeretem a nagy eseményeket megelőző időt. A zivatar vagy ünnepnap előestéjét. Maga a zivatar vagy az ünnep jó és érdekes, de várni rá unalmas! Bárcsak minden úgy egyszerre, hirtelen történék! Lefekszem: tél, fagy. Felébredek: tavasz, virágok, napsütés! Vagy a nap süt és egyszerre: sötétség, mennydörgés, felhőszakadás!

- Talán azt is szeretné, ha az ember is hirtelen, váratlanul változnék meg? - kérdezte gúnyosan Ippolit.

- Az ember legyen mindig érdekes! - mondta a lány.

- Igen! És mit jelent az, hogy érdekes? - kérdezte ingerülten Polkanov.

- Ezt nehéz megmondani... Azt hiszem, az emberek mindjárt érdekesebbek lennének, ha élénkebbek... igen, ha élőbbek volnának! Többet nevetnének, énekelnének, játszanának... ha bátrabbak, erősebbek... sőt vakmerőbbek... és gorombábbak lennének!

Polkanov figyelmesen hallgatta a lányt, és magában ezt kérdezte:

„Mi akar ez lenni? Talán a köztünk fennálló viszony általa óhajtott programja?”

- Hiányzik az emberekből a gyorsaság... pedig az kellene, hogy mindent gyorsan csináljanak, hogy érdekesen élhessenek.

- Lehet, hogy igaza van - jegyezte meg halkán Ippolit. - Persze, azért még sincs teljesen igaza...

- Ugyan már, ne kerteljen! - kiáltotta nevetve a lány. - Mi az, hogy „nem teljesen”? Vagy teljesen igaza van az embernek, vagy nincs igaza! Vagy jó vagyok, vagy rossz vagyok... Vagy szép, vagy csúnya!... Így kell véleményt mondani! De ha csak azt mondják: rendes, kedves kislány... gyávaságból mondják így... valamiért félnek az igazságtól!

- No, mondhatom, ezzel a maga vagy-vagy elméletével sokakat megbánthat!

- Miért?

- Mert igazságtalan!

- Mit akarnak az emberek az „igazság”-tól? Mintha bizony az egész életük azon nyugodnék! Mintha nem tudnának nélküle megenni! Kinek kell az igazság?!

Nagy hévvel kiáltotta ezt, és a szeme szikrázott.

- Minden embernek, Varvara Vasziljevna! Mindenkinek, a parasztoktól önig - mondta meggyőzően Ippolit, akinek feltűnt a lány izgatottsága, és szerette volna ezt megmagyarázni magának.

- Nekem semmiféle igazságosság nem kell! - jelentette ki határozott hangon Varenyka, és olyan mozdulatot tett, mintha valamit el akarna lökni magától. - És ha szükségem lenne rá, majd magam megtalálnám! Mit törődik maga örökösen a többi emberrel? Eh! Csak azért beszél így, hogy bosszantson! Ma nagyon fontoskodó, nagyon fölényes!

- Én?... Bosszantani akarom magát? Miért?

- Mit tudom én? Talán, mert unatkozik... De hagyjuk ezt! Már úgyis torkig vagyok mindennel! Egy álló héten át teleprédikálták a fületem a kérőim miatt! Mennyi fullánkös szó, mennyi aljas gyanúsítás! Köszönöm szépen!

Varenyka szeme foszforos fényben csillogott, orrcimpája megremegett, és egész testében reszketett az izgalomtól, ami most hirtelen elfogta. Ippolit elborult szemmel, hevesen védekezett:

- Nem akartam bosszantani magát...

Ebben a pillanatban megdördült felettük az ég, mintha valami durván jóságos roppant óriás hahotázott volna. Összerezzentek a fülsiketítő dörgéstől, és egy pillanatra megálltak, de aztán sietve folytatták útjukat a ház felé. A fák levelei megremegtek, és a felhő, amely mint bársonytakaró terült el az égen, árnyékot vetett a földre.

- No, hogy összevesztünk - mondta menet közben Varenyka. - A nagy vitában észre sem vettem, mikor lopózott ide ez a felhő.

A tornácon Jelizaveta Szergejevna és Lucsickaja néni várta őket. A néni fején nagy karimájú szalmakalap volt: hatalmas napraforgóra emlékeztetett.

- Szörnyű vihar lesz! - kiáltotta egyenesen Polkanov arcába Lucsickaja néni dörgő basszusán, mintha kötelességének tartaná, hogy meggyőzze a vihar közeledtéről. - Az ezredes elaludt! - közölte még, s azután hirtelen eltűnt.

- Nos, hogy tetszik ez neked? - kérdezte Jelizaveta Szergejevna, és fejével az ég felé intett. - Valószínűleg itt kell töltenünk az éjszakát.

- Ha nem zavarjuk a háziakat...

- Micsoda ember! - kiáltott fel Varenka, és csodálkozva, majdnem sajnálkozva nézett Ippolitra. - Mindig fél, hogy zavar, hogy igazságtalan... Úristen! De unalmas lehet az élete! Örökösen fékezni magát! Nekem viszont az a véleményem, ha arra támad kedve, hogy zavarjon valakit, hát zavarja, és ha igazságtalan akar lenni, legyen igazságtalan!

- És majd Isten eldönti, kinek van igaza - szólt közbe Jelizaveta Szergejevna mosolyogva, mert érezte, hogy most fölényben van. - Azt hiszem, jó lesz, ha földél alá megyünk!

- Nézzük innen a vihart! Jó? - szólt a lány Polkanovhoz.

A férfi beleegyezése jeléül némán meghajolt.

- No, én nem szeretem az effajta nagyszerű természeti tűneményeket - mondta Jelizaveta Szergejevna -, különösen, ha láz vagy nátha jöhet utána! Meg aztán az ablakból is lehet élvezni a vihart! Ej!

Cikázó villám szelte át a sötétséget, amely egy pillanatra valósággal széthasadt, majd újra egybeolvadt. Pár pillanatnyi nyomasztó csend, utána mint ágyúlövés dördült a mennydörgés, és hangja hosszan görgött a ház fölött. Dühöngő forgószél kerekedett, felkapta a föld porát és szemetét, oszlopot sodort belőle, és felrántotta a levegőbe. Szalmaszálak, papírdarabkák, falevelek röpködtek. Partifecskék félénk csipogása hangzott; a fák lombkoronái félelmetesen zúgtak; tompán zizegve porfelhő zuhant a ház bádogtetejére. Varenka a ház ajtajából nézte a vihar kitörését; Ippolit mögötte állt, és összehunyorította szemét, hogy bele ne szálljon a por. A veranda olyan volt a sötétségben, mint valami nagy, homályos doboz. Minden felvillanó villám kékes, kísérteties fénnel világította meg a leány karcsú alakját.

- Nézze! Nézze! - kiáltotta Varenka, valahányszor egy-egy villám széttépte a felhőket. - Láttá?! Olyan, mintha nevetett volna a felhő! Nem? A villámlás nagyon hasonlít a mosolyhoz... Vannak komoly, hallgatag emberek... hallgatnak, hallgatnak, egyszerre csak elmosolyodnak... világít a szemük, kivillog a foguk...

A tetőn nagy, nehéz esőcseppek doboltak; eleinte lassan, majd sűrűbben s a végén hatalmas, pergő robajjal.

- Gyerünk be! - mondta Ippolit. - Átázik!

A férfit feszélyezte, hogy olyan közel kell állnia a lányhoz ebben a homályban. Feszélyezte, de azért jólesett neki. Nézte Varenka nyakát, és közben ezt gondolta:

„Mi lenne, ha megcsókolnám?”

Nagyot villámlott. Az égbolt fele megvilágosodott. A villám fényénél Ippolit látta, hogy Varenka elragadtatva emeli magasba a karját, boldogan felkiált, egész teste hátrafeszül, mintha keblét kínálná a villámnak. Ippolit átfogta a lány derekát, fejét majdnem a vállára hajtotta, és lihegve kérdezte:

- Mi ez? Mit csinál?

- Semmit! - kiáltotta bosszúsan Varenyka, és egyetlen ruganyos mozdulatával kiszabadította magát Ippolit kezéből. - Istenem, hogy megijedt! Micsoda férfi maga?

- Maga miatt ijedtem meg! - szólt tompa hangon Polkanov, és a sarokba húzódott.

Úgy érezte, ég a keze a lány érintésétől; leküzdhetetlen vágyat érzett, hogy fájó erővel magához szorítsa. Mindinkább elveszítette önuralmát; szeretett volna lemenni a teraszról, kiállni az esőbe, oda, ahol a nagy cseppek korbácsolják a fák lombjait.

- Bemegyek a szobába - mondta.

- Gyerünk! - hagyta rá kelletlenül Varenyka; nesztelen léptekkel megindult előtte az ajtó felé és benyitott.

- Ho-ho-ho! - fogadta őket az ezredes. - Mi az? Az elemek urának parancsára zárkára ítélve?

- Szörnyű égzengés! - jelentette ki komolyan Lucsickaja néni, és éles tekintettel figyelte a vendég sápadt arcát.

- Nem nagyon szeretem a természet effajta bolondozásait! - mondta Jelizaveta Szergejevna, és hideg arcán megvető fintor jelent meg. - Felhőszakadás, hóvihar. Miért kell ennyi energiát céltalanul elpazarolni?

Ippolit igyekezett leküzdeni izgalmát, de alig volt annyi ereje, hogy nyugodtan megkérdezze hűgától:

- Mit gondolsz, sokáig tart ez?

- Egész éjjel! - válaszolta Jelizaveta helyett Margarita Rogyionovna.

- Innen már nem szabadulnak! - mondta nevetve Varenyka.

Polkanov megrázkódott; valami végzetest érzett a lány nevetésében.

- Bizony, itt kell maradnunk éjszakára - szólt Jelizaveta Szergejevna. - Éjjel alig hajthatunk úgy át a kamovi erdőn, hogy a hintónak baja ne essék!

- Van itt elég szoba - mondta Lucsickaja néni.

Polkanov megszólalt:

- Akkor... nagyon kérném... bocsánat... A zivatar kellemetlenül hat rám... Szeretném tudni, hol lesz a szállásom. És ha megengednék... pár percre visszavonulnék.

Szaggatott, fakó hangon mondott szavai általános nyugtalanságot keltettek.

- Szalmiákszesz! - dörögte Margarita Rogyionovna. Felugrott helyéről és kisietett.

Varenyka izgatottan lótot-futott a szobában, és csodálkozó arccal mondta Polkanovnak:

- Mindjárt megmutatom... Majd odavezetem!...

Jelizaveta Szergejevna maradt a legnyugodtabb, és mosolyogva érdeklődött:

- Szédülsz?

Az ezredes rekedt hangján megszólalt:

- Semmiség! Elmúlik! Bajtársam, Gortalov őrnagy, akit egy portyázás alkalmával agyon-szúrtak a törökök, derék fickó volt. Ó! Ritkaság! Bátor gyerek! Szisztovónál olyan nyugodtan ment a katonái élén a szuronyok ellen, mintha francia négyest dirigálna. Megütköztek,

rájukrontott, ordított, eltört a kardja, ekkor felkapott valami husángot, és azzal csépelte a törököt. Olyan harcos volt, amilyen kevés akad! De zivatarban olyan idegrohamokat kapott, mint valami fehérnép. Elsápadt, mint most maga, támolgott, sóhajtozott: ah... óh! Iszákos, kártyás, öles termetű, képzelhetik, milyen jól állt neki az ájuldozás!

Ippolit mentegetőzött, igyekezett mindenkit megnyugtatni, és magában szidta magát. Valóban szédült, és amikor Margarita Rogyionovna az orra alá dugott valami üveget, és azt vezényelte: „Szagolni!” - mélyen beszívta a szalmiákszesz könnyfacsaró szagát. Érezte, hogy az egész jelenet roppant komikus, és megalázza őt Varenyka szemében.

Az ablakon dobolt a zápor; villámok világították meg a szobát, a mennydörgés ijedt zörrenésre kényszerítette az ablaküveget, és mindez a csatazaj emlékét idézte fel az ezredesben.

- A török hadjáratban... már nem emlékszem, hol... éppen ilyen nagy láрма volt! Mennydörgés, villámlás, felhőszakadás és ágyúsörtűz... A gyalogság szanaszét verekedett... Vjahirev hadnagy elővesz egy üveg konyakot, húz belőle... glu-glu-glu. Erre golyó találja az üveget, amely darabokra törik. A hadnagy nézi a butélia nyakát a kezében, és azt mondja: „Az ördög vigye el! Konyakos üveg ellen harcolnak!” Ho-ho-ho! Erre azt mondom: „Téved, hadnagy! A törökök csak lőnek a konyakos üvegre, de harcolni... maga harcol ellene!” Ho-ho-ho! Szellemes, mi?

- Jobban van? - kérdezte Lucsickaja néni Polkanovot.

A férfi összeszorította fogát, és megköszönte az érdeklődést. Haragos, bús tekintettel nézett körül és megfigyelte, hogy Varenyka hitetlenül és csodálkozva mosolyog hűgára, aki lehajolt a lányhoz, és valamit a fülébe súgott. Végre-valahára megszabadult a társaságtól. A kis szobában, amelyet számára kijelöltek, az eső zúgása mellett megpróbált rendet teremteni érzelmeiben.

Tehetetlen düh küzdött benne azzal a kívánsággal, hogy megértse, miképp is veszthette el annyira önuralmát? Lehetséges-e, hogy a lány iránt érzett vonzalma ilyen mély? De nem sikerült gondolatait egy pontra irányítania. A fellázadt érzelmek vihara tombolt benne. Elhatározta, hogy még ma nyilatkozik Varenykának, de tüstént elvetette ezt az elhatározását; eszébe jutott, hogy nyilatkozata után nem kívánt kötelezettségeket venne magára, márpedig azt teljes képtelenségnek tartotta, hogy feleségül vegye ezt a szépséges szörnyeteget! Szemrehányást tett magának, hogy szenvedélyében ennyire elragadtatta magát, meg azért is, hogy nem volt eléggé merész a lánnyal szemben. Most úgy tetszett neki, Varenyka kész arra, hogy odaadja magát neki, és az egész, amit eddig csinált, nem más, mint játék, a kacérság játéka! Polkanov magában ostobának, szívtelennek nevezte a lányt, de rögtön ellentmondott magának, és mentegette Varenykát. Az ablakot fenyegetően verte az eső, és az egész ház megrendült egy-egy mennydörgésre.

Végre sikerült indulatait az értelem vasgyűrűjébe szorítania; érzéseinek vihara szíve mélyére húzódott vissza, és utat engedett az önmaga elleni felháborodásnak.

Ez a lány, akit torz környezete menthetetlenül elrontott, aki mereven elzárkózott minden egészséges gondolat elől, és rendületlenül kitartott tévedései mellett, ez a különös lány nem egészen három hónap alatt majdnem állattá züllesztette. Polkanov gyötrő szégyenkezést érzett. Mindent megtett, hogy emberré változtassa a lányt. És hogy nem tehetett többet, mint amennyit tett, ez nem az ő hibája! De ha már minden tőle telhetőt megtett, ott kellett volna hagynia Varenykát, és hogy ezt nem tette idejében, ezért már ő maga a hibás. Sőt nemcsak hogy maradt, de módot adott a lánynak arra is, hogy az érzékiség szégyenletes kitörését előidézzé.

„Nálam kevésbé tisztességes ember sokkal okosabban járt volna el ebben az esetben, mint én!”

De akkor egy váratlan gondolat nyilallott belé:

„Hát valóban a tisztességem tartott vissza? Hátha csak az érzésem erőtlensége? Tudok én egyáltalán szeretni? Lehetek-e férj vagy apa? Megvan-e bennem az, ami ezeknek a kötelességeknek teljesítésére képessé tesz?”

Mindinkább belemélyedt ezekbe a gondolatokba; valami nagy hidegséget érzett lelkében, és ez aggasztotta, megalázta.

Vacsorához hívták.

Varenyka kíváncsian nézett rá, és kedvesen kérdezte:

- Jobban van a fejcskéje?

- Igen... Köszönöm - válaszolta hidegen; messzire ült a lánytól, és ezt gondolta:

„Még beszélni sem tud! Fejecske!”

Az ezredes kókadt fejfel bóbiskolt és horkolt. A három hölgy egymás mellett ült a díványon, és jelentéktelen semmiségekről csevegett. Az eső zuhogása alábbhagyott, de halk, kitartó hangja azt jelentette, hogy még végtelenül hosszú ideig akarja áztatni a földet.

Az ablakon bebámult a sötétség; a szobában fülledt meleg volt. A három égő lámpa petróleumbűze és az ezredes szaga fokozta a hőséget és Ippolit idegességét. Nézte Varenykát, és közben ezt gondolta:

„Nem jön ide hozzám... Talán valami ostobaságot mondott rólam Jelizaveta? Megfigyelt és levonta a következtetéseit.”

Az ebédlőben lomhán tett-vett a jól megtermett Fjokla. Nagy, kerek szemével átsandított a szalonban ülő Ippolitra, aki némán szívta cigarettáját.

- Kisasszony! Kész a vacsora - mondta sóhajtván Fjokla, és terebélyesen megállt a szalon ajtajában.

- Gyerünk enni! Tessék, Ippolit Szergejevics! Néné, apát nem kell zavarni, hadd maradjon itt és szunyókáljon. Odabent úgyis megint inna!

- Így igaz! - jegyezte meg Jelizaveta.

Lucsickaja néni vállat vont, és halkán dörögte:

- Már késő! Ha iszik, hamarabb hal meg, viszont legalább több öröme lesz az életében; ha nem iszik, tovább él egy esztendővel, de rosszabbul!

- Ez is igaz! - mondta nevetve Jelizaveta.

Ippolit az asztalnál Varenyka mellett ült, érezte, hogy a lány közelsége megint megzavarja lelki egyensúlyát. Szeretett volna olyan közel ülni hozzá, hogy hozzáérhessen. És amikor szokása szerint megvizsgálta önmagát, megállapította, hogy vágyaiban csak a test önzése szerepel, de hiányzik belőlük a lélek ereje...

„Lomha szív!” - kiáltott fel magában keserűen. Ezután csaknem büszkén dicsekedett önmagának azzal, hogy lám, milyen bátran meg meri mondani saját magának az igazat, és mennyire ismeri „én”-je minden rezdülését.

Önmagával foglalkozott és hallgatott.

Varenyka eleinte gyakran szólt hozzá, de miután csak száraz, kurta válaszokat kapott, elvesztette kedvét a beszélgetéstől. Vacsora után, amikor véletlenül egyedül maradtak, egyszerűen megkérdezte:

- Miért olyan levert? Unatkozik vagy haragszik rám valamiért?

Ippolit azt felelte, hogy nem érzi magát levertnek, és szó sincs arról, hogy haragudnék rá.

- Hát akkor mi baja? - faggatta a lány.

- Azt hiszem, semmi különös... egyébként... néha elfárad az ember a túlzott figyelmességtől is, amit vele szemben tanúsítanak.

- Túlzott figyelmesség? - kérdezte Varenyka. - De hát ki volt túlzottan figyelmes? Apa? Vagy a néni? Hiszen alig szólt magához!

Ippolit érezte, hogy elpirul ez előtt a sebezhetetlen őszinteség vagy reménytelen ostobaság előtt. De Varenyka meg sem várva Ippolit válaszát, mosolyogva kérlelni kezdte:

- Ne legyen ilyen! Jó? Nagyon kérem! Nem bírom az ilyen komor embereket! Tudja mit, kártyázzunk! Tud kártyázni?

- Rosszul játszom... Bevallom, nem szeretem ezt a haszontalan időfecsérlést - mondta Ippolit és érezte, hogy kezd kibékülni a lánnyal.

- Én sem szeretem, de mit csináljunk? Láthatja, milyen unalmas itt nálunk! - mondta keserűen Varenyka. - Tudom, hogy maga is csak azért ilyen, mert unatkozik!

Polkanov bizonykodott, hogy egyáltalán nem unatkozik, és minél tovább beszélt, annál jobban nekihevült, és mondókáját, anélkül, hogy tudott volna róla, így fejezte be:

- Ha maga is úgy akarja, akkor még a sivatagban sem unatkozom magával!

- És mit kell tennem ennek érdekében? - kíváncsiskodott Varenyka, és Polkanovnak be kellett látnia, hogy a lány valóban nem akar mást, csak fel szeretné vidítani.

- Semmit sem kell tennie - válaszolta Ippolit, és gondosan elhallgatta az őszinte választ.

- Komolyan kérdem! Maga azért utazott ide, hogy pihenjen, hiszen magának olyan sok és nehéz munkája van! Magának szüksége van az erejére, és Liza is mondta nekem, hogy majd segítünk ennek a tudósnak abban, hogy kipihenje magát és szórakozzék. De mit tudok én csinálni? Én... ha ez elmúlasztja az unalmát... megcsókolom!

Polkanov előtt elsötétedett a világ, minden vére a szívébe szaladt, mely olyan hevesen dobogott, hogy megtántorodott tőle.

- Próbálja meg!... Csókoljon meg! - mondta fojtott hangon, és noha a lány előtt állt, nem látta őt.

- Ohó! No, nézd csak, milyen ember! - mondta nevetve Varenyka, és eltűnt.

Polkanov néhány lépést előrement, és megkapaszkodott az ajtófélfában. Egész lényre Varenyka után kiáltott.

Eltelt néhány másodperc, amikor meglátta az ezredest. Az öreg félrebillent fejjel aludt, és jóízűen hortyogott. Ippolit csakhamar arról is meggyőződött, hogy azt az egyhangú kopogást nem az ő szíve dobogása okozza, és a fájdalmas nyögések nem az ő kebléből törnek fel, hanem csupán az eső veri az ablakokat, az eső sír odakint, nem az ő sebzett szíve. Ekkor teljes erővel kitört rajta a düh.

„Játszol! Tehát így játszol?” - mormogta fogvicsorítva, és valami megszégyenítő büntetésre gondolt, amivel bosszút áll Varenykán. Forróság perzselte a szívét, s ugyanakkor úgy érezte, mintha lábát és fejét jégcsapok szurkálnák.

A hölgyek hangosan nevetgélve léptek be a szobába. Ippolit igyekezett kissé összeszedni magát. Lucsickaja néni olyan mély hangon nevetett, mintha nagy hólyagok pukkantak volna el a tüdejében. Varenyka arcán huncut mosoly játszott. Jelizaveta Szergejevna pedig elnéző mérséklettel kacagott.

„Valószínű, hogy rajtam nevetnek” - gondolta Ippolit Szergejevics.

Varenyka kártyapartijából nem lett semmi, így hát Polkanov - azzal az ürüggyel, hogy nem érzi jól magát - a szobájába mehetett. Amikor kilépett a szalonból, érezte, hogy három szempár bámulja a hátát, és tudta, hogy valamennyi értetlenséget fejez ki.

Nehéz, lesújtó érzés tombolt benne. Szerette volna is, meg nem is megfajteni ennek a különös, csaknem beteges érzésnek a titkát.

„Átkozott legyen minden megnevezhetetlen érzés!” - dühöngött magában.

Valahol a szobában ütemes egyhangúsággal vízcseppek hullottak a padlóra.

- Tak... tak...

Egy álló óráig ült egy helyben. Küszködött magával, végre elhatározta, hogy lefekszik, és azzal a gondolattal alszik el, hogy másnap reggel megszabadulva mindentől, ami annyira letörte és megalázta, megoldja a problémát. De amikor lefeküdt, akaratlanul is Varenyka jutott eszébe. Maga előtt látta, amikor felvillant a villám, amint ott állt a tornácon, mintegy ölelésre kitért karokkal, remegő kebelrel. És most megint arra kellett gondolnia, mi lett volna, ha akkor merészebb, ha... de félbeszakította önmagát, és így zárta le ezt a gondolatsort:

„Akkor lekötöttem volna magam egy kétségkívül nagyon szép, de szörnyen kényelmetlen, nyomasztó, ostoba szerető mellé; akinek olyan a jelleme, mint egy vadmacskáé, és egészen biztosan durván érzéki is!”

De most hirtelen egy sejtelen vagy előérzet villant át az agyán, és ebbe egész teste beleremegett. Felugrott, az ajtóhoz rohant, és visszafordította a zárban a kulcsot. Aztán mosolyogva visszafeküdt az ágyba, mereven nézni kezdte az ajtót, és elragadtatott reménykedéssel gondolta:

„Ilyesmi előfordul!... Előfordul!”

Valahol olvasta a következő históriát: a nő éjszaka beállított a férfihoz, és odaadta magát anélkül, hogy valamit kérdezett vagy követelt volna, csak azért, hogy átélje azt a pillanatot! Varenyka is így cselekedhet, hiszen sok közös vonása van az elbeszélés hősnőjével. Amikor olyan bájosan mondta: „No, nézd csak, milyen ember!” - ebben talán már benne volt az ígéret, csak éppen ő nem hallotta meg! De most... de most hirtelen megjelenik majd, tiszta fehérben, remegve a szeméremtől és a vágyakozástól!

Ippolit néhányszor felkelt az ágyból, hallgatózott a csendes házban, hallgatta az eső zúgását. De csend volt, a várva várt óvatos lépések halk nesze nem hallatszott.

„Vajon hogyan lép majd be?” - gondolta és elképzelte, hogyan áll majd meg a küszöbön büszke, elszánt arccal. - Természetes, hogy büszkén adja át magát fenséges szépségében! Királynői ajándék! De az is lehet, hogy lehajtott fejjel, zavartan és szégyenkezve, könnyes szemmel áll majd eléje. Vagy kacagva ront be hozzá, és halkan nevet gyötrelmein, amiket jól

ismer, már régen tud róluk, de eddig még nem árulta el; csakhogy gyönyörködjék a gyötrelmekben.

Polkanov örült vágyában buja képeket képzelt el erről a találkozásról. Észre sem vette, hogy közben elállt az eső, hogy a tiszta égről fényes csillagok hunyorgatnak. Várta a nő lépéseit, a nőét, aki gyönyört ajándékoz neki. Néha, pár pillanatra, reménye elhervadt. Nem, nem ölelheti meg ezt a lányt; szíve ilyenkor hangosan dobolt, mintha szemrehányást tenne neki ezért az álmodozásért, amely olyan szégyenletes, beteges és utálatos.

Reggelig ábrándozott így, szenvedélytől gyötörve és végre, amikor már felkelt a nap - lépések hangzottak. Felült az ágyban, és reszketve, lázban égő szemmel várt. Úgy érezte, ha most bejön a lány, még csak egyetlen hálás szót sem tud majd kimondani.

Az ajtó halkán kinyílt... Ippolit erőtlenül hanyatlott vissza a párnára, behunyta a szemét és mozdulatlanul várt.

- Talán felébresztettem? A cipőjét akarom kivinni, meg a nadrágját - mondta álmos hangon a természetes Fjokla, aki lassú léptekkel, mint egy ökör közeledett az ágy felé. Ásított, félretolta a bútort, összeszedte a férfi ruháját, és kiment. Konyhaszag maradt utána a szobában.

Polkanov még sokáig feküdt összetörve, megsemmisülve, érzéketlenül. Sorra tűnedezték el az éjszaka csábító képeinek utolsó árnyai is, amelyek annyira meggyötörték.

Visszajött az asszony, hozta a kikefélt ruhát, letette, és nagyokat sóhajtozva kiment. Ippolit öltözni kezdett, és nem is gondolt arra, hogy tulajdonképpen miért kel fel ilyen korán. Félig öntudatlan elhatározta, hogy lemegy a folyóhoz és megfürdik. Ez a gondolat kissé felélénkítette. Óvatosan haladt el a szoba előtt, amelyben az ezredes hangos horkolással aludt; azután még egy zárt ajtó következett. Egy pillanatra megállt az ajtó előtt, figyelt, de érezte, hogy ez nem lehet az. Végre - úgyszólván félálomban - kiért a kertbe, és elindult a keskeny ösvényen, amely tudomása szerint a folyóhoz vezetett.

Derűs, friss idő volt; a nap sugarai még nem vették el a hajnal rózsapírját. A seregélyek élénken fecserésztek, és a cseresznyét csipegették. A fák levelein úgy csillogtak az esőcseppek, mint a gyémánt; mint ragyogó örömkönnyek pottyantak a földre. A föld nedves volt, az éjszakai esőt teljesen magába szívta; sehol sem volt tócsa vagy sár. Minden olyan tiszta, üde és ifjú volt, mintha ezen az éjszakán született volna; és semmi sem mozdult a néma csendben, mintha a földi életben először látta volna meg a nap isteni szépségét, és most némán csodálja.

Ippolit körülnézett, és a bánatos vágy fátyla, amely ezen az éjszakán lelkét és agyát beburkolta, felszakadt; helyet adott az édes, üdítő illatokkal teli új nap lehetőségének.

A folyó! Rózsaszín és aranyos a nap sugaraitól. A víz zavaros az esőtől, csak gyengén tükrözi a part zöldjét. Csobban a víz - egy hal lubickol. Ez a csobbanás, és a madarak éneke töri meg csupán a hajnal csendjét. Ha nem lenne nedves a föld, le lehetne heveredni itt a folyó partján, a zöld lombok alatt. És feküdni, amíg meg nem nyugszik a lélek.

Polkanov a víz mentén haladt a parton. Apró homokos földnyelvek és kis, zöld öblöcskék váltakoztak szeszélyesen. Minden ötödik lépésre újabb és újabb kép tűnt fel előtte. Nesztelenül lépkedett és tudta, érezte, hogy lépten-nyomon valami új vár rá. Nézegette a kis öblöket, a víz fölé hajló fákat, mintha örökre meg akarta volna jegyezni magának, miben különbözik a kép kibukkanó részlete attól, amelyet épp maga mögött hagyott.

Hirtelen megállt. Szeme káprázott.

Varenyka állt a folyóban, derékig meztelenül. Lehajtotta fejét, és vizes haját csavarta. Teste rózsaszínű volt a hidegtől meg a nap sugaraitól, s a vízcseppek úgy csillogtak rajta, mint ezüstös halpikkelyek. Válláról és kebléről csurgott a víz, minden cseppje hosszan csillogott a fényben, mintha nem akarna megválni attól a testtől, amelyen végigfolyt. Hajáról lassan csurgott a víz rózsás ujjain keresztül, vissza a folyóba.

A férfi áhítatos elragadtatással, mint valami szentséget, nézte a képet. Olyan tiszta és harmonikus volt a lány szépsége, ifjúi ereje teljében, hogy nem is érzett más vágyat, mint hogy nézze. Feje fölött egy mogyoróbokron fülemüle zokogott, de a férfi szemében most mindent, a napsütést, a madárdalt - mindent ez a lány testesített meg, aki ott állt előtte a folyóban. A hullámok halkán simogatták testét, csendesen, békésen folydogált mellette a víz.

Ám a jó éppolyan rövid ideig tart, mint amilyen ritka a szép! Mindaz, amit látott, csak néhány másodpercig tartott, mert a lány hirtelen felkapta a fejét, és haragos kiáltással nyakig merült a vízbe.

A lány ijedt mozdulata a férfi szívébe hasított. Ippolit megrázkódott, és úgy érezte, hogy jeges marok szorítja össze a szívét. Varenyka szikrázó szemmel nézett rá, haragos ránc jelent meg a homlokán, rémült arca eltorzult a dühtől. Ippolit hallotta megbotránkozott hangját:

- Takarodjék! Tüstént takarodjék! Mit akar? Nem szégyelli magát?!

A szavak úgy csengtek Ippolit fülébe, mintha nagyon messziről jöttek volna; jóformán alig hallotta, ezek a szavak nem tilthattak meg neki semmit. A víz fölé hajolt, és kitárta két karját. Alig állt reszkető lábán, amikor olyan természetellenes testtartásban, égő szenvedélytől gyötörve a víz fölé hajolt. Egész lénye, minden porcikája a leány után vágyott. Térdre esett ott a víz partján.

Varenyka dühösen felkiáltott, és olyan mozdulatot tett, mintha úszni akarna, de meggondolta magát, és fojtott hangon, izgatottan kiáltotta:

- Távozzon!

„Nem tudok...” - akarta válaszolni Ippolit, de reszkető ajkáról nem jött szó; nem volt ereje a beszédhez.

- Vigyázz... te! Takarodj! - kiáltotta a leány. - Aljas!

De mit törődött a férfi ezzel a kiáltozással? Száraz, égő szemmel meredt a leányra, és térden állva várta. És akkor is így várta volna, ha valaki a feje fölött állt volna, hogy baltával szét-hasítsa a koponyáját.

- Ó! Nyomorult kutya! Majd én... - suttogta utálkozva a lány, és hirtelen kiugrott a vízből.

Ippolit csak annyit látott, hogy Varenyka pillanatról pillanatra növekszik a szeme láttára, káprázatos szépségében... már ott állt előtte, gyönyörűen, haragosan. Ippolit látta, és szomjas vágygal várta. Most lehajolt hozzá a lány. A férfi kitárta karját, de csak a levegőt ölelte meg.

És ebben a pillanatban valami nehéz, nedves csapódott az arcába. Elsötétedett előtte a világ és hátrahanyatlott.

Gyorsan dörgölni kezdte a szemét. Nedves homok és sár tapadt az ujjai közé. Közben zuhogtak az ütések fejére, vállára, arcára. De az ütések nem fájtak; egészen más érzést váltottak ki belőle. Két kezével védte a fejét, de ezt is csak ösztönösen, nem tudatosan tette. Dühös zokogást hallott... Egy erős ütés a mellén találta, és ekkor hanyatt esett.

Nem érte több ütés. Hallotta, hogy megzörrennek a bokrok, aztán ez a hang is elhalt...

Valószínűtlenül hosszúnak rémlettek a csendes másodpercek. Polkanov mozdulatlanul, dermedten, lesújtva, megalázva feküdt a földön. És ösztönösen, hogy szégyenében elrejtőzzék, szorosan a földhöz lapult. Amikor kinyitotta a szemét, felnézett az ég végtelen kékjére és úgy érezte, hogy az égbolt hihetetlen gyorsasággal mind magasabbra és magasabbra repül tőle...

Még sokáig hevert így a földön, míg fájni nem kezdett; kinyitotta a szemét, és Varenykát pillantotta meg, aki föléje hajolt. Ujjjaival vizet fecskendezett az arcába. Hallotta a lány hangját:

- Nos, jobban van? Hogy megy most haza? Csupa piszok, vizes, rongyos... Eh! Maga! Mondja legalább, hogy a partról beleesett a vízbe... Nem szégyelli magát? Ha más akad a kezem ügyébe, agyon is verhettem volna!

Még sokáig beszélt, de amit mondott, semmit sem változtatott a férfi érzésein. Ippolit nem felelt a lány szavaira mindaddig, amíg azt nem mondta, hogy elmegy. Polkanov ekkor halkán megkérdezte:

- Többé... soha többé nem láthatom már?

Amikor ezt kérdezte, eszébe jutott, hogy az lett volna helyes, ha ezt mondja:

„Bocsásson meg!”

De már nem volt ideje, hogy kimondja, mert a leány legyintett, és gyorsan eltűnt a fák között.

A férfi ott ült, hátát valami fa törzséhez támasztotta, és lélektelen tekintettel bámulta a lába előtt hömpölygő folyó zavaros vizét.

A folyó lassan... lassan hömpölygött...

Gyöngyi László fordítása

Konovalov

Szórakozottan átfutottam az újságot, s egy név ötlött a szemembe: Konovalov. Feltámadt érdeklődéssel olvastam a következőket:

Tegnap éjszaka a helybeli börtön hármaskamrájában felakasztotta magát a kályha füstcsövére Alekszandr Ivanovics Konovalov, negyvenéves, Murom városbeli lakos. Az öngyilkos munkakerülésért és csavargásért Pszkovban tartóztatták le, s onnan szülővárosába toloncolták. A börtönigazgatóság nyilatkozata szerint Konovalov örökké hallgató, csendes és tűnődő ember volt. Az öngyilkosság oka, mint a börtönorvos megállapította, „búskomorság lehetett”.

Eloolvastam a rövid hírt, s arra gondoltam, én talán valamivel világosabban meg tudnám magyarázni, mi vitte rá ezt a tűnődő embert, hogy megváltja életétől. Ismertem Konovalovot. Talán nincs is jogom hallgatni róla: derék legény volt, amilyenl ritkán találkozok élete útján az ember.

...Tizennyolc éves koromban találkoztam először Konovalovval. Akkoriban egy pékműhelyben voltam a mester segédje. A pékmester a katonazenekar tagja volt, iszonyú mennyiségű vodkát megivott, sokszor elrontotta a tésztát, s részeg fejjel mindenféle nótát füttyölt, dúdolt, dobolt az ujjával, akármin, ami keze ügyébe került. Ha pedig a pékműhely gazdája megrótt az elrontott tésztát vagy a reggeli kenyér késedelme miatt, valósággal tombolt, irgalmatlanul leteremtette a gazdát, és ilyenkor sohasem mulasztotta el megemlíteni a maga zenei tehetségét.

- Elkelt a tésztát! - lármázott s dühösen meredt hosszú, vörös bajusza, cuppogott vastag és valami okból mindig nedves szája. - Megégett a héja! Sületlen a kenyér! Hej, hogy az ördög vinne el, te kancsal madárijesztő! Hát talán erre a munkára születtem én? Légy átkozott a munkáddal, én muzsikusz vagyok! Megértetted? Megesik, hogy ha a brácsás leissza magát, brácsán játszom, ha az oboás fogdában ül - az oboát fújom, ha a kürtös nyavalyog - ki más tudja helyettesíteni? Csak én! Tim-tar-ram-da-ddi! Te meg bugris vagy! A béremet!

A gazda, a nyirkos testű, dagadt ember - felemás színű szeme volt és nőies arca - toporzékolt kurta, vastag lábával, hogy csak úgy rengett a hasa, és rikoltó hangon üvöltötte:

- Életem pusztítója, tönkretévője! Júdas, Krisztusz árulója! - Tömzsi ujjait szétterpesztve égnek emelte karját, és hirtelen fülszaggatón felordított: - És ha lázadásért a rendőrségre citáltatlak?

- A cár és a haza szolgáját a rendőrségre? - bömbölt a katona, s már ököllel rontott gazdájára. Az köpködve és izgatottan szipogva meghátrált és elment. Egyebet nem tehetett - nyár volt, az az időszak, amikor a Volga menti városban nehéz volt jó péket találni.

Szinte mindennaposak voltak az efféle jelenetek. A katona ivott, elrontotta a tésztát, különböző indulókat, valcereket és - ahogy mondta - „számokat” harsogott; a gazda a fogát csikorgatta, nekem pedig, ennek következtében, kétféle helyett kellett dolgoznom.

Nagyon megörültem hát, amikor egy nap a következő jelenet játszódott le.

- No, vitéz - kezdte a gazda; elégedett, ragyogó arccal lépett a műhelybe, apró szemében kárörvendő mosoly fénylett -, no, vitéz, duzzaszd föl a képedet, és fújj magadnak marsot!

- Még mit nem! - dörögte komoran a katona; a lisztes szuszékon hevert, s pityókos volt, mint rendesen.

- Cihelődj! - ujjongott a gazda.

- Aztán hová? - kérdezte a katona; lelógatta a lábát a szuszékról. Rosszat sejtett.

- Ahová tetszik...

- Ezt meg hogy értsem? - fortyant fel a katona.

- Úgy értsd, hogy többé nem tartóztatlak. Fogd a béred, s eredj isten hírével!

A katona megszokta ereje tudatát, s a gazda kilátástalan helyzetét, de az utóbbi kijelentés kissé kijózanította: most értette meg, milyen nehéz lesz neki, aki kontár a mesterségben, új helyet találania.

- Ezt csak úgy mondod!... - mormogta riadtan, feltápászkodva.

- Eredj csak, eredj!

- Menjek?

- De szaporán!

- Kitelt hát a szolgálat... - ingatta a fejét keserűen a katona. - Szívtad a véretem, kiszívtad, s most: takarodj. Úgyesen csináltad! Te... te pók!

- Én... pók? - lobbant fel a gazda.

- Te ám! Vérszívó pók vagy, nem más! - vágta a szemébe a katona, s tántorogva indult az ajtó felé.

A gazda gúnyosan vigyorgott utána, apró szemében öröm csillogott:

- Most aztán mehetsz, lesheted, ki fogad fel! Úgy ám! Lefestettelek mindenütt, jómadár... ha ingyen szegődöl, akkor se kellesz senkinek. Sehol, senkinek...

- Újat fogadott föl? - kérdeztem.

- Újat? Régi az! Nálam volt segéd. Hej, micsoda pék! Aranyat ér! Csak hát; az is iszik. Úgy nekiadja magát, hogy... Beáll, munkához lát, s három-négy hónapig abba se hagyja, medve-erővel dolgozik. Nem ismer pihenést, se alvást, meg nem áll, ha fizetnének érte, akkor se. Csak dolgozik és énekel. Úgy énekel, öcsém, hogy nem lehet hallgatni: ránehezül az ember szívére. Énekel, énekel, aztán megint neki az ivásnak!

A gazda felsóhajtott, és reménytelenül legyintett.

- Hanem ha inni kezd, addig iszik, amíg bele nem gebed, vagy el nem issza az ingét is... Olyankor elszégyelli magát vagy mi, s elillan valahová, mint ördög a tömjén elől... Itt is van, e! Most már itt is maradsz?

- Itt - felelte a küszöbről egy mélyről felszakadó, vastag hang.

Harminc év körüli magas, vállas férfi állt a küszöbön, vállal az ajtófélfának dülve. Öltözetéből ítélve igazi ágrólszakadt volt, arcvonásaiból - tősgyökeres szláv. Piros szövet rubaska volt rajta, kegyetlenül piszkos és rongyos, buggyos, bő vászonnadrág, egyik lábán gumicsizma maradványai, a másikon rongyos bőrcipő. Világos szőghaja kócos volt, forgácsok, szalmaszálak meredeztek belőle; tele volt velük ugyanolyan színű szakáll is, amely legyezőformán terült szét a mellén. Hosszúkás, sápadt, elcsigázott arcát nyájas tekintetű, nagy, kék szempár sugározta be. Szép metszésű, de kissé halvány ajka is mosolygott a barna bajusz alatt. Olyan volt ez a mosoly, mintha mentegetőzve mondaná:

„Hát ilyen vagyok... Ne ítéljete meg érte.”

- Kerülj beljebb, Szasok! Itt a segéded! - mondta a gazda a kezét dörzsölve, s szeretettel mérte végig az új pék szálas termetét. Az némán előrelépett, s odanyújtotta nekem hosszú karját, roppant széles tenyerét; kezét fogtunk; ő leült a lócára, előrenyújtotta a lábát, szemügyre vette, s így szólt a gazdához:

- Végy nekem, Vaszilij Szemjonics, két váltás inget meg egy pár lábbelit... Vásznat is, sapkára.

- Meglesz minden, ne félj! Sapkáim vannak, inget, nadrágot meg szerzek estére. Addig is láss neki; ismerlek, tudom, mit érsz. Nem rövidítelek meg... Konovalovot nem rövidíti meg senki, mert ő maga sem tesz ilyet. Hát mi a gazda? Vadállat? Dolgoztam magam is, hát mondhatom, ismerem a dürgést... No hát akkor itt maradtok, gyerekecskék, én elmegyek...

Magunk maradtunk.

Konovalov csak ült a lócán, és szótlanul, mosolyogva szemlélődött körül. Bolthajtásos pincében volt a pékműhely, három ablaka a föld szintje alatt. Kevés volt a világosság, kevés a levegő, annál több a nyirok, szenny és lisztpor. Hosszúkás szuszékok sorakoztak a fal mellett: az egyikben tészta volt, a másikban kovász, a harmadik üresen állt. Az ablakokból halvány fénypászta szűrődött mindegyik szuszékra. Az óriás kemence betöltötte a pincének majd egyharmadát, körülötte, a piszkos padlón, liszteszsákok hevertek. A kemencében nagy tűzzel égtek a hosszú farakások, lángjuk visszfénye úgy imbolygott-reszketett a pékműhely szürke falán, mintha hangtalanul mesélne valamit. A boltíves, kormos mennyezet súlya szinte ránk nehezedett; a nappali fény és a kemence parazsa valami bizonytalan, szemfárasztó világossággá szűrődött össze. Az utcáról tompa láрма és por szállt be az ablakokon. Konovalov elnézte mindezt, felsóhajtott, aztán unatkozó hangon kérdezte:

- Régóta dolgozol itt?

Megmondtam. Hallgattunk, szemünk sarkából vizsgálattuk egymást.

- Micsoda börtön ez! - sóhajtotta. - Gyerünk ki az utcára, ülünk le a kapuba!...

Kiléptünk a kapun, és letelepedtünk a lócára.

- Itt már lehet lélegzeni. Nem bírom egy csapásra megszokni ezt a vermet. Gondold csak el, a tenger mellől jöttem... a Kaspi-tenger mellett dolgoztam egy halász-artelben... aztán abból a tágas térből egyenest - zsupsz, ebbe a gödörbe!

Szomorú mosollyal nézett rám és elhallgatott, állhatatosan szemlélte a gyalogjárókat, kocsin hajtókat. Fényes kék szeméből szomorúság sugárzott... Leszállt az este; fülledt, lármás és poros volt az utca, a házak árnyéka elfeküdt az úton. Konovalov háttal a falnak támaszkodva ült, karját összefonta mellén, ujjaival selymes szakállát babrálta. Oldalról figyeltem sápadt, hosszúkás arcát és eltöprengtem: „Miféle ember ez?” Mégse mertem szót kezdeni vele, hiszen följebbvalóm volt, s azonkívül is különös tiszteletet keltett bennem.

Homlokát három vékony redő szántotta át, de ezek időnként kisimultak és eltűntek, s én nagyon szerettem volna tudni, mire gondol ez az ember.

- Gyerünk, no, ideje. Te dagaszd meg a második sütetet, én meg azalatt megkeverem a harmadikat.

Szétmértünk egy halom kenyértésztát, egy másik halmot megdagasztottunk, aztán leültünk teázni; Konovalov benyúlt az ingébe, és azt kérdezte tőlem:

- Tudsz-e betűt? Ehol e, olvasd - s egy gyűrött, maszatos papírlapot nyomott a kezembe.

Drága Szása! - olvastam. - Köszöntelek és csókollak a távolból. Nekem igen rossz és unalmas az életem, alig várom azt a napot, amikor majd veled mehetek, vagy veled együtt élhetek; nem bírom már ezt a komisz életet, pedig eleinte tetszett. Értheted ezt magad is, én is érteni kezdtem, amikor megismertelek. Írj minél hamarabb, igen szeretnék levelet kapni tőled. Most pedig a viszontlátásra, nem ám isten veled, te kedves, szívem nagy szakállú szerelme. A szemedre nem vetek semmit, pedig elkésértéttél, mert disznó vagy - elutaztál, búcsút se mondtál. Mégiscsak jót értem tőled, te voltál eddig az első ilyen, és ezt nem felejttem el. Nem tudnál-e tenni valamit, Szása, a szabadulásom dolgában? Azt mondták neked a lányok, hogy ha kiszabadulok, elszökök mellőled, de ez bolond beszéd és szín hazugság. Ha megszánna engem, én a szabadulásom után úgy követnélek, mint a kutyád. Hiszen neked könnyű ezt kijárni, de nekem nehéz. Mikor nálam voltál, sírtam, hogy így kell élnem, mégsem szóltam róla.

A viszontlátásra.

A te Kapitolinád

Konovalov elvette tőlem a levelet, és tünődve forgatta kezében; a másikkal a szakállát csavargatta.

- Hát írni tudsz-e?

- Tudok.

- Tentád is van?

- Van.

- Írjál neki, he? Biztosan gazembernek hisz engem, azt gondolja, elfelejtettem... Hát írjál!

- Írok én. Kicsoda ez a...

- Az egy... olyan lány... Látod, szabadulásról ír. Ehhez az kell, hogy én a rendőrségen megígérjem, feleségül veszem, akkor visszaadják a passzusát, a bárcáját meg elveszik tőle, s attól fogva szabad ember. Érted?

Egy félóra múlva készen volt a megható levél.

- No, olvasd, hogy sikerült! - kérte türelmetlenül Konovalov.

Ilyesformán szólt:

Kápa! Ne gondold rólam, hogy gazember vagyok és elfelejtettelek. Nem felejtettelek én el, csak elkezdtem inni, és elittam mindenemet. Most megint helybe álltam, holnap kikérem a gazdától előre a pénzemet, s elküldöm Filippnek, ő majd kiírat. A pénz elég lesz neked az útra.

Hát - a viszontlátásra.

Alekszandr

- Hm... - vakarta a tarkóját Konovalov. - Nem egészen jól írtad. A számalom hiányzik ebből a levélből, nincs benne elég könny. Meg... azt mondtam, hogy szidj, gyalázz engem mindenféle szavakkal, s azt se írtad bele.

- Hát minek az?

- Hogy lássa: szégyenkezem és tudom, hogy vétettem ellene. Ez meg micsoda levél! Mintha száraz borsót zörgetnének, úgy írtad meg! Könnyeket eressz bele!

Könnyeket kellett hát a levélbe eresztenem, amit sikerrel teljesítettem. Konovalov elégedett volt, vállamra tette a kezét, és meghittten mondta:

- Ez most igen! Köszönöm! Derék legény vagy, úgy látom, jól megférünk majd!

Ebben magam sem kételkedtem, és megkértem, beszéljen nekem Kapitolináról.

- Kapitolina? Kislány még, szinte gyermek. Vjatkai, kereskedő volt az apja... Hanem hát... félrelépett. Addig-addig, míg végül nyilvánosházba került... Nézem: hiszen ez még gyermek! „Uramisten, gondolom, hogy engedheted ezt?” No hát megismerkedtem vele. Sír-rí; azt mondom neki: „Ne búsulj, légy türelemmel! Ne félj, majd én kirántalak innét!” Már készen volt minden, a pénz is megvolt... Hanem akkor inni kezdtem, és Asztrahanyban tértem magamhoz. Onnan meg ide csöppentem. Egy ember hírt vitt neki rólam, s úgy írt nekem.

- Aztán mit akarsz vele - kérdeztem -, feleségül veszed?

- Feleségül, hogyan! Micsoda házasember lehetne az ilyen részeges? Nem, azt nem. Hanem kiszabadítom, aztán mehet, amerre lát. Majd beszegődik valahova... talán ember lesz belőle.

- De veled akar maradni...

- Dehogyan, csak a szája jár... Mind ilyenek ezek... a fehérnépek... Ismerem én őket jól! Akadt dolgom mindenfélével. Még kereskedőnével is... Lovász voltam egy cirkuszból, ott akadt meg rajtam a szeme. „Gyere hozzám kocsisnak”, aszongya. Énnekem meg elegendő volt a cirkusból, ráálltam. Hát aztán úgy... törleszkedni kezdett hozzám. Házuk volt, lovaik, cselédségük; mint a nemesurak, úgy éltek. Alacsony, kövér kis ember volt az asszony ura, olyanforma, mint a gazdánk, az asszony meg karcsú, hajlékony, mint a macska, és tüzesvérű. Sokszor, ahogy megölelt és szájon csókolt - mintha izzó zsarátnokot szórna a szívemre. Remegett mindenem, szinte féltem. Máskor meg csókolt, és közben sírt, csak úgy rázkódott a válla. Ha kérdeztem: „Mi bajod, Verunyka?”, azt felelte: „Gyerek vagy te még, Szása, nem értesz semmit.” Nagyszerű asszony volt. Jól mondta, hogy nem értek semmit, együgyű ember vagyok én, magam is tudom. Akármit teszek - nem értem. Milyen az életem; nem is gondolkozom rajta.

Elhallgatott és tágra nyílt szemmel nézett rám; riadalom és kérdés volt a szemében, s valami nyugtalanító; szép arca még szomorúbb és még szebb lett tőle...

- Aztán hogy végezted a kereskedőnével? - kérdeztem.

- Énrám, tudod-e, néha rám jön a szomorúság. De olyan szomorúság, öcsém, hogy olyankor akár meghalnék. Mintha egymagam volnék az egész teremtet világon, s rajtam kívül nem volna élő lélek a földön. Mindent utálok olyankor, magam se kellek magamnak, terhemre van mindenki. Ha meghalának mellettem, rá se hederítenék! Ez valami betegség alighanem. Inni is ezért kezdtem... No hát azt mondom neki egy nap: „Vera Mihajlovna, bocsáss el, én tovább nem bírom!” - „Mi az, aszongya, tán meguntál?” És nevet, tudod, de olyan csúnyán nevet. „Nem, mondom, nem téged untalak meg, magam lettem terhére magamnak.” Először nem értett, még kiabált is velem, szidott, gyalázott. Aztán megértette. Lehajtotta a fejét, és azt mondta: „No hát eredj!” És sírva fakadt. Fekete szeme volt. A haja is fekete és göndörkés. Nem kalmárleány volt, csinovnyik volt az apja. Hm... úgy ám... Sajnáltam akkor nagyon, magamat meg utáltam. Unalmas lehet az élet olyan liszteszsák férj mellett. Siratott az asszony sokáig - igen a szívéhez nőtem. Kényeztettem nagyon - sokszor a karomra kaptam, úgy hintáltam. Ha aludt, ott ültem néha mellette, néztem. Olyan szép álmában az ember, olyan szelíd: lélegzik és mosolyog, és semmi más. Máskor meg, mikor kiköltöztünk a nyaralóba, kocsikázni vittem, teljes vágtában, azt szerette. Kiértünk az erdő valamelyik elhagyatott zugába, a lovat kipányváztuk, mi meg leültünk hűsölni a fűbe. Azt mondta, feküdjek le, a térdére húzta a fejemet és olvasott nekem valamilyen könyvből. Hallgattam, hallgattam, aztán

elaludtam. Szép históriákat olvasott, igen szépeket. Sohase felejttem el az egyiket: a néma Geraszimról szól meg a kutyájáról.¹² A néma Geraszim üldözött ember volt, nem szerette senki, csak az egy kutyája. Nevették meg csúfolták, hogy mindig a kutyájához jár... Igen könnyeztető história... A jobbágyvilágban történt... Azt mondta neki az úrnő: „Te néma, fojtsd vízbe a kutyádat, mert igen vonyít.” No, hát elindult a néma. Ladikba ültette a kutyát, és kievezett a tóra... Én sokszor csak úgy remegtem, mikor ehhez a részhez ért az asszony. Teremtő Isten! Egy eleven embernek csak egyetlen öröme van a világon, s azt is elpusztítják! Micsoda állapotok! Csodálatos história! És igaz - ez a szép benne! Mert vannak emberek, akiknek az egész világot egyetlenegy valami jelenti - egy kutya, például. S mért éppen egy kutya? Mert az ilyen embert nem szereti senki, de a kutya igen. Szeretet nélkül pedig nem élhet az ember: azért van lelke, hogy szeressen... Sok mindenféle históriát olvasott nekem az az asszony. Igen derék teremtés volt, máig is sajnálom... Nem hagytam volna el, míg maga nem akarja, vagy az ura meg nem tudja a dolgunkat - de hát így volt megírva... Nyájas, gyöngéd teremtés volt, azt szerettem benne legjobban. Nem úgy nyájas, hogy ajándékokat adott volna, hanem a szíve volt az. Csókolózott velem, meg egyéb, akár a többi asszony... de sokszor meglepte valami szelídség... csodálatos, hogy milyen jó volt olyankor. Egyenest a lelkembe látott, és mesélt, mint egy dajka vagy az anyám. Akár az ötesztendő gyermek, olyan voltam akkor mellette. Mégis otthagyt - rám jött a szomorúság. Húzott valahova... „Isten áldjon, mondom, Vera Mihajlovna, ne neheztelj rám!” - „Isten veled, Szása” - azt mondja. Aztán, a bolondos, fölgyűrte könyékig az ingem, s bele a fogával az eleven húsomba! Majdnem fölördítettem. Csaknem egészen kiharapott egy jó darabot, három hétig fájt a karom. Még most is megvan a nyoma.

Felfedte szép formájú, izmos, fehér karját, és szelíd-szomorú mosollyal mutatta a nyomát. A könyökhajlat táján látszott a bőrön a sebhely - majdnem összeérő két félkör. Konovalov nézte, aztán elmosolyodott, s a fejét ingatta:

- A bolondos! Emléklül harapta meg.

Hallottam már azelőtt is ilyesfajta históriákat. Majdnem minden ágrólszakadtnak van a múltjában egy „kalmárné”, vagy „nemesi úrnő”, ezek a kalmárnék és úrnők a számtalan variáció következtében minden ágrólszakadt történeteiben teljesen képzeletszülte alakokká változnak, s különös módon egyesítik magukban a legellentétesebb testi és lelki tulajdonságokat. Ha az asszony ma kék szemű, gonosz és szilaj kedvű, valószínű, hogy egy hét múlva mint fekete szemű, jóságos és könnyen síró teremtés szerepel a történetekben. S az ágrólszakadt rendesen nemtörődöm hangon beszél róla, egész tömeg olyan részlettel szolgálva, amely a nőt lealacsonyítja.

Konovalov történetében azonban a valóság csendült meg, voltak benne számomra ismeretlen motívumok - könyvek, amelyeket olvastak, a Konovalov roppant testében lakozó gyermek díszítő jelzői...

Magam elé képzeltem a hajlékony testű asszonyt, amint alszik a karjai között, fejét a férfi széles mellére hajtva - szép volt, s még jobban meggyőzött a történeti hitelességéről. Végül: szomorú és lágy hangja, ahogy a kereskedőné emlegette, az is kivételes hang volt. Az igazi ágrólszakadtak sohasem beszélnek ilyen hangon se nőkről, se másról... szeretik fitogtatni, hogy nincs számukra a világon olyan dolog, amit gyalázni mernének.

¹² Turgenyev: Mumu.

- Miért hallgatsz? Azt hiszed, hazudok? - kérdezte Konovalov; riadalom csengett a hangjában. A liszteszákokon ült, egyik kezében a teáspoharat fogta, a másikkal lassan simogatta a szakállát. Kék szeme fürkészőn és kérdőn szögeződött rám, homlokán a redők mélyebbre vésődtek.

- Pedig elhiheted... Minek hazudnék? Igaz, a magamfajta csavargók mesterei a füllentésnek... Nem lehet másképp, testvér: ha egy ember nem ér semmi jót életében, hát nem árt senkinek vele, ha kitalál valami mesét, csak úgy, magának, s azt úgy mondja el, mint igazat. Addig meséli, míg maga is elhiszi, mintha megélte volna - hiszi, öröme telik benne. Sokakat éltet ez. Nem tehetünk ellene semmit... De teneked igazat mondok... így történt minden. Hiszen mi különös is van benne? Él egy asszony, unatkozik. Én ugyan csak kocsis voltam, de az asszonynak ez mindegy, mert férfi a kocsis is, az úr is, a katonatiszt is... És mind disznó az asszony szemében, mind ugyanazt keresi, s mindegyik azon igyekszik, hogy minél többet kicsikarjon, s minél kevesebbet fizessen érte. Az egyszerű ember becsületesebb. Én meg igen egyszerű vagyok... Jól látják ezt bennem az asszonyok, tudják, hogy nem csapom be őket, nem nevetek rajtuk. Az asszony vétkezik, és semmitől se fél úgy, mint hogy kinevetik, csúffá teszik. Szemérmesebbek, mint mi vagyunk. Mi elveszük a magunkét, s akár a piacra is kiállnánk híresztelni, eldicsekedni vele - íme, így tettünk bolonddá egy ostoba személyt!... Az asszony nem mehet sehová, az ő vétkét senki se tartja virtusnak. Az asszonyok, öcsém, még a legelvetemültebbek is, szemérmesebbek nálunk.

Hallgattam és azon töprengtem: „Vajon csakugyan hű ez az ember magához, miközben ezeket a szájába nem illő dolgokat mondja?”

Ő pedig tűnődve függesztette rám gyermekien tiszta tekintetét, s egyre jobban elálméklodtatott a beszédével.

A kemencében leégett a fa, s az élénken izzó zsarátnok rózsás fényfoltokat vetett a pékműhely falára...

Az ablakon betekintett egy darabka kék ég, rajta két csillag. Az egyik - a nagyobbik - smaragdosan tündöklött, közelében a másik alig hunyorgott.

Egy hét alatt Konovalov meg én jó barátok lettünk.

- Te nyíltszívű legény vagy. Derék dolog! - mondta nekem széles mosollyal, és roppant tenyerével megveregette a vállamat.

Valóságos művészettel dolgozott. Látni kellett volna, milyen könnyűszerrel elbánt a hétpudos tésztátömeggel, hogy formálta vagy dagasztotta, a szuszék fölé hajolva, vasgyúró karját könyékig mélyesztve a ruganyos tésztába, amely cuppogott acélujjai között.

Eleinte, látva, milyen sebesen löki a kemencébe a nyers kenyereket, amelyeket alig győztem a szakajtóból a lapátjára hajigálni - attól tartottam, hogy egymásra tolja őket, de amikor készen lett három sütet és a százhusz pompás, rózsapiros, magas kenyér között egyetlen „nyomott” se akadt, megértettem, hogy egy sajátságos fajtájú művésszel van dolgom. Szeretett dolgozni, szenvedélyesen belemerült a munkába, elcsüggedt, amikor a kemence rosszul fűlt, vagy lassan kelt a tészta; mérgelődött és szidta a gazdát, ha dohos lisztet vett, s gyermekien vidám és elégedett lett, valahányszor szabályos, kerek, magas, „ügyes” cipókat húzott ki, amelyeknek héja mértékkel piros, vékony és ropogós. Sokszor leemelte a sütőlapátról a legsikerültebbiket, egyik tenyeréből a másikba hajigálta, s míg a kenyér sütötte a kezét, ő vidám nevetéssel fordult felém:

- Hej, micsoda hétszépseget gyúrtunk össze mi ketten!

Jólesett néznem ezt az óriás gyermeket, aki egész lelkét beleadta munkájába: ahogy ez el is várható minden embertől, mindenfajta munkában.

Egyszer megkérdeztem tőle:

- Igaz-e, Szása, hogy szépen énekelsz?

- Igaz... De csak néha... hogyha rámjön. Ha meglep a szomorúság, énekelek. S ha énekelni kezdek, még szomorúbb leszek. Jobb, ha szóba se hozod, csak ingerelsz. Te nem szoktál énekelni? Ejnye, micsoda legény vagy! Akkor inkább csak hallgass engem... Aztán később majd együtt énekelünk. Jól van?

Beleegyeztem, persze, s amikor énekelni támadt kedvem, inkább füttyültem. Néha mégis neki-bátorodtam, s dudorászni kezdtem, csak úgy magamnak, dagasztás és formálás közben. Konovalov hallgatta, mozgatta az ajkát, s egy idő múlva eszembe juttatta ígéretemet. Máskor meg gorombán rám rivallt:

- Hallgass! Ne nyögődözz!

Egyszer egy kis könyvet vettem elő a ládából, fellendültem az ablakdeszkára, és olvasni kezdtem.

Konovalov a téasztás szuszékon végignyúlva szunyókált, de a füle mellett meg-megzizzenő lapok neszére kinyitotta a szemét.

- Miről szól az a könyv?

A Hajóvontatók volt a kezemben.¹³

- Olvasd fennhangon, jó? - kérte.

És én az ablakpárkányon kuporogva olvasni kezdtem, ő pedig felült a szuszékon, fejét a térdemhez támasztotta és figyelt... A könyv felett néha arcába pillantottam, s találoztam a tekintetével - máig is emlékszem rá -, tágra nyitott szeme feszült és állhatatos figyelemmel volt tele. Szája félíg nyitva, kifehérlött két sor szabályos foga. Felhúzott szemöldöke, magas homlokán a hullámos redők, térdét átkulcsoló keze, egész mozdulatlan, figyelmes testtartása ösztökélt engem, s igyekeztem minél értelmesebben és szemléletesebben elbeszélni neki Sziszojka és Pila szomorú történetét.

Végül elfáradtam, és becsuktam a könyvet.

- Már vége? - kérdezte suttogva Konovalov.

- Még a feléig se értünk.

- Elolvasod nekem az egészet?

- Szívesen.

- Hej!

Tenyerébe fogta a fejét és himbálta magát ültében. Mondani akart valamit, kinyitotta meg becsukta a száját, akkorákat sóhajtott, mint egy kovácsfűjtató, összehunyorította a szemét. Nem vártam ekkora hatást, és nem értettem, mit jelent.

¹³ Resztnyikov regénye.

- Hogy olvasol! - suttogta. - Mindenféle hangon... Akárha élnének... Aproszk! Pila... micsoda bolondok! Csiklandozott a nevetés, ahogy hallgattam. És aztán - mi lesz velük? Hová mennek? Teremtő isten! Hiszen ez mind való igaz! Hiszen ezek eleven emberek... igazi parasztok. Szinte élnek; a hangjuk, a pofájuk... Ide hallgass, Makszim! Bevetjük a kenyeret; aztán olvasd tovább!

Bevetettük a kenyeret, előkészítettük az új sütetet, aztán újabb egy és háromnegyed óra hosszat olvastam fel a könyvből. Utána megint szünet - kiszedtük a megsült kenyeret, újat vetettünk be, dagasztottunk még tésztát, megkelesztettük a kovászt... Mindezt lázas sietséggel végeztük, miközben alig ejtettünk egy-egy szót.

Konovalov a szemöldökét morcolta, néha egytagú, kurta parancsokat vetett oda nekem, és sietett, sietett...

Reggel lett, mire a könyv végére értünk, s éreztem, hogy szinte elzsibbadt a nyelvem.

Konovalov egy liszteszsákon lovagolva, furcsa tekintettel vizsgálta arcomat, s kezével a térdére támaszkodva hallgatott.

- Szép volt? - kérdeztem.

Bólintott, szemét összehúzta, s valami okból megint suttogva kérdezte:

- Ki írta ezt?

Szavakkal ki nem fejezhető ámulat sugárzott a szeméből, arcán valami forró érzés lobbant fel hirtelen.

Megmondtam neki, ki írta.

- No, az aztán ember a javából! Hogy eltalálta! Mi? Szinte félek. Olyan élő, egyenest a szívemet markolta meg. Uram teremtem, és ugyan mit adtak neki érte?

- Hogy érted ezt?

- Hát talán csak megjutalmazták, vagy mi?

- Miért kellett volna megjutalmazni? - kérdeztem.

- Hogy miért? Hiszen a könyv... olyasféle dolog, mint egy akta a rendőrségen. Elolvassák... kimondják az ítéletet: Pila, Sziszojka... milyen emberek ezek? Szánja őket mindenki... Szegény együgyűek. Micsoda élete van az ilyeneknek? No, meg aztán...

- Aztán?

Konovalov zavartan rám pillantott, és félénken folytatta:

- Kell jönnie valamiféle törvénynek. Hiszen emberekről van szó, a pártjukra kell állni.

Egész kis előadással válaszoltam erre... De - fájdalom! - nem tett rá olyan hatást, mint amire számítottam.

Konovalov elgondolkozott, fejét lecsüggesztette, himbálta egész testét, s csak sóhajtozott, egyetlen szóval sem akasztott meg a beszédben. Végül fáradtan elhallgattam.

Konovalov akkor fölemelte a fejét, és bánatosan pillantott rám.

- Akkor hát nem adtak neki semmit? - kérdezte.

- Kinek? - kérdeztem, egészen megfélelkezve Resetnyikovról.

- Hát az írónak.

Nem válaszoltam, bosszankodtam hallgatómra, aki nyilvánvalóan nem tartja képesnek magát világrengető kérdések megoldására.

Konovalov nem várt tovább válaszomra, kezébe vette a könyvet, vigyázva forgatta, kinyitotta, becsukta, aztán mély sóhajjal a helyére tette.

- Milyen bölcs dolog ez, teremő istenem! - szólalt meg halkan. - Egy ember könyvet írt... papír, rajta mindenféle pontocskák - ennyi az egész. Megírta és... meghalt?

- Meg - feleltem.

- Meghalt, a könyve meg él és olvassák. Valaki végigfuttatja rajta a szemét, és kimond mindenféle szavakat... A másik meg hallgatja és érti: élt a világon Pila, Sziszojka, Aproszo... És sajnálja, pedig soha életében nem látta őket, semmi köze hozzájuk! Az utcán, meglehet, tucatjával járnak az ilyenek, látjuk őket, de nem tudunk róluk semmit... ügyet se vetünk rájuk... mennek az utcán, hát mennek... A könyvben meg úgy megsajnálja őket az ember, hogy a szíve is befájdul... Ki tudja ezt megérteni?... És ilyen könyv írója jutalom nélkül halt meg? Nem kapott semmit?

Megmérgekedtem, s az írók jutalmáról beszéltem neki...

Konovalov hallgatta, ijedten meresztette szemét, és együttérzőn csettintgetett.

- Micsoda állapotok! - sóhajtott a teli tüdővel; bajusza bal szárnyát rágcsálta, és szomorúan csüggesztette le fejét.

Akkor arról kezdtem beszélni, milyen végzetes szerepet játszik a kocsmá az orosz tollforgató életében; felsoroltam neki azokat az igazi, nagy tehetségeket, akiket elpusztított a vodka - nehéz életük egyetlen vigasz.

- Hát az ilyen emberek is vannak? - kérdezte suttogva Konovalov. Tágra nyitott szeméből bizalmatlanság áradt felém, féltés és szánalom azok iránt az emberek iránt. - Vannak! Hát hogyan, megírják a könyvet, s utána kezdenek inni?

Úgy gondoltam, hogy ez a kérdés nem helyénvaló, ezért nem válaszoltam rá.

- Utána hát - szögezte le Konovalov. - Az ilyen ember él, szemléli az életet, s magába fogadja a mások életének keserűségét. Nem olyan lehet a szeme, mint másnak... A szíve se... Nézi az életet, és elbúsul rajta. S a szomorúságából könyveket ír... Pedig az sem segít rajta, mert ha a szívet egyszer megérinti a szomorúság, tűzzel se lehet kiégetni belőle... Azt már csak vodkával lehet leöblíteni... Hát azért iszik. Jól mondom?

Egyetértettem vele, s ez mintha felbátorította volna.

- Mégiscsak az volna az igazság - fejtette ki még jobban az író lélekrajzát -, hogy ezért megkülönböztessék az ilyen embert. Igaz-e? Hiszen többet ért, mint más, s megmutatja a többinek, mi minden nincs rendjén. Itt vagyok, teszem azt, én - mi vagyok én? Ágrólszakadt csavargó, részeges, kótyagos ember. Az én életemre nincs mentség. Minek élek a világon, kinek van szüksége rám, ha belegondolok? Se vackom, se feleségem, se gyerekem, még csak nem is áhítozom egyikre sem. Élek, szomorkodom... Minek? Nem tudja senki. Nincsen út bennem... érted? Hogy is mondjam?... Az a kis szikra hiányzik a lelkemből... Az erő, vagy mi? Egyszóval, hiányzik valami belőlem, ennyi az egész! Érted? Élek hát s keresem azt a valamit, búsulok utána, de hogy mi az... nem tudom...

Fejét tenyerébe hajtva nézett rám, arcán visszatükröződött a maguknak formát kereső gondolatok munkája.

- No és aztán? - faggatóztam.

- Aztán? Nem tudom én azt elmondani... De azt gondolom, hogy ha valamiféle könyvíró ember jól megnézne engem - meg tudná nekem magyarázni az életemet. Mi? Te mit gondolsz?

Azt gondoltam, hogy magam is meg tudnám neki magyarázni az életét, s nyomban hozzá is fogtam ehhez a könnyűnek és világosnak látszó feladathoz. A körülményekről és a környezetről kezdtem beszélni neki, az egyenlőtlenségről, azokról, akik áldozatai az életnek, s azokról, akik urai.

Konovalov figyelmesen hallgatott. Szemben ült velem, arcát tenyerébe hajtotta, s tágra nyitott, tűnődő és okos, nagy, kék szemét lassanként mintha könnyű ködfátyol vonta volna be, homlokán mélyebbre vésődtek a redők, talán még a lélegzetét is visszafojtotta, egész lényét az a vágy járta át, hogy megértse szavaimat.

Nekem hízelgett mindez. Lelkesen ecseteltem előtte tulajdon életét, és azt bizonygattam: nem ő maga az oka, hogy ilyen. Ő a körülmények szomorú áldozata, természeténél fogva mindenkivel egyenlő jogokkal bíró lény, akit azonban a történelmi igazságtalanságok hosszú sora a szociális nullával tett egyenlővé. Végezetül ezt mondtam neki:

- Nem vethetsz magadra... Téged is kisemmiztek...

Hallgatott, nem vette le rólam a szemét; láttam, ahogy nyájas, sugaras mosoly születik benne, és türelmetlenül vártam, mit válaszol szavaimra.

Gyöngéden elmosolyodott, nőiesen lágy mozdulattal felém hajolt, s a vállamra tette a kezét.

- Milyen könnyen folyik belőled a szó, öcsém! Honnan tudod te ezeket a dolgokat? Mind a könyvekből? Sokat olvashattál. Hej, ha én is ennyit olvashatnék!... Hanem ami a legfőbb: igen szívhez szólóan beszélsz... Először hallottam ilyet. Csudálatos is ez! Minden ember a másikat okolja a maga bajaiért, te meg - az egész életet, az egész rendet. A te beszédedből az derül ki, hogy az ember maga semminek nem oka, azért ágrólszakadt, mert úgy rendeltetett, hogy világegyetében ágrólszakadt legyen. Igen érdekes az is, amit a börtönbeli rabokról mondtál: azért loptak, mert nincs munkájuk, enni meg kell... Milyen szívhez szóló ez, ahogy te elmondod! Látszik, hogy lágy szíved van.

- Várj csak - szakítottam félbe. - Egyetértesz velem? Jól mondtam?

- Neked jobban kell tudnod, hogy jól mondtad, vagy nem: te vagy az írástudó. Biztosan jól mondtad, ha másokat nézünk... De hogyha engem...

- Akkor?

- Hát én, én másfajta vagyok... Hogy iszom... arról ki tehet? Pavelka, a testvérem, nem iszik... pékműhelye van Permben. Pedig én jobban értem a mesterséget mint ő, mégis részeges csavargó vagyok, sose lesz már ember belőlem... Pedig hát egy anya szült bennünket! Ő még fiatalabb is, mint én. Akkor hát bennem magamban nincs rendjén valami... Nem olyannak születtem, amilyennek kellett volna. Te azt mondd, hogy minden ember egyforma. Hát én másfajta vagyok... S nem egyedül vagyok ilyen, akadnak elegendő magamfélék. Különös fajta emberek vagyunk, nem illeszkedünk bele semmiféle rendbe. Nekünk külön rend kell, külön törvények... igen szigorú törvények, hogy kiirtsanak bennünket! Mert haszon nincs belőlünk, csak a levegőt rontjuk, mások útjában állunk. Kit okolhatunk ezért? Magunk tehetünk róla... Mert nincs kedvünk az élethez, s magunk iránt se érzünk semmit...

Konovalov - ez a fényes gyermekszemű, szálas ember - olyan könnyű szívvel s olyan mosolygó szomorúsággal emelte át magát az életből olyan emberek közé, akikre nincs szüksége az életnek, s ezért csak kiirtanivalók, hogy alaposan megdöbbentem ezen a magakicsinylésen; ezt nem tapasztaltam addig nincstelen embernél, aki egész lényével elszakadt mindentől,

mindenre ellenségesen tekint, s hajlandó mindenben kipróbálni dühödt szkepticizmusának erejét. Addig csak olyan emberekkel találkoztam, akik mindig mindenkit vádoltak, mindenkire panaszkodtak, s állhatatosan kivonták magukat a nyilvánvaló tények közül, amelyek megdöntötték tulajdon feddhetetlenségük makacs bizonyítékait - ezek az emberek mindig a kérlelhetetlen sorsra, a gonosz emberekre hárították kudarcaik okát... Konovalov nem hibáztatta a sorsot, az embereket se említette. Élete minden bajának egyedül maga volt az oka, s én minél kitartóbban igyekeztem bizonyítani neki, hogy ő „a körülmények és a környezet áldozata”, ő annál állhatatosabban próbált meggyőzni engem arról, hogy szomorú sorsáért egyedül ő a felelős... Mindez eredeti volt, de engem felbőszített. Ő pedig örömet lelte benne, hogy magát ostorozza; igazi elégedettség csillogott a szemében, amikor zengő bariton hangján azt kiáltotta:

- Minden ember a maga gazdája, s hogy én gazember vagyok, arról senki más nem tehet!

Ezek a szavak kulturált ember ajkáról nem leptek volna meg, hiszen nincs olyan érzékeny pont, amire rá ne lehetne tapintani az „intelligensnek” nevezett bonyolult lelki organizmusban. De ennek az ágrólszakadtnak ajkáról - bár a sok kisemmizett, rongyos, éhes és féligember-féligállat között, akik a városok piszkos nyomortanyáit megtöltik, ő is intelligensnek számított -, ennek a nincstelennek ajkáról furcsa volt ezeket a szavakat hallani. Arra a következtetésre kellett jutnom, hogy Konovalov valóban „másfajta”, de ezt nem akartam elhinni.

Konovalov szemre a legvalóságosabb ágrólszakadt csavargó volt, de minél tovább figyeltem, annál inkább meggyőződtem róla, hogy kivétellel találkoztam; megdöntötte elképzeléseimet az emberekről, akiket rég ideje már osztálynak nevezni, s akik mint mélységesen sóvárgó, szomjúhozó, vad haragú és egyáltalán nem ostoba emberek, méltók a figyelemre...

Egyre tüzeesebben vitatkoztunk.

- De hát várj csak! - kiáltottam. - Hogy tudhatna az ember megállni a lábán, ha körös-körül mindenféle sötét erő szorongatja?

- Támaszkodjék erősebben! - felelte hévvel, villogó szemmel vitatársam.

- De mire támaszkodjék?

- Keressen magának egy pontot, s arra!

- Hát te mért nem támaszkodol rá?

- Éppen azt magyarázom, te csodabogár, hogy én magam vagyok a balsorsom oka! Nem találtam meg a pontomat! Keresem, vágyom rá - de nem találom!

Megint dolgoztunk akadt a kenyérrel, és munkához láttunk, tovább bizonygatva egymásnak nézeteink helyességét. Persze, nem jutottunk semmire, s munkánk végén mindketten felkavarva tértünk nyugovóra.

Konovalov végignyúlt a pékműhely padlóján és hamarosan elaludt. Én a liszteszsákon feküdtem, s felülről vizsgálgattam a szuszék mellé dobott gyékényen elnyújtózó hatalmas, szálal alakját. Forró kenyér, kelt tészta, szénsav szaga áradt. Hajnalodott, a lisztfátyollal bevont ablakokon betekintett a szürkülő ég. Odakint szekér zörgött, a csordás túlkölte össze a teheneket.

Konovalov horkolt. Néztem, hogy süllyed-emelkedik domború melle, különféle módszereken törtem a fejem: hogyan tudnám mielőbb a magam hitére téríteni. De nem tudtam kitalálni semmit, és elaludtam.

Reggel jókor felkeltünk, kovászt kelesztettünk, megmosakodtunk, és leültünk a szuszékra teázni.

- Van-e még könyved? - kérdezte Konovalov.

- Van.

- Olvasnál nekem?

- Nem bánom.

- Nagyszerű! Tudod mit? Dolgozom egy hónapig, aztán kikérem a gazdától a béremet, s a felét neked adom!

- Minek?

- Végy rajta könyveket... Magadnak, amilyen tetszik, s nekem is vagy kettőt. Énnekem olyanokat, amik parasztokról szólnak. Mint az a Pila meg Sziszojka... És száanalommal legyen megírva, ne csúfolódón. Mert némelyik merő ostobaság! Panfilka és Filatka... abban már a kép is számárság az első lapon. Gyöpösfejű népek, mindenféle locsogás. Nem szeretem az olyant. Nem tudtam, hogy ilyenek is vannak, mint a tieid.

- Olvassak Sztyenyka Razinról?

- Sztyenykáról? Jó?

- Nagyon jó...

- Szedd elő!

Nemsokára már olvastam is Kosztomarov könyvét: *Sztyenyka Razin lázadásá-t*. Eleinte a nagyszerű monográfia - szinte elbeszélő költemény - nem tetszett szakállas hallgatónak.

- Mért nincs ebben beszéd? - kérdezte, a könyvbe pislantva. Amikor megmagyaráztam, mért nincs, még ásított is, markába akarta ugyan rejteni az ásítást, de nem sikerült neki; zavartan és büntudatosan mondta:

- Jól van no... olvasd! Csak úgy mondtam...

De ahogy a történetíró, egy festő ecsetjével, megjelentette Sztyepan Tyimofejevics alakját, s a „volgai volnyica¹⁴ hercege” lassan megelevenedett a könyv lapjain, Konovalov szinte újjá-született. Addig egykedvű volt és unatkozó, szemét álmos lustaság ködösítette el; s egyszer csak, de fokozatosan, anélkül, hogy észrevettem volna, hogyan, meglepő módon merőben új emberré változott. A szuszéken ült, szemben velem, térdét átkulcsolta, s úgy hajtotta a kezére állat, hogy szakálla a lábszárát is eltakarta; sóváran nézett, szigorúan összemorcolt szemöldöke alatt furcsán égett a szeme. Nyoma sem volt benne annak a gyermeki együgyűségnek, amivel úgy meglepett; minden jámborsága, nőies lágysága, ami annyira illetet jóságos, kék szeméhez, egy csapásra eltűnt - most sötét és fagyos volt a tekintete. Megfeszült izmaival oroszlánra emlékeztetett, tűz lobogott benne. Elhallgattam.

- Olvasd! - mondta halkan, de parancsolón.

- Mi az?

- Olvasd! - ismételte, s hangjában a kérés mellett ingerültség csengett.

¹⁴ A szabad kozákok földje.

Folytattam, néha-néha rápillantva, s láttam, hogy egyre jobban kigyúl. Valami izgató, forró pára áradt belőle, amely engem is megrészegett. Ahhoz a részhez értem, amikor Sztyenykát elfogják.

- Elfogták! - kiáltotta Konovalov.

Fájdalom, keserűség, düh csengett a kiáltásában.

Homlokán kigyöngyözött a verejték, szeme furcsán kitágult. Megrendülten ugrott fel a szuszékról, szálas termete előtttem tornyosodott. Vállamra tette a kezét és hangosan, sietősen mondta:

- Várj! Hagyd abba!... Mondd meg: mi lesz most? Nem, ne, ne mondd! Kivégzik? Mi? Olvasd gyorsan, Makszim!

Az ember azt gondolhatta volna, hogy nem Frolka, hanem Konovalov az édestestvére Razinnak. Úgy tetszett, valamiféle vérségi kötelék fűzi ezt a nincstelent Sztyenykához, s ezt a köteléket három évszázad se tudta meglazítani. S ez az ágrólszakadt ember, eleven, erős teste minden erejével, „támaszpontot” nélkülöző lelke minden szenvedélyével átérzi a háromszáz éve elfogott szabad sólyom fájalmát és dühét.

- Olvasd hát, a Krisztus szerelmére!

Megrendülten és izgatottan olvastam tovább, éreztem, hogyan vergődik a szívem, s Konovalovval együtt éltem át Sztyenyka fájalmát. Aztán a kínvallatáshoz értünk.

Konovalov a fogát csikorgatta, kék szeme úgy villogott, mint a parázs. Mögém került, rám dőlt, ő se vette le szemét a betűkről. Lélegzete ott fújtatott a fülem mellett, s a szemembe csapta a hajamat. Megráztam a fejem, hogy hátravesssem. Konovalov észrevette mozdulatomat, és a fejemre tette súlyos tenyerét.

- „Razin akkor olyat csikorított a fogán, hogy véresen köpte ki a padlóra...”

- Elég!... Az ördögbe! - kiáltotta Konovalov; kitépte a kezemből a könyvet, és teljes erejéből földhöz vágta, de nyomban le is hajolt érte.

Sírt, s mivel szégyellte a könnyeit, furcsán morrogott, hogy fel ne zokogjon. Térdei közé fúrta a fejét és sírt, könnyeit piszkos zsávolynadrágjába törölgette.

Ott ültem előtte a szuszékon, és nem tudtam, mit mondjak vigasztalására.

- Makszim! - szólalt meg a földön kuporogva Konovalov. - Rettenetes! Pila... Sziszojka... Aztán meg Sztyenyka... mi? Micsoda sors!... Ahogy kiköpte a fogait!... Mi?

Egész testében reszketett.

Sztyenyka kiköpött fogai rendítették meg legjobban, minduntalan erről beszélt, s közben fájdalmasan meg-megvonaglott a válla.

Mintha mindkettőnk megrészegett volna a kínvallatás előttünk meglevenedő, gyötrelmes és kegyetlen képe.

- Ezt még egyszer olvasd el, hallod? - kért Konovalov; fölvette a könyvet a földről, és a kezembe adta. - Mutasd meg, hol van írva a fogáról?

Megmutattam neki, s ő csak úgy itta szemével azokat a sorokat.

- Így van írva: „véresen köpte ki”? Pedig a betűk olyanok, mint a többi... Uramisten! Hogy szenvedhetett, mi? Hogy még a fogait is... és mi lesz a végén? Kivégzés? Ahá! Hála neked, Istenem, hogy mégis kivégzik!

Olyan szenvedéllyel fejezte ki örömét, szemében olyan elégedettség csillogott, hogy engem megreemtetett ez az együttérzés, amely olyan szívből áhította a megkínzott Sztyenyka halálát.

Furcsa ködben vonult el az egész nap: mindketten Sztyenykáról beszéltünk, felidéztük életét, s a róla, kínoztatásáról költött dalokat. Konovalov zengő baritonján két ízben is rákezdett egy-egy dalra, de abbahagyta.

Ettől a naptól fogva még közelebb kerültünk egymáshoz.

Elolvastam neki még néhányszor a *Sztyenyka Razin lázadásá-t*, a *Tarasz Bulbá-t*, meg a *Szegény emberek-et*.¹⁵ Tarasz is nagyon tetszett hallgatónak, de nem tudta elhomályosítani Kosztomarov könyvének ragyogó élményét. Makar Gjevuskint és Varját nem értette Konovalov, Makar leveleinek nyelve csak megnevettette. Varjában pedig kételkedett.

- Lám csak, hízeleg az öregnek! A ravasz!... Az meg micsoda mafla! Hagyd is abba ezt a huzavonát, Makszim! Mire való az egész? Varja az az öreggel, az meg övele... Csak a papírt pazalták el... eredjenek a pokolba! Nem szánalommal írták, nem mulatságosan: akkor hát minek?

Eszébe juttattam a *Hajóvontatók-at*, de ő nem értett egyet velem.

- Pila és Sziszojka, azok másféle figurák. Eleven emberek, élnek és küszködnek... de ezek? Leveleket írkálnak... unalmas! Nem is emberek ezek, csak úgy találták ki őket. Hanem ha Taraszt meg Sztyenykát egymás mellé állítanák! A mindenit! Micsoda dolgokat vinnének véghez! Akkor Pila és Sziszojka is nekibátorodna, igaz?

Alig volt időérzéke, képzeletében együtt élt minden kedves hőse, csak kettejük Uszolban lakott, egy a hoholok között, egy meg a Volga partján... Csak nehezen tudtam megmagyarázni neki, hogy ha Sziszojka meg Pila „lecsorogtak volna” a Kámán, nem találkozhattak volna Sztyenykával, s ha Sztyenyka „a doni kozákok meg a hoholok közé ugrot”, ott sem találkozott volna Bulbával.

Amikor Konovalov megértette, miről van szó, elkeseredett. A Pugacsov-lázadással próbáltam a kedvébe járni, kíváncsi voltam, hogyan vélekedik Jemelkáról. De Konovalov csak legyintett Pugacsovra.

- Ejnye, a hétpróbás gazember - no nézd csak! A cár nevével takarózott, úgy szított zendülést... Hány embert elveszejtett a kutya!... Sztyenyka? - azt más fából faragták, öcsém! De Pugacs csak egy serke, semmi más! Még az is valaki? Afféle könyved nincs, mint Sztyenyka? Keress!... Ezt a bornyútermészetű Makart meg hagyd - nem érdekes. Inkább olvasd el még egyszer, hogy végezték ki Sztyenykát...

Ünnepnapokon kimentünk Konovalovval a folyóra. Vittünk magunkkal egy kevéske vodkát, kenyeret meg könyvet, s már jó reggel elindultunk „szabad levegőt szívni”, ahogy ő nevezte kirándulásainkat.

Különösen az „üveggyárba” mentünk szívesen. Így nevezték, ki tudta miért, azt az épületet, amely a város közelében, a mező közepén állt. Kétemeletes kőépület volt, teteje beroskadtt, ablakkeretei kitöredeztek, pincéje egész nyáron át tele volt bűzlő, híg sárral. A zöldesszürke, félig romba dőlt, kihaltnak látszó épület megnyomorodott ablakainak sötét szemüregével bámult be a mezőről a városba; olyan volt, mint a városból számkivetett, sorsüldözött, nyomorult, haldokló rokkant. Tavaszí áradások idején minden esztendőben körülmosta a víz,

¹⁵ Dosztojevszkij regénye.

de a ház, tetejéről egészen zöld penésszel lepett alapjáig, sebezhetetlenül állt, apró tócsáktól - a rendőrség gyakori látogatásainak nyomaitól - körülvéve, s bár födele nem volt, menedéket adott különféle nyomorult, hajléktalan embereknek.

Mindig sokan voltak benne; rongyos, ínséges emberek, akik féltek a napvilágtól, s úgy éltek itt, a romok között, mint a baglyok. Konovalov meg én szívesen látott vendégek voltunk közöttük, mert a pékműhelyből mindketten magunkkal vittünk egy-egy fehér kenyeret, útközben vettünk egy negyedpint vodkát meg egy egész teknőre való „meleg ételt” - májat, tüdőt, szívet, pacalt. Két-három rubelből kiadós lakomát csaptunk az „üvegembereknek”, ahogy Konovalov nevezte őket.

Ezekért a lakomákért történetekkel fizettek, amelyekben a lelket megrendítő iszonyatos valóság fantasztikus módon keveredett a legeggyűgyűbb hazugsággal. Minden egyes történet úgy terült elénk, mint egy csipke, amelyben legtöbb volt a fekete szál - a valóság, de akadtak élénk színűek is - a hazugság szálai. Ez a csipke ráborult az agyunkra és szívünkre, fájdalmasan nyomta mind a kettőt, ránehezedett kegyetlen, kínzóan egyhangú mintáival. Az „üvegemberek” a maguk módján szerettek bennünket - gyakran olvastam nekik mindenfélét, s majdnem mindig figyelemmel és elgondolkozva hallgatták szavaimat.

Mélyen megrendített ezeknek az életből számkivetett embereknek élettapasztalata, és szomjasan hallgattam történeteiket, Konovalov azonban csak azért, hogy vitába szálljon az elbeszélő bölcselkedésével, és engem is belevonjon a vitába.

Amikor meghallgatta valamelyik fantasztikus rongyokba öltözött, megbízhatatlan ábrázatú csavargó életének és bukásának történetét - ezek a történetek mindig mentő- és védőbeszéd jellegűek voltak -, Konovalov elgondolkozva mosolygott, és tagadóan rázogatta fejét. Észrevették.

- Nem hiszed, Leksza! - kiáltott rá az elbeszélő.

- Dehogynem hiszem... Az embernek hinni kell! Még akkor is, ha látod, hogy hazudik; higgy neki, hallgasd, és igyekezz megérteni, mért is hazudik. A hazugság némelykor még többet mond valakiről, mint az igazság. Micsoda igazságot is mondhatnánk mi valahányan magunkról? A legocsmányabbat... De hazudni szépet, jót is lehet... Igaz-e?

- Igaz - bólintott rá az elbeszélő. - Mégis, mért ráztad a fejedet?

- Hogy mért? Azért, mert nem jól okoskodol... Úgy okoskodol, hogy abból azt kell érteni: az egész életedet nem te magad intézted, hanem a szomszédok meg mindenféle jöttmentek. Hát te hol voltál közben? Mért nem szálltál szembe a sorsoddal a magad erejéből? Hogy lehet az, hogy mindnyájan az emberekre panaszkodunk? Hiszen magunk is emberek vagyunk! Akkor hát miránk is lehet panaszkodni? Utunkban állnak, hát akkor mi is útjában állunk valakinek, igaz? No hát hogy magyarázod meg ezt?

- Olyan életet kell teremteni, hogy mindenkinek elég helye legyen, és senki se álljon más útjába - mondják Konovalovnak.

- És kinek kell ezt az életet megteremteni? - kérdi diadalmasan, s attól tartva, hogy elkaparintják tőle a választ, nyomban felel is rá: - Nekünk! Magunknak! De hogyan teremtyük meg, ha nem értünk hozzá, s a magunk élete sem sikerült? Az az igazság, testvérek, hogy az egyedüli támasz - mi magunk vagyunk! Hogy pedig mi milyenek vagyunk, azt tudjuk...

Vitába szálltak vele, magukat mentgették, ő azonban szilárdan kitartott a magáé mellett: senki sem vétett ellenünk semmiben, mindenki csak magát hibáztathatja.

Roppant nehéz volt ennek a meggyőződésnek területéről leszorítani, és nézetét elfogadtatni a többiekkel. Konovalov elképzelése szerint ezek az emberek egyrészt minden tekintetben képesek a szabad élet megteremtésére, másrészt pedig gyöngé, akarat nélküli bábok, akik a világon semmit sem tudnak, csak egymásra panaszkodni.

Ezek a déltájban kezdődő viták gyakran belenyúltak az éjszakába, s mi Konovalovval vak sötétben, és térdig sárban caplatva tértünk haza az „üvegemberektől”.

Egyszer majdnem belefűtünk az ingoványba, máskor razziába kerültünk, és a rendőrőrsön töltöttük az éjszakát vagy két tucat „üveggyárbeli” barátunkkal, akik a rendőrség nézete szerint gyanús elemek voltak. Néha nem volt kedvünk filozofálni, s messze rétekre mentünk, túl a folyón, ahol kicsi tavacskákból a tavaszi áradáskor ott rekedt apróhalak nyüzsögtek. Az egyik ilyen kis tó partján, a bokrok között, tüzet raktunk, ami csak arra volt jó, hogy fokozza a környezet szépségét, és olvastunk vagy az életről beszélgettünk.

Konovalov néha tűnődve indítványozta:

- Tudod mit, Makszim! Nézzük az eget!

Hanyatt feküdtünk, és néztük a kék végtelenséget. Eleinte még hallottuk a levelek susogását is magunk körül, a tó csobogását, éreztük magunk alatt a földet... Aztán a kék ég lassan-lassan magához húzott bennünket, már nem éreztük tulajdon létezésünket, s mintha elszakadtunk volna a földtől, az égi semmiben lebegtünk, szemlélődő félálomban, s ezt az állapotot nem akartuk megzavarni se szóval, se mozdulattal.

Így hevertünk órák hosszat, s testileg-lelkileg megújulva és felüdülve tértünk haza munkánkhoz.

Konovalov mély és hallgatag szerelemmel szerette a természetet, a mezőn vagy a folyóparton mindig valami békés, gyöngéd hangulat töltötte el, s ez csak fokozta gyermekdedségét. Néha, miközben az eget nézte, mély sóhajjal megszólalt:

- Hej!... De szép!

S ebben a felkiáltásban több értelem és érzés volt, mint sok költő retorikai fordulataiban; ezek a költők nem annyira a természet leírhatatlanul gyöngéd szépségei előtt hódolnak, inkább annak érdekében lelkesednek, hogy fejlett szépérzékű embereknek tartsák őket.

Mint minden más, a költészet is elveszíti szent egyszerűségét, amikor hivatássá válik.

Egyik nap telt a másik után, két hónap múlt el. Konovalovval sok mindenről beszélgettem, sokat olvastam neki. *Sztyenyka lázadásá*-t már annyiszor hallotta, hogy lapról lapra, elejétől végig el tudta mondani a maga szavaival.

Ez a könyv jelentette neki azt, amit némelyik tündérmese a fogékony gyermeknek. Azokat a tárgyakat, amelyekkel naponta dolga volt, kedves hőseinek nevére keresztelte; amikor egyszer leesett a polcra és eltörött a kovászostálacska, elkeseredetten és dühösen kiáltott rá:

- Hej, te Prozorovszkij vajda!

A rosszul sikerült kenyeret Frolkának titulálta, az élesztőt „Sztyenyka gondolatá”-nak; maga a Sztyenyka név pedig minden kivételesnek, nagyszerűnek, és boldogtalannak volt szinonimája.

Kapitolinát, akinek levelét megismerkedésünk napján olvastam, s választ szerkesztettem rá, Konovalov alig említette egész idő alatt.

Konovalov pénzt küldött a számára valami Filipp címére, azzal a kéréssel, vállaljon kezességet a rendőrségen a lányért, de nem kapott választ se Filipptől, se Kapitolinától.

Egyszer aztán, estefelé, amikor Konovalovval éppen be akartuk vetni a kenyeret, nyílt a pékműhely ajtaja, s a nyirkos pitvar sötétjéből lehallatszott egy félénk s ugyanakkor hetyke, mély női hang:

- Bocsánat...

- Kit keres? - kérdeztem, miközben Konovalov a lapátot lába elé bocsátva, zavartan tépdeste a szakállát.

- Konovalov sütőmester itt dolgozik?

Már a küszöbön állt, s a függőlámpa fénye merőlegesen hullott a fejére, fehér gyapjúkendőjére. A kendő alól csinos, kerek arcocská tekintett ránk, pisze orr, mosolytól gödrös orcák, telt, piros száj.

- Itt! - feleltem.

- Itt, itt! - kezdett hirtelen nagyon is lármásan örvendezni Konovalov, ledobta a sütőlapátot, és öles léptekkel indult a vendég felé.

- Szasenyka! - repesett feléje mély sóhajjal a lány.

Megölelték egymást; Konovalov mélyen lehajolt hozzá.

- No hát? Hogyan? Mikor? Lám csak! Szabad vagy? Jól van! Látod? Mondtam én! Most megint szabad előtted az út! Indulj el rajta bátran! - lelkesedett Konovalov; még mindig a küszöbön állt, s átölelve tartotta a lány derekát.

Felém fordult:

- Makszim... vesződj ma magad, én, látod, hölgyileg foglalt vagyok. Hol van szállásod, Kápa?

- Egyenest ide jöttem, hozzád...

- Hoz-zám? Hozzám nem lehet... itt kenyeret sütnék és... nem lehet semmiképpen! Igen szigorú ember a gazda. Másutt kell szállást venned éjszakára. Szállodában például. Gyerünk!

És elmentek. Ottmaradtam, megvívni harcomat a kenyérrel, s nem vártam Konovalovot reggelnél előbb, de vagy három óra múlva, alapos csodálkozásomra visszatért. Még jobban elámultam, amikor rápillantva, s azt várva, hogy öröm ragyog az arcán, megláttam, hogy savanyú, unott és csüggedt a képe.

- Mi baj? - kérdeztem; barátomnak ez az eseményhez nem illő hangulata felkeltette kíváncsiságomat.

- Semmi... - felelte csüggedten, aztán elhallgatott, csak köpött egyet nagy dühösen.

- De mégis... - erősködtem.

- Hát mit akarsz? - kérdezte fáradtan, s egész hosszában végignyúlt a szuszékon. - Mégis... mégis... Mégiscsak... fehérnép!

Nehezen tudtam tőle kicsikarni a magyarázatot, végül ilyesféle választ kaptam:

- Azt mondom, hogy - fehérnép! Ha nem volnék bolond, most a fejem se fájna. Érted? Te persze azt mondogod: az asszony is ember! Hát igaz, két lábon jár, nem legel fűvet, beszél, nevet, hát nem barom. Mégse lehet társa a magamfajtnak... Mért nem? Hát... nem tudom! Érzem, hogy nem illik hozzám, de az okát nem értem... Ez például, ez a Kapitolina, azt hajtja:

„Úgy akarok élni melletted, mint feleséged. Házőrző kutyád akarok lenni...” Micsoda bolondság! „Buta vagy te, leánykám, mondom neki: gondold csak el, micsoda élet lenne az velem? Először is iszákos vagyok, másodszor, otthonom sincs, harmadszor: csavargó természetem van, nem tudok én egy helyben maradni...” - s ilyeneket mondtam neki, sok mindent. De ő csak: „Iszákos vagy - füttyölök rá! Minden mesterember részeges, mégis van feleségük; házad is lesz, ha feleséged lesz, akkor majd nem csavarogsz el sehova...” Mondom neki: „Kápa, én nem hajlok erre, mert tudom - olyan életet én nem tudok élni, nem szoknám meg soha.” Ő meg erre: „Akkor én a folyónak megyek!” - „Ostoba személy!” mondom neki. Ő pedig szidgyláz, s még hogyan: „Hej, te kötélrevaló, pofátlan disznó, szélhámos, hórihorgas ördög!...” És szidott és szidott... úgy megdühödött rám, hogy már majdnem elszöktem előle. Aztán sírásra fogta. Sírt és a szememre vetette: „Mért is hoztál ki arról a helyről, ha nem kellek neked? Mért csaltál el onnan, hová leszek most? Te, te vörös ördög...” Hát most aztán mit csináljak vele?

- Csakugyan, mért is hoztad ki onnan tulajdonképpen? - kérdeztem.

- Hogy mért! Te számár! Hát sajnáltam! Hiszen ha egy ember bepiszkolódik... megszanja mindenki, aki elmegy mellette. Dehogy megházasodjam... s más efféle... ne-em, azt már nem! Erre én nem állhatok rá. Micsoda házasember lenne énbelőlem? Hiszen ha erre a pontra tudnék támaszkodni, már rég rászántam volna magam. De mire jutnék vele? Elvehettem volna olyat is, akinek hozománya van... meg egyéb. De ha egyszer nincs erőm hozzá, hogy vállalkozhatnék ilyen dologra? Most sír... ez, persze... baj... De hát, mit csináljak? Ha egyszer nem bírom!

Még a fejét is megrázta ennek a szomorú, „nem bírom”-nak megerősítésére; felállt a szuszékról, tíz ujjával felborzolta a szakállát, s mélyen lecsüggesztett fejjel, köpködve, fel-alá rótt a műhelyt.

- Te, Makszim! - szólalt meg egyszer csak kérő hangon és zavartan. - Elmehtnél hozzá, és valahogy megmondhatnád, hogy mért és hogyan... he? Eredj el, testvér!

- De hát mit mondok neki?

- Az igazat!... Mondd meg, hogy én ezt nem tudom... nem vagyok alkalmas rá... Vagy mondd azt, hogy... rossz betegségem van!

- Hiszen ez nem igaz! - nevettem el magam.

- Nem hát... nem igaz... De kifogásnak jó, ugye? Hej, hogy az ördög vinné el! Micsoda pácba kerültem, mi? De hát hová tegyek egy feleséget?

S közben olyan értetlenül és riadtan tárta szét a karját, hogy nyilvánvaló volt - csakugyan nincs hova tennie egy feleséget. S annak ellenére, hogy a történet előadásában sok volt a komikum, drámai része arra készítetett, hogy a lány sorsán elgondolkodjam. Konovalov közben fel-alá járt a műhelyben, s már inkább csak magának mondta:

- Semmiképp nem tetszett most nekem, rettenetesen nem tetszett! Mintha szívna, húzna valahova, valami feneketlen ingoványba. Lám csak, hogy kiszemelt férjül magának! Nem éppen okos, de ravasz teremtés!

Úgy látszik, a csavargó ösztön szólalt meg benne, az örök szomjúhozás a szabadságra, amely ellen most merényletet terveztek.

- Nem, engem ilyen csalétekkel nem fognak meg, nagy hal vagyok én! - kiáltotta dicsekedve. - Én fogom magam és... és mit is?... - És megállt a pékműhely közepén, mosolygott, tűnődött. Figyeltem izgatott vonásainak játékát, s megpróbáltam kitalálni, mire szánta el magát.

- Te, Makszim! Gyerünk Kubanyba!

Erre nem számítottam. Iránta való barátságomban bizonyos irodalmi-nevelő törekvések voltak: azt a reményt tápláltam, hogy megtanítom írni-olvasni, és átadom neki mindazt, amit magam tudtam akkoriban. Megígérte nekem, hogy egész nyáron át kitart a helyén; ez megkönnyítette feladatomat, most pedig egyszer csak...

- Remélem, csak bolondozol! - mondtam kissé zavartan.

- De mi mást csinálhatnék! - kiáltott fel.

Magyarázni kezdtem neki, hogy Kapitolina merénylete egyáltalán nem olyan veszedelmes, ahogy ő elképzei, gondolkozzék rajta és várjon.

Mint kiderült, nem is kellett sokáig várni.

A kemence előtt kuporogtunk a földön, háttal az ablakoknak. Beszélgettünk. Éjfélre járt; másfél, két óra múlhatott el Konovalov hazatérése óta. Egyszer csak üvegsörömpölést hallottunk, s egy jókora kő esett hangos koppanással a padlóra. Mindketten ijedten ugrottunk föl s az ablakhoz futottunk.

- Nem találtam el! - rikoltotta egy női hang az ablak előtt. - Rosszul céloztam. Hej, pedig...

- Gyerü-ünk! - bögte egy vadállati basszushang. - Gyerü-ünk, majd később elintézed!

A törött ablakon elszánt, hisztérikus, részeg hahota, idegeket tépő rikoltozás hangzott be az utcáról.

- Ez ő! - mondta bánatosan Konovalov.

Csak két lábát láttam a lánynak; a járda széléről lógott alá az ablak előtti mélyedésbe. Lógott és furcsán kalimpált, sarkai a mélyedés téglafalát rugdosták, mintha támaszt keresnének.

- Gyerü-ünk hát! - dunnyogta a basszus.

- Hagyj békén! Ne húzz, hadd fújom ki magam! Isten veled, Szaska! Isten veled... - s egy nyomdafestéket nem tűrő káromkodás következett.

Közelebb léptem az ablakhoz, s megláttam Kapitolinát. Mélyen lehajolt, kezével a járda szélének támaszkodott, megpróbált bekémlelni a műhelybe, s kócos haja ziláltan terült a vállára, mellére. Fehér kendője félrecsúszott, mellén felhasadt a ruhaderék. Kapitolina részeg volt, jobbra-balra dülöngélt, csuklott, hisztérikusan rikoltozva káromkodott, remegett; külseje tépett volt, kipirult, részeg arcán csorogtak a könnyek...

Magas férfi hajolt fölébe, egyik kezével a lány vállára, másikkal a házfalhoz támaszkodott, s csak azt dörögte:

- Gyerü-ünk!

- Szaska! Tönkretettél... ezt ne feledd! Légy átkozott, vörös ördög! Egy óráig se lásd az isten világát. Én benned reménykedtem... te meg csak nevettél rajtam... Te haramia... de jól van! Számolunk! Elbújsz? Szégyelld magad, disznópofa!... Szása... galambocskám...

- Nem bújok el... - szólalt meg tompa, mély zengésű hangon Konovalov; odament az ablakhoz, és fellépett a szuszékra. - Én nem bujkálok... de te ugyan hiába... Hiszen jót akartam neked, azt gondoltam, jót teszek, te meg összehordasz minden bolondot...

- Szaska! Meg tudnál ölni engem?

- Mért ittad le magad? Tudod, mi lett volna holnap?

- Szaska! Szása! Fojts meg!
- Elé-ég, no! Gyerü-ünk!
- Bitang? Mért tetted jó embernek magad?
- Micsoda lárma ez, he? Kik vagytok?

A dialógust az éjjeliőr sípja szakította félbe, túlharsogta, majd elhallgatott.

- Mért is hittem neked, te sátán!... - zokogta a lány az ablak előtt.

Aztán váratlanul megremegett a lába, sebesen felszökött, és eltűnt a sötétben. Fojtott beszéd, huzakodás zaja hallatszott le.

- Nem akarok a rendőrségre! Szá-ása! - zokogta szívtépőn a lány.

A kövezeten nehéz léptek dobbantak.

Sípjelek, tompa dörmögés, csukladozó sírás...

- Szá-ása! Drá-ága!

Mintha kegyetlenül kínoztak volna valakit. Mindez távolodott, tompább lett, csöndesebb, aztán eltűnt, mint egy lidérces álom.

A meglepő gyorsasággal lejátszódott jelenettől lehangoltan néztünk ki Konovalovval az utca sötétjébe, s még mindig fülünkben csengett a sírás, üvöltés, káromkodás, parancsoló kiáltás, fájdalmas nyögés. Felidéztem az egyes hangokat, és alig tudtam elhinni, hogy az egész valóság volt. Félelmetes gyorsasággal pergett le az apró, de nyomasztó dráma.

- Vége! - mondta furcsamód kurtán és egyszerűen Konovalov, miután még egyszer belehallgatózott az ablakon némán és szigorúan betekintő sötét éjszaka csendjébe.

- Hogy ez engem hogyan... - folytatta álmélkodva néhány másodperc múlva, nem változtatva testtartásán: a szuszékon térdelt, s a lejtős ablakpárkányra támaszkodott. - A rendőrségre kerül... részegen... valami gazfickóval. Gyorsan határozott! - Mélyet sóhajtott, leszállt a szuszékról, leült egy zsákra, két ökle közé szorította fejét, s törzsét himbálva, halkan újra megszólalt:

- Azt mondd meg nekem, Makszim, mi is történt itt tulajdonképpen. S mi a teendőm ebben a dologban.

Megmondtam. Mindenekelőtt azzal kell tisztában lennie, hogy mit akar tenni, s mielőtt belekezd, gondolja végig, hogy előreláthatólag mi lesz a dolog vége. Konovalov mindezt nem értette, nem tudta - s a világon mindenért magát tette felelőssé. Megdühödtem rá - Kapitolina jajgatása, rikoltozása, a borízú „gyerü-ünk!...” még most is a fülemben csengett, s nem kíméltem barátomat.

Lehajtott fejjel hallgatott végig, s amikor szavaim végeztével felnézett, riadalmat és döbbenetet olvastam le az arcáról.

- Jól mondd! - kiáltott fel. - Okosan beszélsz! No de hát... most mi legyen? He? Hogyan legyen? Mit csináljak vele?

Hangjában annyi tiszta és gyermekien őszinte büntudat volt a lány iránt, annyi gyámoltalan értetlenség, hogy nyomban megsajnáltam barátomat, és azt gondoltam, talán túlságosan keményen beszéltem vele.

- Mért is hozattam ki onnan! - szánta-bánta Konovalov. - Lám csak! hogy szid, gyaláz most... Elmegyek a rendőrségre és közbenjárok érte... Beszélek vele... meg egyéb... Megmondom, hogy... mondok majd neki valamit. Menjek?

Megjegyeztem, hogy ennek a találkozásnak nemigen látom értelmét. Mit mondhat neki? A lány ráadásul részeg, azóta biztosan alszik.

Ő azonban kitartott szándéka mellett.

- Várj csak, megyek. Mégiscsak jót akarok neki... akárhogy is van. Ott meg ki fogja pártját? Elmegyek. Te addig izé... hamar visszajövök.

Fejébe csapta sapkáját, de nyútt cipőjét, amiben rendesen pompázott, már nem húzta fel, sebesen kifordult a műhelyből.

Elvégeztem, amit kellett s lefeküdtem. Reggel felé felébredtem s megszokásból átnéztem Konovalov fekhelyére: még üres volt.

Estefelé tért csak vissza - komoran, felindultan; homlokán élesebbre rajzolódtak ki a barázdák, kék szemét furcsa köd lepte. Rám se nézett, odalépett a szuszékhoz, megnézte, mit végeztem, aztán szó nélkül végignyúlt a padlón.

- No hát láttad? - kérdeztem.

- Azért mentem.

- S mi történt?

- Semmi.

Nyilvánvaló volt, hogy nem akar beszélni. Úgy véltem, hogy ez a hangulata nem lehet tartós, nem tolakodtam hát kérdésekkel. Egész nap hallgatott, csak munkára vonatkozó szavakat vetett oda kurtán; lehorgadt fejjel jött-ment a műhelyben, s még most is azzal a fátyolos tekintettel, ahogy hazatért. Mintha kihunytnak volna benne valami; lassan és bágyadtan dolgozott, másféle gondolatokba merülten. Éjszaka, amikor már bevetettük az utolsó kenyeret, s attól tartva, hogy megégnek, nem feküdtünk le, Konovalov megszólalt:

- No, olvass valamit Sztjenyikáról.

Mivel legjobban a kínvallatás és kivégzés fogta meg, azt a részt olvastam neki. Hanyatt fekve a padlón, mozdulatlanul hallgatta, pillantás nélkül, mereven bámulta a mennyezet füstfogta bolthajtásait.

- Hát végeztek vele... - szólalt meg lassan. - Azért abban az időben mégis lehetett élni. Szabadon. Volt hova rejtőzni. Most csönd van, békesség... ha úgy messziről nézi az ember, hát azt gondolja, hogy egészen békés lett az élet. Könyvek, tudomány... Hanem azért mégis védtelenül él az ember, s nem áll mellette senki. Bűnt elkövetni tilos, de nem követni el... lehetetlen. Azért hát az utcákon rend van, de a lélekben zűrzavar. És senki nem érthet meg senkit.

- No hát mi van Kapitolinával? - kérdeztem.

- He? - rezzent össze. - Kapkával? Veszett fejsze! - erőlesen legyintett.

- Hát pontot tettél?

- Én? Nem... ő maga tett pontot.

- Hogyan?

- Csak úgy. Hajtja a magáét, s abból nem enged... Minden a régiben maradt. Csak az a különbség, hogy azelőtt nem ivott, most meg iszik... Szedd ki majd a kenyeret, én alszom.

Csend borult a pékműhelyre. Füstölgött a lámpa, s néha reccsent a kemence ajtaja, a sült kenyerek héja meg-megroppant a polcokon. Az utcán, ablakaink előtt, éjjeliőrök beszélgettek. S időnként még valami furcsa hang ütötte meg a fülemet - valahol egy cégér csikorgott, vagy nyögött valaki.

Kiszedtem a kenyeret, lefeküdtem, de került az álom, félig hunyt szemmel hallgattam az éjszaka sokféle neszt. Egyszer csak látom, hogy Konovalov nesztelenül felkel a padlóról, odamegy a polchoz, leveszi Kosztomarov könyvét, kinyitja, s a szeméhez emeli. Tisztán láttam elgondolkozó arcát, figyeltem, ahogy ujját végighúzza a sorokon, ingatja a fejét, lapoz, megint állhatatosan nézi a betűket, aztán rám pillant. Tűnődő, beesett arcán valami különös, feszült, kérdő kifejezés tükröződött. Ez a jó ideig felém figyelő arc új volt előttem.

Nem tudtam fékentartani kíváncsiságomat, s megkérdeztem tőle, mit csinál.

- Azt gondoltam, alszol... - felelte zavartan; aztán odalépett hozzám, kezében a könyvvvel, mellém ült, s botladozó nyelvvvel beszélni kezdett:

- Azt akarom, látod-e, megkérdezni tőled, hogy... Nem írtak-e valamiféle könyvet az élet módjáról? Amolyan tanítást: hogyan éljünk? Szeretném tisztán látni a cselekedeteket: melyik jó, melyik rossz... Én, látod-e, nem tudok eligazodni a cselekedeteim között. Amit eleinte jónak hiszek, arról kiderült a végén, hogy rossz. Itt van akár a Kapka dolga. - Nagy lélegzetet vett, és kérő hangon folytatta: - Hát keress, hátha van olyan könyv, amelyik a cselekedetéről szól... És olvasd el nekem.

Néhány percnyi hallgatás...

- Makszim!

- Mi az?

- Hogy szidott-gyalázott engem Kapitolina!

- Jól van már, no... Ne gondolj vele...

- Persze hát, most már nem törődöm vele... De azért mondd meg... igaza van?

Ez kényes kérdés volt, de egy kis gondolkodás után igennel válaszoltam rá.

- Én is úgy gondolom... Igaza van... - felelte Konovalov csüggedt-vontatottan és elhallgatott.

Jó ideig forgolódott földre terített gyékényén, néhányszor felkelt, rágyújtott, leült az ablak alá, újra lefeküdt.

Én aztán elaludtam, s mire fölébredtem, Konovalov már nem volt a műhelyben, csak estetőjában tért vissza. Mintha tetőtől talpig por lepte volna, ködös tekintetű szemében valami fagyott mozdulatlanság. Sapkáját a polcra hajította, felsóhajtott és leült mellém.

- Hol voltál?

- Elmentem megnézni Kapkát.

- És?

- Veszett fejsze, öcsém! Hiszen mondtam már...

- Ne törődj vele, az asszonynéppel, úgy látszik, nem lehet boldogulni - próbáltam jobb kedvre deríteni, s a megszokás hatalmas erejéről beszéltem neki s más egyébről, ami illett a helyzethez. Konovalov makacsul hallgatott, s a padlót bámulta.

- Dehogyan, mit beszélsz! Nem az a bökkenő! Hanem: én ragályos vagyok... Felesleges élnem a világon!... Mérgező a leheletem is. Amint közel kerülök egy emberhez, azt mindjárt megfertőzőm. És mindenkire csak szerencsétlenséget zúdítok... Hiszen ha elgondoljuk - kinek szereztem én örömet egész életemben? Senkinek! Pedig sok emberrel volt dolgom... Rothadó ember vagyok én!

- Ez ostobaság.

- Nem, ez igaz!... - bólogatott meggyőződéssel.

Próbáltam meggyőzni az ellenkezőjéről, de beszédemből még több bizonyosságot merített arra, hogy nem méltó az életre.

Hirtelen és alaposan megváltozott.

Tűnődő lett, bágyadt, nem érdekelték többé a könyvek, már nem a régi hévvel dolgozott, hallgatagon, zárkózottan tett-vett.

Szabad idejében végignyúlt a padlón, és makacsul bámulta a bolthajtásokat. Arca beesett, szeméből eltűnt a tiszta, gyermekded csillogás.

- Szása, mi bajod? - faggattam.

- Nemsokára rám jön - felelte. - Hamarosan vedelem a vodkát... Már égek belül... tudod, mintha meggyújtottak volna... Itt az idő... Ha ez a história nem esik, talán még húztam volna valameddig. De hát... emészt engem ez a dolog... Hogyan is? Jót akartam tenni egy emberrel, s egyszer csak... nem is értem! Úgy ám, öcsém, nagyon kellene az élethez, hogy a cselekedeteknek valamiféle rendje legyen... Hát nem lehet kitalálni olyan törvényt, hogy minden ember egyet cselekedjék és megértse a másikat? Hiszen nem is lehet élni így, ilyen távolságban egymástól! Nem értik azt az okos emberek, hogy a földön rendet kell teremteni, és világosságot gyújtani a lelkekben?... He-ej!

Mélyen elgondolkodott azon, hogy az életben rendet kell teremteni; nem figyelt rám. Mintha lassanként még el is idegenedett volna tőlem. Egy ízben, százegyedszer hallgatva végig tervezgetésem az élet újjászervezéséről, megmérgeződtem rá.

- Jól van, jól... Ezt már hallottam... De nem az életről van szó, hanem az emberről. Az első az ember, érted? Semmi más nem fontos... A te beszédedből az sül ki, hogy míg az a sok mindenféle újjáalakul, az ember marad olyannak, amilyen most. Nem, előbb az embert alakítsd át, mutasd meg neki az utat... Hogy ne legyen neki ez a föld se sötét, se szűk, ezt harcold ki az embernek! Tanítsd megtalálni a maga ösvényét...

Vitába szálltam vele, s olyankor tűzbe jött, vagy mogorva lett, végül unatkozva kiáltott rám:

- Eh, hallgass!

Egy nap már estefelé elment, és se az éjszakai munkára nem tért vissza, se másnap. Helyette a gazda jelent meg gondterhelt arccal, és hozta a hírt:

- Ivásnak adta a fejét a mi Lekszahánk. A „Vakablak”-ban ül. Új péket kell keresnem...

- Talán megjön az esze.

- Hogyisne, azt várhatod!... Ismerem én már...

Elmentem a „Vakablak”-ba, a kocsmába, amelyet nagy ügyesen egy kőkerítésbe építettek bele. Az volt az érdekessége, hogy nem voltak ablakai, a fényt a mennyezet kis részéből kapta. Tulajdonképpen egy földbe ásott négyszögletes verem volt, amelyet fölülről deszkával fődtek. Földszaggal, mahorka és túlégetett vodka bűzével volt tele; törzsvendégek ültek benne - sötét alakok. Egész nap itt őgyelegtek, várták, hogy bevetődjék valami korhely kedvű mesterember, hogy még az inget is leigják róla.

Konovalov a kocsmában ült, a nagyszatnál, hat tiszteletteljes és hízelkedőn hallgató, elképesztően rongyos fickóval, akiknek ábrázata Hoffmann meséinek hőseire emlékeztetett.

Sört meg vodkát ittak, haraptak is hozzá valamit, ami megszáradt agyagcsomóhoz hasonlított.

- Igyatok, testvérek, igyatok, amennyi belétek fér. Van pénzem is, ruhám is... Futja vagy három napra. Eliszom mindenemet aztán... pont! Többet nem dolgozom, s nem is akarok itt maradni.

- Gyalázatos város is ez - mondta egy Falstaff-képű alak.

- Dolgozni? - függesztette kérdő tekintetét a mennyezetre egy másik, és elcsodálkozva folytatta: - Hát talán azért született az ember a világra?

És mind egyszerre kezdtek zsinatolni, bizonygatva Konovalovnak, hogy joga van mindenét elinni, mégpedig - a jogot a közvetlen kötelesség fokára emelve - velük elinni.

- Ni csak, Makszim, a mákszem! - kiáltott fel játékosan, amikor megpillantott. - No, könyvmoly és farizeus, kerülj közelebb! Végképp lesiklottam a sínről, öcsém. Veszett fejsze!... Pucérra le akarom inni magam! Amikor már szőrnél egyéb nem marad a testemen, akkor hagyom abba. Dönts magadba te is egy kicsit, he?

Még nem volt részeg, csak kék szeme villogott izgatottan, és dús szakállának mellére terülő selyemlegyezője mozdult meg néha-néha - alsó állkapcsát ideges remegés reszkettette. Rubaskája nyaka kigombolva, fehér homlokán apró gyöngyű verejték csillogott, keze, amely egy pohár sört nyújtott felém, remegett.

- Hagyd abba, Szása, gyerünk innen - unszoltam, vállára téve a kezemet.

- Hagyjam abba?... - Fölnevetett. - Ha tíz esztendővel ezelőtt jöttél volna ezt mondani, talán abbahagyom. De most már inkább folytatom. Mi egyebet tehetnék? Hiszen érzek, mindent érzek, az élet minden moccanását... de érteni nem értek semmit, s az utamat sem ismerem... Érzek, hát iszom, mert mást nem tehetek. Igyál!

Ivócimborái nem titkolt elégedetlenséggel pillantgattak rám, a hat szempár cseppet sem barátságosan méregette termetemet.

Féltek szegények, hogy elviszem onnan Konovalovot, s elmarad az eszem-iszom, amelyre talán egy álló hétig számítottak.

- Testvérek! Ez az én pajtásom... tudós ember, hogy az ördög vigye el! Makszim, tudnál-e itt olvasni Sztyenykáról? Hej, testvérek, micsoda könyvek vannak a világon! Piláról... Mi, Makszim?... Nem is könyv az, testvérek, hanem eleven vér és könny. De hiszen Pila... az én vagyok! Makszim, he?... És Sziszojka is én vagyok... Bizisten! Most kiderült!

Szemét tágra nyitotta, riadtan nézett engem, alsó ajka furcsán reszkettett. A társaság nem nagyon szívesen szorított helyet nekem az asztalnál. Leültem Konovalov mellé, éppen abban a pillanatban, amikor fölragadta poharát - egyforma arányban kevert vodka és sör volt benne.

Úgy látszik, minél előbb el akarta kábítani magát ezzel a keverékkel. Fölhajtotta, aztán elvett a tányérról egy darabkát abból, amit agyagnak néztem, de főtt hús volt, szemügyre vette, s a vállán keresztül a kocsmá falához vágta.

A társaság halkán felmordult, mint egy farkas éhes eb.

- Elveszett ember vagyok én... Mért is szült a világra az anyám? Nem tudok semmit... Homály... Nyüzsgés... Isten veled, Makszim, ha nem akarsz inni velem. A pékműhelybe nem megyek vissza. A gazdánál van még pénzem, hozd ide, hadd iszom el... Vagy ne! Tedd el, végy rajta könyvet... Elfogadod? Nem?... Akkor ne... Hát elteszed?... Ha nem, disznó vagy... Eredj innen! Er-redj!

Már részeg volt, kegyetlenül villant meg a szeme.

A társaság már kész volt rá, hogy nyakon ragadjon, és kiteszítson magából, s én nem akartam ezt megvárni - elmentem.

Vagy három óra múlva megint ott voltam a „Vakablak”-ban. Konovalov kompániája újabb két fővel szaporodott. Mindannyian részegek voltak, még Konovalov a legkevésbé. Könyökre dőlve énekelt, s a mennyezet nyílásán át az eget bámulta. A részegek különféle pózban hallgatták; néhányan csuklottak.

Konovalov bariton hangon énekelt, ha magasabb volt, fejhangon fújta, mint minden mesterember, ha nótázik. Arcát tenyerébe támasztva, érzéssel kanyargatta a csüggesztő futamokat, arca sápadt volt a felindulástól, szeme félig csukva, nyaka előremeredt. A nyolc bamba és vörös ábrázatú részeg nézte, nagy néha hallatszott csak dörmögés vagy csuklás. Konovalov hangja rezgett, sírt és nyögött - könnyekig megrendített ez a pompás legény, amint bánatos dalait énekelt.

A nehéz szag, a verejtékes, mámoros pofák, a két füstölő petróleumlámpa, a kocsmá piszoktól és koromtól fekete falai, döngölt padlója s az egész vermet betöltő homály - mindez komor és fájdalmas látvány volt. Mintha elevenen kriptába zárt emberek lakmározának, s ezek közül az egyik a halál előtt egy utolsó dallal búcsúzna az égtől. Reménytelen fájdalom, belenyugvó kétségbeesettség, sivár szomorúság csengett barátom énekében.

- Makszim itt van? Akarsz-e hozzám fölcsapni kozákkapitánynak? - szakította félbe tulajdon énekét, s a kezét nyújtotta felém. - Én már készen vagyok, testvér... Csapatot gyűjtöttem... itt van ni... aztán jönnek még mások is... Akadnak! Sem-mmi az! Pilát is hívjuk, meg Sziszojkát! És mindennap kásával meg főtt marhahússal etetjük őket... jól van? Eljössz-e? Hozz magaddal könyveket... olvasol majd Sztyenykáról meg a többiről... Pajtás! Jaj, de kevereg a gyomrom, kevereg... ke-ve-re-eg!

Öklét teljes erejéből az asztalra zuhintotta. Összezsorrentek a poharak, flaskók, s a felocsúdó társaság egyszerre megtöltötte a vermet rettenetes lármájával.

- Énekeljete, gyerekek! - rikkantotta Konovalov. - Kezdejéte! Könnyítsetek a lelketeken - fújjátok teli tüdőből!

Otthagytam őket; megálltam odakinn az ajtóban, hallgattam, botladozó nyelvvel hogyan szónokol Konovalov, s amikor újra felharsant az éneke, visszamentem a műhelybe. Sokáig jajgatott, sírt még utánam az éjszaka csendjében az otromba, részeg ének.

Két nap múlva Konovalov eltűnt a városból.

Kulturált társadalomban kell születni ahhoz, hogy az embernek elég türelme legyen az egész életet abban leélni, s ne kíváncsozzék el valahova a nyomasztó megkötöttségek, szokásszentesítette apró, mérgező hazugságok, beteges hiúság, eszmei szektásság, ezerféle színlelés légköréből - röviden: az érzéseket megfagyasztó, agyat lezüllesztő hiúságok hiúságából. Én ezen a társadalmon kívül születtem, s ennél a számomra kellemes oknál fogva nem tudom kultúráját nagy adagokban magamba fogadni anélkül, hogy bizonyos idő múlva fel ne támadjon bennem a követelő szükség: kitörni keretei közül, és felüldülni egy kicsit ennek az életnek rendkívüli bonyolultsága és beteges kifinomultsága után.

Falun majdnem ugyanolyan elviselhetetlenül émelyítő és csüggesztő a légkör, mint az intelligencia köreiből. Legjobb a városok nyomornegyedeibe menekülni, ahol bár minden piszkos, mégis egyszerű és nyílt, vagy kószálni a hazai mezőkön és utakon, ami roppant érdekes, nagyon üdítő és pénz se kell hozzá, csak jó, kitartó láb.

Vagy öt esztendővel ezelőtt éppen ilyen sétát tettem, bebarangoltam szent Oroszországot, s eljutottam Feodoszijába. Éppen akkor kezdtek ott egy kikötőt építésébe, s én, hogy egy kis pénzt szerezzek az útra, a munka színhelyére indultam.

Előbb a munkát mint látványt akartam megnézni; fölmentem a hegyre, s ott leültem, lenéztem a végtelen, hatalmas tengerre s a neki gátat vető, hangyányi emberekre.

Kibontakozott előttem a munka hatalmas képe: az öböl előtt az egész köves partot felforgatták, mindenütt gödrök, kő- és farakások, targoncák, gerendák, vaslemezek, cölöpverő kosok, gerendaszerkezetek, s e sok minden között emberek bozsogtak. Dinamittal robbantották a hegyet, csákánnyal zúzták a követ, tisztogatták a terepet a vasútvonalnak, hatalmas habarcsládákban cementet kevertek, kocka formájú, öles köveket formáztak belőle, s lebocsátották a tengerbe, védelmül a nyughatatlan hullámok titáni ereje ellen. Parányiaknak látszottak, mint a férgek, a kezük által megnyomorított hegy sötétbarna háttére előtt; s akár a férgek, igyekvően sürögtek-forogtak a zúzott-kavics halmok, farönkök között a kőpor felhőjében, a délővi nap harminchárom fokos hevében. Körülöttük a vad zűrzavar, felettük az izzó ég olyan látszatot adott nyüzsgésüknek, mintha bele akarnák fújni magukat a hegybe, annak mélyébe igyekezni a rekkenő hőség s a rombolás sivár látványa előtt.

Moraj és lárma telítette a füledt levegőt, csengtek a kövekre zuhanó csákányok, bánatosan nyikorogtak a targoncakerekek, tompán puffant az öntöttvas kölyű a facölöpökre, sirt a „buzogány”, gerendahántoló balták kopogtak, s teli tüdőből kiabáltak a sötét, szürke, gyors emberfigurák.

Egyik csoportjuk hórukkozva vesződött egy hatalmas kötömbbel, el akarta mozdítani; egy másik csoport nehéz rönköt emelt fel, s nekiveselkedve kiáltotta:

- Eme-e-eld!

S a repedések-szántotta hegy tompán visszhangozta: e-e-eld!

Az itt-ott lefektetett deszkák zegzugos vonalán libasorban, lassan vonultak a kővel megrakott targoncák fölé görnyedő emberek, velük szemben másik sor haladt üres taligákkal, lassan, két percre nyújtva ki a percnyi pihenőt... A cölöpverő körül sűrű tömeg tarkállott, a tömegben valaki vontatott tenorhangon énekelt:

*Hej, testvér, a nap de éget!
Ha-aj, senki se sajnál téged!
Fo-ogd a bunkót,
Zu-hintsd!*

Hatalmasan morajlott a tömeg, húzta a köteleket, s a cölöpverő kisaknáján felszaladó vaskölyű tompa jajdulással zuhant le, megreszkettette az egész alkotmányt.

A hegy és a tenger közti egész munkaterületen apró, szürke pontokként sűrögtek az emberek, kiáltozással, porral, csípős testszaggal töltve be a levegőt. Közöttük munkafelügyelők jártak- keltek, fehér zubbonyuk fémgombjain villogott a napfény, mint megannyi hideg tekintetű, sárga szem.

A tenger elnyújtózott a ködös láthatárig, és halkan csobbantotta a nyüzsgő partra kristályos hullámain. Tündöklött a napsugárban, mintha szelíd mosoly áradna el rajta. Gulliver mosolya, aki tudja, hogy egyetlen mozdulatába kerül, s kárba vész a liliputiak munkája.

Ott nyújtózott, csillogása vakította a szemet; hatalmas volt, erős, jóságos, erőteljes lélegzete kiáramlott a partra, s felüdítette az elcsigázott embereket, akik azon fáradoztak, hogy megbéklyózzák szabad hullámain, amelyek most olyan jámboran kotyogva becézgetik a megcsontított partot. A tenger, mintha szánta volna az embereket: életének hosszú évszázadai megtették vele, hogy nem azok forralnak rosszat ellene, akik építenek; rég tudja, hogy azok csak rabszolgák, az a feladatuk, hogy szembenézzenek az elemekkel, és megvívjanak velük; ebben a harcban pedig az elemek is felkészülnek a bosszúra. Ezek az emberek örökké csak építenek, szakadatlan dolgoznak, vérük és verejtékük a föld valamennyi építkezésének cementje; nem kapnak érte semmit, pedig odaadják minden erejüket az építés örök törekvésének - annak a törekvésnek, amely csodákat teremt a földön, mégse nyújt hajlékot az embereknek, kenyeret is igen szűkösen ad. Elemek ők is - ezért nem tombol a tenger, ezért nézi szeretettel munkájukat, amiből nekik nincs hasznuk. Ezek a hegyet fúró, szürke, apró férgek ugyanolyanok, mint az ő cseppjei, amelyek elsőnek fröccsennek a part megközelíthetetlen, hideg szikláira, a tenger örök térfoglaló törekvésétől hajtva, s a sziklákon szétporladva, elsőnek hálnak meg. Ezek a cseppek, nagy tömegben, rokonai a tengernek, együtt ők is olyanok, mint a tenger - éppen olyan hatalmasak, s éppúgy készek a pusztításra, amint a vihar lehelete elsuhan fölöttük. A tenger ősidőktől fogva ismeri a rabszolgákat, akik piramisokat építettek a sivatagban, Xerxész rabszolgáit, ezét a mulatságos emberét, aki háromszáz korbácsütéssel akarta megbüntetni a tengert, amiért összeroppantotta játékhídjait. A rabszolgák mindig egyformák voltak, mindig vétettek, mindig szűken kaptak enni, s örökké fenséges és csodálatos dolgokat teremtettek, néha istenítve, néha átkozva azt, aki igába hajtotta őket, nagy ritkán fellázadva uraik ellen...

Nesztelenül futnak föl a hullámok a partra, ahol emberek sokadoztak, kőakadályt építve a tenger örök mozgása útjába; főlzaladnak s éneklük zengő, gyöngéd dalukat a múlttól, mindarról, amit a századok folyamán láttak ennek a földnek partjain...

Volt a munkások között néhány különös, bronz testű alak; piros turbánt, fezt, sötétkék kurta zekét és térdben szűk, de bő szárú buggyos nadrágot viseltek. Mint megtudtam, anatóliai törökök voltak.

Torokhangú beszédük elvegyült a vjatkaiak vontatott, lassú szójárásával, a Volga mentiek erőteljes, gyors mondataival, az ukránok lágy beszédével.

Oroszországban ínség volt, az hajtotta ide majdnem valamennyi ínség sújtotta kormányzóság képviselőit. Apróbb csoportokra szakadtak, a földiek igyekeztek összetartani, csak a kozmopolita mezítlábasok váltak ki mindjárt magabiztos arcukkal, ruhájukkal s különösen beszédmódjukkal azok közül az emberek közül, akik még a föld hatalmában voltak, s csak egy időre szakította el őket tőle az éhség, de nem feledtette el velük. Akadtak ilyenek minden csoportban: a vjatkaiak között is, az ukránok között is; mindenütt elemükben érezték magukat, de legtöbbjük a cölöpverő köré gyűlt, mint - a talicskázáshoz és csákányozáshoz képest - viszonylag könnyű munkahelyre.

Amikor odaértem hozzájuk, éppen pihentek, kötelet tartó kezüket leeresztették, várva, hogy a munkafelügyelő kijavítson valamit a cölöpverő csigáján, amely „megette” a kötelet.

A munkafelügyelő fenn babrált valamit a fatorony csúcsán, s egyre-másra lekiáltott:

- Húzd meg!

Lomhán megrántották a kötelet.

- Á-állj!... Húzd még! Á-állj! Rajta!...

A hangadó, egy borostás, himlőhelyes képű, katonás mozgású legény - felrántotta a vállát, körülsandított, megköszönte a torkát és rázendített:

A-asszony veri a cölöpöt...

A következő verssor, amely a legelnézőbb cenzúrán se menne át, s egyszerre kirobbanó hahotát fakasztott, rögtönzés lehetett, abban a pillanatban költhette az énekes, aki most társai harsogó nevetése közepette úgy pödörgette a bajuszát, mint egy színész, aki megszokta közönségétől az effajta ünneplést.

- Csö-önd! - ordított a cölöpverő tetejéről dühödten a munkafelügyelő. - Elég a nyerítésből!

- Még megszakadsz, Mitrics! - intette az egyik munkás.

A hangja ismerős volt, magas, vállas alakját, hosszúdad arcát, nagy kék szemét is láttam már valahol. Konovalov volna? De Konovalovnak nem volt forradás a jobb halántéka fölött, hosszú, egészen az orrtőig érő sebhely, amely ennek a legénynek egész homlokát átszántotta; Konovalov haja világosabb volt, s nem göndörödött olyan apró fürtökbe, mint ezé; annak széles, szép szakállá volt, ez pedig borotválta az arcát, lecsüngő dús, ukrán bajuszt viselt. Mégis volt benne valami nagyon ismerős. Elhatároztam, tőle kérdezem meg, kihez kell fordulni, hogy munkába állhassak, s vártam, hogy abbahagyják a cölöpverést.

- Hó-ó-ó! Hó-ó-ó! - nyögte-lihegte a csoport, guggolva húzta a kötelet, majd gyorsan újra felegyenesedett, mintha a földtől elszakadva a levegőbe akarna röpködni. A cölöpverő szerkezet nyikorgott és remegett; meztelen, napégette, szőrös karok emelkedtek a fejek fölé, feszültek meg a kötéllal együtt. Csomósan dagadoztak az izmok, de a negyvenpudos vaskölyű már mind rövidebb utat tett meg fölfelé, s egyre tompább puffanással zuhant a cölöpre. Messziről nézve úgy festett, mintha bálványimádók tömege imádkozna, kétségbeesett önkívületben terjegetve karját néma istene felé, hajbókolva előtte. A verejtékben fürdő, piszkos és feszült arcok, a homlokokra csapzó zilált üstökök, barna nyakak, erőlködéstől remegő vállak - ezek a testek, amelyeket alig fődött a sokféle színű, rongyos ing és nadrág, forró kigőzölgéssel töltötték be maguk körül a levegőt, s egyetlen súlyos izomköteggé tömörültek össze, miközben esetlenül küszködtek a rekkenő délővi hőséggel, a sűrű verejtékszaggal átitatott, párás levegőben.

- Veszett fejsze! - kiáltotta valaki dühödten, torka szakadtából.

A kezek elengedték a köteleket, s azok ernyedten lógtak a cölöpverő mellett, a munkások pedig nyomban lehuppantak a földre, mint a zsák; verejtéküket törölgették, erőlködve lihegtak, hátuk izmait mozgatták, vállukat tapogatták; tompa lármájuk, amely egy felingerelt, nagy vadállat morrogására emlékeztetett, betöltötte a levegőt.

- Földi! - szólítottam meg azt a bizonyos legényt.

Lomhán felém fordult, tekintete végigsiklott arcomon, összehúzott szemmel vizsgált.

- Konovalov!

- Megállj csak... - megfogta a fejemet, és hátrahajtott, mintha torkon akarna ragadni, aztán egyszerre felvillant arcán az öröm s a gyöngéd mosoly.

- Makszim! Hej, te... pok-kolravaló! Pajtás... te vagy? Hát te is letévedtél az utadról? Fölcsaptál meztélábasnak? No, akkor jól van! Igen jól van! Mikor jöttél? Honnan? Bebarangoljuk most majd ketten az egész világot! Micsoda élet az... ott mögöttünk, vesződés: nem is élet, hanem rothadás! Én, öcsém, azóta csavargok a nagyvilágban. Micsoda helyeken jártam! Hányféle levegőt szívtam!... Hanem ugyan kicsípted magad... nem is tudni, miféle vagy: a ruhád után: katona, a képed után: deák. No hát, jó-e így élni, ide-oda vetődve? Emlékszem ám Sztyenykára! Taraszra is, Pilára is... mindre!

Öklével oldalba taszított, széles tenyere a vállamat csapkodta. Kérdései áradatának egy szóval se tudtam gátat vetni, csak mosolyogtam, és néztem a szelíd arcot, amelyen a találkozás öröme tündöklött. Én is örültem, hogy láthatom, nagyon örültem; találkozásunk felidézte életem kezdetét, amely kétségtelenül különb volt, mint a folytatása.

Végül mégis sikerült megkérdezni régi barátomtól, hogy került a sebhely a homlokára, s miért lett olyan kondorfürtű a haja.

- Hát tudod... históriája van annak. Egyszer azt gondoltuk, hárman barátok, hogy átlépünk a román határon, megnézzük, milyen az élet ott, Romániában. El is indultunk Kalugából: az egy kisváros Besszarábiában, a határszélen. Éjjel mentünk, persze, szép csöndeskén. Egyszer csak: állj! A vámőrség volt, egyenest nekimentünk. No, futás! Akkor vágott a koponyámra az egyik kiskatona. Nem ütött igen nagyot, de mégis: egy hónapig hevertem a kórházban. És hallgasd csak tovább! Kiderült, hogy az a katona földim! Muromi, mint én! Az is hamarosan bekerült a kórházba - egy csempész tett kárt benne, a hasába szalasztotta a kését. Amikor magunkhoz tértünk, tisztáztuk, mi történt. „Én cifráztalak ki?” - „Úgy látszik, te, ha egyszer bevallod.” - „Akkor én - azt mondja. - Ne vedd zokon, ilyen a szolgálat. Azt hittük, ti is csempészek vagytok. Engem is helybenhagytak, látod: átlukasztották a hasamat. Mit tehetünk: ilyen az élet, nem tréfadolog.” Aztán összebarátkoztunk. Derék kis katona volt, Jaska Mazin... S hogy mitől göndör a hajam? A tifusz után lett ilyen, öcsém. Megkaptam a tifuszt. Kisinyovban börtönbe csuktak, önkényes határátlépésért akartak elítélni, hanem ott kitört rajtam a tifusz. Kínlódttam vele, kínlódttam, aztán talpra álltam. Talán föl se kelek többé, ha az ápolónő nem fárad annyit értem. Csak ámultam, öcsém, annyit bajlódott velem, mint egy ölbéli gyermekkel, pedig hát mit akarhatott tőlem? „Ne törődjön velem annyit, Marja Petrovna - mondom neki -, mert szégyellem magam!” Az meg csak nevet. Jólelkű leány volt... Elolvasta néha az üdvösségért könyörgő imádságot. Kértem tőle: nincs-e valami olyan... Hozott egy könyvet, egy angol matrózról szólt, akit a hajótörés egy lakatlan szigetre vetett, s ott letelepedett. Iszonyú érdekes könyv! Igen tetszett nekem; de elmentem volna oda hozzá! Gondold csak el, micsoda élet! Sziget, tenger, ég... egyedül, kedvedre élhetsz, megvan mindened, és szabad vagy! Volt még ott egy vadember is. No, én azt a vadembert vízbe fojtottam volna, mi az ördögnek? Egymagamban se unatkoznék. Olvastál efféle könyvet?

- No, aztán hogyan szabadultál?

- Hát - kiengedtek. Ítéleztek, fölmentettek és kieresztettek. Világos, mint a nap... Hanem hallod-e: én ma nem dolgozom többet, fenébe a munkával! Jól van, megrándítottam a kezem, aztán kész. Van pénzem, vagy három rubel, a mai félnapért is kapok még negyven kopejkát; egész vagyon! Hát gyere el hozzánk... nem barakkban lakunk, hanem itt nem messze, a hegyben... Van ott egy lyuk, emberi lakóhelynek igen kényelmes. Ketten szállásoltuk be magunkat oda, de a társam most beteg, forróláz gyötri. Most maradj itt, én meg elmegyek a felügyelőhöz... mindjárt jövök!

Gyorsan felállt, és éppen akkorra ért oda, amikor a cölöpverők már megmarkolták a köteleket, és újra munkához láttak. Én ottmaradtam egy kövön, néztem a körülöttem zajló lármás sürgés-forgást, meg a tenger kékeszöld, békés tükrét.

Konovalov szálas alakja sebesen surrant az emberek, kőhalmazok, farakások és taligák között, s eltűnt a távolban. Karját lengetve lépdelt, sötétkék kartoninge kurta volt és szűk; lenvászonnadrágot viselt és ormótlan cipőt. Szőghaja fűtjei rendetlenül borzolódtak nagy fején. Néha megfordult, és visszaintett nekem. Egész lénye új volt, feléledt, magabiztosan higgadt és erős. Körülötte mindenki dolgozott, fa recsegett, kő zúzódott szilánkokra, bánatosan nyikorogtak a talicskák, porfelhő vágódott a magasba, dübörögve zuhant valami, az emberek kiabáltak, káromkodtak, hórútkoztak, és jajongó hangon énekeltek. A hangnak és a mozgásnak ebből a zűrzavarából nagyon élesen vált ki szilárd léptekkel távolodó barátom szép alakja, s mintha megsejtetett volna valamit, ami Konovalovot megmagyarázza.

Találkozásunk után vagy két órával ott feküdtünk „az emberi lakóhelynek igen kényelmes lyukban”. A „lyuk” valójában igen kényelmes volt - a hegyből valamikor régen követbányásztak, s kifejtettek egy négyszögletes, tágas üreget, amelyben jól elfért négy ember. De az üreg alacsony volt, s bejárata fölött, mintegy ereszt formálva, kötömb függött, csak hasra fekve és kúszva lehetett bejutni. Az üreg vagy három arsin mély volt; fejjel előre bekúszni nem volt kedvem, kockázatos is lett volna, hiszen a bejárat előtt függő kötömb lezuhanhat, és örökre eltemet bennünket. Tartottunk ettől, s úgy helyezkedtünk el, hogy lábunkat és törzsünket lebecsátottuk a gödörbe, ahol jó hűvös volt, fejünk azonban kint maradt a napon, a lyuk nyílásában; ha a kötömb lezuhanna, csak a koponyánkat zúzná szét.

A beteg csavargó kivergődött a napra, és két lépésre feküdt tőlünk, hallhattuk hát, hogy kocognak a fogai a forroláz egy-egy rohamában. Hórihorgas, szikár poltavai ukrán volt, „piltávai” - ahogy tűnődve mondta.

Ide-oda hempergőzött a földön, igyekezett minél szorosabban beburkolózni csupa lyuk lebernyegébe, s amikor látta, hogy erőlködése hiábavaló, igen szemléletesen káromkodott, de azért tovább vesződött. Apró, fekete, örökké hunyorgó szeme mintha mindig figyelmesen fürkészett volna valamit.

A nap tűrhetetlenül perzselte a tarkónkat. Konovalov ernyőfelét eszkábált össze katonaköpenyemből: botokat szúrt a földbe, s rájuk terítette a köpenyt. Távolról az öbölből elhallatszott hozzánk a munka tompa moraja, de a partot nem láttuk - jobbra tőlünk a parti város terült el, házainak nehézkes, fehér tömbjeivel, balra a tenger, előttünk megint csak a tenger nyúlott a mérhetetlen messzeségbe, ahol a lágy árnyalatokba mosódó csodálatosan gyöngéd, sohasem látott színek fantasztikus délibábbá folytak össze, elringatva színpompájuk megfoghatatlan szépségével a szemet és a lelket...

Konovalov elnézett arra, áhítattal mosolygott, és azt mondta:

- Ha a nap lenyugszik, tüzet rakunk, teát főzünk, van kenyérünk, húsunk is. Akarsz dinnyét?

Az üreg zugából kirugdosott egy dinnyét, elővette a bicskáját, föl vágta, és így folytatta:

- Valahányszor tengerparton járok, mindig azon töröm a fejemet: mért olyan kevesen telepedtek meg a partján? Jobbakká válnának a tengertől, hiszen - olyan jó a tenger! Nemes gondolatok támadnak tőle a lélekben. No de hát, mondd el, hogy folyt az életed azóta?

Beszélni kezdtem. Távol a tenger már bíborban és aranyban tündöklött, rózsás-füstszerű, lágyan elmosódó felhő emelkedett fel a nyugvó nap elé. Mintha rózsaszín alkonyi fényben fürdő fehér, havas ormú hegyek bukkantak volna fel a tenger mélyéből.

- Rosszul teszed, Makszim, hogy városokban nyüvöd magad - mondta meggyőződéssel Konovalov, amikor végighallgatta eposzomat. - Mi is húz téged oda? Fülledt ott az élet! Se levegő, se tér, semmi, ami az embernek kell. Az emberek? Ember mindenütt van... A könyvek? Elegend lehetne már az olvasásból! Nem arra születél te!... Meg aztán számárság is az a mindenféle könyv! De hát, jól van, vedd meg, tedd a batyudba, aztán kerekedj fel. Akarsz-e Taskentbe jönni velem? Szamarkandba vagy máshová? Aztán megnézzük az Amurt... jól van? Én, öcsém, úgy határoztam, hogy szétnézek mindenfelé a világban... nincs jobb annál. Az ember megy, s folyton újat lát... És nem gondolkozik semmin... Szembe fúj a szél és kisöpri a lélekből a port. Könnyű és szabad az ember... Nem törődik senkivel; ha éhes, hát megáll, dolgozik valahol egy fél rubel árát, ha meg nincs munka, adnak kenyeret, ha kér. Így legalább sok földet lát az ember... Mindenféle szépet. Jössz-e?

Leáldozott a nap. A tenger fölött megsötétedtek a felhők, sötét lett a tenger is, hűvösség csapott meg. Itt-ott már kigyúltak a csillagok, az öbölben elhallgatott a munka lármája, nagy néha szállt csak el hozzánk halkan, mint a sóhaj, egy-egy emberi kiáltás. És amikor felénk fújt a szél, elhozta a partról a hullámok bánatos mormolását.

Gyorsan sűrűsödött az éji sötét, s az ukrán alakja, amelynek még öt perce határozott körvonalai voltak, idomtalan tömeggé változott.

- Tüzet kéne... - szólalt meg köhécselve.

- Lehet...

Konovalov előkapart valahonnan egy halom forgácsot, gyufát gyújtott, s a keskeny kis lángnyelvek hízelkedve nyaldosták a gyantás, sárga fát. Füstpászták kigyóztak fel a nedvességgel s a tenger üdítő illatával teli éji sötétbe. Körülöttünk egyre mélyült a csend: az élet mintha eltávolodott volna tőlünk, hangjait magába olvasztotta, és felitta a sötétség. Széledeztek a felhők, a sötétkék égen éles fénnel ragyogtak fel a csillagok; halászladikok kis lámpái, csillagok tükörképei derengtek a tenger bársonyos felszínén is. Előttünk úgy feslett ki a tűz, mint egy vörössárga, óriási virág... Konovalov beletette a tűzbe a teáskannát, átfonta térdét, és elgondolkozva bámult a lángokba. Az ukrán odakúszott hozzá, mint egy roppant gyík.

- Az emberek városokat építettek, házakat, odagyültek mind egy halomba, bemocskolják a földet, fulladoznak, szorongatják egymást... Micsoda élet!... Nem, ez az élet, ahogy mi...

- Ühüm - bólintott rá az ukrán. - Ha még irhabundát is tudnánk szerezni télire, meg meleg kuckót, az már aztán igazán egészen uras élet lenne...

Fél szemével csippentett, és nevetve pillantott Konovalovra.

- Úgy ám - dörmögte az zavartan. - A tél... átkozott idő! Télen csakugyan jó a városban... itt nem boldogul az ember... Hanem a nagyvárosok mégse jók semmire. Minek verődik egybe a nép, amikor kettesével-hármasával se tudnak megférni egymással? Erről beszélek én! Persze, ha jól meggondoljuk, hát nincs az embernek nyugovása se városban, se sztyeppen, sehol. De ezen jobb nem gondolkozni, úgyse süt ki az ember semmit, csak emésztí magát...

Azt hittem, Konovalovot megváltoztatta a csavargóélet, hogy az a szomorúságkéreg, amely ismeretségünk idején borította a szívét, lehámlott róla, mint egy héj, az utóbbi évek szabad levegőjétől. De az utolsó mondatok hangja felidézte előttem a régi barátot, aki egyre csak „támaszpontját” keresi. Az élet nemértésének ugyanaz a rozsdája, a róla szőtt gondolatoknak ugyanaz a mérge emésztette ezt a hatalmas embert, aki, szerencsétlenségére, érzékeny szívvel született. Ilyen „tűnődő” ember sok van az orosz életben, s valamennyien boldogtalanabbak, mint más, mert töprengésük súlyát agyuk vaksága tetézi. Részvétellel néztem barátomra, ő pedig, mintha igazolná elképzelésemet, szomorúan sóhajtott fel:

- Eszembe jut, Makszim, az életünk ott... és minden, ami volt. Mennyi földet bejártam én utána, mennyi sok mindenfélét láttam... Nem találtam a földön semmi jót... Nem leltem meg a helyemet!

- Hát mért születettél olyan nyakkal, amire semmiféle járom nem illik? - kérdezte egykedvűen az ukrán, kiemelve a tűzből a sustorgó teáskannát.

- Mondd meg hát... - folytatta Konovalov -, mért nem tudok én megnyugodni? Az emberek éldegélnek, semmi bajuk, végzik a munkájukat, feleségük van, gyerekek, egyebük... És mindig van kedvük mindenféle dologhoz. Nekem meg nincs. Engem émelyít. Mért émelyít vajon?

- Nicsak, hogy vonít! - csodálkozott el az ukrán. - Talán attól, hogy vonítasz, könnyebb lesz?

- Nem, az már igaz... - bólintott rá csüggedten Konovalov.

- Én sosem szólok sokat, de tudom, mit kell mondani - mondta érdemei tudatában a sztoikus, tovább viaskodva lázával.

Köhögött, fészkelődött, s elkeseredetten köpködött a tűzbe. Fojtott csend volt körülöttünk, sűrű fátylával mindent beteregetett a sötétség. Az ég is sötét volt fölöttünk, még nem kelt fel a hold. A tengert inkább csak éreztük, mint láttuk - olyan sötétség sűrűsödött előttünk. Mintha fekete köd ereszkedett volna a földre. A tűz kihamvadt.

- Hát feküdjünk le - indítványozta az ukrán.

Bevergődtünk a lyukba, és elnyújtóztunk, fejünket kinnhagytuk a szabad levegőn. Hallgattunk, Konovalov, ahogy elfeküdt, úgy is maradt, nem moccan, mintha kővé vált volna. Az ukrán fáradhatatlanul mocorgott, fogai egyre kocogtak. Sokáig néztem a tűz hamvadó üszkét: a nemrég élénk fényű, nagy darab izzó üszök lassan zsugorodott, hamu lepte be, s maga alá temette. Hamarosán nem maradt egyéb a tűzből, mint meleg szaga. Néztem és eltűnődtem:

„Ilyenek vagyunk mi is... Bár felizzanánk!”

...Három nap múlva elbúcsúztam Konovalovtól. Én Kubanyba indultam, ő nem akart velem tartani. De abban a reményben váltunk el, hogy még találkozunk.

Mégsem sikerült...

Rab Zsuzsa fordítása

Goltvai vásár

Goltva falucska széles fennsíkon fekszik, és úgy nyúlik ki a rétekre, mint partfok a tengerre. Három oldalról elrekeszti a szeszélyesen kanyargó Pszjol, és a sík tetőről tágas kilátás nyílik északra, nyugatra és keletre. Délen viszont a falucska fehér házikói állnak a topolyák meg a cseresznye- és szilvafák zöldjébe bújva. A kunyhók mögül a fatemplom nyújtja öt kerek fejét az égre, az is csupasz fehér, mint a házacskák. Az aranykeresztek szétszórják a napsugárkévéket és az erős fényben elvész a formájuk, olyanok, mint a vakító lánggal lobogó fáklyák.

Kelet felé megművelt földek síkja terül el, egészen a látóhatárig tarkállanak a sárga és sötétszínű táblák, hellyel-közzel egy-egy dúsan zöldellő kaszáló, kert mélyén meghúzódó fehér ház. Az utak, mint a kígyók tekeregnek a gabonátáblák között, és a távoli legelőkön a csorda mintha megannyi játékállatka lenne. Nyugaton meredeken szakad le a fennsík a sebesfolyású Pszjolra, a patak vize ezüstösen csillog, partján füzek és fekete nyárfák állnak. Túl rajta megint szántóföldek, egészen a látóhatárig, élénkzöld négyszögek, érett gabona sárga csíkjai, majorok fehér feltjai. Amerre nézünk, mindenütt majorok, topolyával, fűzzel keretezve... Ukrajna - emberrel sűrűn vetett, áldott ukrán föld!

A szekerekkel zsúfolt óriás, tágas tér felett ezertorkú láрма reszketteti a poros, forró levegőt. Mindenütt tolonganak, veszekednek, vihorásznak az emberek, a fehérnép pattogó szóáradata, mint megannyi borsószem, szertehull. Tíz ukrán, vagy - ahogy itt mondják - „hohol”, annyi szót mond ki egy perc alatt, mint három zsidó. És a három zsidó ugyancsak egy perc alatt nem mond többet, mint egyetlenegy cigány. Ha összehasonlítjuk az ukránt a másik kettővel, akkor azt mondhatnánk, hogy ő az ágyú, a zsidó a gyorstüzelő puska, a cigány pedig kartács. A cigányok fekete képe, fekete haja, fehér ragadozó foga csak úgy villog a tömegben itt is, ott is. Jellegzetes torokhangú beszédük recseg az ember fülében, olyan szapora, hogy lehetetlen követni. Mozgásuk ügyes, taglejtésük szép, de óvatosságra késztet. Sötét szemük fehérje kékes, izgő-mozgó tekintetükben ravaszság és pimaszság lappang. Hajlékony, ügyes mozdulataik a mesék kedves rókáját juttatja eszünkbe, de a foguk úgy villog, mint az éhes farkasé. Négyen körülögnak egy jóembert, akit már félig megzavartak meggyőző beszédükkel. Amúgy is gyenge feje nem állja a szavak jégverését. Csak áll a cigányok között, sűrűn vakargatja a tarkóját, és nehézkesen fontolgat. Fiatal lovacskát vezet kötőféken, azt meg a bögölyök ostromolják ugyanolyan hévvel és kitartással, mint gazdáját a cigányok. A kis csoportot egész tömeg fogja körül, és érdeklődéssel figyeli az üzletkötést.

- Várj ekkicsinyég - mondja az ukrán.

- Nem várok bizon. Mire várjak? Ast hised, abbul meggazsdagsom, hogy csak várok, várok? Ősintén besélek veled, mintha azs Űristen sine előtt állnék. Ezs azs én lovam ojan jó lú, hogy ráülhet még a pultavai kormányzó is, ost elvisi ahová akarod, ha teccsik, egis Pitervárig. Bion, ijen lú azs. De a tied? Nem is hasonlít hozzsá, csak ippen, hogy annak is négy lába van meg farka. No de milyen farka! Ezs farok, ast mondog? Ségyen, nem farok.

Azzal megragadja a lovacska farkát, végigtapogatja az egész lovat kezével is, szemével is, de közben szakadatlanul jár a szája. Címborái meg becsmérlik a lovat.

- Ugyan má! Hadd a feníbe! Csak nem akars károdra cserélni? Hitvány lú azs.

- Káromra? Nem baj. Azst csinállok a lovammal meg a pízsemmel, amit akarok, igazs? Teccik nekem esz a jóember, jót tesek vele. No, öreg, imádkozsunk!

Az ukrán leveszi a sapkáját és mind a ketten gyorsan keresztet vetnek a templom felé.

- Áldj meg, Uram Isten! - fohászkodik a cigány. - No, viheti a lovamat és ne felejtse el a jó szívemet. Adjon rá öt rubelt, ost viheti is... Megvagyunk... kezset rá!

Az ukrán teljes erejéből belecsap a cigány tenyerébe.

- Kettőt! - mondja.

- Ennye mán! Négy és felet.

- Kettőt!

A cigány most akkorát csap az ukrán tenyerébe, hogy az egy darabig rázza utána a kezét, és figyelmesen vizsgálja, mintha tudni akarná, egyben van-e még.

- Legyen négy. Simán!

- Kettő! - hajtja konokul a magáét a másik.

- Eh - a cigány már unja a dolgot -, eriggy hazsa a felesígedhez, és meséld el neki, milyen bolondot csinátál.

- Kettő!

- Ennye, no! Imádkozzunk!

Újra imádkoznak, újra egymás tenyerébe csapnak.

- No, vigye. Magáé a nyeresig, enyim a kár. Nem akarom kicsalni minden pézsit, jóember. Ha talán nincs most annyi a zsebiben, adjon három és felet, ost úgy is jó les.

- Nem.

Az ukrán csóválja a fejét, nézegeti a cigány bozontos lovát, amelyik lehorgasztott fejjel áll mellettük.

- Három és egy negyed, no.

- Nem.

- Mit sólna maga, ha a felesíge mondaná ezerszer egymás után, hogy nem, nem, mikor levezst kér tüle? A három sima ezüstöt megadja? Annyit se? Hát akkor, nem bánom, legyen úgy, ahogy maga mondta. Haj, haj, oda a pénzsem, oda a sép, jó lovam.

Az üzletet megkötötték. Az ukrán elvezeti a cserélt lovat, a nagy vörös kancát, amely egykedvűen botorkál a négy összevert lábán. Szomorú a pofája, homályos a szeme, unottan nézegeti a sok népet.

Kisvártatva visszafordul a jóember. Zavartnak és tanácstalannak látszik, de szaporán szedi a lábát, a ló alig bírja nyomon követni. A cigányok látják, hogy jön, de nyugodtan bevárják, karattyolnak a maguk különös nyelvén.

- Ez nem törvényes dolog - mondja hozzájuk lépve az ukrán, és a fejét ingatja.

- Micsoda? - kérdik a cigányok.

- Hát... ilyet tenni az emberrel...

- Miről beszél? Mit akar?

- Várjatok, no... ilyen lovat...

- Mit akar?

- Várjatok! Hogy szabad...

- Mire várjunk? Mi? Hogy a kanca megellik, 'sz nem is vetted még feleségül!

A tömeg hahotázik.

A szegény ukrán hozzájuk folyamodik.

- Ítéld meg ti, jóemberek. Ezt a fogatlan lovat akasztotta rám az én jófogú lovamért cserébe.

A tömeg nem szíveli az ügyefogyottat, se a gyengét. A cigányt pártolja.

- Hová tetted a szemedet? - kérdi egy ősz fejű öregember.

- Cigánnyal ne köss üzletet! - oktatja a másik.

A póruljárt ukrán magyarázkodik, hogy megnézte ő a ló fogát, de a felsőkre nem figyelt, csak később látta, hogy három felső foga ki van törve. Valamikor pofán vághatták, és kiütötték három fogát. Mire megy ő ilyen lóval? Nem tud enni szegény pára, ni, hogy fel van fűvódva a hasa.

Most ketten-hárman védelmére kelnek az ukránnak, és perlekedés támad a tömegben. Leghangosabban kiabál a cigány, nem fárad bele.

- Ugyan má, minek ilyen zsenebonát csapni. Hát nem tudod, hogy kell lovat venni? Lovat vesel vagy felesíget vesel, egyik csakolyan nehéz dolog, mint a másik. Várj, elmondok egy mesét neked... Egyszer volt, hol nem volt három testvér, kettő okos, a harmadik bolond. Éppen olyan, mint te...

Cimborái teli torokkal ordítanak, ezzel támogatják. Az ukránok meg lomhán káromkodnak válaszképpen. A tömeg egyre nő, sűrűsödik.

- Most mit csinállok? - kérdi csüggedten a kárvallott.

- Eriggy a vásárbiztoshoz! - kiabálják neki.

- Megyek is!

- Megállj, komám! - szól utána a cigány. - Bajba akars keverni? Hát jó, csak keverj... Ads három rubelt, és visszaadom a lovadat. Jó les úgy? No, adj kettőt, nem bánom. Úgy se nem jó? Hát akkor eriggy panasra.

Az ukránnak sincs kedve a hatóságot „bevonni” a dologba. Fontolgatja, mit tegyen. Innen is, onnan is osztogatják a jótanácsot, de ő nem hall, nem szól, maga próbál kisütni valamit. Míg végre elhatározásra jut.

- Nem bánom - mondja a cigánynak kelletlenül. - Az Úristen majd megfizet neked. Add vissza a lovamat, a két ezüst meg, amit ráadtam, legyen a tiéd. Rázzon ki a hideg háromszázszor. Lopj meg, nem bánom.

A cigány meg is lopja, de olyan arcot vág hozzá, mintha különös kegyben részeltetné.

- Leleményes népség! - dicséri a cigányokat az elszéledő tömeg.

- Moszkvai kátrány, elsőrendű gyártmány! Sűrű, tiszta, jószagú. Egy icce hat kopejka, egy fertály tizenöt! - kínálja portékáját a szekérről egy csernyigovi. Hordó, kocsi meg a vásáros maga - minden zsíros és fekete a kátránytól. Egyetlen, tömör darabban mozog előre, jellegzetes, átható szagot terjesztve körös-körül.

- Ötér nem adhatja? - kérdi egy ukrán, aki szokatlanul bő bugyogót és szalmakalapot visel.

- Gyi-i-i te! Ötér? Nem lehet. A gazdám hatra szabta.

- Tán mégis lehetne azér...
- Nem lehet...
- Eennye mán... Igazán nem lehet?
- Ide hallgasson, bácsika. Magának ötért adom, de nehogy elmesélje. Megfogadja, hogy nem szól senkinek?
- Nem szólok, dehogyis szólok.
- No, ide a hordócskával!
- Aztán minek a hordó?
- Hát a kátránynak...

- Dejszen nekem nem kell kátrány... Vettem mán reggel. Azt is hátér adták... Csak úgy gondoltam, megkérdem, hátha maga olcsóbban adja...

A kátrányos nem szól rá semmit, megböködi a lovát, és továbbhajt a szekerek között, portékáját kínálgatva.

Az ukrán követi a tekintetével, és egy atyafihoz fordul, aki a szekeren fekszik, elnyúlva:

- Hisz ha reggel meg nem vettem von azt a kátrányt, most vóna egy-két kopejka a zsebemben, itókára.
- Az ám. Kutya meleg van.
- Akárcsak a pokolban...
- Tán levelet kaptál onnan az öregedtől, oszt abbul tudod, hogy milyen meleg van ott, mi? - kérdi a másik a kocsi tetejéről.

Egyre tikkasztóbb a hőség. A kátrány, a ganéj és az izzadságszag meg a finom, könnyű por egyetlen felhőbe keveredve függ a tér felett. A szekerek körül ökrök álldogálnak vagy hevernek mindenfelé, fáradhatatlanul rágcsálják a szénát, jóságos nagy szemük a földet nézi. Pofájuk olyan, mintha gondolkodnának, szemükben a régóta megszokott szomorúság fénylik. Tehenek, borjak bögnek, birka béget, kasza peng, ahogy a vevők próbálgatják. Az ukrán vásárosok, akik marhát vagy gyapjút hoztak be eladásra, a szekerük alatt várják a vevőt, odahúzódtak a perzselő nap elől. A vevők a szekerek közt bujkálnak, mustrálják a jószágot, és átlépkednek a szekerek alól kinyúló lábakon. Ostor van a kezükben, és ha egy békésen kérődző állathoz lépnek, szükségesnek vélik egyet húzni az oldalára. A jámbor ökör meg, ha feküdt, lassan feltápáskodik, ha állt, nehézkesen odább mozdul az ütésre.

- Mit kér ezér a párér? - kérdi a vevő az üres levegőtől.
- Kilencven rubelt - feleli egy hang sietség nélkül a szekér alól.
- Szép pénz - mondja a vevő, és vagy odább áll, vagy megkérdi: - Mér nem kér mindgyá egy százast, kereken, bácsi?
- Csak annyit kérek, amennyi jár érte, egy garassal se többet. De ha olyan jó szíve van, hát adjon egy kerek százast, elfogadom.
- Köszönöm a szívességit. Azt mondja meg inkább, mit kér igazából?
- Hát nem bánom, no, hogy ne töltsük hiába az időt... adjon kilencvenet, oszt rendben leszünk...

És kezdődik az alku. Az ukrán nem siet, a sietség nem kenyere. A vásáros elő se jön a szekere alól, amíg meg nem bizonyosodott róla, hogy komoly szándékú a vevő. Kicsit belemelegszenek és máris egymás kezébe csapnak, imádkoznak vagy tízszer, ha nem többször, szétmennek, meg újra össze. Tempósan csinálnak mindent, alaposan, megfontoltan. A nagyoroszok kacskaringós, borsos káromkodását, amitől eláll az ember lélegzete és a szeme kimered, itt nem hallani. Magvas humor helyettesíti, azzal aztán jócskán megtűzdelik a beszédüket. És nem szokás a nagyorosz „tegeződés” sem. Egy őszöreg apó, teszem azt, akivel két tinóra alkuszik egy tejfelesszájú legényke, így mosdatja a vevőjét:

- Úgy látom, fiam, hogy magát is hamarabb elválasztotta az anyja a csecstül, mint köllött vóna, ‘sz se füle, se farka a beszédjinek.

- Má hogyne vóna, apám! Nézze meg a szarvukat! Emmán csak igazán nem szép!

- Hát aztán? Tán bizony a szarvával akar szántani? Akkor jobb, ha két bakkecskét vesz, annak szebb a szarva...

Izrael fiai úgy forognak a szekerek között, mint a csíkhalk. Mindent megkérdeznek, mindent megtapogatnak, mindent összevásárolnak. Az ukránok tegeznek, és majd kiesik a szemük, úgy nézik őket. Az úrféle önnön méltósága tudatában leereszkedőleg kezeli az ukránt, az meg, ha külsőleg megadja is a tiszteletet, egy-egy hanggal elárulja megvetését. Nyilván rég elintézte magában, hogy az úrféle csak amolyan here a kaptárban.

Egy szekér mellett az odakötött tehen hirtelen megremeg, meginog és elvágódik, görcsökből rángatózik a földön. Az asszony, aki eladni hozta, leszökik a kocsiról, és mint a forgósél, kering a beteg állat körül. Ijedtség, szinte rémület van az arcán, hisz így most oda a reménység, hogy eladhatja a tehenét.

- Uram teremtem! Jaj nekem! Jóemberek, mondjátok, mi lelte? Ó, Szűzanyám!

Egész tömeg csődül oda rögtön, hevesen vitatják, miből eredhet a baj, és hogy lehetne segíteni rajta. Előkerül egy toprongyos öregapó, akit tetőtől talpig ellep a rongy, akár a penész, és mindjárt kezdi a ráolvasást. Valami imádságot pusmog a tehen fölött. A tömeg levett sapkával, némán várja az eredményt, közbe-közbe keresztet vet. De a tehen csak rángatózik tovább a földön, próbál lábra állni, de visszazuhan teljes súlyával. Nehezen szuszog, és nagy fájdalom tükröződik a két szelíd szemében. Most már ott a gazdája is. Leveszi a sapkáját, és azzal dörgöli a tehenet, előbb a gerincét, aztán háromszor a két szarva tövét körös-körül, a nyakát és a farka tövét is háromszor. De ez se használ. Egy flaskó kátrányt töltenek a tehen szájába, majd terpentinnel is megitatják, míg végre megjelenik valami mogorva lódoktor, övének különféle szerszámmal és egy rozsdás szeget döf a vénába az állat nyakán. Vékony sugárban csurog ki a sűrű, fekete vér.

Moralista is van a tömegben.

Nézi a tehenet, meg bánattól lesújtott gazdáját, és azt mondja:

- Lám... így büntet az Isten... Tudta maga, mér bújjik el. Nem is csoda, mikor ilyen tehenet akar eladni. Most felfedte az Úristen a gondolatát itt a népek előtt... Bizony...

Az ukrán felpillant, és szomorúan ingatja a fejét.

- Az Úristen minden gondolatomat látja - sóhajt nagy keservesen.

Ugyanakkor egy másik jelenet játszódik le a közelben.

Egy asszony, mint valami törött szélmalom, hadonász a két karjával. Az emberét szidja, aki a földön ül, két tenyerére támaszkodva, és boldogan vigyorog. Orra kékesvörösén virít, sapkája a tarkójára csúszott, inge szétnyílt elől, csupasz mellét, arcát pörköli a nap.

- Te mihaszna, te! Hogy nem sül le a bőr a képedről? Akasztófára való! Ostort fogok, oszt úgy kiporollak, hogy...

- Ole-e-na, nyu-ughass má-á! - nyújtja el a szót az ember, és a feleségére kacsint. - Ide süss... hoztam neked is egy félpint sört...

- Ó - nyög fel az asszony -, te szégyentelen, te!

Lehajol és nagy erőlködéssel berángatja a kocsi alá a részeg elernyedtestét. Az fejével a keréknek ütődik, és súgva figyelmezteti a feleségét:

- A nadrágom zsebiben van a flakó... nehogy eltörjön...

Egy perc múlva barátságos kettesben iszogatják a sört, és a szigorú, de gondos feleség körül is rakta már szénával élete párját, hogy bátran dülöngélhet, amerre tetszik neki, nem veri bele a fejét semmibe.

Fiatal zsidó jön, ládikával a mellén és kiáltoz:

- Román dohány! Úri dohány! Erőadó dohány! Ilyet szítt a Belzebúb, Belzebúbné meg is fúlt!

- No, ammán csakugyan jó dohány lehet, ha az asszonyok megfúlnak tőle - jegyzi meg valaki.

A vásár közepén sátrak állnak két hosszú sorban, és köztük a széles út feketélik a sok néptől. Egyik vászonfedél alatt rulettes zsidó ütött tanyát. Sűrű tömeg fogja körül, jobbra fiatalság, és hol ingerült, hol izgatott hangon kiáltják neki:

- Vörös! Fekete! Páros!

Kicsit odább egy sápadt fiú izgatottan nógatja a társát:

- Adj egy rubelt, Onyiszim! Hátha visszanyerem a pénzemet... istenverte egy játék... bár sosem láttam volna... addig forog, forog, míg kifordítja a zsebedet...

Hegyes szakállú jaroszlavlí fésűt kínál, meg zsebkést, szappant, könyvet.

- Tessék, tessék, urak és hölgyek! Külföldi áru! Fővárosi könyvek! Szagos szappan! Mennyei illatok! Ifjú uram! Szabad ajánlanom ezt a könyvecskét? Kellemes, szórakoztató olvasmány... Érdekes alaposabban megnézni... Rendkívül érdekes történet... Iván Iljics úr halála Tolsztoj gróf tollából... Vagy itt ez a mulattató vígjáték: a *Műveltség gyümölcse*. Szellemesen gúnyolja a fővárosi úrinépet és az orosz muzsikot... mindössze húsz kopejka... Grófi írás - egy húszasért! Parancsoljanak! Olcsóbban sehol sem kapható... Vagy ha óhajtják, itt van *Szerebrjannij herceg* - Rettegett Iván cárról szól... Tekintve, hogy már olvasta valaki, harmincöt kopejkáért adom... Puskin költeményei... mindössze öt kopejka... De van háromkopejkás könyvem is... tessék! Igen szép versek. Aki kellemes szórakozásra vágyik... *Rettenthetetlen András*, orosz történet, három kopejka... *Japanca hős tatár lovas*, *Kazany bevétele*... A tyúktenyésztésről nem akar valaki felvilágosítást: Öt kopejka... Bajuszkötőt nem parancsolnak? Tessék! *A szentek élete*... Szép hölgy! Tükröt vegyen! Illatos szappanom is van... Parancsol? Nem, kérem, Ivan Iljics egy tízesért nem lehet. Tessék, rá van nyomtatva: húsz kopejka... Tízért ezt ajánlhatom: *Héber történetek*... Nénike! Eltöröd úgy azt a fésűt... Nagyságos úr! Borotvára

nincs szüksége?... *A síron túli élet vagy mi vár ránk a halál után?*... Rendkívül fontos tudnivalók, csak félrubel... Nem óhajtja? *A háziállatok betegségei*, tessék megtekinteni... *Vegetáriánus konyha*... Zsebóráim is van, parancsoljanak... Ezüst, de aranyat ér... Pontos a járása, potomság az ára... Nagyságos uram, egy kicsi kis szappant a kedves lányának nem vinne? Sajnos, nem lehet, kedves uram... Ivan Iljics utolsó ára tizennyolc...

Egy pillanatra be nem áll a szája a szikár jaroszlavlinak. Egyszerre vagy két tucat vevőt szolgál ki. Csengő hangja messziről odacsalsa a népet, asztalkája körül csak úgy tolonganak. Akad, aki vásárol, de van, aki csak nézi és hallgatja a pergő nyelvű, eleven könyvest. Egy pirosposzsgás, nagybajuszú ukrán sokáig bámulja düllelt szemével, és hirtelen nagyot röhög.

- Min mulat uraságod? - kérdi a szomszédja.

- Ördöge van ennek a muszkának! Tán bizony kígyó mászott a torkába? Ni, úgy jár a szája, mint a cséphadaró. Jóra való ember egy hónap alatt nem beszél annyit, mint ez egy órában...

A cserépedényt ukránok árulják. Rajzra szép az oposenyi edény, de kivitele durva. Itt nincs tolongás a szekerek körül. Egy hőségtől tikkadt, napernyős fiatalasszony válogat a korsók között. Felvesz egyet, megnézi és kérdi:

- Ezt mennyire tartja?

- Melyiket? - tudakolja a fazekas, aki hason fekszik a szekere alatt.

- Ezt, ni!

- Harmincöt kopejka.

- Csak nem! Nagyon drága!

- Mér lenne?

- Görbe is, nézze... és milyen rücskös!

- Tán bizony lőni akar vele? Mér kell egyenesnek lenni a korsónak, azt szeretném tudni. Nem puskacső az, ha kancsó...

- Ebben magának van igaza... De ha legalább simább lenne... Meg a máza fényesebb...

- Ha sima és fényes kell, vegyen tükröt, ne korsót.

- De zörög is ám!

- Eennye mán! Tán még lyukat is talál rajta az asszonyság?

- Jól mondja. Lukas itt, ni!

- Úgy van az, látja, hogy minden ekkicsikét lukas ezen a világon... Ni, a maga kendőjén is van egy kicsi luk...

Az asszonyka elvörösödik, és megigazgatja a mellkendőjét.

- Nézzen körül. Akad ott erősebb korsó is.

A vevő sorra nézegeti a korsókat. A vásáros meg őt nézi, de még mindig nem bújik ki a szekér alól.

- Lesz szíves ezt megnézni, hogy jó-e?

És az asszony mutatja neki, amit kiválasztott.

- Az? A legeslegjobb mind közül.

Kezdődik az alku. Sokáig húzódik. Közbe-közbe szünetel, és olyankor az asszony új meg új fogyatkozásokat fedez fel a korsón. A vásáros meg élvezi a pihenést a hűsön a szekér alatt.

Az asszonyok már több tűzzel csinálják. Meggyből főzött pirosas italt árulnak, meg halat. A ponty rakásban fekszik előttük a földön, s mivel ezen a vidéken nagyon szeretik, hamar túladsz rajta. Az asszonyok éles hangja szinte metszi a fület.

- Tengeri hal! Kercsi hal! Sózott, ízletes!

- A legjobb ízű hal a világon!

Esteledik. A nap alacsonyán áll, és a porfelhő a vásár felett rózsaszínű az alkonyi fényben. A jószágot a Pszjolra hajtják inni, marhabőgés hallik, meg éles kiáltások innen-onnan. Valahol nótára gyűjtanak. A temető tájékaról vidám furulyaszót hoz a szellő. A földsáncnál, amely az örök nyugvóhelyet körülfogja, fiatal gyerkőcök sereglettek össze, és az „apák hantjai”-ra nem is hederítve, táncolni készülnek a halottak színe előtt. A temetői topolyák csöndesen ingatják koronájukat, mintha tiltakoznának a csend- és békeháborítás ellen.

*Eladó vagyok már,
Legény kék nékem már...*

- danolja két részeg a kocsmából jövet. Vállukkal lökdösik egymást és úgy tántorognak, mintha eltört volna a lábuk. Képük vörös és fontoskodó, mind a ketten berekedtek az erőlködésben, hogy együtt énekeljenek. Egyik a fülére húzta a sapkáját, a másik a kezében tartja, ütemesen lengeti, és nem veszi észre, hogy béléscafatok lógnak ki belőle. A temető felől vidám furulyaszó és szapora lábak dobogása hallatszik, nagyban ropják már a hopak-ot.

A szekerek árnyéka megnyúlik, a hőség enyhül. A rétekről frissen kaszált széna illata száll fel. A nap lenyugodott, és az égen mintha tétováznának az alkonyipírban álló könnyű felhők. A láрма is csöndesül valamennyire. A napi gondban, hőségben kifáradt emberek lefekszenek, alusznak, ki a szekere alatt, ki a szabad ég alatt. A jószág nagy szuszogva rágja a szénát, a lovak fűnek.

Most már különválnak a hangok, tisztán hallhatók, nem folynak össze, mint nappal, a fülsiketítő láрма zúgásában. Ünnepi muzsika hangzik fel, egy vak ember harmonikázik, körülötte egész tömeg áll némán, levett sapkával, és ájtatosan figyel.

- Uram, téged dicsérünk, áldunk, Teremtőnk, téged - éneklí a vak ember, és hangszerén kíséri magát. A telt, megnyugtató hangok bánatosan szállnak a porral és izzadsággal borított, ájtatos szívű emberek felett. Olyik motyog is valamit, látni, hogy mozog a szája. A másik sóhajt. De a legtöbb némán, mozdulatlanul áll, és mélységesen komoly...

A temető felől pedig hetyke nóta hallik, fiatal hangok hatalmas kórusa harsogja, és kivágja a csattanót újra meg újra: Sej-haj!

Érzik a nótán, hogy a határtalan sztyeppen, lóháton született, szilaj harcok közben. Szabadság-szerető vitézek dalolták, akik lobogó vérüket adták a „keresztyén hitért és kozák szabadságért”.

„Dicsérjük az Urat, világ teremtőjét... Ő a mi gyámolunk, benne vagyon vigaszunk” - éneklí a vak harmonikás.

Leszáll az éj...

Pásztortüzek gyúlnak, és a tűz fényében emberi arcok vöröslenek. Enyhe szellő leng a rétekről, ahol a sebesvízű, sötét Pszjol fut a Dnyeperbe, és a Dnyeperrel együtt tovább a tengerbe. Az égen kigyúlnak a csillagok.

Leszáll az éj.

Görög Imre fordítása

Az Orlov házaspár

Petunnyikov kereskedő vén, mocskos házának szűk udvarán, ahol mindenféle limlom hanyódott, s ócska fabódék düledeztek a két pinceblokkból, majd minden szombaton az esti ájtatosság idején elkeseredett sikoltozás hallatszott.

- Elég, elég, te részeges ördög! - kiáltozott egy mély női hang.

- Eressz el! - kontrázott rá egy tenor.

- Nem eresztlek, szörnyeteg!

- Majd megmutatom, hogy elengedsz!

- Ha megölsz, sem engedlek!

- Még hogy te? Adok én neked, te pogány!

- Úristen! Agyonver, Úristen!

- Er-ressz el!

Az első kiáltásokra Szenyka Csizsik, Szucskov mázoló inasa, aki naphosszat a festéket keverte az egyik udvari bódében, hanyatt-homlok kirohant az udvarba; fekete egérszeme izgatottan csillogott, úgy ordította:

- Orlovék megint verekszenek! Hű, mi lesz itt!

Csizsik szörnyen élvezett mindenfajta érdekes eseményt.

Odaszaladt Orlovék pinceablakához, hasra vágta magát, szinte bedugta az ablakon kócos, vad kis fejét, örökké okker- és miniumfoltos szemtelen pofácskáját, úgy kémlelt lefelé mohó tekintettel a sötét, nyirkos lyukba, ahonnan penész, enyv és rothadt bőr szaga áradt. A pince-lyuk mélyén két alak dulakodott lihegve, káromkodva.

- Megölsz - hörögte az asszony.

- Annyi baj legyen! - csillapította dühödten, meggyőződéssel a férje.

Súlyos, tompa ütések puffantak valami puha testen, majd sóhajok, sikoltások, s az olyan ember erőlködő nyögése, aki nehéz súlyt emel.

- Tyúha! Ho-ogy hozzávágta a kaptafát! - ecsetelte Csizsik az események menetét. Nagyszámú közönség gyülekezett köréje: szabólegények, Levcsenko, a törvényszéki szolga, a harmonikás Kiszljakov meg az ingyenes szórakozás egyéb kedvelői; időről időre kérdezték Szenykát, türelmetlenül huzigálták lábát, festékfoltos rövid nadrágját:

- Nos?

- Rajta ül, mintha lovagolna, és az arcát a földhöz verdesi - jelentette Szenyka, és kéjesen megborzongott az élmény hatására...

A közönség is közelebb hajolt Orlovék ablakaihoz, valamennyiüket heves vágy fogta el, hogy ők is láthassák a harcnak minden részletét; s noha réges-rég ismerték Griska Orlov harci módszereit feleségével folytatott háborúskodásában, mégis hűledeztek:

- Eh, az ördögös! Összeverte?

- Csupa vér az orra... csak úgy folyik belőle! - közölte Szenyka, s fuldoklott izgalmában.

- Jaj, te Uramistenem, teremő édesatyám! - sopánkodtak az asszonyok. - Jaj, a hóhér!

A férfiak tárgyilagosabban ítélkeztek.

- Egyszer feltétlenül agyonveri.

A harmonikás pedig egy próféta hangján jelentette ki:

- Emlékezzetek szavamra: késsel fogja kizsigerelni! Megunja ezt az örökös dulakodást, és egyszer s mindenkorra véget vet a komédiának!

- Kész! - közölte Csizsik halkán, s felugrott; abban a szempillantásban már el is szaladt az ablaktól, s megbújt az udvar egyik sarkában, ott új megfigyelő posztot foglalt el, mivel tudta, hogy Orlov most mindjárt megjelenik.

A nézőközönség sietve szétozlott - senki sem akart a dühöngő csizmadia szeme elé kerülni. A küzdelem végeztével Orlov már nem érdekelt senkit, veszélytelennek azonban éppen nem volt mondható.

Mire Orlov feljött odújából, az udvaron szokás szerint - Szenykán kívül - nem maradt egy teremtet lélek sem. A férfi nehezen lélegzett, inge elszakadt, zilált haja homlokába lógott, felhevült arca összevissza volt karmolva és verejtékezett. Gyanakvóan nézett szét az udvaron, vérben forgó szemével, majd hátratett kézzel odasétált az öreg szánhoz, amely talpával felfelé támaszkodott a fűkamra falának. Eközben néha hetykén fűtyörészett, és úgy nézett körül, mintha viadalra akarná kihívni a Petunnyikov-ház valamennyi lakóját. Aztán leült a szán talpára, inge ujjával letörölte arcáról az izzadságot meg a vért, és fáradtan, mozdulatlanul ült sokáig, tompán bámulta a ház mocskos falát, málló vakolatán a különböző festékcsíkokat - Szucsokv mázolólegényei, munkájukból visszatérve, a falnak ezen a részén szokták megtisztítani ecsetjüket.

Orlov alig harmincéves lehetett. Finom vonású, ideges arcát kis fekete bajusz ékesítette, s még jobban kiemelte telt, piros ajkát. Sűrű, erős szemöldöke csaknem összenőtt porcogós orra fölött, égő fekete szeme örökké nyugtalanul parázslott. Középtermetű, izmos alakját kissé meggörnyesztette a munka. A heves vérű, indulatos férfi most szinte bénultan üldögélt a szánon, nézte a festékfoltos falat, barna bőré, széles mellkasa tágulva szedte a levegőt.

A nap már lenyugodott, de az udvar fűledt; olajfesték, kátrány, savanyúkáposzta és rothadó szemét szaga keveredik. A földszint s az emelet valamennyi ablakából énekszó meg szitkozódás árad ki az udvarra, itt-ott egy-egy ablakban megjelenik egy részeg ábrázat, szemügyre veszi Orlovot, s vigyorogva ismét eltűnik.

Megjönnek a munkából a mázolólegények. Orlov mellett elhaladva, sandán pislognak rá, kacsintanak egymásra. Élénk kosztromai nyelvjárásuk hangja betölti az udvart; ki fűrdőbe, ki pedig kocsmába készülődik. Fentről, az emeletről lejönnek a szabólegények, nyápic, görbe lábú, rongyos ruhájú népség, s csúfolják a kosztromai mázolókat sebesen pergő beszédjük miatt. Az egész udvar megtelik zajjal, vidám, élénk nevetéssel, tréfálkozással. Orlov csak ül a kuckójában és hallgat, nem néz senkire. Senki sem lép oda hozzá, senki sem kockáztat meg egy tréfás megjegyzést feléje, hiszen tudják, hogy Orlov ilyenkor nekibőszült fenevad.

Csak gunnyaszt, nehéz, tompa dűh üli meg a mellét, orrcimpája remeg, mint a ragadozóké, ajka megvonaglik, s kivillantja erős, sárga fogsorát. Valami alaktalan és sötét indulat gomolyog benne, homályos, vörös foltok úsznak szeme előtt, életunság és vodka utáni vágy marcangolja bensejét. Tudja, hogy ha iszik, megkönnyebbül, de még világos van, és áttall ilyen rongyosan, lomposan végigmenni az utcán, ahol mindenki ismeri őt, Grigorij Orlovot.

Nem akar kimenni így, világ csúfjára, de haza sem mehet, hogy megmosdjék és felöltözzék. Odahaza a földön fekszik összeverve a felesége, akit most mindenekfelett utál.

Ott fekszik és nyög, mártírnak érzi magát, és úgy véli, hogy neki van igaza férjével szemben - jól tudja ezt Orlov. Azt is tudja, hogy az asszonynak csakugyan igaza van, és ő, Orlov, a bűnös; ez csak fokozza gyűlöletét, mert e tudaton kívül zavaros düh forr a lelkében, és ez a düh erősebb a tudatnál. Orlov lelkében minden zavaros és nehéz, és ő akarattalanul engedi át magát belső érzései nyomasztó súlyának, mert képtelen tájékozódni bennük, és tudja, hogy csak egy fél üveg vodka könnyíthet rajta.

Most arra megy Kiszljakov, a harmonikás. Bársonymellény van rajta, meg piros selyeming, buggyos nadrágja pompás, fényes csizmájába gyűrve. Harmonikáját zöld huzatban viszi hóna alatt, fekete bajsza túhegyesre van pödörve, sapkája hetykén félrecsapva, egész arcáról sugárzik a merészség és a jókedv. Orlov szereti őt huncutságáért, játékos jókedvéért, s irigyli könnyű, gondtalan életéért.

*Győztél, Grisa, s én gratulálok,
Bár megkarmolták a pofádat!*

Orlov nem haragszik meg rá ezért a tréfáért, noha legalább ötvenszer hallotta már; de a harmonikás nem kárörvendően mondja, hanem csupán azért, mert szereti a tréfát.

- No, mi az, testvér, megint ütközet volt nálatok? - kérdi Kiszljakov, s egy percre megáll Orlov előtt. - Eh, te, Grisenyka, vár a pálinka! Mért nem jössz már oda, ahová mindnyájan igyekszünk? Eliddogálnánk...

- Megyek nemsokára - mondja rá Orlov, s föl sem emeli a fejét.

Várlak s emésztő vágy epeszt...

Elmegy, s nemsokára Orlov is követi.

Akkor a pincéből, a falba kapaszkodva, feljön egy kicsi, kövér asszony. Egészen be van bugyolálva a kendőbe, amelynek nyílása csak fél szemét, homloka s arca kis darabkáját hagyja szabadon. Támolyogva vág át az udvaron, s leül ugyanarra a helyre, ahol az imént férje üldögélt. Megjelenésén senki sem csodálkozik; hozzászoktak már, és tudják, hogy ott fog ülni mindaddig, míg Grisa részegen és bűnbánó hangulatban haza nem tér a kocsmából. Azért jön fel az udvarra, mert a pincében fullasztó a hőség - meg azért is, hogy letámogassa a lépcsőn a részegen hazatérő Griskát. A lépcső korhadt, meredek; Griska egyszer leesett rajta, kifecskült a karját, két hétig nem tudott dolgozni, s ezalatt minden holmijukat el kellett adogatniuk, hogy éhen ne haljanak.

Azóta strázsálja őt Matrjona.

Néha a ház lakói közül valaki odatelepszik melléje, leginkább Levcsenko, egy bajszos, nyugállományú őrmester, komoly és józan ukrán, feje kopaszra van nyírva, s orra kékes fényben ragyog. Leül s ásítózva megkérdi:

- Megint verekedtetek?

- Mi közöd hozzá? - vágja rá Matrjona barátságtalanul, kihívóan.

- Nekem aztán semmi! - hagyja rá az ukrán, s ezután sokáig hallgatnak mind a ketten.

Matrjona nehezen lélegzik és hörög.

- Mit háborúskodtok örökké? Mit osztokodtok? - kezdi megint a beszélgetést az ukrán.

- A mi dolgunk... - vágja rá kurtán Matrjona Orlova.

- A tiétek, az már igaz - bólint Levcsenko.

- Hát akkor mit akarsz tőlem? - okoskodik az asszony.

- Pfuj, hogy te milyen vagy! Merjen az ember egy szót szólni hozzád! Ha jól megnézlek benneteket, szépen összeillesz te a Griskáddal! Furkósbottal kéne benneteket verni mindennap, egyszer reggel, egyszer meg este, az kéne nektek! Akkor nem lennétek ilyen sündisznók...

Azzal mérgesen faképnél hagyja őt, s Matrjonának ez nagyon is kedve szerint való, hiszen az udvarban már jó ideje azt rebesgetik, hogy az ukrán nemhiába legyeskedik körülötte. Matrjona haragszik rá - reá és mindenki másra, aki a más dolgába üti bele az orrát. Az ukrán peckes, katonás léptekkel méri végig az udvart; negyvenéves létére még mindig fürgé és erős.

Valahonnan most elébe perdül a kis Csizsik.

- Kemény dió ez az Orlova, ugye, Levcsenko bácsi - suttogja halkan, és arrafelé vág a szemével, ahol Matrjona ül.

- Majd adok én neked diót, ahová kell, te taknyos! - fenyegetőzik az ukrán, s bajszába somolyog. Szereti a fürgé Csizsiket, és figyelmesen hallgatja, mert tudja, hogy a gyerek ismeri az udvar minden titkát.

- Vele aztán nem boldogul senki - magyarázza tovább Csizsik, s ügyet sem vet az ukrán fenyegetésére. - Makszimka, a mázoló is szerencsét próbált, de ő... tyű, mekkora pofont kent le neki! Magam hallottam, csak úgy csattant! Egyenest a képibe, mint a nagydobba!

Félig még gyermek, félig felnőtt - pedig csak tizenkét éves. Eleven és fogékony, úgy szívja magába környezete minden szennyét, mint a szivacs a nedvességet, s homlokán már finom kis ránc jelent meg annak jelül, hogy Szenyika Csizsik gondolkodik.

...Az udvar sötét. Fölötte csillagfénybe borulva a sötétkék ég négyszegletes darabja ragyog. Ha az ember felnéz, négy magas fal közé szorítva mély gödörnek tetszik az udvar; és a gödör egyik sarkában kicsi asszonyi alak üldögél, kipiheni az ütlegetet, és hazavárja részeg férjét...

Orlovék negyedik éve házasok. Született egy gyermekük, de másfél esztendősen meghalt; nem sokáig búsultak utána, megvigasztalta őket a reménység, hogy majd lesz másik.

A pince, ahol laknak, hosszúkás, sötét helyiség, mennyezete boltozatos. Mindjárt az ajtó mellett nagy orosz kemence, nyílásával az ablak felé; a kemence meg a fal között keskeny járat vezet a szoba négyzet alakú középső részébe, melynek két ablaka az udvarra nyílik. Az ablakon át homályos, ferde sávokban hull be a fény, a szoba nyirkos, sivár, kietlen. Az élet valahol messze odafenn lüktet, ide csak tompa, érthetetlen zörejek hatolnak le belőle, amelyek a porral együtt színtelen, fakó pelyhekben hullanak alá Orlovék pincelyukába. A kályhával átellenben a fal mellett kétszemélyes faágy húzódik meg a rózsaszín virágos sárga kartonfüggöny mögött; a másik falnál asztal - ezen szoktak teázni meg ebédelni -, s az ágy meg a fal között a kettős fénysávban dolgoznak Orlovék.

A falon svábbogarak mászkálnak lustán, rágcsálják a kenyérbelet, amellyel újságból kivágott képecskéket ragasztottak a vakolatra, bágyadt legyek szállongnak mindenfelé, egyhangúan zümmögve, s úgy belepték a képeket, hogy azok sötét foltként válnak el a fal piszkosszürke háttérétől.

Orlovék napja így kezdődött: reggel hatkor Matrjona fölébredt, megmosdott, és elkészítette a szamovárt, amely bizony sokszor megsérült az ütközetek hevében, és ónozott hegesztések borították. Amíg a szamovár felforrt, kitakarította a szobát, elment vásárolni, majd felköltötte az urát.

Grisa fölkel, megmosdott, a szamovár pedig addigra már az asztalon állt duruzsolva és sisteregve. Aztán leültek teázni, s kettesben egy font fehér kenyeret ettek meg reggelire.

Grigorij jól dolgozott, és mindig volt is dolga; teázás közben osztotta ki a munkát. A finomabb munkát, amely a mester kezét kívánta, ő maga végezte; felesége készítette elő a szurkosfonalat, ragasztotta a bélést, foltot vert a félretaposott cipősarkakra, és más efféle apróságot végzett. Ugyancsak teázás közben állapodtak meg az ebéd felől is. Télen, amikor többet kell enni, ez meglehetősen érdekes kérdés volt; nyáron takarékoságból csak ünnepen fűtöttek be a kemencébe - de még akkor se mindig - és ilyenkor javarészt kvaszból készült hideg savanyúleves volt a táplálékuk, hozzá hagymát, sózott halat ettek, néha húst, amit valamelyik szomszédjuknál sütöttek meg. Reggeli után tüstént munkához látnak; Grigorij a bőrrel bevont, hasadt oldalú ülőkére telepszik, felesége pedig melléje, egy alacsony zsámolyra.

Eleinte szótlánul dolgoznak - miről is beszélhetnének? Egy-egy szót vetnek oda egymásnak, ami munkájukra vonatkozik, aztán megint hallgatnak félórákig, sőt tovább is. Kopog a kalapács, sívít a szurkosfonal, amint áthúzzák a bőrön. Grigorij néha-néha ásít, és az ásítást mindenkor elnyújtott bögéssel, vonítással fejezi be. Matrjona sóhajtozik, Orlov néha nótára gyűjt. Hangja kissé éles, rezes csengésű, de énekelni tud. A nóta hangjai hol panaszos, gyors recitatívva állnak össze, és sietősen szakadnak fel Grisa melléből, mintha attól félnének, hogy nem lesz idejük mindent kifejezni, hol meg fájdalmas sóhajokká nyúlnak, és az ablakon át mélabús, csengő „ej-haj”-ok szállnak ki az udvarba. Matrjona lágy alt hangján kíséri. Arca mind a kettőnek mélázó és szomorú, Griska sötét szemét nedvesség homályosítja el. Matrjona egészen elmerül a hangokban, szinte elkábul, mintha félálomban ülne ott, s ide-oda himbálja felsőtestét; máskor meg elfül a hangja, a dallam közepén hirtelen elakad, s úgy folytatja újra unisonóban férjével. Amíg énekelnek, egyikük sem érzi a másik jelenlétét, az idegen szavakban saját sivár életük ürességét, unalmát igyekeznek kiönteni, talán e szavakban akarnak hangot adni a félig tudatos érzéseknek és gondolatoknak, amelyek lelkükben születnek.

Griska néha rögtönzött:

*Ehj, haj, te életem... ejh, életem, te háromszor átkozott,
ejhaj, te bánat, ej, búbánatom, légy átkozott.
Átkozott búbánatooom!...*

Matrjonának nem tetszettek ezek az improvizációk, rendesen meg is kérdezte férjétől:

- Mit vonítasz, mint a kutya, aki halottat érez?

Griska ilyenkor azonnal dühbe gurult.

- Te ostoba koca! Mit értesz te egyáltalán? Te mocsári madárijesztő!

- Vonít, vonít, most meg ugatni kezd...

- A te neved: hallgass! Mi vagyok én, tán az inasod, vagy mi, hogy így egzecírozatsz.

Matrjona elhallgatott, látván, hogy a férfi nyakán kidagadnak az erek, és szemében düh villan fel; hallgatott sokáig, tüntetően, nem válaszolt ura kérdéseire sem, pedig Grigorij dühé éppoly hamar kihuny, mint ahogy fellobbant.

Matrjona kerülte férje tekintetét, mely békülést keresett, mosolyára lesett; lelke megtelt repeső félelemmel, félt, hogy Grigorij újból megharagszik reá ezért a játékért. De ugyanakkor élvezte is, hogy haragudhat az urára, s láthatja békülékeny hajlandóságát - hiszen ez jelentette számára azt, hogy él, izgul, gondolkodik...

Mindketten fiatalok és egészségesek voltak, szerették egymást, s büszkék voltak egymásra. Griska olyan erős, tüzes, szép férfi volt, és Matrjona olyan fehér, telt idomú, villogó szürke szemű - „tűzről pattant menyecske” - mondták róla az udvar lakói. Szerették egymást, de unalmasan, egyhangúan telt az életük, hiányzott belőle minden új élmény és érdeklődés, amely lehetővé tette volna, hogy egymást kipihenjék, és amely kielégíthetővé tette volna az embernek azt a természetes szükségletét, hogy érezzen, gondolkozzék - általában: éljen. Ha lett volna valamilyen életcéljuk, akár csak az, hogy garast garasra halmozzanak - akkor kétségkívül könnyebb az életük.

De még ennyi életcéljuk sem volt.

Állandóan egymás szeme előtt voltak, megszokták egymást, ismerték egymásnak minden szavát, mozdulatát. Nap múlt nap után s nem hozott életükbe jóformán semmi szórakozást. Vasárnaponként néha elmentek látogatóba hasonszőrű szegényekhez, néha-néha hozzájuk is jöttek vendégek, ittak, énekeltek, s nem ritkán verekedtek is. Azután pedig ismét végeérhetetlenül vánszorogtak a színtelen napok, mint egy láthatatlan lánc szemei, s életükre a munka, az unalom és az egymás elleni megmagyarázhatatlan ingerültség ólomsúlyait rakták.

Griska néha megszólalt:

- Hát ilyen az élet, hogy az ördög öreganyja vinné el! És vajon minek is élek? Munka és unalom, unalom és munka... - Elhallgatott, szemét a mennyezet felé emelte, ajka körül réveteg mosoly bujkált, majd folytatta. - Isten akaratából szült az anyám, ez ellen hiába próbálnék tiltakozni. Kitanultam a mesterséget... s azt ugyan minek? Nincs tán elég suszter nélkülem? Suszter vagyok, idáig jó, no és aztán? Ugyan mi örömöm van nekem ebből? Itt ülök a lyukban és öltögetek... Azután meghalok. Úgyis nyakunkon a kolera, azt mondják... No és aztán? Élt, Grigorij Orlovnak hitták, csizmát varrt, aztán elvitte a kolera. Mi ebben az értelem? És mire jó az, hogy élek, varrok és meghalok?

Matrjona hallgatott, valami félelmetest érzett ki ura szavaiból. Néha kérlete, ne mondjon ilyesmit, mivel az Isten ellen való vétség; Isten a legjobban tudja, mivégre rendezi az ember életét. Néha meg, ha rosszkedvében volt, fölényesen csak annyit mondott:

- Csak ne vedelnéd úgy a pálinkát, vidámabban élnél, és nem motoszkálnának a fejedben efféle gondolatok. Mások is élnek és nem panaszkodnak, megtakarítanak egy kis pénzecskét, műhelyt rendeznek be rajta, s azután urasan élnek.

- Honnan veszed ezeket a számárságokat, te boszorkány?! Gondold csak meg egy kicsit azzal a tyúkeszeddel: hát abbahagyhatom én az ivást, amikor ez az életem egyetlen gyönyörűsége? Mások!... Sokat ismersz te ilyen „másokat”, akik boldogulnak az életben? Meg aztán mondd meg: én talán ilyen voltam, mielőtt megházasodtam? Ha már nyíltan beszélünk, hát te szívod a véretem, te teszed tönkre az életem... te varangy!

Matrjona megsértődött, de ugyanakkor érezte, hogy férjének igaza van. Ittas állapotában jókedvű és gyengéd, azok a „mások” csakugyan képzeletének szülöttei voltak csupán; és Grigorij házasságkötése előtt csakugyan vidám, mulatságos és jóra való legény volt.

„Vajon mi lehet az oka? Hát csakugyan terhére volnék?” - tűnődött az asszony.

Szíve elszorult erre a keserves gondolatra, megsajnálta önmagát is, urát is. Odalépett hozzá, kedveskedve, szerelmesen nézett a szemébe és hozzásimult.

- No, nézd csak, most meg nyalakodni akar a tehen... - dörögött Grisa, és úgy tett, mintha el akarná taszítani magától; de Matrjona már tudta, hogy ezt nem teszi meg, és még szorosabban, még erősebben simult hozzá.

Akkor Grigorij szeme kigyúlt, félredobta munkáját, térdére ültette az asszonyt, és sokáig csókolgatta, melle zihált, és halkán suttogott, mintha attól tartana, hogy valaki meghallja:

- Eh, Motrja, de rosszul élünk mi ketten egymással! Marakodunk, mint a vadállatok... És miért? Mert ilyen az én csillagom... minden ember egy csillag alatt születik, és az a csillag a sorsa!

De ez a magyarázat sem elégítette ki; erősen magához szorította az asszonyt, és gondolataiba merült.

Sokáig ültek így pinceodújuk félhomályában és áporodott levegőjében. Matrjona hallgatott, sóhajtozott, de néha ezekben a boldog percekben eszébe jutottak a meg nem érdemelt sérelmek, ütlegek, és akkor csendes könnyhullatással panaszkodott férjének.

Grigorijt meghatották az asszony szelíd szemrehányásai, még forróbban becézgette, s az asszonyból még áradóbban ömlött a panasz. Ez végül ismét felbőszítette Grigorijt.

- Elég a vinnyogásból! Nekem talán még ezerszer jobban fáj, amikor téged verlek. Megértetted? Hát akkor hallgass. Ilyenek vagytok, ti nők: az ember egyszer enged, s mindjárt a fejére nőttek. Elég volt a locsogásból. Mit mondhatsz az olyan embernek, aki már amúgy is torkig van az étellel? Máskor meghatották az asszony hangtalan könnyei és csüggedten, szomorúan mentegetődzött:

- Mit csináljak a rossz természetemmel? Bántlak téged, az igaz. Tudom, hogy egy test, egy lélek vagy velem... de hát néha megfeledekzem róla. Értsd meg, Motrja, néha látni se bírlak! Mintha megcsömöröltem volna tőled. És akkor olyan méreg fogja el a szívemet, hogy széjjeltépnék téged, meg magamat is veled együtt. És minél inkább neked van igazad, annál inkább vernem kell téged...

Matrjona nemigen értette, hogy mit mond, de bűnbánó, gyengéd hangja megnyugtatta.

- Isten segítségével majd csak rendbejövünk valahogy, megszokjuk egymást - mondogatta s nem tudta, hogy már nagyon is megszokták és kiismerték egymást. - Bizony, ha gyermekünk születnék, minden megváltozna - mondta sóhajtozva. - Akkor lenne gondunk is, mulatságunk is...

- No hát akkor, mit akarsz? Szülj...

- Igen ám, csakhogy úgy versz, hogy nem tudom kihordani. Nagyon erősen ütöd a hasamat meg a derekamat... Ha legalább nem rugdosnál...

- Ej, no - mentegetődzött Grigorij mogorván, zavartan -, hogy tudná azt az ember azon melegibe kiszámítani, hogy mivel, hova üssön? S nem vagyok én hóhér, nem kedvtelésből ütlek, hanem bánatomban...

- És honnan ered a bánatod, mi az oka? - kérdezte Matrjona szomorúan.

- Ez a sorsom, Matrjona! - bölcselkedett Grigorij. - A sorsom meg a jellemem. Mondd, hát rosszabb vagyok én másnál... annál az ukránnál például? S az ukrán mégis vígan él, nem búsul. Egyedül van, se felesége, se senkije... Én bezzeg megdöglenék nélküled. Neki meg... kutya baja! Pipázik és mosolyog, beéri a pipájával az ebadta. De én ezt nem bírnám... úgy

születtem, valami nyugtalansággal a szívemben. Olyan vagyok, mint a rugó, ha összenyomják, megremegek. Kimegyek például az utcára, látom ezt, amazzt, énnekem meg semmim sincsen. És ez bánt. Az ukránnak... annak semmi se kell, engem meg még az is bánt, hogy neki, annak a bajszos ördögnek, nem kell semmi, énnekem pedig... én nem is tudom, hogy mit akarok... mindent! I-igen... Itt ülök a lyukban, gürcölök, és nincsen semmim. No, és itt vagy te... Feleségem vagy, de mi érdekesség van benned? Asszony vagy, mint a többi, mindennel, ami egy asszonyhoz tartozik... Mindent tudok rólad; hogyan fogsz tüsszenteni holnap... még azt is tudom, mert talán már ezerszer tüsszentettél előttem... Milyen legyen hát az életem, mi érdekesség lehet benne? Semmi sem érdekel. No hát, ezért megyek a kocsmába, ott legalább vígan vagyunk.

- Minek nősültél meg? - kérdezte Matrjona.

- Hogy minek? - Griska elvigyorodott. - Ördög tudja, minek. Nem kellett volna, ha jobban meggondolom... Jobb lett volna, ha felcsapok csavargónak. A mezítlábas éheznek, de szabad, mehet, ahová akar, nyitva előtte a világ.

- No hát akkor, csak eredj, engem meg bocsáss utamra - jelentette ki Matrjona, aki már-már sírva fakadt.

- Mármint hová? - csattant fel Griska.

- Az az én dolgom.

- Hováá?! - És Grigorij szemében baljóslatú tűz gyúlt ki.

- Ne ordíts... nem félek tőled.

- Talán már ki is néztél magadnak valakit? Beszélj!

- Eressz el!

- Hová eresszelek? - üvöltött Grigorij.

Már a haját cibálta, letépte fejkendőjét. Az ütlegek felbőszítették Matrjonát, de a dühe nagy gyönyörűséget szerzett neki, felkorbácsolta egész lelkét, s ahelyett, hogy két szóval lecsendesítette volna Grigorij féltékenységét, még jobban tüzelte, sokatmondó mosollyal nézett a szeme közé. Grigorij nekidühödött, és verte, verte kíméletlenül.

Éjszaka, amikor Matrjona összetörve, elgyötörtén, nyögve feküdt Grigorij mellett az ágyon, a férfi rásandított, és mélyen felsóhajtott. Gyalázatosan érezte magát, lelkiismerete furdalta, most tisztán látta, hogy féltékenysége alaptalan volt, és hiába verte félholtra az asszonyt.

- No, elég volt - szólt rá zavartan. - Talán bizony én vagyok a hibás? Te is megéred a pénzedet... Ahelyett, hogy csendesítenél, még jobban fölingerelsz. Mirevaló ez?

Az asszony hallgatott, de tudta, miért; tudta, hogy összevert és megkínzott testére most a férfi simogatása, a kibékülés szenvedélyes és gyengéd simogatása vár. Ezért hajlandó volt akár mindennap megfizetni, eltűnni a sajgó ütlegeket. És már sírt a várakozás örömeiben, még mielőtt az ura megérinthette volna.

- Elég volt, Motrja. No, galambocskám, jó? Elég volt, bocsáss meg! - Haját simogatta, sokszor egymás után megcsókolta, és fogát csikorgatta az egész lelkét betöltő keserűségtől.

Ablakaik nyitva voltak, de az eget eltakarta a szomszéd ház tűzfala és szobájuk - mint mindig - sötét, nyomott és fullasztó volt.

- Hej élet! Pompás börtön vagy te! - suttozta Griska, mivel nem tudta kimondani, amit fájón érzett. - Ez a verem az oka, Motrja. Mintha már életünkben a föld alá volnánk temetve...

- Másik lakásba költözünk - javasolta Matrjona jóleső könnyhullatással: szó szerint értelmezte férje szavait.

- E-eh! Nem arról van itt szó, te asszony! Akár a padlásra költözzünk, akkor is veremben leszünk... nem a lakás a verem... az élet!

Matrjona elgondolkozott, majd ismét megszólalt:

- Isten segítségével még rendbejöhethetünk...

- Igen, rendbejöhethetünk. Gyakran mondd ezt. De nálunk bizony nem arrafelé haladnak a dolgok... Egyre sűrűbbek a botrányok, nem veszed észre?

Ez igaz volt. Verekedéseik egyre rövidebb időközökben követték egymást, s végül már Grigorij szombatoként kora reggeltől fogva harcias hangulatban volt.

- Ma este fájrántot csinállok, és elmegyek a kocsmába a Kopaszhoz... Leiszom magam - jelentette ki.

Matrjona hallgatott, csak a szemét húzta össze csúnyán.

- Hallgatsz? Jobb is, ha befogod a szád, legalább épségben maradsz.

Amint közeledett az este, ingerültsége nőttön-nőtt. A nap folyamán többször is megismételte elhatározását, hogy leissza magát; érezte, hogy az asszonynak fáj ezt hallania, és amikor látta, hogy Matrjona némán, keményen villogó szemmel és harcrakészen járkal a szobában, még jobban nekibőszült.

Este azután balsorsuk hírnöke, Szenyka Csizsik, újabb „ütközet”-ről adhatott hírt.

Griska, miután feleségét elverte, olykor egész éjszakára eltűnt, néha vasárnap sem jelent meg. Az asszony kékre verve, szigorúan, hallgatagon fogadta, de telve rejtett szánalommal - hiszen a férfi rongyosan, mocskosan, véres szemmel, s gyakran szintén összeverve tért haza.

Tudta, hogy az előző esti mámor után gyomra, feje italt kíván, és előkészített egy fél üveg vodkát. Grigorij is tudta ezt.

- Adj egy pohárával - kérlelte rekedten, megivott két-három kupicával, s azután nekiült munkájának.

A nap lelkiismeret-furdalásokban telt; a gyötrelmek néha elviselhetetlenné fokozódtak. Griska odavágta munkáját, és iszonyatos káromkodásra fakadt, miközben fel-alá szaladgált a szobában, vagy az ágyon fetrengett. Matrja időt adott neki, hogy kitombolja magát, aztán kibékültek.

Eleinte a kibékülés sok édes, magával ragadó gyönyörűséget hozott, de ez idővel elhalványult, a végén már csak azért békültek ki, mert kényelmetlen volt öt napig egyfolytában hallgatni a következő szombatig.

- Eliszod az eszed - hajtogatta Matrjona sóhajtozva.

- El bizony - hagyta rá Griska, és a sarokba köpött, mint akinek édes mindegy, elissza-e az eszét vagy sem.

- Te meg szépen faképnél hagysz engem - egészítette ki a jövő képét, és kutatóan nézett az asszony szemébe.

Egy idő óta Matrjona ilyenkor lesütötte a szemét, amit azelőtt nem tett s Griska ezt látván, fenyegetően vonta össze szemöldökét, és fogát csikorgatta. De ebben az időben Matrjona titokban még jósnőkhöz, javasasszonyokhoz járkált, mindenféle varázsgyökeret, bűvös szent

hozott haza tőlük. Amikor pedig mindez nem használt, misét mondatott Szent Bonifácus vértanúnak, aki az iszákosság ellen véd, és a mise egész ideje alatt térden állva zokogott, és hangtalanul mozgatta reszkető ajkát.

És egyre sűrűbben érzett férje ellen elkeseredett, hideg gyűlöletet, amelynek nyomán sötét gondolatok támadtak benne; és egyre kevésbé sajnálta ezt az embert, aki három évvel azelőtt olyan gazdaggá tette életét vidám kacagásával, becézgetésével, szerelmes szavaival.

Így tengette napjait ez a két alapjában jóra való ember; éltek és vártak valamire, ami végérvényesen ízzé-porrá törí gyötrelmes és értelmetlen életüket...

Egy hétfő reggel Orlovék éppen teáztak, amikor sivár tanyájuk küszöbén megjelent egy rendőr tiszteletet parancsoló alakja. Orlov felugrott és mámoros, kábult fejében igyekezett felidézni az utolsó napok eseményeit; elhomályosuló szemmel, némán bámult a hivatlan vendégre, s a legrosszabbra volt elkészülve. Felesége riadtan és szemrehányóan nézett rá.

- Ide, ide - tessékelt befelé valakit a rendőr.

- Olyan sötét van itt, akár az örvény fenekén, hogy az ördög vinné el azt a szőrös szívű Petunnyikovot - szólt egy vidám, fiatal hang, és a pincébe egy diák lépett be; fehér vászon-zubbony volt rajta, sapkáját kezében tartotta, s így látni lehetett rövide nyírt haját, magas napbarnította homlokát. Meleg barna szeme pápaszem mögül nevetett elő.

- Jó napot! - kiáltotta mély hangján. - Van szerencsém bemutatkozni: egészségügyi megbízott vagyok! Azért jöttem, hogy megnézzem, hogyan élnek... és megszaglásszam a levegőjüket... a levegőjük fertelmes!

Orlov megkönnyebbülten sóhajtott fel, és szívélyesen mosolygott a jövevényre. Mindjárt megtetszett neki a diák, olyan egészséges, rózsás, jóságos volt az arca, melyet oldalt és az állán gesztenyeszínű pihe borított. Csodálatos, sugárzó mosolyától mintha még Orlovék pinceodúja is egyszeriben világosabb, derűsebb lenne.

- Nos, gazduramék - folytatta a diák megállás nélkül -, a szemetesvödröt ürítsék ki sűrűbben, attól van itt ilyen kellemetlen illat. Magának pedig, nénikém, azt ajánlanám, öblítse ki gyakrabban. Hát maga, bácsikám, miért vág ilyen életunt arcot? - s azzal már Orlov keze után nyúlt, megragadta csuklóját, és pulzusát számolta.

A diák lendülete kissé megriasztotta Orlovékat. Matrjona zavartan mosolygott, s némán szemlélte őt, Grigorij mosolygásába bizalmatlanság vegyült.

- Hát a gyomrocskájuk hogy viselkedik? - tudakolta a diák. - Kérem, mondjanak el mindent, ne szégyelljék, emberi dolgok ezek, és ha valami nem volna rendben, adunk mindenféle savanyú orvosságot, és úgy elmúlik, mintha elfűjták volna.

- Köszönjük szépen... jó egészségben vagyunk - válaszolt Grigorij mosolyogva. - És ha én nem egészen... izé... szóval ez csak látszat... mivelhogy, megmondom őszintén, egy kicsit másnapos vagyok.

- Bizony, bizony, azt érzi az orrom, hogy tegnap egy kicsit felöntött a garatra, no persze, csak egy icipicikét...

Olyan mulatságosan mondta ezt, és olyan kedvesen elfintorodott hozzá, hogy Orlovból kitört a nevetés. Matrjona is nevetett, száját kötényével eltakarta. De mindkettejükénél vígabban, hangosabban kacagott maga a diák - igaz, hogy ő hagyta is abba a leghamarabb. Amikor a

nevetés ráncai elsimultak szeme és kissé duzzadt ajka körül, egyszerű, nyílt arca valahogyan még egyszerűbbnek látszott.

- Munkásembernek jár az ital, no persze, csak mértékkel... de a mostani időkben bizony jobb, ha egészen tartózkodik tőle. Hallották, hogy miféle betegség pusztítja itt a népet?

És most már komolyan, közérthető szavakkal beszélt Orlovéknak a koleráról, és arról, hogy milyen módszerekkel lehet ellene harcolni. Beszéd közben ide-oda járkált a szobában, hol a falat tapogatta, hol az ajtó mögé kandikált be, a sarokba, ahol a kézmosó függött és a szennyvizes csőbőr állt; még a kályhanyíláshoz is lehajolt, és szimatolta, milyen a szaga. Hangja mély basszusból néha-néha tenorba csapott át; egyszerű szavai a hallgatók legcsekélyebb erőfeszítése nélkül szinte maguktól vésődtek emlékezetükbe. Világos szeme lángolt, egész lényét átforrósította fiatalos lelkesedése, munkavágya.

Grigorij érdeklődő mosollyal követte minden mozdulatát. Matrjona néha-néha szipákolott. A rendőr eltűnt.

- A tisztaságra tehát mától fogva erősen ügyeljenek, kedveseim. Itt a szomszédban építkeznek, a kőművesek egy petákért annyi meszet adnak, amennyi csak kell. Az italtól pedig tartózkodjék, gazduram... No hát, akkor egyelőre a viszontlátásra... Még benézek magukhoz.

Azzal eltűnt, ugyanolyan hirtelen, mint ahogy jött, s nevető szeme emlékeképpen elégedett mosoly maradt hátra az Orlov házaspár arcán. Elkábította őket a céltudatos energiának ez a betörése sötét életükbe.

- Tyü-üh! - kiáltott fel Grigorij, s fejét csóválta. - Ez aztán a vegyész! És még azt mondják róluk, hogy megmérgezik a népet! Akinek ilyen az arca, az talán képes lenne az effélére? Nem, egészen nyíltan ide jön, és egyszerre megmondja, ez meg ez vagyok! Mész... hát az csak nem árthat! És a citromsav... hát az meg micsoda? Egyszerűen savanyúság és semmi más. És ami a legfontosabb: tisztaság mindenütt, a levegőben, a padlón, a vödörben... Eh, a bolondok! Még hogy méregkeverők, azt mondják... Egy ilyen aranyos fickó... mi? Munkásembernek, aszondja, mindig dukál az ital, hacsak módjával... hallottad, Motrja? No, gyerünk, tölts nekem egy kupicával... van itthon, ugye?

Matrjona készségesen töltött neki egy fél csészével a vodkás üvegből, amelyet nem tudni, honnan húzott elő.

- Igen, határozottan derék fiúnak látszik, megnyeri az ember bizalmát - és elmosolyodott, ahogy a diákra visszagondolt. - De a többiek, a hozzá hasonlóknak... ki ismeri őket? Hátha csakugyan felbérelték őket...

- De hát mire bérelték volna fel őket, és kik? - kiáltott fel Grigorij.

- A nép kiirtására... Azt mondják, igen sok a szegény és rendeletet hoztak, hogy meg kell mérgezni a fölöslegeseket - magyarázta Matrjona.

- Ki mondja ezt?

- Mindenki ezt mondja. A mázolóék szakácsnője mondta, és még sokan mások...

- A bolondok! Ugyan mi haszna volna ennek? Gondold csak meg: hisz gyógyítják a betegeket! Ezt hogy magyarázod? Még el is temetik! Hiszen az is pénzbe kerül: koporsó kell, sírhely, miegymás... Mindez államköltségen. Marhaság! Ha igazán irtani és csökkenteni akarnák a népességet, akkor megfognák az embereket, és Szibériába küldenék, ott bőségesen lenne hely mindenkinek! Vagy valami lakatlan szigetre... És ott dolgoztatnák őket. Ez lenne az igazi tisztogatás, és ráadásul nagy haszonnal is járna. Mivelhogy a lakatlan sziget semmiféle

jövedelmet nem ad, amíg be nem telepítik emberekkel. Márpedig a kincstárnak fődolog a jövedelem, következésképpen embereket meggyilkolni és a maga költségén eltemettetni, az nem üzlet... Megértetted? No és, vegyük megint a diákot... a legtöbbje eléggé szilaj, az igaz, de inkább amolyan lázadó fajta. Hogy a népet gyilkolja... ne-em, erre a játékra semmi áron nem kapható! Hiszen csak rá kell nézni, mindjárt látod, hogy ilyesmire nem képes. A pofája se olyan szabású...

Egész nap a diákról beszélgettek, meg arról, amit nekik mondott. Felidézték nevetését, arcvonásait, megállapították, hogy zubbonyáról hiányzott egy gomb, és majdnem hajba kaptak azon, hogy melyik oldalán hiányzott? Matrjona makacsul azt állította, hogy a jobb oldalon, férje éppoly szilárdul ragaszkodott hozzá, hogy a balon, és már kétszer ráförmedt, de még idején eszébe jutott, hogy az asszony, amikor az imént vodkát töltött a csészébe, nem ürítette fenéig az üveget - s ezért engedett neki. Majd elhatározták, hogy másnaptól kezdve a leg-szigorúbb tisztaságot vezetik be életmódjukba, és azzal, mintha friss levegő áradna be hozzájuk, tovább beszélgettek a diákról.

- Micsoda ügyes fickó! - lelkesedett Grigorij! - Betoppan... és mintha tíz éve ismernénk egymást. Mindent végigszaglász, megmagyarázza, amit kell... annyi az egész! Nem lármázik, nem kiabál, pedig hát hatósági személy ő is... Hogy a kánya csípje meg! Látod, Matrjona, ezek igazán gondoskodnak rólunk. Mindjárt látni. Meg akarják óvni az egészségünket, nemhogy... Ostoba szóbeszéd az a mérgezés, asszonyok pletykája! Hogy van a gyomrotok, azt kérdi. Márpedig ha meg akarna mérgezni, mi az ördögnek érdeklődnék a gyomrunk állapota iránt? És milyen ügyesen elmagyarázta azokat az... ízé... hogy is hívják? Ami bemászik a beleinkbe, no?

- Olyasféle, mint penicillus - mosolygott Matrjona. - De ezt alighanem csak úgy mondta, ijesztésül, hogy annál jobban törekedjünk a tisztaságra...

- Ej, ki tudja, hátha igaz. A nedvességben mindenféle féreg megterem ám. Ördög vigye, minek is híjják ezeket a kukacokat? A nyelvemen van a szó, csak nem tudom kiköpni...

Amikor este lefeküdtek, még akkor is a nagy eseményről beszélgettek, azzal a naiv lelkesedéssel, amilyennel gyermekek mesélik egymásnak egy-egy első ízben átélt megrendítő kalandjukat. Úgy is aludtak el, beszélgetés közben.

Reggel korán költötték őket. Ágyuk mellett a mázolóék természetes szakácsnője állott, örökké piros, telt arca most szokatlanul szürke volt, és szinte megnyúlt.

- Mit lustálkodtok? - hadarta és vastag ajka különösen cuppogott. - Hiszen a kolera itt van az udvarunkban! Megpróbál bennünket az Úr!

A szakácsnő sírva fakadt.

- Mit beszélsz? - kiáltott fel Grigorij.

- És én tegnap este nem vittem ki a szemetes vödröt - szólt bűnbánóan Matrjona.

- Én bizony felmondok, kedveskéim. Elmegyek... hazamegyek a falumba - sopánkodott tovább a szakácsnő.

Grigorij feltápáskodott.

- Aztán kit kapott el a betegség?

- A harmonikást. Az éjszaka kezdődött, egyenesen a gyomrának esett, olyasformán, mintha patkánymérget evett volna...

- A harmonikás? - motyogta Grigorij. Alig akarta elhinni. Az a víg, hetyke fickó... tegnap még úgy páváskodott az udvaron, mint régen. - Megyek, megnézem - jelentette ki hitetlenkedő mosollyal.

Mindkét asszony rémülten sikoltott fel.

- De Grisa, hiszen ragályos!

- De bátyuska, mi jut eszedbe!

Grigorij nagyot káromkodott, beledugta lábát a kitaposott rongyos cipőjébe, és azon mód kócosan, nyitott ingben az ajtó felé indult. Felesége hátulról vállon ragadta, Grigorij érezte, hogy a keze reszket, és hirtelen - maga sem tudta, miért - dühbe gurult.

- Eredj innét, mert pofon váglak! - förmedt rá, félrelökte az asszonyt és kiment.

Az udvar néma volt és kihalt. Miközben a harmonikás ajtaja felé tartott, Grigorij egyszerre érezte a félelem borzongását meg valami büszke elégedettséget, amiért a ház összes lakója közül ő az egyetlen, aki bátran bemegy a beteghez. Büszkesége még fokozódott, amikor észrevette, hogy az emeleti ablakból a szabólegények figyelik. Még füttyörészett is, és hetykén rázta meg üstökét. De a harmonikás ajtajában egy kis csalódás várta, Szenyka Csizsik képében.

A gyerek félig kinyitotta az ajtót, a hasadékon bedugta hegyes orrát, úgy kémlelt befelé, s szokása szerint úgy elmerült a szemlélődésbe, hogy csak akkor fordult hátra, amikor Orlov megcibálta a fülét.

- Hogy összegörbítette őt a betegség, Grigorij bácsi - suttogta, és Orlov felé fordította mocskos pofácskáját, amely az átélt benyomások hatására még jobban kihegyesedett. - És valahogy kiszáradt egészen, mint a hitvány hordó, komolyan mondom!

Orlovot megcsapta a bűzös levegő, megtorpant, és szótlánul hallgatta Csizsiket. Igyekezett közben fél szemével bekémlelni az ajtó résén.

- Nem kellene neki egy kis vizet adni, Grigorij bácsi? - érdeklődött Csizsik.

Orlov a gyerek arcába nézett, mely szinte remegett ideges izgalmaiban, s ő maga is lázas felindulást érzett.

- Hozz vizet! - rendelkezett, azután merészen kitárta az ajtót, és megállt a küszöbön, szinte hátrahőkölt.

Mintha sűrű ködön át látta volna Kiszljakovot. A harmonikás ünneplőjében hasmánt feküdt az asztalon, kezével erősen belekapaszkodott a szélébe, s lakkcsizmás lába ernyedten motoszkált a nyirkos padlón.

- Ki az? - kérdezte bágyadtan, egykedvűen; hangja megfakult, színtelen volt.

Grigorij összeszedte magát, és óvatos léptekkel közeledett hozzá. Beszédét igyekezett vidámra, sőt tréfálkozóra fogni.

- Én vagyok, testvér, Mitrij Pavlovics... Hát veled mi van, talán bizony felöntöttél a garatra tegnap este? - Figyelmesen, félelemmel vegyülő kíváncsisággal nézte Kiszljakovot - és nem ismerte meg.

A harmonikás arca valósággal kihegyesedett, pofacsontja élesen, szegletesen meredt ki orcájából, szeme mélyen behúzódott üregébe, és zöldes foltok vették körül; tekintete megtört és élettelen volt. Arcbőre olyan színűvé vált, mint a halottaké forró nyári hőségben; egész arca halott és félelmetes, csupán állkapcsa lassú mozgása jelezte, hogy még él. Mozdulatlan szeme

hosszasan meredt Grigorij arcába, és ez a tekintet iszonyatos volt. Orlov három lépésnyire állt a betegtől, két kezével - maga sem tudta, miért - oldalát tapogatta, és úgy érezte, mintha egy nedves, hideg kéz torkon ragadná, és lassan fojtogatná. Szeretett volna mielőbb kimenekülni ebből a szobácskából, amely azelőtt olyan világos és kedélyes volt, de most a rothadás fojtó szaga járta át, és félelmetes hidegség áradt belőle.

- No hát akkor... - kezdte és már visszavonulásra készült. De a harmonikás szürke arca furcsán megvonaglott, elfeketült ajka szétvált, és fénytelen hangján megszólalt:

- Én... már... meghalok...

E három szó a maga mérhetetlen egykedvűségében úgy hullott Orlov agyára, szívére, mint három súlyos ütés. Arca értelmetlenül elfintorodott, s az ajtó felé fordult, de már szembejött vele, szinte repült Csizsik, kezében vödör; kifulladt, megizzadt.

- Itt van... Szpiridonovék kútjáról hoztam, nem akartak adni a rondák...

Leállította a vödört, a szoba sarkába ugrott, poharat kerített, Orlov nyújtotta, s közben szüntelenül fecsegett:

- Kolera van nálatok, aszondták... Hát aztán, mondtam én. Nálatok is lesz, most végigjárja az egész várost... Úgy pofon vágott erre, hogy csak úgy csattant!

Orlov fogta a poharat, merített vele a vödörből, és egy hajtásra kiitta. Fülébe csengett az élettelen hang:

- Én... már... meghalok...

Csizsik úgy fickándozott körülötte, mint a csík; elemében érezte magát.

- Adjatok vizet - szólt a harmonikás, és görcseiben még az asztalt is arrább tolta maga alatt.

Csizsik odaugrott, és a harmonikás fekete ajkához emelte a vízzel telt poharat. Grigorij az ajtó mellett a falnak dőlt, és mintha álmában hallotta volna, amint a beteg hangosan szűrölte a vizet. Azután azt is hallotta, amint Csizsik felajánlotta, levetközteti Kiszljakovot, és ágyba fekteti, majd a mázoló szakácsnőjének hangja szólalt meg. Széles arca, melyen részvét és félelem ült, betekintett az udvari ablakon, és siránkozva kántálta:

- Hollandi kormot kéne vele itatni, rummal; egy pohárra két evőkanál kormot, s színültig feltölteni rummal.

Egy hang, melynek tulajdonosa láthatatlan maradt, faolajat ajánlott ugorkalével és királyvízzel elegyítve.

Orlov hirtelen úgy érezte, hogy lelkének súlyos, nyomasztó homályát egy emlék világosítja meg. Erősen megdörzsölte homlokát, mintha ezzel akarná fokozni az emlék fényét, majd gyors léptekkel kiment, átszaladt az udvaron, és eltűnt az utca végén.

- Úristen! A suszter is elkapta! Kórházba szaladt! - magyarázta sietségét hangosan siránkozva a szakácsnő.

Matrjona, aki mellette állt, tágra nyílt szemmel bámult rá, elsápadt és egész testében megremegett.

- Nem igaz! - mondta rekedten, s elfehéredett ajka alig mozdult. - Grigorij sose kapja el azt az átkozott betegséget! Ő nem adja meg magát.

De a szakácsnő keservesen vonítva már eltűnt valamerre, s öt perccel később Petunnyikov háza előtt az utcán már egész tömeg verődött össze szomszédokból meg járókelőkből. Tompán zsibongtak; minden arcon ugyanazok az érzések tükröződtek: izgalom váltakozott reménytelen csüggedéssel, gonoszság valami színlelt hetykeséggel. Csizsik mezítelen lába fel-felvillant, amint ide-odasuhant az udvarból a tömeghez és vissza, s közölte a harmonikás szobájában végbemenő eseményeket.

A bámészkodók sűrű csoportba verődve álldogáltak, s az utca poros, rossz levegőjét betöltötték hangjuk tompa zúgásával, amelyből olykor dühödt és értelmetlen káromkodás szakadt fel.

- Nézzétek, ott jön Orlov!

Orlov egy ponyvafödeles szekér bakján érkezett meg a kapu elé, a kocsit talpig fehérbe öltözött mogorva ember hajtotta.

- Félre az útból! - csattant fel dörögő hangja.

Azzal egyenesen a bámészkodók közé hajtott.

A teherkocsi megjelenése és a kocsis kiáltása mintegy lehűtötte az emberek emelkedett hangulatát. Az arcok elsötétültek, sokan elmentek.

A kocsi mögött megjelent a diák, Orlovék ismerőse. Sapkája tarkójába csúszott, homlokáról szakadt a verejték, hosszú, vakító fehérségű köpeny volt rajta, melyen legelöl nagy, kerek, barnás szélű lyuk tátongott - nyilván az imént égethette ki valamivel.

- Hol a beteg? - kérdezte hangosan, és a bámészkodókra sandított, akik a kapu sarkába verődtek, s rosszindulatúan szemlélték a jövevényt.

Valaki jó hangosan megjegyezte:

- Nézd csak, micsoda szakács!

Egy másik hang halkabban, baljóslatúan felelt rá:

- Megállj csak, még megvendégel!

Tréfacsináló is akadt, mint minden tömegben:

- Olyan levest főz neked, hogy a hasad megreped!

Nevetés hangzott fel, kedvetlen, rossz nevetés, melyben több volt a gyanakvó félelem, mint a derű.

- Lám, ezek nem félnek a ragálytól, mit jelenthet ez? - jegyezte meg sokatmondóan egy ember, akinek feszült arcáról, éles tekintetéből csak úgy áradt a gyűlölködés.

Az emberek arca elsötétült, a zúgás hangosabb lett.

- Viszik már!

- Orlov! Ó, az alávaló!

- Hogy nem fél?

- Ugyan, mitől félne? Részeges disznó...

- Óvatosabban, óvatosabban, Orlov! Emelje magasabbra a lábát... így ni! Kész! Indulhatsz, Pjotr! - rendelkezett a diák. - Én is hamarosan megyek utánad. No most, Orlov úr, arra kérem, segítsen itt nekem fertőtleníteni. Nem is árt, ha megtanulja, hogy kell csinálni... Hajlandó?

- Hajlandó vagyok - válaszolt Orlov, és szinte megnőtt büszkeségében, úgy nézett körül.
- Én is hajlandó vagyok - jelentette ki Csizsik. Kikísérte a gyászos fuvart a kapuig, s most épp idejében tért vissza, hogy felajánlja szolgálatait. A diák ókuláróján keresztül szemügyre vette a gyereket.

- Hát te meg ki vagy?

- A mázolóék inasa - magyarázta Csizsik.

- Aztán félsz-e a kolerától?

- Één? - csodálkozott Szenyka. - Még csak az kéne! Nem félek én semmitől.

- Ú-úgy? Ez aztán derék dolog. No hát ide figyeljtek, fiúk. - A diák letelepedett egy ott heverő hordóra, ide-odaringatta magát rajta, és magyarázni kezdte, milyen életbevágóan fontos, hogy Orlov és Csizsik alaposan megmosakodjanak.

Matrjona is odalépett hozzájuk, félénk mosollyal. Nyomában a szakácsnő, aki zsíros kötényével törölgette könnyeit. Egy idő múlva nagy óvatosan, mint macska a verebekhez, még néhány ember közelített a kis csoporthoz. A diák körül már vagy tízen szorongtak, s ez föllelkesítette. A kör közepén állva hevesen gesztikulált, s egész kis előadást tartott, amivel hol mosolygást, hol odaadó figyelmet, hol hitetlenkedő kacagást csalt hallgatói arcára.

- A legfőbb dolog mindenfajta betegségnél a test és a levegő tisztasága - mondotta nyomatékosan.

- Uramistenem! - sóhajtott fel hangosan a mázolóék szakácsnője. - Hirtelen halál ellen Szent Borbála vértanúhoz kell imádkozni...

- Akármilyen levegőben él az ember, a végén úgyméghal - vélekedett valaki a hallgatóságból.

Orlov a felesége mellett állt, és elgondolkozva nézett a diák arcába. Valaki most meghuzigálta az ingét.

- Grigorij bácsi! - suttogta Szenyka Csizsik, és szénfekete szeme villogott. - Ha Mitrij Pavlovics most meghal... rokona nincsen... kié lesz a harmonikája?

- Hagyj békát, te ördögfióka - hessegette el Orlov.

Szenyka odább sompolygott, s az ablakon át bebámult a harmonikás szobájába; mohó pillantása valamit keresett.

- Tehát: méz és kátrány - sorolta hangosan a diák.

E nyugtalan nap estéjén, amikor Orlovék leültek teázni, Matrjona kíváncsian kérdezte urát:

- Hová mentél az előbb a diákkal?

Grigorij ködös, idegen szemmel tekintett rá és nem válaszolt. Úgy déltájban, miután befejezték a harmonikás szobájának tisztogatását, Grigorij elment valahová a diákkal, és három óra felé jött vissza elgondolkozva, hallgatagon. Ágyára vetette magát, teázásig úgy feküdt ott hanyatt, s egy árva szót sem szólt, noha felesége több ízben megpróbálta szóra bírni. Még csak nem is szidta Matrjonát - ez furcsa volt, szokatlan és nyugtalanító.

Az olyan asszony ösztönével, akinek egész élete férjében összpontosul, megérezte, hogy Grigorijt valami új élmény kerítette hatalmába, félt ettől az újtól, és éppen ezért roppantul szerette volna megtudni, hogy mi az.

- Nem érzed jól magad, Grisa?

Grigorij a csészealjából szájába töltötte az utolsó csepp teát, kezével végigtörölte bajuszát, és lassú mozdulattal odanyújtotta feleségének az üres poharat. Összeráncolta homlokát és megszólalt:

- A barakk-kórházban jártam a diákkal...

- A kolerásoknál? - kiáltott fel Matrjona izgatottan, majd halkabban, aggódalmasan megkérdezte: - Sokan vannak?

- Ötvenhárman a miénkkel együtt... Páran közülük már gyógyulófélben vannak... Járkálnak... Sárgák, soványak...

- Kolerások? Csak nem? Talán valami más betegeket csempészték közéjük, igazolásul: lám, meggyógyítjuk őket!

- Te bolond! - förmedt rá Grigorij, és szeme gonoszul villogott. - Mind ilyenek vagytok! Tudatlanok és ostobák... ezek a nők! Az ember megdöglik veletek, megöli az unalom, a bosszúság az ostobaságok miatt. Semmit se tudtok megérteni... - Azzal dühösen maga elé húzta újra megtöltött teáspoharát és elhallgatott.

- Hát te meg hol művelődtél ki annyira? - kérdezte Matrjona epésen és felsóhajtott.

De Grigorij csak hallgatott, elgondolkozva, megközelíthetetlen szigorúságba zárkozva. A kihűlő szamovár bosszantóan egyhangú, nyafogó melódiát zümmögött, az ablakon át olajfesték, karból és pöcegödör szaga áradt be a szobába. A félhomály, a szamovár dünnögése és a szagok - mindez szétválaszthatatlan egységgé folyt össze, a kemence úgy tátotta rájuk fekete torkát, mintha az első kínalkozó alkalommal el akarná nyelni őket. A házastársak cukrot rágsáltak, kortyolták a teát, s csörömpöltek az edénnyel. Matrjona sóhajtozott, Grigorij ujjával dobolt az asztalon.

- Micsoda hihetetlen tisztaság! - tört ki hirtelen ingerülten. - Az egész személyzet, a legutolsóig, hófehérben jár. A betegeket állandóan fürösztik... borral itatják... két és fél rubel üvegje! És az étel... a puszta szagától jóllakik az ember! A bánásmód valósággal anyai... Ig-gen... Ezt próbáld megérteni: az ember él a földön, s egy teremtetett lélek még csak rá se köp, nemhogy betérne hozzá olykor és megkérdezné: hogy s mint van, általában milyen az élete, megfelelő-e vagy sem? De amikor aztán halálán van, akkor nemhogy nem engedik meghalni, hanem még kiadásba is verik magukat. Barakk, bor... két és fél rubel üvegje! Hát elment ezeknek az eszük? Hiszen azok a barakkok meg az a bor nagy pénzbe kerül. Miért nem költik azt a pénzt az élet megjavítására, évenként egy keveset, beosztással?

Matrjona nem is próbálta megérteni férje beszédét. Annyit mindenesetre kiértzett belőle, hogy valami újjal áll szemben, s ebből csalhatalatlanul levonta azt a következtetést, hogy Grigorij lelkében olyasmi megy végbe, ami az ő számára végzetes lehet. Szerette volna mielőbb megtudni, hogy öneki mi köze van ehhez az egészhez? Ebbe a vágyába félelem is, reménység is vegyült, meg valami ellenséges érzés az ura ellen.

- Ugyan már, azok ott nyilván jobban értik a dolgukat - jegyezte meg, amikor férje elhallgatott, és összeszorította ajkát.

Grigorij vállat vont, oldalvást rásandított, majd rövid hallgatás után még emeltebb hangon folytatta:

- Értik, nem értik, ez már az ő dolguk. De hogy ha énnekem meg kell halnom anélkül, hogy valamit is láttam volna az életből, az már rám tartozik. Tudod, mit mondok én neked? Megelégettem, hogy itt kuksoljak és várjak, mikor jön el értem a kolera, mikor rúg hasba...

nem, ebből nem kérek! Nem bírom! Pjotr Ivanovics meg azt mondja: állj ki elébe! A sors ellened, te a sors ellen... melyik győzi le a másikat! Hadat üzenünk! Többé nem lesz itt semmiféle... Egyszóval... mi lesz? Hát az, hogy belépek ápolónak a barakkba, ennyi az egész. Megértetted? Egyenest a fenevad torkába... nyelj le, ha tudsz, de rúgkapálni fogok! Havi húsz rubel a bérem, borraivaló is akad... Bele is halhatok, igaz, de itthon még hamarabb elpatkolok.

S Orlov öklével akkorát vágott az asztalra, hogy az edény csak úgy táncolt.

Matrjona eleinte nyugtalanul, fürkésző kíváncsisággal nézett férjére, a vége felé azonban ellenségesen húzta össze a szemét. - A diák tanácsolta neked? - kérdezte ridegen.

- Nekem is megvan a magamhoz való eszem... meg tudom ítélni - tért ki Grigorij az egyenes válasz elől.

- No és hogy velem mi legyen ezalatt, arra milyen tanácsot adott? - folytatta Matrjona.

- Veled? - Grigorij meghökkent. Még nem ért rá feleségével foglalkozni. Persze, otthon is hagyhatná, általában így szokott történni, de hát Matrjonát egyedül hagyni - veszélyes. Őt szemmel kell tartani. Orlov itt elakadt gondolataiban, és kedvetlenül folytatta: - Hát mi legyen? Itt maradsz továbbra is... a fizetésemet hazaadom... hát mi lenne?

- Ú-úgy - mondta Matrjona halkán, és elmosolyodott azzal a sokatmondó női mosollyal, amely egyszeriben marcangoló féltékenységet támaszt a férfi szívében.

Orlov mint ideges és érzékeny férfi, azonnal megérezte ezt, de nem akarta elárulni magát, s azért önérzetesen csak annyit vetett oda feleségének:

- Annyit sem ér a beszéded, mint a békakuruttyolás!

És kíváncsian leste, mit mond még ezután az asszony.

Matrjona ajkán újra megjelent az a felháborító mosoly; egy szót se szólt.

- Nos, szóval mi lesz? - kérdezte Grigorij ingerülten.

- Hát mi legyen? - szólt Matrjona, s egykedvűen törölgette tovább a teáscsészéket.

- Te kígyó! Ne ravaszkodj, mert agyonverlek! - forrt fel Orlovban hirtelen a düh. - Hisz úgy lehet, a halálba indulok!

- Hát ne menj. Nem én küldelek...

- Örömet küldenél, tudom én azt! - kiáltott fel gúnyosan Orlov.

Matrjona megint csak hallgatott. Ez felbőszítette a férfit, de visszafojtotta érzelmei szokásos megnyilvánulását, mert agyában egy gondolat villant fel, amelyet ő maga valósággal sátáninak talált. Kárörvendően elmosolyodott:

- Tudom, azt szeretnéd a legjobban, ha egyenest a pokolba mennék. No de még meglátjuk, melyikünk jár túl a másik eszén... úgy ám! Én is tehetek ám olyan lépést... hej, te!...

Felugrott, az ablakról lekapta sapkáját és elrohant. Az asszony már ráébredt, hogy politikája balul ütött ki, megijedt férje fenyegetőzésétől, és egyre jobban rettegett jövőjétől. Suttogva fohászkodott: - Uramistenem! Mennyeknek királynője! Szentséges Szűzanya!

Még sokáig üldögélt az asztal mellett, s igyekezett kitalálni, vajon mit tehet Grigorij? Az elmosott edény ott állt előtte, a szomszéd ház tűzfalára az ablakuk előtt a lenyugvó nap piros foltot vetett; a fehér fal visszaverte, behatolt a szobába, és az üveg cukortartó széle megcsillant Matrjona előtt az asztalon. Az asszony homlokát ráncolva nézte ezt a gyenge

visszfénny, addig-addig nézte, amíg csak a szeme ki nem fáradt. Akkor elrakta az edényt, és lefeküdt az ágyra.

Mire Grigorij megjött, már egészen besötétedett. Az asszony már lépteiről - ahogy lefelé jött a lépcsőn - kitalálta, hogy jókedvű. Káromkodott, amiért sötét van a szobában, azután odalépett az ágyhoz, és leült rá.

- Tudod, mi lesz? - kérdezte mosolyogva.

- Mi?

- Te is állásba mégy!

- Hová? - kérdezte reszkető hangon Matrjona.

- A barakkba, oda, ahová én! - jelentette ki Orlov diadalmasan.

Matrjona átölelte a nyakát, erősen magához szorította, és megcsókolta a száját. Orlov nem ezt várta, és ellökte magától az asszonyt.

„Tettetés az egész - gondolta -, hiszen a selma nem is akar együtt maradni vele. Álnokoskodik a kígyó, ostobának tartja a férjét...”

- Minek örülsz? - kérdezte durván, gyanakvón, és a legszívesebben földhöz vágta volna.

- Csak! - felelte határozottan Matrjona.

- Ne ravszkodj! Ismerlek én téged!

- Hős Jeruszlánom,¹⁶ te!

- Hagyd abba, mert megkeserülöd!

- Édesem, Grisám!

- De hát mit akarsz tulajdonképpen?

Amikor az asszony gyengédsége valamennyire megszeliidítette, gondterhelten kérdezte:

- Nem félsz?

- Hiszen együtt leszünk! - felelte az asszony egyszerűen.

A férfi megörült.

- Derék asszony vagy! - mondta.

És úgy belécsípett, hogy Matrjona felvisított.

Orlovék szolgálatának első napján történetesen igen sok új beteget hoztak a barakkba, és a két újoncnak, aki saját élete lassú üteméhez szokott, bizony riasztó és kellemetlen volt a lázas tevékenység, amelybe belecsöppentek. Ügyetlenül csetlettek-botlottak, nem értették a parancsokat, lesújtotta őket a nyomasztó környezet, elvesztették a fejüket, és hiába igyekeztek, csak gátolták a többiek munkáját. Grigorij többször is úgy érezte, szigorú rendreutasítást vagy szemrehányást érdemelne ügyetlenségéért, de legnagyobb meglepetésére senki sem kiabált vele.

¹⁶ Orosz népmesék hőse.

Amikor az egyik orvos, egy magas, fekete bajszú, horgas orrú ember, akinek jobb szemöldöke felett jókora bibircsók éktelenkedett, felszólította Grigorijt, hogy segítsen az egyik beteget a kádba ültetni, Grigorij olyan lelkesedéssel ragadta meg a beteget a hóna alatt, hogy az felnyögött, és arca fájdalmasan eltorzult.

- Ne törd össze, kedvesem, egészben is belefér a kádba - mondta nagy komolyan a doktor.

Orlov zavarba esett, a beteg pedig, egy kiaszott, langaléta ember, nagy erőfeszítéssel elmosolyodott, és rekedten suttogta:

- Újonc még... Nem szokta meg.

Egy másik orvos pedig, hegyes ősz szakállú, csillogó szemű öregember, egész előadást tartott Orlovéknak megérkezésükkor arról, hogy miképp kell bánni a betegekkel, mit kell tenni ilyen vagy olyan esetben, hogyan kell őket megfogni szállítás közben; végezetül megkérdezte, voltak-e előző nap fürdőben, és fehér kötényeket osztottak ki nekik. Ez az orvos lágyan hadarva beszélt, s nagyon tetszett a házaspárnak. Körülöttük fehérbe öltözött emberek suhantak ide-oda, parancsok hangzottak el, amelyeket a személyzet röptében kapott el; betegek hörögtek, nyöszörögtek, víz csobogott - és mindezek a hangok összekeveredtek a levegőben, amelyet annyira átjárt mindenféle éles, kellemetlen, orrfacsaró szag, hogy úgy tetszett, az orvosnak minden szava, a betegek nyögése is ezt árasztja magából...

Orlov eleinte úgy vélte, hogy a kórházban irtózatosszerű zűrzavar uralkodik, amelyben ő semmiképp sem találhatja meg a helyét, beledöglök, belebetegszik... De alig telt bele néhány óra, máris magával ragadta a mindenfelől áradó energia; összeszedte magát, elfogta a vágy, hogy ő is értsen ehhez a munkához, mert tudta, hogy jobban, nyugodtabban fogja érezni magát, ha ő is együtt sűröghet a többiekkel.

- Szublimátot! - kiáltott az orvos.

- Forró vizet! - kommandírozott egy sovány, gyulladt szemű orvostanhallgató.

- Izé... hogyishívják csak?... Orlov... jöjjön, dörzsölje meg ennek a betegnek a lábát! Így, így... látja? Úgy ni, úgy... Könnyedébben, lenyúzza a bőrét! - utasította Grigorijt egy másik diák, hosszú orrú, ragyás képű.

- Új beteget hoztak! - hangzott a jelentés.

- Orlov, hozza be!

Grigorij lelkesen igyekezett, szakadt róla a verejték, kábult volt, szeme előtt elhomályosult a világ, feje kóválygott. Egyéni létének tudata időnként teljesen eltűnt a mindenfelől rárohanó új élmények hatása alatt. A betegek földszínű arca, zavaros tekintete, a zöldes foltok szemük alatt, kiálló csontjaik, amelyeket mintha kihegyezett volna a betegség, nyirkos, rossz szagú bőrük, halódó testük iszonyatos rángatózása - mindez összeszorította szívét, és felkavarta gyomrát.

A barakk folyosóján néhányszor elsuhant mellette a felesége; megfogyott, arca szürke és ijedt volt.

- No, mi van veled? - kérdezte tőle Grigorij rekedten.

Matrjona válaszul csak bágyadtan mosolygott és eltűnt.

Grigorij agyába ekkor újszerű és szokatlan gondolat hasított; hátha rosszul tette, hogy ide hozta, erre a fertelmes munkára kényszerítette a feleségét? Hátha megbetegszik... S mikor legközelebb találkozott vele, szigorúan rászólt:

- Aztán vigyázz magadra, gyakran moss kezet!

- Miért, különben mi lesz? - kérdezte az asszony kihívóan, és kivillantotta apró, fehér fogát.

Ez felbőszítette Grigorijt. Még itt is talál nevetnivalót az ostoba! Milyen aljasok ezek az asszonyok! De mondani nem ért rá neki semmit; Matrjona elkapta dühös pillantását, és gyorsan beszaladt a női osztályra.

Egy perccel ezután pedig Grigorij már egy ismerős rendőrt vitt ki a hullakamrába. A rendőr csendesen himbálózott a hordágyon, és félig nyílt szemhéja alól üveges szemmel bámult a verőfényes, tiszta égre. Grigorij tompa iszonyattal a szívében nézte; harmadnapja még a posztján látta ezt a rendőrt, még kötődött is vele, ahogy elhaladt mellette; előfordultak közöttük ilyen apró összezőrdülések. És most ez az erős, egészséges ember itt fekszik holtan, eltorzultan, görcsöktől elgyötörve.

Orlov úgy érezte, hogy ez sehogy sincsen rendjén: minek a világra születni, ha egyetlen nap alatt végezhet az emberrel az ilyen fertelmes betegség? Lenézett a rendőrré és sajnálta.

A tetem behajlított bal karja most lassan megmozdult és kiegyenesedett, elferdült szájának bal fele, amely addig nyitva állt, bezárult.

- Megállj, Pronyin!... - hördült fel Orlov, és leállította a hordágyat. - Él! - magyarázta sűgva az ápolónak, aki vele együtt vitte a holttestet.

Pronyin hátrafordult, szeműgyre vette a tetemet, és haragosan rivallt rá Orlovra:

- Mit lefetyelsz? Hát nem tudod, hogy a koporsóhoz igazítja magát? Gyerűnk, fogd meg!

- De hiszen mozog - tiltakozott Orlov az iszonyattól vacogva.

- Fogd már, ha mondom, te csudabogár! Hát nem érted az emberi szót? Ha azt mondom: a koporsóhoz igazítja magát... hát persze, hogy mozog. Vigyázz, a tudatlanságod még bűnbe vihet... Hogy él! Hát szabad egy holttestről ilyet mondani? Ez lázadás, testvér, megértetted? Hallgass, egy szót se szólj senkinek arról, hogy mozognak, hiszen mindegyik hulla így mozog. De ha te elmondod egynek, az elmondja tíznek, megtudja az egész város, és kész a lázadás, hogy itt eleveneket temetnek! Ide özönlik a nép, és ízekre szaggat bennűnket. Te is megkapod a magadét. Megértetted? No hát akkor tedd le itt, balra.

Az ápoló nyugodt hangja, higgadt léptei valamennyire kijózanították Grigorijt.

- Ne hagyd el magad, testvér, megszokod majd. Jó életűnk van itt. Koszt, bánásmód, minden egyéb a lehető legjobb. A végén mind meghalunk, testvér ez a sorsunk. De addig éljűnk, vigadjűnk, ne lógassuk a fejűnket, ez a fő! Iszol egy kis vodkát?

- Iszom hát - felelte Orlov.

- No, gyere. Amott a gödörben van egy butykosom, minden eshetőségre. Kortyintűnk belőle egyet-kettőt.

A barakk sarkán túl volt egy kis mélyedés, odamentek, ittak, azután Pronyin egy kockacukorra fodormentát cseppentett, s Orlovnak nyűjtotta:

- Edd meg, máskűlűnben pálinkaszagod lesz. Itt nagyon szigorúan veszik az effélét, merthogy ártalmas az ital!

- És te már megszoktad itt az életet? - tudakolta Grigorij.

- Meg én, az első naptól fogva. Hányan meghaltak itt már a kezem alatt, százak, bátran mondhatom. Izgalmas itt az élet, de azért jó, mi tagadás. Isten dolga ez. Úgy, mint a háborúban... hallottál a szanitécekről meg az irgalmas nővérekről? Én a török háborúban láttam őket közről. Ardagannál, Karsz alatt is ott voltam. No hát azok, testvér, nálunk katonáknál is bátrabb népség voltak. Mi harcolunk, van puskánk, golyónk, szuronyunk, de ők... fegyvertelenül is úgy járkálnak a golyózáporban, mintha egy szép, zöldellő kertben sétálgatnának. Akár mienk, akár török... megfogják, és elcipelik a kötözőhelyre. Körülöttük meg... zs-zsii... tyu-tyuu... fü-ütty! Süvítenek a golyók! Néha a szanitécet is tarkón találja és - kampec! Vége...

Ez a beszélgetés, no meg a pár korty pálinka kissé megnyugtatta Orlovot.

„Ha már belefogtam, nem végzek fél munkát” - biztatgatta magát, miközben egy beteg lábát masszírozta. Háta mögött panaszos hang nyöszörgött:

- Vízet! Jaj, galambocskáim!

Egy másik beteg hebegve jajgatott:

- Jaj-jaj-jaj! Forróbbat! Do-do-doktor úr, ez segít! Szavamra mondom, segít! Engedje meg, hogy még egy kis forró vizet öntsenek hozzám!

- Bort ide! - kiabált Vascsenko doktor.

Orlov dolgozott, és lassanként észrevette, hogy mindez alapjában egyáltalában nem olyan fertelmes és ijesztő, mint amilyennek eleinte vélte, s hogy nincs is zűrzavar, hanem hatalmas és bölcs erő működik itt. De mikor visszagondolt a rendőrről, mégiscsak megremegett, és gyanakodva pislogott ki az ablakon az udvarra. Hitte, hitte, hogy a rendőr meghalt, de azért ebbe a hitébe valami kis bizonytalanság is vegyült. Hátha egyszer csak kiugrik, és kiabálni kezd? És eszébe jutott, amit egyszer régen hallott: a kolerás halottak kiugrottak a sírjukból, és egy szál szétzaladtak.

Eszébe jutott a felesége is: vajon hogy érzi magát? Néha egy pillanatra az a futó vágya támadt, hogy egy percet szakítson magának és megkeresse. De rögtön utána mintha elszégyellte volna magát ezért a vágyáért, és gondolatban így kiáltott fel:

„Csak sűrödj-forogj egy kicsit, te kövér liba! Ne félj, majd leadod a hájadat... elpárolog belőled a huncutság...”

Állandóan gyanakodott, hogy feleségében olyan indulatok élnek, amelyek ellene, a férj ellen irányulnak; s olykor gyanakvásában bizonyos tárgyilagosság fokára emelkedve, még azt is elismerte, hogy ezeknek az indulatoknak van némi alapjuk. Matrjona élete keserves, az effajta életmód mindenféle ostoba gondolatnak szülőanyja lehet. Ez a tárgyilagosság azután egy időre bizonyossággá változtatta féltékeny gyanakvását. Majd azt a kérdést vetette fel magában: ugyan minek kellett neki a pinceodújából kimásznia - egyenest ebbe a forrongó katlanba? - és nem talált rá magyarázatot. Mindezek a gondolatok azonban valahol mélyen gyökereztek a lelkében, s nem tudták megzavarni munkáját: nem engedte őket felülkerekedni az a feszült figyelem, amellyel az orvosi személyzet munkáját kísérte. Sohasem tapasztalta még, hogy emberek bármiféle munkában úgy törjék magukat, mint ahogyan ezek az orvosok, s a doktorok, diákok kimerült arcára tekintve nemegyszer gondolta, hogy ezek az emberek igazán megszolgálják a fizetésüket.

Amikor leváltották, Orlov fáradtan kiballagott a barakk udvarára, és lefeküdt a fal mellé, a patika ablaka alatt. Feje zúgott, a szíve táját mintha szíttá volna a kimerültség, lába sajgott. Nem gondolt semmire, nem kívánt semmit; elnyúlt a gyepon, felnézett az égre, a gomolygó

felhőkre, melyeket gazdag színekkel festett meg a naplemente, és elaludt, mint akit agyonütöttek.

Azt álmodta, hogy feleségével együtt vendégségben van a doktornál, egy óriási nagy szobában, ahol a fal mellett hajlított székek sorakoznak. Ott ülnek a barakk betegei. Az orvos Matrjonával az oroszkat járja a terem közepén, ő - Grigorij - meg harmonikázik és röhög, mert az orvos hosszú lába sehogy sem hajlik, s olyan peckesen, felfuvalkodottan lépked, végig a termen Matrjonával, akár a gólya a lápon. És a betegek is mind hahotáznak, székükön himbálózva.

Egyszer csak megjelenik az ajtóban a rendőr.

- Ahá - kiáltja haragosan, fenyegetően -, hát azt hitted, Griska, hogy én meghaltam? Itt harmonikázol, engem meg a hullakamrába cipeltél? No, most aztán velem jössz! Kelj fel!

Orlov egész testében reszketve, verejtékezve gyorsan feltápáskodott, és felült a földön. Szemben vele Vascsenko doktor guggolt, és szemrehányóan beszélt hozzá:

- Ejnye, barátocskám, hát miféle szanitéc vagy te, hogy itt alszol a földön, s még hozzá hasmánt? Ha meghűtöd a hasad, menten ágynak esel, sőt még meg is halhatsz... Ennek igazán semmi értelme, barátocskám, hiszen van neked hálóhelyed a barakkban. Nem mondták meg neked? Lám, hogy megizzadtál, még a hideg is ráz. Gyere velem, mindjárt beadok neked valamit.

- Csak a fáradtságtól - motyogta Orlov.

- Annál rosszabb. Vigyáznod kell magadra, veszélyes időket élünk, terád pedig szükségünk van.

Orlov szótlanul követte az orvost végig a barakk folyosóján, szótlanul felhajtott egy kis pohárka orvosságot, azután még egy másik fajtát, elfintorodott és kiköpött.

- Most pedig menj aludni!

És Vascsenko doktor megindult a folyosón, egymás elé rakosgatva hosszú, vékony lábait.

Orlov utánanézett, és hirtelen széles mosolyra derült; utánaszaladt.

- Alássan köszönöm, doktor úr!

- Ugyan mit? - s az orvos megállt.

- A gondoskodását. Most aztán minden erőmből igyekezni fogok, hogy hasznára lehessenek! Mert hálás vagyok, hogy törődik velem... meg... hogy szükségük van rám... és általában mindent alázatosan köszönök!

Az orvos csodálkozva, fürkészően tekintett a barakkszolga izgatott, örömtől sugárzó arcára, és maga is elmosolyodott.

- Fura egy alak vagy! Egyébként, sebj, nagyon jól illik hozzád, érzem, hogy őszinte vagy! Hát csak dolgozz, igyekezz, nem én értem, hanem a betegekért. Mi minden egyes emberért harcolunk, ki akarjuk ragadni a betegség karmai közül, érted? Hát éppen ezért küzdjünk minden erőnkkel a betegség ellen. Hogy legyőzhessük! Most pedig eredj aludni!

Orlov hamarosan ágyára heveredett és elaludt, gyomrában kellemes, simogató melegséget érzett. Boldog és büszke volt, hogy olyan közvetlenül beszélgetett az orvossal.

Csak azt sajnálta, hogy a felesége nem hallotta ezt a beszélgetést. Másnap majd elmondja neki... Talán el se hiszi az az átkozott boszorkány.

- Gyere teázni, Grisa - költötte fel másnap reggel a felesége.

Grigorij fölemelte fejét és ránézett. Matrjona rámosolygott. Simára fésült hajával, fehér köpenyében hallatlanul tiszta és üde jelenség volt. Grigorijnak jólesett őt így látnia, de mindjárt az is eszébe jutott, hogy a többi barakkbeli férfi is ugyanilyennek látja ám az asszonyt.

- Hogyhogy teázni? Itt is kapok teát... hová menjek? - kérdezte rosszkedvűen.

- Gyere velem, teázzunk együtt - ajánlotta Matrjona, és gyengéden tekintett reá.

Grigorij lesütötte szemét, és megígérte, hogy átmegy.

Matrjona elment, ő meg visszafeküdt az ágyára, és gondolkodóba esett.

„Nézze meg az ember! Teázni hív, kedveskedik... De lefogyott már egyetlen nap alatt, annyi szent.” Megsajnálta az asszonyt, szeretett volna neki valamivel örömet szerezni. Vegyen talán valami édességet a teához? De mosakodás közben már elvetette ezt az ötletet - minek elkényeztetni az asszonyt? Megvan az anélkül is!

A teát egy világos, kétablakos szobáskában itták; az ablakok előtt a rét a reggeli nap aranyos fényében fürdött. A gyepon még csillogott a harmat és messze, a látóhatáron, a reggel rózsás párájában az országutat szegélyező fasor sejlett. Az ég tiszta volt, a mezőkről nedves fű és föld szaga áradt be az ablakon.

Az asztal a két ablak között, a fal mellett állt, s hárman ülték körül: Grigorij, Matrjona és Matrjona egyik társnője, egy éltes, kiaszott, magas termetű nő, akinek himlőhelyes arcából jóságos szürke szemek világítottak. Felicata Jegorovnának hívták, vénkisasszony volt, egy nyolcadosztályú hivatalnok leánya. Nem bírta a kórház üstjében főzött teát, s mindig saját szamovárjában forralt magának vizet. Mindezt elmagyarázta Orlovnak kissé szakadozott hangján, szívélyesen felszólította, üljön az ablak alá, és szívja be az „isteni tiszta levegőt”, s azután eltűnt valamerre.

- No, elfáradtál tegnap? - kérdezte Orlov a feleségét.

- Rémesen! - válaszolt élénken Matrjona. - A lábamat sem éreztem, forgott a fejem, nem hallottam, ha szóltak hozzám, azt hittem, összezsugorlom, mint a bicska. Alig-alig bírtam ki a váltásig... Egyre csak fohászkodtam, segíts meg, Úristen...

- És nem félsz?

- A halottaktól félek. Tudod-e... - az ura füléhez hajolt és iszonyodva suttogta: - Haláluk után is mozognak, isten bizony!

- Hogyne, én is láttam! - nevetett fölényesen Grigorij. - Nazarov, a rendőr, tegnap halála után majd hogy le nem kent egy nyaklevest. Viszem a halottaskamrába, ő meg í-így hadonászik a bal kezével... alig bírtam kitérni előle, úgy ám! - Egy kicsit lódított is, de ez valahogyan magától jött, önakaratán kívül.

Nagyon tetszett neki, hogy itt teázgatnak ebben a világos, tiszta szobában, zöldellő földek és tiszta kék ég végtelenjével az ablakuk előtt. És még valami tetszett neki - talán a felesége, talán ő maga... Egy szó, mint száz: szeretett volna legjobb oldaláról megmutatkozni, a nap hőse lenni.

- No hát, itt aztán úgy fogok dolgozni, hogy olyat még nem látott a világ! Megvan rá az okom. Elsősorban az emberek itt olyanok, mondhatom neked... párjuk nincsen!

Elmondta beszélgetését az orvossal, egyet-mást megint csak hozzáadott anélkül, hogy észrevette volna - s ez a körülmény még növelte jókedvét.

- Másodszor pedig... maga a munka! Nagy dolog ez, fiacskám, akárcsak a háború. A kolera és az ember... melyik gyűri le a másikat? Ész kell ám ehhez és pontos munka. Mi a kolera? Ezt kell először megtudni, s azután nekimegyünk mindazzal, amit nem állhat. Azt mondja nekem Vascsenko doktor: „Terád, aszondja, Orlov, szükségünk van ebben a dologban! Csak bátran neki, aszondja, üzd a bajt a beteg lábából a hasába, ott aztán én elintézem a savval. Vége van, az ember feléled, és holta napjáig hálás lesz nekünk, teneked meg nekem, merthogy ki harcolta őt vissza a haláltól? Mi!” - Orlov büszkén kidüllesztette mellét, és lázasan csillogó szemmel tekintett feleségére.

Matrjona elrévedezve mosolygott rá: Grigorij szép volt most, és nagyon hasonlított ahhoz a Grisához, akinek réges-rég, még házasságuk előtt látta.

- A mi osztályunkon is mindenki ilyen dolgos és jóságos. A doktornő kövér, szemüveges... Jó emberek mind, olyan egyszerűen szólnak hozzám, hogy mindent megértek.

- Szóval meg vagy elégedve? - kérdezte Grigorij; lelkesedése kissé alábbhagyott.

- Hogyne lennék? Gondold csak meg: én kapok tizenkét rubelt, te meg húszat... ez havi harminckét rubel! Megvan a kosztunk, mindenünk. Ha télig eltart a járvány, számítsd csak ki, mennyit tehetünk félre? Akkor aztán, ha isten is úgy akarja, kimászhatunk a pincéből...

- Bizony, ez sem utolsó szempont... - mondta Orlov elgondolkozva, majd, rövid hallgatás után, megveregette felesége vállát, és túlradó bizakodással kiáltott fel: - Hej, Matrjona, ránk is mosolyog még a napocska! Ne félj semmit!

Az asszony kigyúlt.

- Csak te álld meg...

- Csitt, erről egy szót se! Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten. Ha megváltozik az életem, megváltozik az én viselkedésem is.

- Ó, Uram, teremtőm, ha ez igaz lenne! - sóhajtott fel Matrjona.

- Csitt!

- Grisenykám!

Amikor elváltak, új érzések töltötték el mindkettőjüket egymás iránt, új remények lelkesítették őket; vidámak, bizakodók voltak, s készek rá, hogy a végkimerülésig dolgozzanak.

Eltelt három-négy nap, és Orlovot több ízben megdicsérték, mint fürge és szorgalmas fickót; ugyanakkor azonban azt is észrevette, hogy Pronyin meg a többi ápoló irigységgel tekint rá, és nincs más vágya, mint hogy borsot törjön az orra alá. Ez meghökkentette, s benne is gyűlölködés ébredt a kövér pofájú Pronyinnal szemben, akivel pedig eleinte szívesen barátkozott volna, s hajlandó lett volna szívét kiönteni neki. Ugyanakkor elkésértette őt munkatársai nyilvánvaló igyekezete, hogy ártalmára legyenek.

„Komisz kutyák!” - háborgott lelkében, és halkan csikorgatta a fogát; elhatározta, hogy az első adandó alkalommal megfizet nekik - fogat fogért, szemet szemért. Gondolatai önkéntelenül visszatértek feleségéhez: vele bezzeg mindenről beszélhet, ő nem fogja irigyelni sikereit, nem fogja karbollal kiegészíteni a csizmáját, mint Pronyin.

Minden egyes munkanap ugyanolyan viharos, lázas tevékenységben telt, mint az első, de Grigorij már nem fáradt ki annyira, mert napról napra tudatosabban gazdálkodott erejével. Megtanulta megkülönböztetni az orvosságok szagát, felismerte az éterét is, és valahányszor csak tehette, élvezettel szagolgatta, mert észrevette, hogy az éter szagának beszívása majdnem ugyanolyan kellemes hatású, mint egy jó pohár pálinka. Az orvosok utasításait fél szóból elérte, örökké vidám és beszédes lényével elszórakoztatta a betegeket, az orvosok meg a diákok is egyre jobban megszerették, s mindezek a körülmények együttesen, az egész új életforma, amelybe belecsöppent, különös, emelkedett hangulatot támasztott benne. Különleges képességekkel felruházott embernek érezte magát. És feltámadt benne a vágy, hogy valami rendkívülit cselekedjék, valami olyat, amire mindenki fölfigyelne, ami mindenkit bámulatba ejtene. Egy olyan lélek sajátos becsvágya volt ez, amely csak most ébredt tudatára ember-voltának, s mivel még nincs teljesen meggyőződve ennek a számára új ténynek az igazságáról, igazolni szeretné valamivel önmaga és mások előtt; így ez a becsvágy lassanként átalakult, és önzetlen hőstettre sarkallta Orlovot.

Lelkesedésében mindenféle merész tettet hajtott végre, így például egyedül, társai segítségét be nem várva cipelt egy természetes beteget az ágyból a fürdőkádba - pedig majd megszakadt belé -, a legmocskosabb betegek ápolását vállalta magára, vakmerően semmibe vette a fertőzés veszélyét, és a halottakkal olyan közömbös egyszerűséggel bánt, hogy az szinte már cinizmusnak volt mondható. Mindez azonban nem elégítette ki, valami nagyobb szeretett volna cselekedni, s ez a vágy egyre erősebben lángolt, gyötörte, s végül mélyen elszomorította. Olyankor aztán kiöntötte a szívét feleségének, mivel senki nem volt, akinek kiönthette volna.

Egyik este, miután leváltották őket, megitták teájukat, és kimentek a mezőre. A barakk messze a városon kívül állt, zöldellő síkság közepén, melyet egyik oldalán sötét erdősáv határolt, a másikon pedig a város utolsó házai; észak felé a síkság a messzeségbe tűnt, és zöldje ott egybeolvadt a látóhatár homályos kékjével; dél felől a folyó meredek partja vágta el, s a szakadék szélén országút haladt, melyet egymástól egyenletes távolságra ültetett lombos, öreg fák szegélyeztek. A nap lenyugvóban volt, a városi templomok keresztjei a kertek sötét lombja fölé magasodva lángoltak az égből, s kékbebe gyűjtötték az arany sugarakat; a város utolsó házainak ablaküvegei is az alkony vörös lángolását tükrözték. Valahol muzsika szólt; a meredek partot sűrű, fiatal fenyves nőtte be, amely gyantás illatot árasztott; az erdő is elküldte dús, összetett, aromás levegőjét; meleg szellő illatos hullámai úsztak simogatón a város felé; a tágas, kihalt mezőn nagyszerű, édesbús csend uralkodott.

Orlovék némán ballagtak a fűben, és élvezettel szívták be a barakk szaga után a tiszta levegőt.

- Vajon hol szól a muzsika, a városban, vagy a katonai táborban? - kérdezte Matrjona halkán a férjét, aki gondolataiba merült. Nem szerette Grisát ilyennek látni; ha gondolkodott, idegennek és távolinak érezte. Az utóbbi időben amúgy is keveset lehettek együtt, annál féltőbb gonddal óvta ezeket a ritka pillanatokat.

- A muzsika? - kérdezett vissza Grigorij, s mintha mély álmot rázna le magáról. - Ördög vigye azt a muzsikát! Hallanád csak, hogy az én lelkemben micsoda muzsika szól... az aztán valami!

- Hogyhogya? - és Matrjona aggodalmasan kereste férje pillantását.

- Hát... magam se tudom, mi van velem. Ég a lelkem... Tágasságot kíván... hogy kifejttesse minden erejét. Hej, micsoda erőt érzek magamban... legyőzhetetlen!! Szóval, ha például ez a kolera emberalakot öltene... vagy óriássá változna... akár olyanná, mint Ilja Muromec... én megküzdenék vele! Életre-halálra! Te is erős vagy, és én, Orlov, én is erős vagyok... melyik teperi le a másikat? Megfojtanám én, még ha magam belehalnék is... Keresztet állítanának

sírom fölé és ráírnák: „Grigorij Andrejevics Orlov... Megszabadította Oroszországot a kolerától.” Mi kell ennél több?

Beszélt, beszélt, arca lángolt, szeme csillogott.

- Drága, hős vitézem! - suttogta gyengéden Matrjona és hozzásimult.

- Tudod... egész hadsereg ellen is kiállnék én, csak haszna legyen ettől az emberek élete. Mert látom itt ezeket az orvosokat: Vascsenko doktort, meg Hohrjakovot, a diákot... hogy dolgoznak, az embernek szeme-szája eláll ámulatában! Már réges-rég fel kellett volna fordulniuk a fáradtságtól... És azt hiszed, a pénzért teszik? Pénzért így nem dolgozik az ember! Vascsenko doktornak, hálaistennek amúgy is van mit a tejbe aprítania... És amikor az öreg a múltkor megbetegedett, Vascsenko mégis négy nap, négy éjjel talpon volt, még haza sem ment egyszer sem... Nem, a pénznek ehhez semmi köze: a szánalom az oka. Szánják az embereket... és nem kímélik saját magukat. És kiért teszik mindezt, mondd meg nekem? Akárkiért... Miska Uszovért, például... Pedig Miskának a fegyházban volna a helye, mert mindenki tudja róla, hogy tolvaj, vagy talán még annál is rosszabb... Miskát gyógyítják... Boldogok, amikor felkel, nevetnek örömeükben... Hát ezt a boldogságot szeretném én is kitapasztalni, azt szeretném, ha annyi volna belőle, hogy belefutlanék!... Mert bosszant, ha látom, ahogy nevetnek örömeükben, belém hasít az irigység! Csak úgy égek és lángolok! Eh, az ördögbe is!...

És Orlov gondolataiba merült.

Matrjona hallgatott, de szíve aggódón dobogott. Megijesztette őt férje felindulása, szavaiból világosan kiérezte szenvedélyes vágyakozását - de nem érthette meg, mert nem is igyekezett megérteni. Neki férj kellett és nem hős.

A meredek part széléhez értek, és leültek egymás mellé. Lentről fiatal nyírfák kondor koronája nézett fel rájuk, a szakadék mélyén kékes köd gomolygott, rothadó lomb és fenyőavor nyirkos szaga szállt. Időnként halk szellő libbent, a nyírfák ágai hajladoztak, meghajoltak a fiatal fenyőcskék is - és az egész szakadék megtelt remegő, félénk susogással: mintha valaki, akit a fák féltő gonddal szeretnek, elaludt volna árnyékukban, és most csak halkán-halkan suttognak egymással, nehogy felébresszék. A városban egymás után gyúltak ki a fények, a kertek sötét háttéréből úgy emelkedtek ki, mint a virágok; Orlovék szótlanul ültek egymás mellett; a férfi ujjával térdén dobolt, az asszony pedig nézte, és titkon sóhajtozott. Majd hirtelen átölelte férje nyakát, mellére fektette a fejét, és suttogva megszólalt:

- Grisám, galambom, egyetlenem! Milyen kedves vagy most megint hozzám, én csillagom! Mint akkor, régen... az esküvőnk után... úgy élünk most mi ketten... egy rossz szót se szólsz hozzám, mindenről beszélsz velem, kitárod a lelked... nem kiabálsz velem.

- Talán bizony hiányzik neked? Szívesen elverlek, ha éppen kívánod - tréfálkozott kedvesen Grigorij. Lelkét hirtelen elöntötte a gyengédség és a szánalom.

Lágyan simogatta felesége haját, és maga is kedvét lelte ebben a simogatásban: mintha apa simogatná gyermekét. Matrjona most csakugyan gyermekhez hasonlított, az ölébe kuporodott, és a melléhez simult, mint valami lágy meleg kis gombolyag.

- Édesem! - suttogta.

Grigorij mélyet sóhajtott, és nyelvére új szavak tolultak önkéntelenül, amelyek őt magát s feleségét egyaránt meglepték.

- Ej, te, kis cicám! Látod, akárhogy van is, mégiscsak a férjed a legjobb embered. S te mégis mindig másfelé kacsingatsz... Ha néha bántottalak, csak a búbánat volt az oka! Veremben éltünk, fényt sose láttunk, nem ismertük az életet. Most kijöttünk a veremből, kinyílt a szemem... mert eddig vak voltam. Most már tudom, hogy akárhogy forduljon is a sorsunk, a feleség a legjobb barát. Mert az emberek kígyók, ha jól meggondoljuk... Egyre csak bajt igyekeznek okozni egymásnak... Mint például Pronyin meg Vaszjukov... Eh, hogy a rosseb... Ne is beszéljünk róluk, Motrja! Rendbe jövünk, ne félj... Talpra állunk, és becsülettel fogunk élni... ugye? No, mi van veled, kis bolondom?

Matrjona sírt, a boldogság édes könnyei csorogtak végig arcán, ura kérdésére csókokkal válaszolt:

- Egyetlenem! - suttogta Orlov, és viszonzta az asszony csókjait.

Csókokkal törölték le egymás könnyeit, és mindketten érezték a könnyek sós ízét. És Orlov még sokáig beszélt új és meglepő szavakkal.

Már egészen besötétedett. Az ég, melyet csillagok raja népesített be, ünnepélyes szomorúsággal nézett le a földre, és a mező csendes volt, akár az ég.

Szokásukká vált, hogy együtt teázzanak. Esti beszélgetésük másnapján Orlov reggel zavartan, rosszkedvűen jelent meg felesége szobájában. Felicata betegeskedett, Matrjona egyedül volt a szobában, és sugárzó arccal köszöntötte urát, de mindjárt elkomorult és aggódva kérdezte:

- Mi bajod? Rosszul érzed magad?

- Nem, nem, semmi - mondta Orlov szárazon és leült.

- De mégis... mi a baj? - faggatta Matrjona.

- Nem aludtam az éjjel. Egyre csak gondolkoztam. Csudára ellágyultunk tegnap, turbékolunk... most már szégyellem magam miatta. Az efféle nem vezet jóra. Ti nők ilyenkor csak arra spekuláltok, hogy papucs alá hajtsátok a férfit, úgy ám... Csakhogy ilyesmiről ne is álmodj, úgyse sikerül... Az én eszemem nem jár sz túl, és nem adom meg magam, tudd meg!

Igen erőiesen mondta mindezt, de nem nézett a felesége szemébe. Matrjona pedig egész idő alatt le nem vette a szemét Orlov arcáról, s ajka furcsán megvonaglott.

- Úgy, szóval megbántad, hogy tegnap olyan jó voltál hozzám? - kérdezte halkán. - Megbántad, hogy simogattál, csókolgattál? Ez a bajod? Fáj ezt hallanom... nagyon bánt, a szívemet szaggatod az efféle beszédekkel. Mit akarsz? Meguntál vagy nem szeretsz már, vagy mi?

Gyanakodva nézett urára, hangjából szomorúság, de kihívás is csengett.

- N-neem - motyogta Grigorij zavartan -, csak úgy általában mondtam... Úgy éltünk egymással... hiszen magad is tudod, mi volt az életünk! Még visszagondolni is szörnyű. Most fölemelkedtünk... de én félek. Olyan gyorsan változott meg minden... Szinte magamnak is idegen vagyok, s te is mintha más volnál. Mi lehet ez? És mi jön ezután?

- Amit az Isten ád, Grisa! - felelte Matrjona komolyan. - Csak azt ne bánd meg, hogy tegnap este kedves voltál.

- Jól van, hagyjuk... - szakította félbe Grigorij; de zavara nem oszlott el. - Tudod, én azt gondolom, hogy minekünk úgyse sikerül semmi. A régi életünk se volt virágos, de a mostani sincsen ínyemre. Nem iszom, nem verlek, nem káromkodom...

Matrjona görcsösen felkacagott:

- Nem is lenne mostanság időd az effélére.

- Arra mindig találnék időt, hogy leigyam magam - mosolygott Orlov. - Csakhogy nincs kedvem hozzá... ez a különös! És általában valahogyan... mintha szégyenkeznék vagy félnék valamitől... - Megrázta a fejét és elhallgatott.

- Az ég tudja, mi lelt - sóhajtott fel Matrjona. - Jó életed van, ha sok is a munkád, az orvosok szeretnek, magad is jól viselkedsz... hát mi ütött beléd? Nyughatatlan a természeted.

- Az igaz, nyughatatlan vagyok... Éjszaka is azon tűnődtem: Pjotr Ivanovics azt mondja, hogy minden ember egyforma; s hát én is csak olyan ember vagyok, mint a többi, ugye? Igen ám, csakhogy Vascenko doktor többet ér nálam, meg Pjotr Ivanovics is többet ér, és még sokan mások... Vagyis nem olyanok, mint én, s én sem vagyok olyan, mint ők, nem vagyunk egyformák, ezt érzem. Ők meggyógyították Miska Uszovot és boldogok... én pedig ezt nem értem meg. Általában mi örülnivalód van abban, ha egy ember meggyógyul? Hiszen az élet rosszabb, mint a kolera görcse, ha jól meggondoljuk. Ők tudják ezt és mégis boldogok... Én is szeretnék olyan boldog lenni, mint ők, de nem tudok... Mert hát... minek örüljek végeredményben?

- Ők sajnálják az embereket - felelte Matrjona. - A mi doktornőink is olyanok. Ha egy beteg gyógyulófélben van, Úristen, mit művelnek! És ha egy szegény asszonyt elbocsátanak, ellátják tanáccsal, pénzzel, orvossággal... A könnyem is kicsordul... olyan jó emberek!

- Te azt mondd: könnyezel. Én pedig egyszerűen: csodálkozom, semmi több.

Orlov vállat vont és megdörzsölte homlokát. Üres, értetlen pillantással bámult feleségére.

Matrjonán csodálatos ékesszólás vett erőt, s lelkesen kezdte bizonygatni férjének, hogy az emberek megérdemlik a szánalmat. Közel hajolt hozzá, tekintete kedveskedően simogatta a férfi arcát, úgy beszélt neki sokáig az emberekről, meg az élet nehézségéről, a férfi meg csak nézte és ezt gondolta:

„Tyűh, hogy papol! Ugyan honnan veszi a szavakat?”

- Hiszen te magad is szánod őket... azt mondd, megfojtanád a kolerát, ha lenne hozzá erőd. Vajon miért, ha nem szánalomból? Hisz neked csak jobb életed lett, amióta a kolera felütötte a fejét.

Orlov elnevette magát.

- Az már igaz! Csakugyan jobb lett! Hogy a rosseb egye meg... Az emberek rakásra halnak, nekem meg jobb életem lesz tőle, mi? Hát ilyen az élet... fuj!

Felállt és még mindig nevetve elindult szolgálatára. Amikor már a folyosón lépkedett, egyszer csak sajnálni kezdte, hogy rajta kívül senki sem hallotta Matrjona beszédjét. „Jól beszélt! Asszony, asszony, de azért megvan a magához való esze.” Kellemes érzésekkel eltelve ment át osztályára, a hörgő és nyöszörgő betegek közé.

Matrjona mindenképpen igyekezett még jelentősebb szerepet játszani ura életében. Munkás, tartalmas életmódja nagyon megszilárdította önbecsülését. Általában nem sokat gondolkodott, bölcselkedett, de ha visszagondolt régi életére a pinceodúban, férje, háztartása szűk körében forgó gondjaira, akaratlanul is összehasonlította múltját jelenével és a pinceélet sivár képei egyre távolabb, távolabb kerültek tőle. A barakk vezetősége megkedvelte őt találékonyságáért, szorgalmáért, mindenki jól bánt vele, embernek tekintették - ez új volt számára, fokozta életkedvét...

Egyszer, éjszakai szolgálat idején, a kövér doktornő kérdezgetni kezdte élete felől, és Matrjona szívesen, nyíltan elmondott neki mindent. Egyszer csak elhallgatott, elmosolyodott.

- Miért nevetsz? - kérdezte a doktornő.

- Hát csak... nagyon rosszul éltem és... elhinné-e, kedves doktornő... fogalmam se volt róla, eddig a pillanatig fogalmam sem volt róla, hogy milyen rosszul!

Miután ekképp szemlét tartott múltja felett, Matrjona lelkében különös érzés támadt urával szemben. Ugyanúgy szerette őt, mint azelőtt, a nőtény vak szerelmével, de úgy érezte, hogy Grigorij az adósa. Ha vele beszélt, némelykor pártfogói hangot ütött meg, mert megsajnálta a férfit nyughatatlan lelkéért. Olykor azonban kétség fogta el, élhet-e valaha csendben és békében az urával, noha bízott benne, hogy Grigorij idővel lehiggad, és lelkében csillapul az örökös szomorúság.

A sors rendelése szerint egyre közelebb kerülhettek volna egymáshoz és - mivel mindketten fiatalok, erősek, munkaképesek voltak - élhatték volna a félig jóllakott szegénység szürke életét, a kulák életét, amelyet teljesen kitölt a garas utáni hajsza. Ettől a végzettől azonban megmentette őket az, amit Grigorij úgy hívott, hogy „nyughatatlan szíve” - az, ami benne nem tudott kibékülni a hétköznapokkal.

Egy borús szeptemberi reggelen a barakk udvarára befordult a ponyvás szekér, és Pronyin egy csontos, sárga, festékfoltos kisfiút emelt le róla, aki már alig lélegzett.

- Ez is a Petunnyikov házból való, a Sáros utcáról - mondta a kocsis, amikor megkérdezték tőle, honnan hozta a beteget.

- Csizsik! - kiáltott fel Orlov fájdalmasan. - Úristen! Szenyka! Kisöreg! Megismersz engem?

- Me-meg... - suttogta Csizsik erőlködve. A hordágyon feküdt, és nagy nehezen forgatta hátrafelé a szemét, hogy megláthassa Orlovot, aki mögötte lépkedett, és fölébe hajolt.

- Ó, te víg madárka, te! Hogy esett ez meg veled? - háborgott Orlov. Rendkívül megrendítette a betegségtől elgyötört kis kölyök. - Mit vétett ez a gyerek? - ebbe az egyetlen kérdésbe sűrítette kétségbeesését, és szomorúan ingatta fejét.

Csizsik hallgatott, összehúzta magát.

- Fázom - mondta, amikor lefektették, és lehúzták róla csupa festék rongyait.

- Mindjárt forró fürdőbe viszünk - ígérte Orlov. - És meggyógyítunk.

Csizsik megrázta fejcskáját.

- Engem ugyan nem... - suttogta. - Grigorij bácsi... hajolj csak hozzám... a füleddel. Elloptam a harmonikát... A fűskamrában van... Harmadnapja játszottam rajta először, amióta elloptam. Jaj, de szépen szól! Eldugtam s aztán mindjárt megfájdult a hasam... Szóval emiatt történt... a bűnöm miatt... A lépcső alatt lóg a falon... betakargattam fahasábokkal. Kérlek, Grigorij bácsi... add vissza... A harmonikásnak van egy nővére, már kérte is... Annak add oda...

Felnyögött és görcs húzta össze egész testét.

Megtettek mindent, ami tőlük telt, de a kimerült, vézna kis test nem tartotta magában eléggé erősen az életet, és estére Orlov kivitte a hullakamrába. Hordágyon cipelte, és úgy érezte, mintha nagy sérelem érte volna.

A halottaskamrában megpróbálta kiegyenesíteni Csizsik testét, de nem sikerült. Úgy ment ki onnan összetörve, komoran, s magával vitte a víg kis kölyök betegség eltorzította arcának szörnyű emlékét.

Elfogta a megsemmisítő tudat, hogy mennyire tehetetlen a halállal szemben. Mennyit forgolódott Csizsik körül, milyen önfeláldozóan fáradoztak érte az orvosok - és a gyerek mégis meghalt! Rettenetes!... Egyszer őt, Orlovot is megragadja, görcsbe csavarja... és azzal vége. Erőt vett rajta az iszonyat, a magány szörnyűsége. Ó, ha egy okos emberrel beszélhetne minderről! Egyszer-egyszer megpróbált beszédbe elegyedni egyik vagy másik diákkal, de a kórházban senkinek sincs ideje filozofálni. Nem maradt más hátra, feleségéhez kellett fordulnia, s vele beszélni. Most is oda indult hát, komoran, gyászba borultan.

Az asszony a szoba sarkában mosdott, de a szamovár már az asztalon állt, s megtöltötte a levegőt párával, zümmögéssel.

Grigorij szótlanul leült, és felesége mezítelen, gömbölyű vállára meredt. A szamovár forrt, kikifröcskölt belőle a víz. Matrjona prüszkölt, a folyosón ide-oda futkostak az ápolók, Orlov lépteikről próbálta megállapítani, hogy ki jár arra.

Hirtelen elképzelte, hogy Matrjona vállát ugyanolyan jeges, tapadós verejték borítja, mint Csizsiket, amikor görcsökben fetrengett a kórházi ágyon. Megremegett és fakó hangon megszólalt:

- Szenyka meghalt...

- Meghalt? Uramistenem, engedd szent színed elé a most elhalálozott ifjú Szemjont! - mondta ájtatosan Matrjona, mintha imádságot darálna, és rögtön utána mérgesen köpködött, szájába ment a szappan.

- Sajnálom a gyereket - sóhajtott fel Grigorij.

- Nagy kópé volt.

- Meghalt, most már vége! Nem a te dolgod ítélkezni felette... De hogy meghalt, azt sajnálom. Ügyes, eleven fickó volt. A harmonikát... hm! Mondom, ügyes gyerek volt... Néha elnéztem, és azt gondoltam: magamhoz kéne vennem, amolyan inasfélének... Árva gyerek volt... megszokta volna nálunk, és fiunk helyett fiunk lett volna. Hisz te, amilyen nagy darab fehérceseléd vagy, nem szülsz. Egyszer szültél, és soha többet. Eh, te! Ha volna körülöttünk egypár ilyen nyafogó jószág, nem lenne olyan unalmas az életünk... Így meg: élj és dolgozz... de minek? Azért, hogy ne haljunk éhen, te meg én? De miért... miért ne haljunk éhen? Hogy dolgozhassunk... Értelmetlen körforgás... Ha gyerekünk lenne, akkor mindjárt egészen más lenne a helyzet. Bizony...

Fejét lehorgasztotta, bánat és elégedetlenség szólt belőle. Matrjona előtte állt és hallgatta, arca egyre haloványabbá vált.

- Én is egészséges vagyok, te is, aztán még sincs gyerekünk... Miért? Hát igen... Az ember gondolkodik, gondolkodik és a végén... leissza magát.

- Nem igaz! - mondta Matrjona hangosan, keményen. - Nem igaz! Ne merészelj nekem ilyen aljasságokat a szemembe mondani, hallod? Ne merészelj... Ha iszol, magadnak iszol, mert rossz szokásod, nem bírod magad tartóztatni, de annak, hogy énnekem nincs gyerekem, semmi köze az egészhez, ez hazugság!

Grigorijt mintha fejbe vágták volna. Nekidőlt a szék támlájának, feleségére bámult és szinte nem ismerte meg. Még sohasem látta az asszonyt ilyen dühösnek, még soha nem nézett rá ilyen kíméletlen gyűlölettel villogó szemekkel, soha nem szólt hozzá ilyen erővel.

- No és? - ösztökélte Grigorij kihívóan, és megmarkolta a szék ülökéjét. - No, beszélj csak, beszélj!

- Beszélek is! Nem beszélnek, de a szemrehányásaidat nem tűrhetem! Hogy nem szülsz? Nem is fogok! Nem tudok már... Nem szülsz! - és kiáltozása zokogásba csuklott.

- Ne ordíts! - intette a férje.

- És miért nem szülsz? Emlékezz csak rá, mennyit vertél! Hányszor rúgtál oldalba. Számláld csak össze! Hogy kínoztál, gyötörtél! Tudod-e, mennyi vérem elfolyt a kínzásaid miatt? Néha nyakig véres volt az ingem! Hát ezért nem szülsz, édes férjem! Hogy tehetsz nekem ezért szemrehányást, mi? Hogy nem sül ki a szemed a szégyentől, amikor rám nézel? Gyilkos vagy! Érted? Gyilkos! Meggyilkoltad, te gyilkoltad meg a gyerekeidet! És most még nekem teszel szemrehányást, amiért nem szülsz... Mindent eltértem tőled, mindent megbocsátottam, de ezeket a szavakat amíg élek, meg nem bocsátom! Még halálom óráján is emlékezni fogok rá! Hát nem érted, hogy te vagy a hibás, hogy te tettél engem tönkre? Hát azt hiszed, én nem kívánok gyermeket, csakúgy, mint minden asszony? Hány éjszaka feküdtem ébren, álmatlanul, és kértem a Jóistent, óvja meg a magzatot a méhemben tőled, te gyilkos! Ha idegen gyereket láttam, elfogott a keserűség, úgy irigyeltem és úgy sajnáltam magamat... Ha nekem lenne... Szentséges Szűz! Azt a Szenykát... titokban megsimogattam... Mi vagyok én? Uram, istenem! Magtalan asszony!

Matrjona kifulladt. A szavak értelem és összefüggés nélkül buggyantak ki ajkán.

Arca foltosan kipirult, egész testében remegett, nyakát karmolászta, torkát görcsös zokogás fojtogatta. Grigorij székébe kapaszkodva, sápadtan, elképedve ült vele szemben, tágra nyílt szemmel bámulta ezt az asszonyt, akit most teljesen idegennek látott. Félt tőle - félt, hogy a torkának ugrik és megfojtja. A szemében lobogó iszonyú gyűlölet erre vallott. Matrjona most kétszerte erősebb volt nála, ezt érezte Grigorij és megijedt; nem bírt felállni, hogy megüsse, amit bizonyosan megtett volna, ha nem érzi, hogy az asszony, egészen megváltozott, s valahonnan óriási erőt szívott magába.

- A lelkem mélyéig megsértettél! Nagy a te bűnöd énelöttem! Tűrtem, hallgattam, mert szeretlek... de ezt a szemrehányást már nem tűrhetem! Nincs hozzá erőm... Istentől rendelt hitvestársam vagy, de a szavaidért légy háromszorosan átkozott...

- Hallgass! - hördült fel Grigorij fogvicsorgatva.

- Miféle botrány folyik itt! Elfelejtettétek, hol vagytok?

Grigorij szeme előtt elsötétült a világ. Nem látta, ki áll az ajtóban, csúnyán káromkodva félrelökte, és kiszaladt a mezőre. Matrjona pedig egy pillanatig megállt a szoba közepén, majd két kezét előrenyújtotta és támolyogva, mint a vak, ágyához lépett, és nyögve végigvágódott rajta.

Sötétedett. A szoba ablakain, kékesszürke, szakadozott felhők közül kíváncsi, aranyszínű hold tekintett be. Az ablaktáblákon meg a barakk falán nemsokára apró, sűrű eső kopogott - a végeérhetetlen, mélabús őszi esőzések előhírnöke.

Az óra ingája egyenletesen ketyegte a másodperceket; az esőcseppek fáradhatatlanul verték az ablak üvegét. Egymás után teltek az órák, az eső egyre szemerkezt, az ágyon pedig mozdatlanul feküdt az asszony, s könnytől gyulladt szemmel bámult a mennyezetre, fogát olyan erősen összeszorította, hogy pofacsontja kidomborodott. Az eső pedig egyre kopogott a falon meg az ablakon; úgy tetszett, állhatatosan suttog valami kimerítően egyhangú szöveget, valakit meg akar győzni valamiről, de nincsen benne elég erő hozzá, hogy ezt gyorsan és lendületesen tegye, s így végtelen gyötrelmesen egyhangú prédikációkkal igyekszik célt érni, amelyekből hiányzik a hit őszinte pátosza.

Akkor is esett még, amikor az eget hajnal előtti szürkület öntötte el; borús nap ígérkezett. Matrjona nem tudott elaludni. Az eső egyhangú zúgásából mindegyre ugyanazt a bánatos, fenyegető kérdést hallotta ki:

„Mi lesz most?”

Válaszként Grigorij alakja jelent meg előtte - részegen. Nehezére esett megválni a nyugodt, szeretetteljes élet ábrándképétől, annyira hozzászokott már; és elhessegette a fenyegető előérzetet. De annak is tudatára ébredt, hogy ha Grigorij újra inni kezd, ő már nem élhet vele tovább. Másnak látta most Grigorijt, ő maga is megváltozott, régi élete félelmet, utálatot keltett benne - ez az érzés új volt, nem ismerte azelőtt. Mégis - asszony volt, és önmagát kezdte okolni, amiért férjével összekülönbözött.

- Hogyan is történhetett? Uramisten, mintha megháborodtam volna...

Kivilágosodott. A mező fölött nehéz köd gomolygott, szürke tömegein át nem látszott az égbolt.

- Orlova! Szolgálatba!

Engedelmeskedett a hívó szónak, mely szobája ajtaján keresztül hatolt be hozzá; felkelt az ágyról, sebtiben megmosakodott, és átment a barakkba. Erőtlennek, szinte betegnek érezte magát. Mindenki megijedt borús arca, fénytelen szeme, ernyedtestartása láttára.

- Rosszul érzi magát? - kérdezte a doktornő.

- Nem, semmi bajom...

- Mondja csak meg bátran, sose szégyellje! Hiszen leválthatjuk...

Matrjona elszégyellte magát, nem akarta elárulni fájdalmát, szorongását ez előtt a jólelkű, de mégiscsak idegen ember előtt. Elkínzott lelke legmélyéről összeszedte utolsó maradék életerejét, és mosolyogva válaszolt a doktornőnek:

- Semmi az egész! Egy kicsit összekaptunk az urammal, de majd elmúlik... Nem először fordul elő...

- Szegénykém! - sóhajtott részvevően a doktornő, aki ismerte Matrjona életét.

Matrjona szeretete volna az öreg doktornő ölébe hajtani a fejét, és elbőgni magát... De csak összeszorította ajkát, és kezével végigsimította torkát, hogy visszafojtsa feltörő zokogását.

Amikor szolgálata véget ért, visszament szobájába, és kinézett az ablakon. A mezőn át kocsi közeledett a barakk felé - alighanem beteget hoznak. Az eső most is szemerkélt... Egyéb semmi. Matrjona elfordult az ablaktól, s nagyot sóhajtvá leült az asztalhoz; továbbra is ez a kérdés foglalkoztatta:

„Mi lesz most?”

Sokáig ült nehéz kábulatában, valahányszor léptek zaja hangzott fel a folyosón, összerezzent, és félig fölemelkedve székéről, az ajtó felé tekintett...

De amikor az ajtó végre kinyílt, és Grigorij lépett be rajta, nem rezzent össze és nem állt fel, mert úgy érezte magát, mintha a nehéz esőfelhők az égről teljes súlyukkal leszálltak volna és ránehezednének.

Grigorij megállt a küszöbön, földhöz vágta ázott sapkáját, és hangosan dobbanó léptekkel odament feleségéhez. Csorgott róla a víz. Arca vörös volt, szeme zavaros, ajka széles, bárgyú mosolyra húzódott. Közeledett és Matrjona hallotta, amint csizmájában cuppog a víz. Szánalmas volt; nem ilyennek várta őt.

- Szép! - mondta kurtán.

Grigorij bambán megcsóválta fejét.

- Akarod, hogy a lábad elé boruljak? - kérdezte.

Matrjona hallgatott.

- Nem akarod? A te dolgod... Egyre csak azon törtem a fejem: vétkeztem-e ellened vagy sem? Rájöttem, hogy igenis, vétkeztem. Hát azért kérdem: akarod-e, hogy a lábad elé boruljak?

Matrjona továbbra is hallgatott, megérezte a felőle áradó vodkaszagot, és szívét elöntötte a keserűség.

- Vigyázz, ne makacsold meg magad! Használd ki, míg béketűrő vagyok! - folytatta Grigorij, most már emelt hangon. - Nos, megbocsátasz?

- Részeg vagy - lihegte Matrjona. - Eredj aludni...

- Nem igaz, nem vagyok részeg... csak elfáradtam. Egyre csak járkáltam és gondolkoztam... Ó, nagyon sokat gondolkoztam... el se képzelned!

Megfenyegette Matrjonát, és száját torz vigyorgás húzta félre.

- Mit hallgatsz?

- Nem tudok én veled beszélni.

- Nem tudsz? Aztán miért?

Egyszerre tűzbe jött, és hangja is megszilárdult.

- Tegnap kiabáltál velem, lehordtál a sárga földig... no hát, én pedig bocsánatot kérek tőled! Értsd meg!

Ezt már fenyegetően mondta, ajka remegett, orrcimpája tágult. Matrjona tudta, hogy ez mit jelent, és egyszerre rikítóan élénk színekben támadt fel előtte a múlt: a pince, a szombati verekedések, egész életük áporodott szomorúsága.

- Megértem én! - mondta élesen. - Látom, hogy megint megvadulsz... te vadállat!

- Vadállat? Ez nem tartozik a dologhoz... Azt kérdem: megbocsátasz-e? Mit képzelsz? Kell énnekem a te bocsánatod? Nélküle is megvagyok, és mégis, látod, azt akarom, hogy megbocsáss nekem... Érted-e végre?

- Menj el, Grigorij! - kiáltott fel az asszony fájdalmasan, és elfordult tőle.

- Menjek el? - nevetett gonoszul Griska. - Menjek el, hogy te szabad légy? Ne-em, azt már nem! Hol hallottál már ilyet?

Vállon ragadta az asszonyt, magához rántotta, és kést emelt az arca elé - rövid, rozsdás, éles vasdarabot.

- Ó, bárcsak leszúrnál! - sóhajtott fel Matrjona, kiszabadította magát a férfi szorításából, és ismét félrefordult. Akkor Grigorij is hátratántorodott, nem az asszony szavai döbbsétek meg - hanem a szavak hangsúlya. Nemegyszer hallotta már az asszony szájából e szavakat, de így, ilyen hangon még sohasem hallotta őket. Egy perccel azelőtt még könnyen megszúrta

volna, de most már nem tudta, nem akarta megtenni. Szinte megrémítette az asszony egykedvősége; az asztalra dobta a kést, és tompa dühvel kérdezte:

- Te sátán! Mit akarsz?

- Semmit sem akarok! - lihegte elfúló hangon Matrjona. - Hát ezért jöttél, hogy megölj? Hát ölj meg!

Orlov rábámult és hallgatott, nem tudta, mitévő legyen. Azzal az eltökélt szándékkal tért haza, hogy legyőzi feleségét. Előző este, amikor összecsaptak, az asszony erősebbnek bizonyult, ezt érezte Grigorij, és ez lealacsonyította őt a saját szemében. Feltétlenül szükséges volt, hogy ismét uralma alá gyűrje az asszonyt - igen, tudta, hogy ez feltétlenül szükséges! Szenvedélyes lelke sokat élt át, sokat gondolkodott az elmúlt huszonnégy órában, de sötét és bárdolatlan elméje nem tudott eligazodni az érzések káoszában, amelyet az asszony kavart fel benne jogos vádjaival. Érezte, hogy ez lázadás őellene, a kést azért hozta magával, hogy ráijesszen Matrjonára. Meg is ölte volna, ha az asszony nem fogadja ennyire ernyedten zsarnoki támadását, amellyel ismét uralma alá akarta őt hajtani. De most itt állt előtte védtelenül, bánattól elgyötört - és mégis erősebben! Ez mélységesen bántotta Grigorijt, a sérelem kijózanította.

- Ide hallgass! - kezdte ismét. - Ne feleselj! Tudod, hogy akármelyik pillanatban megtehetem... oldalba szúrlak és punktum! Vége az egész históriának. Nagyon egyszerű!

Megérezte, hogy nem azt mondja, amit kellene, és elhallgatott. Matrjona nem mozdult, félrefordulva állt. Az elodázhatatlan kérdés lüktetett benne:

„Mi lesz most?”

- Motrja! - szólalt meg halkan Grigorij; kezével az asztalra támaszkodott, és feleségéhez hajolt. - Mondd, hát én vagyok az oka, hogy... semmi sincs rendben közöttünk?

Elfordította a fejét, felsóhajtott.

- Hej, de utálok ezt az egészet! Hát élet ez? Vegyük például ezeket a kolerásokat... talán bizony ezekre számíthatok? Az egyik meghal, a másik meggyógyul... azután megint csak más után kell néznem. Mi ez? Nem is élet, hanem görcs... hát ki lehet ezt bírni? Érték én mindent, csak nem tudom olyan jól kifejezni, hogy nem tudok így élni. Amazokat gyógyítják, mindenképpen gondoskodnak róluk... én egészséges vagyok, de a lelkem beteg... hát én kevesebbet érek, mint ők? Gondold csak meg... hiszen én betegebb vagyok a kolerásnál, nekem a szíve-met húzza össze a görcs! Te pedig kiabálsz velem! Azt hiszed, vadállat vagyok? Részeges disznó... annyi az egész? Eh, te... te asszony!

Halkan, meggyőzően beszélt, de Matrjona nemigen hallotta, hogy mit mond; múltja felett tartott szigorú szemlét.

- Megint hallgatsz - szólalt meg újra Griska, és befelé hallgatózott, a lelkébe, ahol valami új, erős indulat támadt. - Miért hallgatsz? Mit akarsz?

- Semmit sem akarok tőled! - kiáltott fel Matrjona. - Mit gyötörsz? Mi kell?

- Hogy mi kell? Hát az, hogy... talán...

De Orlov egyszerre csak úgy érezte, hogy nem tudja kifejezni, mi kellene neki tulajdonképpen; nem tudja úgy megmondani, hogy minden egyszerre világossá váljék az asszony előtt is, meg önmaga előtt is. Megsejtette, hogy kettejük között olyan szakadék támadt, amelyet nem lehet semmiféle szóval áthidalni...

És akkor hirtelen vad gyűlölet lángolt fel benne. Felemelte az öklét, tarkón vágta az asszonyt, és vadállat módjára felüvöltött:

- Mit akarsz, te, boszorkány? Mit játszol velem? Megöllek!

Matrjona az ütéstől arccal az asztalra esett, de abban a pillanatban ismét felugrott, és gyűlölködő pillantását férje szemébe mélyesztette. Hangosan, keményen szólt:

- Üss!

- Kuss!

- Üss hát!

- Ó, te sátán!

- Nem, Grigorij, ebből elég volt! Tovább nem bírom...

- Kuss!

- Engem többé nem fogsz kicsúfolni!

Grigorij fogát csikorgatta, és egy lépést hátrált - talán csak azért, hogy annál nagyobb üthessen.

De ebben a pillanatban kinyílt az ajtó, és a küszöbön megjelent Vascsenko doktor.

- Hát ez meg miféle zshivaj? Hol vagytok, mi? Miféle cirkuszt rendeztek itten?

Arca szigorú volt, csodálkozó. Orlov azonban egy cseppet sem jött zavarba, sőt meghajolt feléje:

- Ó semmi, semmi... ez csak olyan dezinfekció férj és feleség között... - és erőltetett vigyorral bámult az orvos arcába.

- Miért nem voltál szolgálatban? - kiáltott rá a doktor, akit felbőszített Orlov csúfondáros modora.

Griska vállat vont és nyugodtan kijelentette:

- Dolgom volt... A magam ügyeivel voltam elfoglalva.

- Hát tegnap ki lármázott itt?

- Mi...

- Ti? Nagyszerű! Úgy viselkedtek, mintha otthon volnátok... jöttök-mentek, amikor nektek tetszik...

- Nem vagyunk jobbágyok...

- Hallgass! Csapszéket rendeztek be a kórházban... barmok! Majd megmutatom én nektek...

Grisát tébolyult vakmerőség forró hulláma öntötte el, szenvedélyes vágy, hogy mindent felrúgjon, kiszakítsa magát ebből a lelkét fojtogató zűrzavarból. Úgy érezte, most itt a pillanat, mindjárt valami rendkívülit cselekszik, és egy csapásra megváltja vergődő lelkét bilincseitől. Megborzongott, kellemes hidegséget érzett a szívében, és az orvoshoz fordult, macska módjára elfintorítva arcát:

- Csak ne fássza a torkát, ne ordítson... tudom én, hogy hol vagyok: gyilkosok tanyáján!

- Mii? Mit mondtál? - hajolt feléje az orvos elképedve. Griska észrevette, hogy túlságosan erős szót használt, de ez cseppet sem hűtötte le, sőt inkább még jobban feltűzelte.

- Sebaj, majd lenyeli... kedves egészségére! Matrjona, szedd össze a holmid.

- Nem, megállj, galambocskám! Ezért felelni fogsz... - mondta az orvos vészjósló nyugalommal. - Ezért meglakolsz, aljas fráter...

Griska merően bámult Vascsenko doktor arcába, s miközben beszélt, úgy érezte, mintha nagyokat ugrana, és minden egyes ugrással könnyebben lélegzenék...

- Ne kiabáljon, és ne szitkozódjék... Azt hiszi, amiért kolerajárvány van, most már parancsolgathat nekem. Hiú ábránd... A maguk gyógykezelése a kutyának se kell... Amit az előbb gyilkosokról mondtam, az persze túlzás volt... De azért mégse nagyon járassa a száját...

- Nem, most hazudsz - mondta higgadtan a doktor. - Majd móresre tanítlak... hé, emberek, ide!

A folyosón már egész tömeg szorongott... Griska összehúzta a szemét, és keményen összeszorította fogát.

- Nem hazudok és nem félek... de ha már mindenáron móresre akar engem tanítani, akkor még mondok egyet-mást szívességből...

- No, mit? Mondd csak...

- Kimegyek a városba és szétkürtölöm: „Gyerekek! Tudjátok-e, hogy gyógyítják a kolerát?”

- Micsodaa? - Az orvos tágra nyitotta szemét.

- Akkor aztán csapunk itt olyan dezinfekciót meg eliminációt...

- Miket beszélsz, ördög bújjék beléd! - kiáltott fel az orvos. Ingerültsége megrökönyödésnek adott helyet: elámult ezen az emberen, akit olyan szorgalmas, jóeszű munkásnak ismert, s aki most teljességgel érthetetlen módon ilyen badar örültségeket hord össze...

- Mit locsogsz, te bolond?

„Bolond!” - visszhangzott Griska lelkében. Belátta, hogy az ítélet igazságos, s csak annál jobban megsértődött.

- Hogy mit beszélek? Azt én tudom... Nekem mindegy... - hebegte és a szeme villogott. - Azt már látom, hogy a magunkfajtának minden mindegy... nem is érdemes magunkon uralkodnunk... Matrjona, cihelődj!

- Nem megyek! - jelentette ki Matrjona határozottan.

Az orvos kerekre tágult szemmel bámult rájuk, s homlokát dörzsölgette; semmit sem értett az egészből.

- Te részeg vagy, vagy örült! Van fogalmad róla, hogy mit cselekszel?

Griska nem adta - nem adhatta meg magát. Az orvos szavaira gúnyosan válaszolt:

- Hát magának van róla fogalma, hogy mit cselekszik! Dezinfekció, hahaha! A betegeket gyógyítják... az egészségesek pedig belehalnak ebbe a ronda életbe! Matrjona... Agyonverlek! Gyere...

- Nem megyek veled!

Az asszony sápadt volt, természetellenesen nyugodt, szeme hidegen, keményen tekintett ura arcába. Griska minden hősiessége ellenére elfordult tőle, lehorgasztotta a fejét és hallgatott.

- Fúj! - köpött ki a doktor. - Az ördög ismeri ki magát veletek! Te, hallod-e? Kotródj innen! Kotródj és köszönd meg, hogy futni hagylak... törvény elé kellene téged vinni, tökfilkó. No, lódulj!

Grigorij szótlanul bámult az orvosra, majd újra lehorgasztotta fejét. Jobban érezte volna magát, ha Vascsenko elverte vagy legalábbis a rendőrségre vitette volna.

- Utoljára kérdem: jössz-e velem? - fordult feleségéhez, és hangját rekedtség fátyolozta.

- Nem, nem megyek - felelt az asszony, és kissé meggörnyedt, mintha ütésre várna.

Griska legyintett.

- No hát, akkor az ördög vigyen el mindannyiukat! Mi szükségem van nekem rátok?

Az orvos még megpróbálta észretéríteni.

- Te faragatlan tuskó! - kezdte.

- Ne ugasson! - förmedt rá Griska. - No, te átkozott ringyó, hát elmegyek! Úgy lehet, nem is látjuk egymást többé... vagy talán igen, ez már úgy lesz, ahogy én akarom! De ha látjuk egymást, megkeserülöd, ezt véisd eszedbe!

Azzal megindult az ajtó felé.

- Éljen boldogul... te tragikus hős! - szólt utána csúfondárosan a doktor, amikor Griska elment mellette.

Grigorij megállt, és az orvosra emelte bánatosan csillogó szemét:

- Ne ingereljen - mondta fojtottan, halkán -, ne húzza fel újra a rugót... Most lejárt, senkit se bántott... elég volt!

Fölemelte a padlóról sapkáját, fejébe vágta, összehúzta magát és kiment; feleségére egy pillantást sem vetett.

Az orvos kutatva nézett az asszonyra. Matrjona sápadt volt. Vascsenko doktor fejével Grigorij után bökött és megkérdezte:

- Mi lelte?

- Nem tudom.

- Hm... És hová megy most?

- Inni! - felelte keményen az asszony.

Az orvos szótlanul felhúzta szemöldökét és kiment. Matrjona kinézett az ablakon. A barakktól a város felé az esti szürkületben, esőben, szélben egy férfialak haladt gyors léptekkel. Egyedül az ázott, szürke mezőn keresztül...

...Matrjona Orlova arca még jobban elsápadt. A szoba sarka felé fordult, letérdelt és imádkozni kezdett; sokszor egymás után a földre borult, lihegve, szenvedélyesen suttogetta imádságát, s reszkető kézzel simította végig nyakát és mellét.

Egyszer meglátogattam az N... -i ipariskolát. Vezetőm egy régi ismerősöm volt, az iskola egyik alapítója. Végigkalauzolt a mintaszerűen berendezett intézményen, s közben magyarázott:

- Amint látja, van mivel dicsekednünk... palántánk növekszik, és remekül fejlődik. Pompás oktatói kart sikerült összeszednünk. A cipésműhelyben van például egy tanítónőnk, valami suszterfeleség, egészen egyszerű asszony, még fiatal, ropogós a selyma, de kifogástalan magaviseletű. Egyébként ez nem tartozik a dologhoz... Szóval, ez az asszonyka egyszerű suszterfeleség, amint mondom, de... hogy dolgozik! Milyen ügyesen tanítja a mesterségét, milyen szeretettel bánik a gyerekekkel, bámulatos! Felbecsülhetetlen munkaerő, tizenkét rubel

fizetést kap és lakást itt az iskola mellett... és amellett még két árvagyereket nevel a szegényes fizetéséből! Mondhatom magának, rendkívül érdekes egyéniség.

Olyan lelkesedéssel magasztalta az asszonyt, hogy felkeltette kíváncsiságomat, s most már magam is szerettem volna megismerkedni vele.

Ez hamarosan meg is történt, és egyszer aztán Matrjona Ivanovna Orlova elmondta nekem egész bús élete történetét. Az első időben azután, hogy férjétől különvált, Orlov nem hagyott neki békét; részegen be-betört hozzá, botrányt csapott, mindenütt megleste, és kíméletlenül elverte. Ő meg csak tűrte.

Amikor a kolerakórház feloszlott, és a barakkot becsukták, az öreg doktornő felajánlotta Matrjonának, hogy beszerzi az iskolához, és ezzel védelmet nyújt neki férjétől. A terv megvalósult, és Orlova számára békés, munkás élet kezdődött. Ismerős ápolónők irányításával megtanult írni-olvasni, magához vett két árvagyereket a menhelyről - egy fiúcskát, meg egy kislányt -, és most dolgozik, elégedett, s múltjára csak rettegéssel és szomorúsággal tud visszagondolni. Szívvel-lélekkel dolgozik, tevékenységét igen komolyan veszi, felelősségtudata rendkívül fejlett, és az iskola vezetőségének körében általános megbecsülésnek és tiszteletnek örvend. De időnként gyanús, száraz köhögés rázza, beesett arcán baljós pirosság ég, és szürke szemében nagy szomorúság bújkál meg.

Orlovval is sikerült megismerkednem. Egy alvilági csapszékben bukkantam rá, és kétféle találkozás után erősen összebarátkoztunk. Megismételte történetét, amelyet már felesége is elmondott nekem, majd elgondolkozva tette hozzá:

- Látja, Makszim Szavvatyejics, így emelt föl engem az élet, és így pottyantott megint vissza a sárba. Semmiféle hőstettet nem vittem véghez. De mind a mai napig motoszkál bennem a vágy, hogy kitűnjek valamivel... Hogy porrá zúzzam az egész földet, vagy rablóbandát gyűjtsek magam köré... Vagy valami más olyat cselekedjem, amivel az emberek fölé emelkednék, hogy aztán leköphessem őket onnan a magasból... És azt mondhasam nekik: „Ti ocsmány férgek! Minek éltek? Hogy éltek? Hitvány képmutatók vagytok és semmi egyéb!” Azután pedig hanyatt-homlok levetném magam a mélységbe, és ízzé-porrá zúznám magam... bánom is én! Hej, de szűk és unalmas dolog az élet! Amikor leráztam a nyakamról Matrjoskát, azt gondoltam: „No, most, Griska, ki a nyílt tengerre, fel van szedve a horgony!” Csakhogy nem úgy történt ám... sekély a víz! Zátonyra futottam! De azért nem csüggedek, ne félj! Még megmutatom, hogy mire vagyok képes! Hogyan? Azt csak az ördög tudja... Feleség? Vigye el a hóhér! Magamfajta embernek ugyan minek a feleség? Mit kezdjek vele... amikor engem a világ minden tája felé egyszerre hajt a vérem... Úgy születtem, nyughatatlansággal a szívemben, az a sorsom, hogy mezítlábas legyek! Jártam én mindenfelé, gyalog meg szekéren... de vigasztalást nem leltem sehol! Hogy iszom? Hát hogyan innék? Hiszen a vodka... mégiscsak oltja a szív lángolását. Márpedig az én szívem nagy tűzzel lángol... Meggyűlöltem mindent... várost, falut, az embereket, mindenféle fajtát... Fúj! Hát ennél jobbat sehogy se lehet kitalálni? Mindenki, mindenki ellen... ó, hogy megfojtanám mindet! Eh, élet, élet, te ördög találmánya!

Egy kocsmában ültem Orlovval; s a kocsmában nehéz ajtaja minduntalan kinyílt, és közben szinte kéjesen nyikorgott. A kocsmában belseje pedig olyan volt, mint valami hatalmas torok, amely lassan, de kikerülhetetlenül, egymás után nyeli el a szegény orosz embereket, a nyughatatlanokat meg a többieket...

Szöllősy Klára fordítása

-&-